

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЖОҒАРҒЫ СОТЫ**

**ВЕРХОВНЫЙ СУД
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

ОБСЕ

**ЕУРОПАДАҒЫ ҚАУПСІЗДІК ЖӘНЕ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНЫҢ
АСТАНАДАҒЫ ОРТАЛЫҒЫ**

**ОРГАНИЗАЦИЯ ПО БЕЗОПАСНОСТИ
И СОТРУДНИЧЕСТВУ В ЕВРОПЕ
ЦЕНТР ОБСЕ В АСТАНЕ**

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ СОТТАРЫНЫҢ
ОРХУС КОНВЕНЦИЯСЫНЫҢ ЕРЕЖЕЛЕРІН ҚОЛДАНУЫ
ЖӨНІНДЕГІ ОҚУ-ПРАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛЫ**

**УЧЕБНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
ПО ПРИМЕНЕНИЮ СУДАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПОЛОЖЕНИЙ ОРХУССКОЙ КОНВЕНЦИИ**

**АСТАНА
2008**

Авторлық ұжым:

Борисов В.М.,

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының судьясы
(1.3, 2.2, 3.2, 4.3, 4.6-бөлімдерінің,
8-қосымшаның авторы)

Ни В.П.,

ЕҚЫҰ Орталығының сарапшысы
(кіріспенің, 1-тараудың, 2.1, 3.1, 4.1,
4.2, 4.4-бөлімдерінің, 1, 2, 4, 5-
қосымшалардың авторы)

Сүлейменова Ұ.А.,

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының судьясы, з.ғ.к.
(4.4-бөліміне кіріспенің, 4.5-бөлімінің,
7-қосымшаның авторы)

Рецензент:

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Төрағасы, з.ғ.д. **Қ.Ә.Мәми**

Қазақстан Республикасының соттары Орхус Конвенциясының ережелерін қолдануы жөніндегі оқу-практикалық құралы

Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Сот төрелігі институтының Ғылыми Кеңесінің 2008 жылғы 15 қыркүйектегі № 1 хаттамасымен судьялар мен сот қызметкерлеріне арналған оқу-практикалық құрал ретінде ұсынылған.

Бұл оқу-практикалық құрал заңнамаларға талдау жасау, сот тәжірибесін жинақтау, ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және Орхус Конвенциясы ережелерінің шегінде қоршаған ортаға, зиянды өтеуге қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу құқықтарының бұзылуына байланысты істер бойынша Қазақстан Республикасы соттарының қызметіне жүргізілген мониторингтің негізінде әзірленді.

Оқу құралында пайдаланушыға ыңғайлы болу үшін Орхус Конвенциясының әрбір жекелеген элементтеріне, талаптардың мазмұны бойынша ерекшеленетін сот істерінің түрлеріне арнайы тарау арналған. Мұнда материалдық және іс жүргізу құқықтарының нормалары, тиісті істерді қарау тәртібінің ерекшеліктері келтірілген.

Аталған құрал жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтарын негізге алып, экологиялық құқық мәселелері бойынша біліктілікті арттыру тәртібімен судьялар мен сот жүйесінің қызметкерлерін оқытуға арналған.

Оқу құралындағы материалдар азаматтардың денсаулығы мен өмірі үшін қолайлы қоршаған ортаға құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі қызметке белсенді субъектілердің кең ауқымы қызығушылығын тудыруы мүмкін.

МАЗМҰНЫ

МАЗМҰНЫ	4
КІРІСПЕ	10
1. ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР	13
1.1. Жұртшылықтың экологиялық құқықтары	13
1.1.1 Өмірге және денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқық.....	13
1.1.2 Жұртшылықтың экологиялық рәсімдік (іс жүргізу) құқықтары.....	15
1.1.3 Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес экологиялық құқықтың субъектілері.....	17
1 Кесте: Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес экологиялық құқық субъектілері.....	17
1.2. Жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуі жөніндегі Орхус Конвенциясының талаптары	18
2 кесте: Орхус Конвенциясының 9-бабының талаптары.....	19
1.2.1 Ақпаратқа қол жеткізілмегендігі туралы жұртшылықтың арыздарын (шағымдарын) қарауға қойылатын талаптар.....	19
1.2.2 Жұртшылықтың қатысуы жөніндегі талаптардың орындалмауы жөніндегі арыздарды (шағымдарды) қарауға байланысты Орхус Конвенциясының талаптары.....	20
1.2.3 Экологиялық заңнамаларды бұзатын мемлекеттік органдар мен жеке тұлғалардың әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне шағымдану туралы арыздарды қарауға қойылатын талаптар.....	21
1.2.4 Құқықтық қорғалу құралдарына, қарау рәсімдеріне және олардың қаралу нәтижелері бойынша шығарылған шешімдерге қойылатын талаптар.....	22
1.2.5 Жұртшылықты сот төрелігіне қол жеткізуі жөнінде хабардар ету туралы және көмек көрсетудің тиісті тетіктерін жасау жөніндегі талаптар.....	22
1.3. Жұртшылықтың экологиялық құқықтарын сот тәртібімен іске асыру	23
II. ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҒЫ	27
2.1. Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын реттейтін негізгі материалдық-құқықтық нормалар	27
2.1.1 Экологиялық ақпарат ұғымы.....	27
2.1.2 Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығының субъектілері.....	28
2.1.3 Экологиялық ақпаратты беруге міндетті субъектілер.....	28
2.1.4 Ақпараттық сауалды ресімдеуге қойылатын заңнама талаптары.....	29
2.1.5 Экологиялық ақпаратқа сауалдарды қарау мерзімдері.....	30
2.1.6 Ақпараттық сауалға жауапты ресімдеуге қойылатын талаптар.....	30
2.1.7 Экологиялық ақпаратты ұсынудан бас тарту негіздері мен мерзімдері.....	31
2.1.8 Бас тартуды ресімдеуге қойылатын талаптар.....	31
2.1.9 Экологиялық ақпаратқа төлемақы.....	32
2.2. Жұртшылыққа экологиялық ақпараттың берілуіне байланысты шағым жасаудың іс жүргізу аспектілері мен сот практикасы	32

III. ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕР ЕТЕТІН ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖОБАЛАРЫ ЖӨНІНДЕГІ ШЕШІМДЕРДІ ҚАБЫЛДАУҒА ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҚТАРЫ 44

3.1. Шешімдер қабылдаған кезде жұртшылықтың қатысуын ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптар және оның тәртібі.....	44
3.1.1. Экологиялық аспектілер бойынша қоғамдық пікірді міндетті түрде есепке алуды көздейтін шешімдерді қабылдау рәсімдері.....	44
3.1.2. Шешімдер қабылдауға қатысу құқығының субъектілері.....	46
3.1.3. Қоғамдық пікірді есепке алуды жүзеге асыруға міндетті субъектілер.....	47
3.1.4. Қоғамдық пікірді есепке алуды талап ететін жоспарланып отырған объектілер түрлері.....	48
3.1.5. Қоғамдық қатысу жөніндегі талаптар жүйесі.....	48
3.1.6. Қоғамдық пікірді есепке алудың ұйымдастырушылық нысандары.....	49
3.1.7. Қоғамдық қатысудың мерзімдері.....	50
3.2. Жоспарланып отырған шаруашылық және өзге де қызметтер бойынша шешімдердің қабылдануына жұртшылықтың қатысу құқықтарының бұзылуына байланысты іс жүргізу аспектілері мен сот практикасы.....	51

IV. ЖЕКЕ ЖӘНЕ ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ТЕРІС ӘСЕР ЕТЕТІН ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІ ШЕКТЕУ, ТОҚТАТА ТҰРУ ЖӘНЕ ТОҚТАТУ ЖӨНІНДЕГІ ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ 54

4.1. Кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдердің күшін жоюды талап ету құқығы.....	54
4.1.1. Объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру жөніндегі шешімдерге жұртшылық өкілдерінің шағым келтіруі.....	55
4.1.2. Кәсіпорындар мен құрылыстарды орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдерге шағымдану құқығының мемлекеттік емес субъектілері.....	57
4.1.3. Объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру жөніндегі шешімдерді қабылдау тәртібі және оның субъектілері.....	57
4.2. Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу мен тоқтатуды талап ету құқығы.....	59
4.2.1. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру немесе тоқтатуды талап ету құқығы берілген мемлекеттік емес субъектілер.....	59
4.2.2. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі талап ету құқығын іске асыру тәсілдері.....	60
4.2.3. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру және тоқтату үшін негіздер.....	61
4.2.4. Шаруашылық және өзге де қызметті тоқтата тұру мерзімдері.....	62
4.3. Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтерін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі азаматтар мен қоғамдық экологиялық бірлестіктердің талап арыздары бойынша іс жүргізу аспектілері мен сот тәжірибесі.....	63
4.4. Экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы жеке тұлғалардың сотқа талап-арыз беру құқығы.....	66
4.4.1. Жұртшылық өкілдері экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан келтірілген зиянның өтелуі туралы арызды беруді көздейтін заңдар.....	67

4.4.2. Жұртшылық өкілдерінің экологиялық зиянды өтету жөніндегі талаптарының нысанасы	69
4.4.3. Экологиялық зиянды өтету құқығының мемлекеттік емес субъектілері.....	69
4.4.4. Экологиялық зиянды өтетуге жауапты субъектілер.....	70
4.5. Зиянды өтету жөніндегі істерді қараудың кейбір іс жүргізу аспектілері.....	70
4.5.1. Талап қою, азаматтық істі қозғау.....	75
4.5.2. Істі сотта қарауға әзірлеу.....	78
4.6. Экологиялық заңнамалардың бұзылуы салдарынан денсаулыққа, мүлікке келтірілген зиянды және моральдық зиянды өтеу туралы талаптар бойынша сот практикасы	79

V. САҚТАЛУ ЖӨНІНДЕГІ КОМИТЕТТІҢ САҚТАМАУ ТУРАЛЫ ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ХАБАРЛАМАЛАРЫН ҚАРАУЫ **83**

5.1. Қарауға жол берілетіндігін алдын ала шешу сатысы.....	84
5.2. Хабарламаны тараптардың қатысуымен қарау сатысы.....	85
5.3. Конвенцияның сақталмауы мәселелері бойынша шешімдер қабылдау және оларды жою жөніндегі шаралар қабылдау.....	85

ҚОСЫМША **88**

1-Қосымша. Экологиялық ақпарат көздері	88
1-кесте: Экологиялық ақпарат көздерінің түрлері және оларға мысалдар.....	88
2-кесте: Мемлекеттік органдар мен оларға бағынысты ұйымдар арасында экологиялық ақпаратты бөлу	91
3-кесте: Халыққа жариялы қызмет көрсететін және мемлекеттік органдардың функцияларын жүзеге асыратын ұйымдардың мысалдары.....	95
2-Қосымша. Жұртшылықтың экологиялық ақпаратты алуға арналған сауалдары.....	96
4-кесте: Экологиялық ақпаратқа арналған сауалдардың қаралу мерзімдері.....	96
5-кесте: Экологиялық ақпаратты ұсынудан бас тарту үшін негіздер	97
3-Қосымша. Жұртшылыққа шешімдер қабылдауға қатысу құқығын беретін шаруашылық қызметтің түрлері.....	99
4-Қосымша. Өндірістік объектілерді жобалау және орналастыру	104
6-кесте: Қорғалу, санитарлық-қорғаныш және өзге де қорғаныш аймақтарына мысалдар.....	104
7-кесте: Өндірістік объектілерді жобалау жөніндегі нормативтік құжаттар.....	105
5-Қосымша. Экологиялық рұқсаттар мен арнайы табиғат пайдалануға арналған рұқсаттарды шектеу, тоқтата тұру және тоқтату.....	106
8-кесте: Рұқсаттардың қолданылуын шектеу, тоқтата тұру және тоқтату үшін негіздер	106
6-Қосымша. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлері.....	109
7-Қосымша. Дербес жұмысқа немесе семинарлар өткізуге арналған практикалық тапсырмалар.....	112
8-Қосымша. Экологиялық, азаматтық іс жүргізу заңнамалары және қоғамдық бірлестіктері туралы заңнама бойынша сұрақтар мен жауаптар.....	120

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ **156**

ВВЕДЕНИЕ	160
I. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ	162
1.1 Экологические права общественности.....	162
1.1.1. Право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду	162
1.1.2. Экологические процедурные (процессуальные) права общественности	164
1.1.3. Субъекты экологических прав в соответствии с законами Республики Казахстан	166
1.2. Требования Орхусской Конвенции по доступу общественности к правосудию.....	167
1.2.1. Требования в отношении рассмотрения заявлений (жалоб) общественности о непредоставлении доступа к информации.....	168
1.2.2. Требования Орхусской Конвенции в отношении рассмотрения заявлений (жалоб), касающихся невыполнения требований по общественному участию.....	169
1.2.3. Требования в отношении рассмотрения заявлений об обжаловании действий или бездействия государственных органов и частных лиц, нарушающих экологическое законодательство	170
1.2.4. Требования к средствам правовой защиты, процедурам рассмотрения и решениям, выносимым по их результатам	170
1.3. Реализация экологических прав общественности в судебном порядке	172
II. ПРАВО ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА ДОСТУП К ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ ...	176
2.1. Основные материально-правовые нормы, регулирующие право общественности на доступ к экологической информации	176
2.1.1. Понятие экологической информации.....	176
2.1.2. Субъекты права на доступ к экологической информации.....	177
2.1.3. Субъекты, обязанные предоставлять доступ к экологической информации	177
2.1.4. Требования законодательства к оформлению информационного запроса.....	178
2.1.5. Сроки рассмотрения запросов на экологическую информацию	179
2.1.6. Требования к оформлению ответа на информационный запрос.....	179
2.1.7. Основания и срок для отказа в предоставлении экологической информации.....	180
2.1.8. Требования к оформлению отказа	180
2.1.9. Плата за экологическую информацию	181
2.2. Процессуальные аспекты и судебная практика обжалования непредоставления общественности доступа к экологической информации	181
III. ПРАВА ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА УЧАСТИЕ В ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ ПО ПРОЕКТАМ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ВОЗДЕЙСТВИЕМ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ.....	192
3.1. Порядок и основные требования к организации общественного участия при принятии решений	192
3.1.1. Процедуры принятия решений, предусматривающие обязательный учет общественного мнения по экологическим аспектам.....	192
3.1.2. Субъекты права на участие в принятии решений.....	194
3.1.3. Субъекты, обязанные осуществлять учет общественного мнения.....	195

3.1.4. Виды планируемых объектов, по которым требуется проводить учет общественного мнения	195
3.1.5. Система требований по общественному участию.....	196
3.1.6. Организационные формы учета общественного мнения.....	197
3.1.7. Сроки общественного участия	197
3.2. Процессуальные аспекты и судебная практика, связанная с нарушениями прав общественности на участие в принятии решений по планируемой хозяйственной и иной деятельности.....	198

IV. ПРАВА ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА ТРЕБОВАНИЯ ОБ ОГРАНИЧЕНИИ, ПРИОСТАНОВЛЕНИИ И ПРЕКРАЩЕНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИЗИЧЕСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ, ОКАЗЫВАЮЩЕЙ ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ И ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА **201**

4.1. Право требовать отмены решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов	201
4.1.1. Объекты, решения о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию которых могут быть обжалованы представителями общественности	202
4.1.2. Негосударственные субъекты права на обжалование решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий и сооружений	203
4.1.3. Субъекты и порядок принятия решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию объектов	204
4.2. Право требовать ограничения, прекращения хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека	205
4.2.1. Негосударственные субъекты, наделенные правом требовать ограничения, приостановления или прекращения хозяйственной и иной деятельности	205
4.2.2. Способы реализации права требования по ограничению, приостановлению и прекращению хозяйственной и иной деятельности	206
4.2.3. Основания для ограничения, приостановления и прекращения хозяйственной и иной деятельности	207
4.2.4. Сроки приостановления хозяйственной и иной деятельности.....	208
4.3. Процессуальные аспекты и судебная практика по искам граждан и общественных экологических объединений об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду	209
4.4. Право физических лиц предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного их здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства	212
4.4.1. Законы, предусматривающие право представителей общественности предъявлять иски о возмещении вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства	213
4.4.2. Предмет исковых требований представителей общественности по возмещению вреда.....	214
4.4.3. Негосударственные субъекты права на возмещение экологического вреда	215
4.4.4. Субъекты, ответственные за возмещение экологического вреда	215
4.5. Некоторые процессуальные аспекты рассмотрения дел по возмещению вреда.....	216
4.5.1. Предъявление иска, возбуждение гражданского дела	219
4.5.2. Подготовка дела к судебному разбирательству.....	222
4.6. Судебная практика по искам о возмещении вреда, причиненного здоровью, имуществу и морального вреда вследствие нарушения экологического законодательства	223

V. РАССМОТРЕНИЕ СООБЩЕНИЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ О НЕСОБЛЮДЕНИИ КОМИТЕТОМ ПО СОБЛЮДЕНИЮ	227
5.1. Стадия предварительного решения о допустимости к рассмотрению.....	228
5.2. Стадия рассмотрения сообщения с участием сторон.....	229
5.3. Принятие решений по вопросам несоблюдения Конвенции и применение мер по их устранению.....	229
ПРИЛОЖЕНИЯ	231
Приложение 1. Источники экологической информации.....	231
<i>Таблица 1.</i> Виды и примеры источников экологической информации.....	231
Таблица 2. Распределение экологической информации между государственными органами и подведомственными им организациями.....	234
<i>Таблица 3.</i> Примеры организаций, осуществляющих функции государственных органов и предоставляющих публичные услуги населению	238
Приложение 2. Запросы общественности на получение экологической информации.....	239
<i>Таблица 4.</i> Сроки рассмотрения запросов на экологическую информацию	239
<i>Таблица 5.</i> Основания для отказов в предоставлении экологической информации	240
Приложение 3. Виды хозяйственной деятельности, предусматривающие право общественности на участие в принятии решений.....	242
Приложение 4. Размещение и проектирование производственных объектов.....	248
<i>Таблица 6.</i> Примеры охранных, санитарно-защитных и иные защитных зон	248
<i>Таблица 7.</i> Нормативные документы по проектированию производственных объектов	248
Приложение 5. Ограничение, приостановление и прекращение действия экологических разрешений и разрешений на специальное природопользование.....	250
<i>Таблица 8.</i> Основания для ограничения, приостановления и прекращения действия разрешений.....	250
Приложение 6. Экологические опасные виды хозяйственной и иной деятельности.....	254
Приложение 7. Практические задачи для самостоятельной работы либо проведения семинаров.....	257
Приложение 8. Вопросы и ответы по экологическому, гражданскому процессуальному законодательству и законодательству об общественных объединениях.....	264
ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА	294

КІРІСПЕ

2000 жылы 23 қазанда Қазақстан Республикасы Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы конвенцияны (бұдан әрі – Орхус Конвенциясы немесе Конвенция)¹ ратификациялады. Жұртшылықтың қоршаған орта мәселелері бойынша сот әділдігіне қол жеткізу мәселесі - Конвенцияның негізгі үш элементінің бірі, яғни Орхус Конвенциясы мен ұлттық экологиялық заңнама ережелерін бұзу орын алғанда жеке тұлғалардың, қоғамдық және өзге де мемлекеттік органдардың сот тәртібімен немесе басқа да жолмен шағымдану мүмкіндігіне қол жеткізуі. Аталған элемент азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің экологиялық құқықтарын қорғауды қамтамасыз етумен қатар қоршаған ортаны қорғау саласындағы халықаралық құқық пен ұлттық заңнаманың сақталуына бақылау жасаудың қазіргі жүйесін дамытуға негіз болады. Мұны жүзеге асыруда уәкілеттік мемлекеттік органдармен қатар, жұртшылық та белсенді түрде қатысады.

Орхус Конвенциясына, Экологиялық кодекс және Азаматтық іс жүргізу кодексіне сәйкес, жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуі:

- экологиялық ақпаратқа қоғамдық қол жеткізу құқықтарының бұзылуына;
- шаруашылық қызмет жобаларының экологиялық аспектілері бойынша шешімдер қабылдағанда, жұртшылықтың қатысуын қамтамасыз етудің белгіленген тәртібін сақтамауға;
- кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы заңсыз қабылданған шешімнің бұзылуына;
- мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау саласындағы азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін қозғайтын әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) шағымдануға;
- экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан азаматтардың денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянды сот тәртібімен өтетуге;
- заңды және жеке тұлғалардың қоршаған ортаға және адамның денсаулығына теріс ықпал жасайтын шаруашылық және өзге де қызметті шектеуге және тоқтатуға байланысты арыздар мен талап арыздар бойынша істерді қамтиды.

Осы сыныптауды пайдаланудың негізінде, ЕҚЫҰ Орталығының қолдауымен 2007 жылғы маусымда Жоғарғы Соттың жанынан құрылған арнайы жұмыс тобы Орхус Конвенциясын ратификациялаған сәттен бастап, Жоғарғы Сот, облыстық және мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар қараған тиісті сот істерін жинақтауды жүргізді. Жылдың соңында жұмыс тобы Судьяларға арналған оқу-практикалық құралының жобасын (бұдан әрі - құрал) әзірледі. Құрал кейіннен талқылау үшін барлық облыстық соттарға, Алматы және Астана қалаларының соттарына жіберілді, сондай-ақ кеңінен танысып, талқылау үшін Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының веб сайтында орналастырылды. Талқылау үшін ұсынылған материал қазақстандық және шетелдік судьялардың айтарлықтай қызығушылықтарын тудырды. Ол бойынша бірқатар жазбаша комментарийлер мен ұсыныстар алынды, олар кейіннен құралдың түпкілікті нұсқасын әзірлеу кезінде ескерілді.

---

¹ Бұл конвенция 1998 жылы 25 маусымда Данияның Орхус қаласында қабылданған, 2008 жылғы 1 мамыр жағдайына оны 40 ел, оның ішінде Еуропалық Одақ ратификациялады.

Сонымен қатар, Жоғарғы Сот, жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуі жөніндегі Орхус конвенциясы ережелерінің сақталуы бойынша соттардың жұмысына мониторинг ұйымдастырды.

Осы құралды шығару - жоғарыда аталған арнайы жұмыс тобы қызметінің түпкілікті нәтижесі болды. Құрал экологиялық құқық мәселелері бойынша судьялар мен сот жүйесі қызметкерлерін оқыту үшін, кейіннен жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтарына байланысты тақырыптарды, оларды даярлау мен біліктілігін арттыру бағдарламаларына енгізудің негізі ретінде қаралады. Құралға жұртшылықтың экологиялық құқықтарына арналған жалпы ережелер енгізіліп, Орхус Конвенциясының сот және өзге де рәсімдермен жұртшылықтың құқықтарын қорғауға жүгінуіне мүмкіндік беретін жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуі жөніндегі негізгі талаптары түсіндіріледі. Құралдың II-IV-тарауларында Конвенцияның 9-бабының талаптарына жататын, жұртшылықтың экологиялық заңнамалардың бұзылуына шағымдануы жөніндегі істердің негізгі үш сыныбы қарастырылады. Ең алдымен, оларға қатысты материалдық құқық нормалары, содан кейін сот тәжірибесінен алынған мысалдарды пайдалана отырып, тиісті істерді қараудың іс жүргізу тәртібінің талаптары мен ерекшеліктері баяндалған. Сөйтіп, V-тарауда Орхус Конвенциясының сақталуын қараудың халықаралық тетігі туралы ақпараттар келтірілген.

Бүгінгі күні Қазақстан үшін бұл Конвенция - ратификацияланған халықаралық конвенцияның² біреуі ғана. Ол бойынша азаматтар мен мемлекеттік емес заңды тұлғалар оны сақтамау фактілері жөніндегі арыздармен халықаралық сатыларға жүгінуге құқылы. Мұндай жүгінулерді 2002 жылғы қазанда құрылған Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет³ қарайды. Осы мүмкіндікті қазақстандық азаматтар мен экологиялық ұйымдар белсенді түрде пайдалануда, Комитетке келіп түскен Орхус Конвенциясын сақтамау туралы жұртшылықтың 10 хабарламасының төртеуі Қазақстаннан келіп түскен. Сақтау жөніндегі Комитет сот органы болмағанымен, Конвенцияның талаптарын сақтамауға қатысты оның қорытындылары мен ұсынымдары уәкілетті мемлекеттік органға⁴ жіберіліп, оны Конвенцияны сақтамаған елдің үкіметі және өзге де құзыретті мемлекеттік органдары қарауға тиіс. Тұтастай алғанда, оқу құралына енгізілген халықаралық экологиялық құқықты сақтау рәсімдері мен тетіктері туралы ақпарат, жұртшылықтың экологиялық құқықтарын сотта қорғау мәселелері бойынша судьяларды даярлау және олардың біліктілігін арттыруға арналған құнды оқу материалын қамтиды.

Бұл құрал экологиялық құқық бойынша бұрын шығарылған отандық басылымдарға қарағанда, қазақстандық соттар қараған нақты сот істерін мысал ретінде пайдаланғанымен ерекшеленеді. Бұл мысалдар жұртшылықтың экологиялық құқықтарына және оларды сот тәртібімен қорғауға қатысты тақырыптарды неғұрлым терең зерделеу үшін көмекші материалдар ретінде пайдаланылуы мүмкін. Сонымен қатар, қазақстандық заңнаманың және Орхус Конвенциясының материалдық-құқықтық нормалары практикада туындайтын нақты жағдайларда қолдануды айқын әрі мысалдар келтіре отырып көрсетуге мүмкіндік беретін түсіндірме кестелер мен схемаларды пайдалана отырып баяндалған.

---

² 2001 жылғы 4 шілдеде ратификацияланған Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенцияның факультативтік хаттамасы Қазақстан үшін осындай екінші халықаралық-құқықтық құжат болып табылады.

³ Орхус Конвенциясын сақтау жөніндегі Комитет туралы толық ақпарат осы құралдың 5-бөлімінде ұсынылған.

⁴ Әдетте бұл функцияларды қоршаған ортаны қорғау (экология) министрлігі атқарады.

Бұл құрал ең алдымен судьяларды даярлау және олардың біліктілігін арттыру мақсатында әзірленгеніне қарамастан, онда келтірілген материалдар азаматтардың өмірі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаға құқықтарын іске асыруды қамтамасыз ету жөніндегі қызметке белсенді субъектілердің кең ауқымының қызығушылығын тудырады. Бұл жарияланым судьялармен қатар, қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті мемлекеттік органдардың қызметкерлеріне, табиғатты қорғау прокурорларына, адвокаттарға, бейімді жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне маманданып жүрген заңгерлерге және қоғамдық экологиялық ұйымдардың мүшелеріне арналған.

1. ЖАЛПЫ ЕРЕЖЕЛЕР

1.1. Жұртшылықтың экологиялық құқықтары

Қазақстан Республикасы Конституциясының 31-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсат етіп қояды. Осы Конституциялық норманы іске асыру, бір жағынан, азаматтардың өмір сүруі мен денсаулығы үшін қолайлы қоршаған ортаға құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі функциялар мен міндеттерді мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, лауазымды тұлғалар мен мемлекеттік қызметшілердің орындауын көздейді. Екінші жағынан, уәкілетті мемлекеттік органдардың шешімдері, әрекеттері азаматтардың және олардың бірлестіктерінің аталған құқықты іске асыру жөніндегі қызметтеріне көмектесуі тиіс.

Бүгінгі күні қазақстандық заңдардың бірқатарында азаматтардың, қоғамдық бірлестіктердің және өзге де заңды тұлғалардың экологиялық құқықтары айқындалған. Осы заңдардың ішінде Экологиялық, Су және Орман кодекстерін, Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы, Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы, Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы, Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы, Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы, Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдарды атап өткен жөн. Сонымен қатар, Орхус Конвенциясы жұртшылықтың экологиялық құқықтарын қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік органдардың қызметтерін ұйымдастыруға қатысты халықаралық-құқықтық негіздерді белгілейді. Ол Конвенцияның негізгі үш элементтеріне (жұртшылықтың шешуші экологиялық құқықтарына) қатысты:

- жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі (4 және 5-баптар);
- көзделетін шаруашылық қызметпен байланысты экологиялық маңызды шешімдерді қабылдауға қатысуы (6-бап), мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға байланысты стратегиялардың, бағдарламалардың, нормативтік құқықтық актілердің жобаларын әзірлеуі (7 және 8-баптар);
- жұртшылықтың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізуі (9-бап) жөніндегі олардың міндеттері мен міндеттемелерін айқындайды.

Сонымен, жұртшылықтың экологиялық құқықтарын тиімді іске асыру көбінесе уәкілетті мемлекеттік органдардың, лауазымды тұлғалардың (мемлекеттік қызметшілердің) шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) байланысты болып табылады. Экологиялық құқықтардың бұзылғандығы туралы даулардың субъектілері болып көбінесе бірінші тарап - жеке тұлғалар немесе қоғамдық бірлестіктер, ал екінші тарап - мемлекеттік билік органдары немесе лауазымды тұлғалар (мемлекеттік қызметшілер) болуы қазіргі кезде заңдылыққа айналып отыр.

1.1.1 Өмірге және денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқық

Қазіргі әлемде өмір мен денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқық адам мен азаматтың іргелі субъективті құқықтарының бірі ретінде танылды. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі жеке тұлғалардың өмірі мен денсаулығы үшін олардың қолайлы қоршаған ортаға құқығын айқындап, «қолайлы қоршаған орта» ұғымының анықтамасын қамтиды.

Қолайлы қоршаған орта - жай-күйі экологиялық қауіпсіздікті және халықтың денсаулығын сақтауды, биоәртүрлілікті сақтауды, ластануды болғызбауды, экологиялық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуін, табиғи ресурстарды молықтыруды және тиімді пайдалануды қамтамасыз ететін қоршаған орта. Экологиялық кодекстің 1-тармағының 23) тармақшасы

Жоғарыда келтірілген анықтама шын мәнінде, Қазақстан халықтарының денсаулығын қорғау мен экологиялық қауіпсіздікті қоршаған ортаның жай-күйімен байланыстырады. Ол ластану деңгейімен және құрамының сипаттамаларымен ғана шектелмей, биологиялық әртүрлілікті сақтау, экологиялық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуін, табиғи ресурстарды молықтыруды және тиімді пайдалану сияқты аспектілерді де қамтиды. Бұл өмір мен денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқықты мемлекет қоршаған ортаның нормативтерімен белгіленген сапасын сақтау және ластану заттары эмиссияларының нормативтері арқылы ғана қамтамасыз етпейтінін білдіреді. Адамдардың өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғау, сондай-ақ ерекше қорғалатын табиғи аумақтар режимін сақтауға бақылау жүргізу жөніндегі мемлекет қабылдайтын шараларды, қайта жаңартылмайтын ресурстарды тұтынуды азайту жөніндегі белгіленген талаптарды және экологиялық жүйелердің тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөніндегі өзге де іс-шараларды қамтиды.

Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы және сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңнамалар қолайлы тіршілік ету ортасына құқықты анықтайды, алайда кейбір аспектілерде экологиялық заңнамаға қарағанда ол біржақты айқындалады. Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы Заңның 18-бабының 1-тармағы адамның және оның келешек ұрпағының денсаулық жағдайына теріс әсер етпейтін факторлары бар қолайлы тіршілік ету ортасына жеке тұлғалардың құқығын айқындайды. Осы Заңға сәйкес мемлекеттің атынан уәкілетті органдардың қызметі адамның өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін («адамның тіршілік етуіне қолайлы жағдайлар», «адамға зиянды әсер», «тіршілік ету ортасының факторлары» ұғымдарына анықтаманы қараңыз) тіршілік ету ортасының белгілі бір факторларын (биологиялық, химиялық, физикалық, әлеуметтік және өзге де) болдырмауға бағытталуы тиіс.

Шаруашылық қызметтің жоспарланатын және жұмыс істейтін объектілері тарапынан қоршаған ортаның сапасын, оған әсер ететін түрлі факторларды реттеу айтарлықтай санитарлық ережелер мен нормаларды (САНЕМН), сондай-ақ құрылыс нормалары мен ережелерін (ҚНМЕ) қолданудың негізінде жүзеге асырылады. Санитарлық нормалар мен ережелер адамның тіршілік ету ортасына әсер етудің көптеген факторлары бойынша нақты сандық нормативтерді, мысалы, санитарлық-қорғау аймақтарының мөлшерін, вибрацияның, шудың, инфрадыбыстың жол берілетін шекті деңгейін және т.б. белгілейді. Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы заң жеке тұлғалардың қолайлы тіршілік ету ортасына құқығын олардың денсаулығына белгілі бір факторлардың тікелей зиянды ықпал етуімен байланыстырады. Сондықтан санитарлық-эпидемиологиялық нормативтердің бұзылуына шағымдануға негіздер әдетте, санитарлық-қорғау аумағының белгіленген өлшемдері мен шу деңгейін сақтамау адамдардың өмірі мен денсаулығына тікелей қауіп төндіретін айтарлықтай аз ортада туындайды. Бір жағынан, санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы заңның болашақ ұрпаққа әсеріне, мысалы, осындай әсер етудің кейінге қалдырылған сипатына не ұрпақты болу мүмкіндіктері үшін теріс әсер етуіне байланысты бұзушылықтарға шағым жасау үшін жұртшылыққа белгілі бір мүмкіндіктер береді.

Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы Заңның 7-бабында жеке тұлғалардың елді мекеннің (қоныстың) аумағы шегінде осы мекенге қатысты мекендеу мен тіршілік етуге қолайлы ортаға құқығы айқындалған. Аталған Заңда мекендеу мен тіршілік етуге қолайлы ортаны қамтамасыз ету - мемлекеттік қала құрылысы саясатының өндіргіш күштерді қоныстандыру мен орналастыру бөлігімен, аумақтарды аймақтарға бөлуге қойылатын қала құрылысы талаптарымен, экологиялық және санитарлық-гигиеналық қауіпсіздік нормаларымен және аталған жергілікті жердің инфрақұрылыммен қамтамасыз етілу деңгейімен байланыстырылған. Адамдардың мекендеу мен тіршілік етуге қолайлы ортаға құқығы мұндай жағдайда аумақ бойынша шектеледі, яғни адамның тұратын елді

мекенінің шегімен шектеледі, ал нақты құрылыс нормалары мен ережелерін сақтауға катысты олардың нақты тұратын орны бойынша шектеледі.

Семей ядролық полигонында және республиканың аумағында орналасқан басқа да полигондарда ядролық жарылыстардан зардап шеккен адамдар үшін ауыр салдарлар Қазақстан Республикасы азаматтарының, Қазақстан Республикасының аумағында тұратын шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ адамдардың радиациялық қауіпсіздікке құқығын заңнамалық тұрғыдан тану үшін алғышарт болды. Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы Заңның 19-бабы бұл құқық иондаушы сәулелендірудің адам организміне белгіленген нормалардан жоғарғы радиациялық әсер етуіне жол бермеу жөніндегі шаралар кешенін жүргізу, сондай-ақ иондаушы сәулелендіру көздерін пайдалануға байланысты қызметті жүзеге асыратын азаматтардың және ұйымдардың радиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі талаптарды орындауы арқылы қамтамасыз етілетінін көздейді.

Жжоғарыда аталған Қазақстан Республикасының басқа заңдарында⁵ жеке тұлғалардың өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаға құқықтары жөнінде айтылмаса да, жеке тұлғалар мен қоғамдық ұйымдардың белгілі бір құқықтары көзделеді, сол құқықтар арқылы жұртшылықтың қолайлы қоршаған ортаға құқықтары (экологиялық рәсімдік (іс жүргізу) құқықтары) іске асырылады.

1.1.2. Жұртшылықтың экологиялық рәсімдік (іс жүргізу) құқықтары

Азаматтар мен олардың бірлестіктерінің экологиялық құқықтары егемендік⁶ алғанға дейін Қазақстанда заңнамалық тұрғыдан бекітілгенімен, отандық жарияланымдарда Орхус Конвенциясымен байланыстырылып қарастырылады. Ол жұртшылықтың маңызды үш экологиялық құқығының немесе Конвенцияның негізгі элементтерінің (жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі, экологиялық маңызды шешімдерді қабылдауға қатысуы, қоршаған ортаға қатысты шешімдерге шағымдануы) алға басуы үшін халықаралық-құқықтық негізді айқындайды. Сонымен бірге, азаматтар, олардың бірлестіктері мен ұйымдары өмір мен денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқықты экологиялық рәсімдік құқықтардың көмегімен іске асыру көлемі Орхус Конвенциясының негізгі үш элементімен шектелмейді.

Жеке тұлғалардың, қоғамдық бірлестіктердің және өзге де заңды тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау⁷, табиғи ресурстарды қорғау және ұтымды пайдалану⁸, халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы⁹ және халықтың радиациялық қауіпсіздігі¹⁰, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі¹¹ саласындағы құқықтары жөніндегі ережелерді қамтитын қазақстандық заңдарға талдау жасау мынадай санаттар бойынша:

---

⁵ Су және Орман кодекстері Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы, Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы, Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңдар.

⁶ Азаматтардың өмірі мен денсаулығына қолайлы табиғи қоршаған ортаға құқығы «Табиғи қоршаған ортаны қорғау туралы» 1991 жылғы 18 маусымдағы ҚАЗКСРО Заңымен танылған.

⁷ Экологиялық кодекстің 13 және 14-баптары, «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Заңның 12 және 13-баптары.

⁸ Су кодексінің 62 және 63-баптары, Орман кодексінің 66-бабы.

⁹ «Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы» Заңның 18 және 19-баптары.

¹⁰ «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» Заңның 19-21-баптары.

¹¹ «Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Заңның 13-бабы.

- қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша мемлекеттік органдарға жүгіну құқығы, оның ішінде жеке тұлғалардың, қоғамдық бірлестіктер мен өзге де заңды тұлғалардың экологиялық құқықтарды сақтауға қатысты құқықтары;¹²
- экологиялық акпаратқа қол жеткізу құқығы;¹³
- мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін объектілердің құрылысы мен оны реконструкциялау жөніндегі шешімдерді қабылдауға қатысу құқығы;
- экологиялық қауіп төндіретін кәсіпорынды, құрылысты және өзге де объектілерді орналастыру, олардың құрылысы, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдерді әкімшілік¹⁴ немесе сот тәртібімен бұзуды талап ету құқығы;
- әкімшілік¹⁵ немесе сот тәртібімен қоршаған ортаға және адамның денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық қызметті және өзге де қызметті шектеуді немесе тоқтатуды талап ету құқығы;
- денсаулыққа және мүлікке экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан келтірілген зиянды өтету құқығы;
- қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілердің жобаларын талқылауға, мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға байланысты жоспарлар мен бағдарламаларды әзірлеу процесіне қатысу құқығы;
- қоғамдық бақылауды жүзеге асыру және жеке және (немесе) заңды тұлғаларды жауапкершілікке тарту туралы мәселені қою құқығы;
- қоғамдық экологиялық сараптама жүргізуді ұсыну немесе оған бастамашылық жасау, оны жүргізу және оған қатысу құқығы;
- қоршаған ортаны қорғау және экологиялық құқықтарды қорғау жөніндегі қызметті, оның ішінде қоғамдық бірлестіктерді, қорларды құру жолымен жүзеге асыру мақсатында бірлесу құқығы;
- жаппай іс-шараларға (жиналыстарға, митингілерге, шерулерге, пикеттерге, демонстрацияларға, референдумға) қатысу арқылы экологиялық құқықтар мен мүдделерді жүзеге асыру құқығы бойынша рәсімдік экологиялық құқықтарға жіктемелеу жүргізуге мүмкіндік береді¹⁶.

Орхус Конвенциясының 9-бабының 1-3-тармақтарының талаптарына сәйкес, жұртшылық сауалдар бойынша экологиялық акпаратқа қол жеткізуге рұқсат берілмеуіне, қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтің жобалары бойынша шешімдер қабылдауға жұртшылықтың қатысуына, мемлекеттік органдардың ұлттық экологиялық заңнамалардың сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) байланысты бұзушылықтарға қатысты сот төрелігіне қол жеткізу құқығына ие. Экологиялық кодекс жеке және заңды тұлғалар үшін азаматтардың денсаулығы мен мүлкіне келтірілген экологиялық зиянды өтетуге, қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметті шектеуге немесе тоқтатуға, кәсіпорынды, құрылысты және өзге де экологиялық қауіпті объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдерді бұзуға қатысты сот рәсімдеріне жүгіну құқығын белгілейді. Бұдан басқа, Азаматтық іс жүргізу кодексінің 279-бабына сәйкес мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару

¹² Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағының 6) тармақшасы.

¹³ Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағының 7) тармақшасы және 14-бабының 7) тармақшасы

¹⁴ «Әкімшілік рәсімдер туралы» Заңның 8-бабының 4-тармағына сәйкес жоғары тұрған органдарға тиісті арыздармен жүгінуді осындай шешімдерді бұзуды талап ету құқығын әкімшілік тәртіппен жүзеге асыру деп түсіну керек.

¹⁵ 14-сілтемеде келтірілген түсінікті қараңыз.

¹⁶ Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағының 5) тармақшасы.

органдарының, қоғамдық бірлестіктердің, ұйымдардың, лауазымды тұлғаның, мемлекеттік қызметшінің алқалы және жеке-дара қабылдаған шешімдері, әрекеттері (әрекетсіздіктері) нәтижесінде:

- 1) азаматтың және заңды тұлғалардың құқықтары, бостандықтары және заңмен қорғалатын мүдделері бұзылса;
- 2) азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ заңды тұлғаның құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруына кедергі жасалса;
- 3) азаматқа немесе заңды тұлғаға әлдебір міндет заңсыз жүктелген немесе олар заңсыз жауапқа тартылса, олар ерекше іс жүргізу тәртібімен шағымдалуы мүмкін.

1.1.3. Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес экологиялық құқықтың субъектілері

Орхус Конвенциясы жұртшылықты, яғни кез келген жеке және заңды тұлғалар, сондай-ақ қазақстандық заңнамада белгіленген тәртіппен құрылған олардың бірлестіктері экологиялық ақпаратқа қол жеткізу және экологиялық маңызды шешімдерді мемлекеттік органдар қабылдаған кезде қатысу құқығына қатысты осы құқықтардың субъектілері ретінде белгілейді¹⁷. Қазақстан Республикасының заңдарында жеке тұлғалар өмір сүру мен денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға (қолайлы тіршілік ету ортасына) құқығының субъектісі ретінде танылады. Құқық субъектісі ретінде жеке тұлғаларды атап көрсету Қазақстан Республикасының азаматтары, шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдар тиісті құқықтарды тең дәрежеде пайдаланатынын білдіреді. Рәсімдік экологиялық құқықтарға қатысты Қазақстан Республикасының заңдарында олардың субъектілері анықтамасына түрлі көзқарастар қолданылады.

1 Кесте: Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес экологиялық құқық субъектілері

Заң	Заңның баптары	Экологиялық құқық субъектілері
ҚР Заңдары		
Экологиялық кодекс	13 және 14-баптар	Жеке тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер
Су кодексі	62 және 63-баптар	Жеке тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер
Орман кодексі	68-бап	Жеке тұлғалар, қоғамдық бірлестіктер
Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заң	12 және 13-баптар	Жеке және заңды тұлғалар
Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заң	57-бап	Қоғамдық бірлестіктер
Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заң	7, 13-баптар	Азаматтар, жеке және заңды тұлғалар

¹⁷ Конвенцияның 2-бабының 4-тармағындағы «жұртшылық» ұғымының анықтамасын қараңыз.

Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы	19-21-баптар	Азаматтар, қоғамдық бірлестіктер мен ұйымдар, Қазақстан Республикасының аумағында тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар
Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы заң	18-19-баптар	Жеке тұлғалар, жеке кәсіпкерлер, заңды тұлғалар
Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы заң	7-9-баптар	Азаматтар Шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдар ¹⁸

1 кестеде келтірілген Қазақстан Республикасының бірқатар заңдарында экологиялық құқықтардың ұжымдық субъектілері ретінде қоғамдық бірлестіктерді көрсетеді. Бұл заңды тұлғаның аталған ұйымдастырушылық-құқықтық нысаны жеке тұлғалардың өмір сүру мен денсаулыққа қолайлы қоршаған ортаға құқығын қоса алғанда, олардың құқықтары мен мүдделерін қорғау құқығын беру үшін неғұрлым кең мүмкіндіктер береді. Бұл ретте, Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 7-бабына сәйкес қызметтің аумақтық саласы бойынша қоғамдық бірлестіктер республикалық, өңірлік және жергілікті болып бөлінеді. Біріншісі Қазақстан бойынша, екіншісі екі немесе бірнеше облыстың аумағында, үшіншісі бір облыстың немесе республикалық маңызы бар қаланың аумағында әрекет етеді. Қызметтің аумақтық шектелуі нақты қоғамдық бірлестіктің экологиялық құқықтарының көлеміне айтарлықтай әсер етеді. Мысалы, аталған шектеулерге сәйкес Алматы облысында тіркелген жергілікті қоғамдық бірлестіктер Атырау облысында қоғамдық экологиялық сараптаманы жүргізуге құқығы жоқ, себебі оның қызметі тек қана бір облыстың аумағына таратылады. Алайда, Орхус Конвенциясының 3-бабының 9-тармағы заңды тұлғаны «оның тіркелген жері немесе іс жүзіндегі қызмет орталығы белгілері бойынша» кемсітуге тыйым салуды белгілейді. Тиісінше экологиялық ақпаратқа қол жеткізу, қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін жоспарланатын шаруашылық және өзге де қызметтің жобаларын, мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға байланысты нормативтік құқықтық актілер, жоспарлар, бағдарламалар жобаларын¹⁹ талқылаған кезде жазбаша ұсыныстар мен ескертпелерді қарау үшін беруге қатысты тиісті құқықтар кез келген аумақтық мәртебесі бар қоғамдық бірлестіктерге, сондай-ақ кез келген ұйымдастырушылық-құқықтық нысанда құрылған заңды тұлғаларға тиесілі.

1.2. Жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуі жөніндегі Орхус Конвенциясының талаптары

Орхус Конвенциясының 9-бабы жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізу талаптарын белгілейді. Олар жинақталған түрде 2 кестеде көрсетілген.

¹⁸ Конституциямен, заңдармен және Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттармен өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтарымен пайдаланады.

¹⁹ Конвенцияның 2-бабының 4-тармағындағы «жұртшылық» ұғымымен үйлесімділігінде Орхус Конвенциясының 4-бабының 1-тармағын, 6-баптың 7-тармағын, 7 және 8-баптарын қараңыз.

2 кесте: Орхус Конвенциясының 9-бабының талаптары

Ереже	Міндеттеме	Жүзеге асыру элементтері
9-бап, 1-тармақ	4-баптың негізінде экологиялық ақпаратқа қол жеткізуге көпшілік органдарға арналған сауалдарға қатысты шағымдарды қарау рәсімдерін көздейді	Сот органы немесе өзге де тәуелсіз және бейтарап органның қарауы Қайта қараудың немесе қараудың жедел және арзан қосымша рәсімі Жұртшылық өкілдерінің іс жүргізуге құқықтық қабілетіне қатысты талаптар Түпкілікті шешім міндетті түрде және жазбаша нысанда жазылуы тиіс
9-бап, 2-тармақ	6-бабына және Конвенцияның басқа да тиісті ережелеріне сәйкес жұртшылықтың шешімдер қабылдауға қатысуына байланысты шағымдарды қарау рәсімдерін көздейді	Қайта қараудың немесе қараудың жедел және арзан қосымша рәсімі Әкімшілік органда алдын ала қарау рәсімінің мүмкіндігі Жұртшылық өкілдерінің іс жүргізуге құқықтық қабілетіне қатысты талаптар
9-бап, 3-тармақ	Қоршаған ортаны қорғау туралы заңнаманың бұзылуына байланысты жеке тұлғалар мен мемлекеттік органдардың әрекеттеріне немесе әрекетсіздіктеріне жұртшылықтың шағымдану рәсімдерін көздейді	Соттан тыс тәртіппен шағымдану рәсімдері Сотқа шағымдану рәсімдері
9-бап, 4-тармақ	Сот төрелігіне, шешімдерге және құқықтық жағынан қорғалу құралына қол жеткізу рәсімдеріне қолданылатын ең төменгі нормаларды белгілейді	Соттың тыйым салуымен қатар, құқықтық жағынан қорғалудың бара-бар және тиімді құралдары Әділдік Бей тараптылық Уақтылы болуы Қол жетпейтін артық шығындарға жол бермеу Шешімдерді жазбаша түрде хаттамалау Шешімдер мәтінінің жалпыға бірдей қолжетімділігі
9-бап, 5-тармақ	Тараптарды жұртшылықтың сот төрелігіне тиімді қол жеткізуіне көмектесулерін міндеттейді	Істерді соттан тыс және сотта қарау рәсімдеріне қол жеткізу туралы ақпарат Жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуі үшін шығындар мен өзге де кедергілерді азайту мақсатында көмектесудің тиісті тетіктері

1.2.1. Ақпаратқа қол жеткізілмегендігі туралы жұртшылықтың арыздарын (шағымдарын) қарауға қойылатын талаптар

Орхус Конвенциясының 9-бабы 1-тармағының ережелері жұртшылық өкілдерінің экологиялық ақпарат алуға берілген сауалдарын қараған кезде кез келген қатысушы

мемлекеттер тәрізді Қазақстаннан да Конвенцияның 4-бабы талаптарының сақталмағанына шағымдану үшін оларға мүмкіндіктер беруді талап етеді. Осы ережеге сәйкес экологиялық ақпаратқа қоғамдық қол жеткізу құқықтарының бұзылуына шағымдану Орхус Конвенциясының ережелеріне қайшы келетін ақпарат беруден заңсыз бас тартудан, сұралып отырған ақпаратты бермеуден немесе толық бермеуден, қол жеткізуге шектеулер белгілеуден және тағы сол сияқтылардың тұруы мүмкін. Сотта немесе өзге де органда тиісті бұзушылықты қарауды талап ету құқығы жеке тұлғалар болса, азаматтығына, заңды тұлғалар болса, оның орналасқан орны мен ұйымдастырушылық-құқықтық нысанына қарамастан, іс жүргізуге құқықтық қабілеті бар жұртшылықтың өкіліне тиесілі. Яғни бұл жағдайда, экологиялық ақпарат алу сауалы заңсыз бас тартылған, сауалдары қаралмаған, толық емес не бара-бар қанағаттандырылмаған кез келген жеке және заңды тұлға іс жүргізудің құқықтық қабілеттілігіне ие.

Орхус Конвенциясының 9-бабының 1-тармағына сәйкес мұндай істерді қарау сотта немесе «заңға сәйкес құрылған тәуелсіз немесе бейтарап орган» мысалы, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл жүзеге асыруы тиіс. Сөйтіп, ең болмағанда жұртшылықтың сауалы бойынша талап етілген экологиялық ақпаратқа қол жеткізуге қатысты көпшілік органдарының заңсыз әрекеттеріне шағымдану үшін осындай мүмкіндіктердің бірі қамтамасыз етілуі тиіс. Егер экологиялық ақпаратқа қол жеткізілмеуі туралы арыз сотта қаралса, онда сотта талап арызды қарау рәсіміне қарағанда, Орхус Конвенциясына сәйкес жұртшылық үшін қараудың неғұрлым жедел және неғұрлым арзан рәсіміне қол жеткізуі қамтамасыз етілуі тиіс. Конвенцияның бұл талабы экологиялық ақпарат алу көбінесе сот сатысына шағымдануға саятын жұртшылықтың уақытын босқа немесе артық материалдық шығындандырмауға байланысты көзделген. Осы проблеманы шешу мақсатында ақпаратты алғаш рет бермеген мемлекеттік органның сауалды қайта қарау рәсімін, тиісті істерді қарайтын жоғары тұрған лауазымды тұлғаға, прокуратураға не әкімшілік органға шағымдану мүмкіндігі қарастырылуы мүмкін.

Орхус Конвенциясы мемлекеттік органдардың экологиялық ақпараттарды бермеуіне байланысты жұртшылықтың шағымдарын қарау нәтижелері бойынша қабылданатын шешімдеріне қатысты бірқатар талаптарды белгілейді. Біріншіден, белгіленген рәсімдерге қарамастан, түпкілікті шешім ақпаратқа қол жеткізілмеуіне байланысты әрекеттері шағымдалып отырған мемлекеттік органдар үшін міндетті болуға тиіс. Екіншіден, шағымды (арызды) қараудан бас тартқан жағдайда бас тарту себептері жазбаша түрде жазылуы тиіс.

1.2.2. Жұртшылықтың қатысуы жөніндегі талаптардың орындалмауы жөніндегі арыздарды (шағымдарды) қарауға байланысты Орхус Конвенциясының талаптары

Орхус Конвенциясының 9-бабы 2-тармағының ережелері тараптардан, оның ішінде Қазақстаннан Конвенцияның 6-бабын жұртшылықтың қатысуы бойынша талаптардың бұзылуына шағымдануға мүмкіндіктер беруді талап етеді. Біздің еліміздегі жағдайға қатысты бұл ең алдымен қоршаған ортаға әсер етуді бағалау рәсімдерін және Орхус Конвенциясының 6-бабында қарастырылған шаруашылық және өзге де қызметтердің жобаларына мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізуге байланысты бұзушылықтарды білдіреді. Ұлттық заңнамада көзделмесе, қоршаған орта саласындағы жоспарлардың, бағдарламалар мен саясаттың жобалары бойынша шешімдер қабылдаған кезде жұртшылықтың қатысуы жөніндегі талаптарды (Конвенцияның 7-бабы) және нормативтік құқықтық актілердің талаптарын сақтамаған жағдайда Орхус Конвенциясының 9-бабы 2-тармағының талаптары қолданылмайды.

Қаралып отырған шешімге жеткілікті түрде мүдделілікті білдіретін немесе қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтің жоспарланатын жобасы бойынша қабылданған шешімге байланысты оның қандай да бір құқықтары бұзылды деп

есептейтін жұртшылықтың (жеке және заңды тұлғалардың) өкілдері Орхус Конвенциясы 6-бабының ережелері сақталмағанын қарау рәсімдеріне жүгінуге құқылы. Бірінші жағдайда, мүдделілік таныту, мысалы, жоспарланатын қызмет, жобаның әсер ету аумағында тұратын халықтың құқықтары мен мүдделерін қозғауы немесе қозғауы мүмкін, үкіметтік емес ұйымдардың жарғылық мақсаттары қоршаған ортаны қорғау мәселелерін қамтитындығы секілді белгіленген өлшемдердің сәйкес келуімен байланыстырылады. Екінші жағдайда, Орхус Конвенциясының 6-бабының талаптарын сақтамауына шағымдану жөніндегі жұртшылық өкілдерінің іс жүргізуге құқықтық қабілеттілігі қоршаған ортаға әсерді және мемлекеттік экологиялық сараптаманы бағалау объектісі бойынша қабылданған шешімге байланысты олардың құқықтарының бұзылуымен байланыстырылады. Жеткілікті мүдделіліктің болуы және қандай да болсын құқықтар бұзылған жағдайда мүдделі жұртшылықтың сот төрелігіне барынша қол жеткізу мақсатын ескере отырып, ұлттық заңнама ережелерінің негізінде айқындалады. Орхус Конвенциясы 9-бабының 2-тармағына сәйкес үкіметтік емес ұйымдардың мүдделілігі жоспарланатын қызметпен нақты заңды тұлғаның немесе оның мүшелерінің экологиялық құқықтары мен мүдделерінің қозғалуы негізінде емес, олардың жарғылық мақсаттарын және қоршаған ортаны қорғау саласындағы қызметтің жүзеге асырылуы ескеріле отырып айқындалады. Бұған қоса, мемлекеттік орган қабылдаған шешім бойынша (аталған жағдайда, бұл ең алдымен мемлекеттік экологиялық сараптаманың қорытындысы) олардың экологиялық құқықтарының бұзылуы негізінде де Орхус Конвенциясы 6-бабының бұзылғандығына шағым келтіре алады.

4-баптың ережелері бұзылған жағдайдағы секілді, істерді Орхус Конвенциясының 9-бабының 2-тармағы бойынша қарау сотта және/немесе «заңға сәйкес құрылған тәуелсіз немесе бейтарап орган» мысалы, Адам құқықтары жөніндегі уәкіл жүзеге асыруы тиіс. Бұл ретте Конвенция, қатысушы мемлекеттерге 6-баптың бұзылуын әкімшілік тәртіппен қарау мүмкіндігін белгілеуге мүмкіндік береді.

1.2.3. Экологиялық заңнамаларды бұзатын мемлекеттік органдар мен жеке тұлғалардың әрекеттеріне немесе әрекетсіздігіне шағымдану туралы арыздарды қарауға қойлатын талаптар

Мемлекеттік органдар мен мемлекеттік емес субъектілердің әрекеттеріне немесе әрекетсіздіктеріне шағымдану негіздерінің неғұрлым кең ауқымын Орхус Конвенциясы 9-бабының 3-тармағы белгілейді. Осы ережеге сәйкес жұртшылық қоршаған ортаға қатысты ұлттық заңнама ережелерінің бұзылуы туралы істерді қарауда бастамашылық жасауға құқылы. Бұл жерде, ұлттық экологиялық заңнамалардың нормалары мен ережелерін сақтауға қоғамдық экологиялық бақылау жасау жөнінде сөз болып отыр.

Орхус Конвенциясы 9-бабының 3-тармағына сәйкес іс жүргізуге құқықтық қабілеттілік берілген субъектілер шеңбері ұлттық заңнаманың өлшемдеріне сәйкес айқындалады. Алдыңғы бөлімдерде бірқатар осындай талаптар қарастырылған болатын, ол талаптарға сәйкес жұртшылық сотқа немесе жоғары тұрған органдарға жүгіне алады. Қазақстан Республикасының Экологиялық заңнамасында мұндай құқықтар жеке тұлғаларға және қоғамдық бірлестіктерге қатысты айқын көрсетілген. Алайда, Азаматтық іс жүргізу кодексі тиісті шешімдер, әрекеттер (әрекетсіздіктер) арқылы құқықтары мен мүдделері қозғалатын кез келген жеке және заңды тұлғаларға мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық ұйымдардың және лауазымды тұлғаның шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) шағымдану үшін ерекше іс жүргізу рәсімін көздейтінін атап өту қажет.

Жұртшылықтың жекелеген өкілдері бастамашылық жасаған және мемлекеттік органдардың, жеке және заңды тұлғалардың экологиялық заңнамаларды бұзуына қатысты істер Орхус Конвенциясына сәйкес сот тәртібімен және соттан тыс қаралуы мүмкін. Бұл ретте, АІЖК 27-тарауына сәйкес жоғары тұрған органдар мен ұйымдарға, лауазымды адамға

алдын ала жүгіну сотқа арыз беруге және соттың оны мәні бойынша қарауға қабылдауына және шешуіне міндетті шарт болып табылмайды.

1.2.4. Құқықтық қорғалу құралдарына, қарау рәсімдеріне және олардың қаралу нәтижелері бойынша шығарылған шешімдерге қойылатын талаптар

Орхус Конвенциясы 9-бабының 4-тармағы жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі, олардың қатысуы жөніндегі және ұлттық экологиялық заңнамалардың талаптарын бұзатын әрекеттерге (әрекетсіздіктерге) дау айту жөніндегі ережелердің бұзылуын қарау рәсімдері соттың тыйым салуымен қатар, құқықтық қорғалудың бара-бар әрі тиімді құралының қамтамасыз етілуін талап етеді. Келтірілген залалдың толық өтелуі және оны келешекте болдырмау құқықтық қорғалудың бара-бар құралы деп түсіндіріледі, ал оларды тиімді орындау мүмкіндігі құқықтық қорғалудың тиімділігін білдіреді.

Құқықтық қорғалу құралдарына мыналарды нақты мысал ретінде келтіруге болады:

- денсаулыққа және мүлікке келтірілген залалды, сондай-ақ моральдық зиянды өтеу;
- жұртшылықтың бұзылған құқықтарын қалпына келтіруге бағытталған белгілі бір әрекеттерді жүзеге асыруға міндеттеу, мәселен, сұралып отырған экологиялық ақпаратты беру немесе оған жұртшылықтың қол жеткізуіне тыйым салуды алып тастау, жоспарланып отырған қызмет бойынша қоғамдық тыңдау өткізу және әсер етуді бағалау материалдарына қол жеткізуге рұқсат беру, кәсіпорынның қызметіне қоғамдық экологиялық бақылау жасау мүмкіндігін қамтамасыз ету;
- қызметті шектеу, мәселен, құрылыс жұмыстарын жүзеге асырған кездегі шу деңгейін шектеу;
- белгілі бір табиғат қорғау іс-шараларын өткізуге міндеттеу, мәселен, тазарту құрылыстары немесе жас көшеттер отырғызуды жүзеге асыру;
- адамның денсаулығына және қоршаған ортаға қауіп төндіретін қызметті тоқтата тұру немесе тоқтату.

Бұл ретте Орхус Конвенциясында соттың тыйым салуы секілді құқықтық қорғалу құралы ерекше аталып өтеді. Соттың тыйым салуы сол немесе өзге тұлғаның басқа тұлғаға белгілі бір әрекетті жүзеге асыруды белгілейтін өкімге қол жеткізуіне мүмкіндік беретін, оның ішінде қызметті тоқтата тұру немесе тоқтатуға байланысты соттың тыйым салуын қамтиды.

Құқықтық қорғалу құралдарын қамтамасыз етумен қатар, Орхус Конвенциясы 9-бабының 4-тармағы жұртшылық өкілдерінің қатысуымен қараудың осы баптың 1-3-тармақтарында көзделген рәсімдеріне қатысты бірқатар басқа да талаптарды белгілеп, олардың:

- әділ, бейтарап, уақытылы болуы және артық шығындар келтіруге байланысты болмауға;
- жазбаша түрдегі шешімдермен ресімделіп, жұртшылық ол шешімдерге қол жеткізе алуы тиіс.

1.2.5. Жұртшылықты сот төрелігіне қол жеткізуі жөнінде хабардар ету туралы және көмек көрсетудің тиісті тетіктерін жасау жөніндегі талаптар

Орхус Конвенциясы 9-бабының 5-тармағы қатысушы мемлекеттерді жұртшылыққа шешімдер қараудың соттан тыс және сот рәсімдеріне қол жеткізуі туралы ақпараттарды беруге міндеттейді. Бұл экологиялық ақпаратты беруден бас тартқан жағдайда шағымдану мүмкіндігі туралы ақпаратты беру секілді міндеттерді, ал неғұрлым кең мағынада – өз құзыреттеріне сәйкес мемлекеттік органдардың жұртшылыққа бағдарланған, қоршаған орта

саласында сот төрелігіне қол жеткізу мәселелері бойынша ақпараттық, әдістемелік және өзге де материалдарды әзірлеу мен жариялау міндетін қамтиды.

Жоғарыда аталғандармен қатар, мемлекеттік органдар сот төрелігіне қол жеткізу кедергілерін болдырмау мақсатында жұртшылыққа көмек көрсету тетіктерін жасап, оны дамытуы тиіс. Мұндай тетіктер Орхус Конвенциясының 9-бабына жататын істерді сот тәртібімен немесе соттан тыс тәртіппен қарау практикасын зерделеу мен талдау жасау, тиісті кедергілерді анықтау негізінде әзірленіп іске асырылады. Практикада жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуде мынадай кедергілерге:

- қаржылық кедергілерге;
- іс жүргізуге құқықтық қабілеттілігін шектеуге;
- заң консультацияларын алудың қиындығына;
- нақты регламенттелмеген қарау рәсімдеріне;
- паракорлыққа;
- мемлекеттік қызметшілердің шағымдарды қараудың белгіленген рәсімдері жөнінде хабардар болмауына;
- шығарылған шешімдерді орындауға байланысты проблемаларға;
- рұқсаттарда көрсетілген шығарындылардың нақты белгіленген экологиялық стандарттарының, нормативтерінің, эмиссияларға үнемі бақылау жасаудың жоқтығынан және тиісті есептерге қол жеткізе алмайтындықтан экологиялық заңнамалардың бұзылғанын дәлелдеудің қиындығына баса назар аударылады²⁰.

1.3. Жұртшылықтың экологиялық құқықтарын сот тәртібімен іске асыру

Орхус Конвенциясының 9-бабына сәйкес азаматтар мен қоғамдық бірлестіктер қоршаған ортаға қатысты ұлттық заңнаманың ережелерін бұзатын жеке тұлғалардың не мемлекеттік органдардың әрекеттерін немесе әрекетсіздіктерін даулау үшін сотқа жүгінуге құқығы бар.

Мысалы, «Зеленое спасение»²¹ Экологиялық қоғамдық бірлестік (бұдан әрі – «Зеленое спасение» ЭБ) сотқа «А» қаласының әкімдігіне, қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасына табиғи қоршаған ортаға теріс әсер еткен заңды тұлғалардың әрекетсіздіктері туралы талап арызбен жүгініп, өз талабын былайша уәждейді: туристердің 2006 жылғы шілдеде түсірген фотосуреттеріне сәйкес «Медеу» саябағының аумағында санкция берілмеген құрылыс және тұрмыстық қоқыстардың орны анықталған. Талапкердің өкілдері аталған жерге барған кезде «Шымбұлақ» тау шаңғысы курортынан шамамен 1 шаршы метрден жоғары жерде биік таулы аумақта орналасқан «Ворота Тунок Су» отелінің жолында бетон-қоспа тораптары, құрылыс және тұрмыстық қоқыстардың тасталғаны анықталған.

«Л» Комитетке жүгінгеннен кейін, одан 2006 жылғы 24 тамызда бетон-қоспа тораптары аспалы жолдың құрылысына байланысты орнатылғаны, қысқа мерзім ішінде оны қайта бөлшектеп, жаңа құрылыстың орнына шығарылатыны туралы жауап келіп түскен. Сондай-ақ «Ш» ЖШС-не 2006 жылғы 19 тамызға дейін аумақты қоқыстардан тазарту туралы нұсқаманың жіберілгені туралы хабарланған.

---

²⁰ БҰҰ Еуропалық Экономикалық Комиссиясы әзірлеген және жариялаған Орхус Конвенциясын жүзеге асыру жөніндегі нұсқаулық.

²¹ «Зеленое спасение» Экологиялық қоғамдық бірлестіктің басшылығы жолданған сауалға оқу-практикалық құралда сот тәжірибесіне шолу жасаған кезде аталған заңды тұлғаның атауын өзгертпеуге ниет білдірді.

Қоршаған ортаны қорғау министрлігіне жолданған арызға 2006 жылғы 11 тамызда аталған факті бойынша тексерудің жүргізілгені, фактілердің расталғаны, азамат «Ла-ға» қоқысты жою және аумақты табиғат қорғау заңнамаларына сәйкес келтіру жөніндегі нұсқаманың жіберілгені туралы жауап келіп түскен. Қазіргі уақытта аумақты тазалау жұмыстары және металдарды шығару жұмыстары жүргізіліп жатыр. Аталған мәселе бақылауға алынған. Мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы 2006 жылғы 11 тамызда азамат «Ла-ға» 500 метр радиусында «өз аумағын және іргелес жатқан аумақтарды» бір апталық мерзімде тазарту туралы нұсқама берген. Сондай-ақ, нұсқаманы орындамаған жағдайда жүгіну құқық қорғау органдарына жіберілетіндігі нұсқамада көрсетілген.

2007 жылғы мамырда қоқыстың бір бөлігі бұрынғы жерде жатқанына, қоқыстың басқа бөлігі жолдың жағасына тасталғанына талапкер өкілдерінің көздері жеткен

Санкция берілмеген қоқысты жою аяқталмағанын, қоқыс қоршаған ортаға залал келтіріп жатқанын және «Медеу» табиғат саябағының экологиялық ахуалын нашарлататынын ескеріп, талапкер мынадай талапты баяндады:

- «Ш» ЖШС санкция берілмеген қоқысты құрған деп тану, «Ш» ЖШС-ті қоқысты жою жөніндегі шаралар қабылдауға және сот шешімі заңды күшіне енген күннен бастап он күндік мерзімде аумақты табиғат қорғау заңнамаларының талаптарына сәйкес келтіруге міндеттеу;
- Мемлекеттік органдардың «Ш» ЖШС санкция берілмеген қоқысты жоятын кезде бақылауды жүзеге асырмаған, соның нәтижесінде ерекше қорғалатын табиғи аумақтың экологиялық жүйесіне залал келтіріліп, заңның талаптары бұзылған немесе әрекетсіздік деп тану;
- санкция берілмеген қоқыс орналасқан аумақты рекультивациялау арқылы «Ш» ЖШС құрылыс қалдықтарын орналастыру салдарынан қоршаған табиғи ортаға келтірілген залалдың орнын толтыруға міндеттеу;
- қала әкімдігін және қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасын «Шымбұлақ» тау шаңғысы курортының ауданындағы санкция берілмеген қоқысты жоюға бақылауды жүзеге асыруға міндеттеу;
- АЖК 253-бабына сәйкес жоғары лауазымды тұлғаларға және «Л» Комитетіне қатысты аумақтық бөлімшелердің әрекетсіздіктері туралы жеке ұйғарым шығару;
- сот шығындарын өндіру.

Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2007 жылғы 10 қыркүйектегі шешімімен «Зеленое спасение» ЭБ талап арызы қанағаттандырылған. Қала әкімдігін соттың шешімі заңды күшіне енген күннен бастап он күндік мерзімде аумақты табиғат қорғау заңнамасының талаптарына сәйкес келтіруге міндеттеу жөніндегі шешім шығарылған.

Қала әкімдігі және қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасы «Ш» ЖШС санкция берілмеген қоқысты жоятын кезде бақылауды жүзеге асырмағандықтан, соның салдарынан ерекше қорғалатын табиғи аумақтың экологиялық жүйесіне залал келтірілгендіктен, заңның талаптары бұзылған және олардың әрекетсіздіктері деп тану.

Қала әкімдігін «Шымбұлақ» тау шаңғысы курортының ауданында санкция берілмеген қоқысты жоюға бақылауды жүзеге асыруға міндеттеу.

Қала әкімдігінен талапкердің пайдасына мемлекеттік баж салығын қайтару тәртібімен 5460 теңгені өндіру.

Талап арызды қанағаттандыра отырып, мемлекеттік органдардың тексеру нәтижесінде фактілердің анықталғаны, тұлғаларға нұсқаманың берілгені, бетон-қоспа

тораптары қысқа мерзімде бөлшектенуі тиіс, сондай-ақ жолында «Шымбұлақ» тау шаңғысы курортынан жоғарғы жағындағы және Іле-Алатау мемлекеттік ұлттық табиғи

паркiнiң оңтүстiгiне қарай «Ворота Туяк Су» отелiнiң жолындағы жер учаскелерi қалалық жер қорына жататындығы туралы хаттарды сот назарға алған.

Сондай-ақ, жергiлiктi атқарушы органдар «Л» Комитетiнiң 2006 жылғы 24 тамыздағы және Қоршаған ортаны қорғау министрлiгiнiң 2006 жылғы 1 тамыздағы жазбаша тапсырмалары мен нұсқамаларын iске асыру нәтижелерi бойынша дәлелдемелердi табыс етпегенiн сот ескерген.

2007 жылғы 10 қыркүйекте сот қала әкiмiнiң атына қалалық қоршаған ортаны қорғаудың аумақтық басқармасына қатысты шара қабылдау туралы жеке ұйғарым шығарған.

Шешiм апелляциялық және қадағалау сатыларындағы соттарда қаралмай, занды күшiне енген.

Iстi зерделеген кезде, талап арыз келiп түскенде iстi сот талқылауына дайындау мәселелерiн реттейтiн АІЖК 16-тарауының талаптарын судья дұрыс орындағанын көрсетедi. АІЖК 166-бабына сәйкес:

- 1) iстi дұрыс шешу үшiн маңызы бар мән-жайларды айқындау;
- 2) тараптардың құқықтық қатынастарын және басшылыққа алынуға тиiстi заңды анықтау;
- 3) iске қатысатын адамдардың құрамы мен процестiң басқа да қатысушылары туралы мәселенi шешу;
- 4) әрбiр тарап өз пайымдауларын негiздеу үшiн ұсынуға тиiс дәлелдемелердi анықтау iстi сотта қарауға әзiрлеудiң мiндеттерi болып табылады.

«Зеленое спасение» ЭБ бастапқы талаптарында құқық бұзушы «Шымбұлақ» ЖШС келтiрiлген зиянды өтеуi туралы мәселенi қойса да кiмнiң пайдасына және қандай сомада өтеуi көрсетiлмеген.

Экологиялық кодекстiң 14-бабы 1-тармағының 11) тармағына сәйкес қоғамдық бiрлестiктердiң қоршаған ортаны қорғау саласында өз қызметiн жүзеге асыру кезiнде экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан азаматтардың денсаулығына және (немесе) мүлкiне келтiрiлген зиянның өтелуi туралы сотқа талап-арыз беруге құқылы. Экологиялық кодекстiң 117-бабына сәйкес мемлекетке келтiрiлген зиянды өтеу туралы нұсқаманы шығару және сотқа тиiстi талап қою құқығы мемлекеттiк экологиялық бақылауды жүзеге асыратын лауазымды тұлғаларға тиесiлi. Бұдан басқа, прокурор мемлекеттiң мүдесiн қорғап осындай талап арыздарды бере алады.

Егер «Зеленое спасение» ЭБ зиянды өтеу туралы талап бере отырып, құқық бұзушы қоршаған ортаға келтiрген зиянның орнын толтыруы тиiс деп есептеп, мұндай талаптар талап арызда – «Ш» ЖШС қоқысты жою жөнiндегi шараларды қабылдауға және аумақты табиғат қорғау заңнамасының талаптарына сәйкес келтiруге мiндеттеу; санкция берiлмеген қоқыстың орналасқан аумағына рекультивациялауды жүргiзуге мiндеттеу деп жазылуы тиiс.

Бұдан басқа, «Зеленое спасение» ЖШС сотта жоғары лауазымды тұлғалардың атына және «Л» Комитетiнiң атына аумақтық бөлiмшенiң әрекетсiздiгi туралы жеке ұйғарым шығару жөнiнде талап қойған. АІЖК 253-бабына сәйкес, сот отырысында заңдылықтың бұзылған жағдайлары анықталған кезде сот жеке ұйғарым шығаруға және оны тиiстi ұйымдарға, басқару қызметiн атқаратын лауазымды немесе өзге де адамдарға жiберуге құқылы. Бұл мәселе соттың құзыретiнде. Сондықтан iс бойынша тарап осы бөлiкте жеке талап бермей, сотта лауазымды тұлғаның атына жеке ұйғарым шығару туралы өтiнiш жасай алады.

Сот 2007 жылғы 25 маусымда әкiмдiктiң заң бөлiмiнiң қызметкерлерiне тәртiптiк сипаттағы шара қолдану үшiн, сондай-ақ «Медеу» саябағының тиесiлiлiгi туралы құжаттамамен әкiм өкiлiнiң сотқа келуiн қамтамасыз ету үшiн қала әкiмiнiң атына жеке ұйғарым шығарған.

Аталған іс жүргізу әрекеттерін сот істі сот талқылауына дайындаған кезеңде және судья істі сот талқылауына тағайындау туралы ұйғарым шығарғанға дейін (2007 жылғы 9 шілде) жүргізген.

АІЖК 253-бабына сәйкес сот талқылауына дейін емес, сот отырысында заңдылықтың бұзылған жағдайлары анықталған кезде сот жеке ұйғарым шығаруға құқылы. Сондықтан судья сотқа келуден көрінеу жалтарған тұлғаға (тарапқа) қатысты басқа іс жүргізу әрекеттерімен әсер етуі қажет еді.

Бұдан басқа, судья 2007 жылғы 9 шілдеде істі сот талқылауына тағайындау туралы ұйғарым шығарған кезде АІЖК 173-бабын бұзып, іс сот талқылауына дайын болды деп танығанын көрсетпеген.

Талап арыздарды шешу бойынша хронология:

- «Зеленое спасение» ЭБ талап арызы Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотына 2007 жылғы 16 мамырда келіп түсіп, компьютермен автоматты режимде бөлінген;
- Судья 2007 жылғы 21 мамырда іс бойынша іс жүргізуді қозғау және істі сот талқылауына дайындау әрекеттерін жүргізу жөнінде ұйғарым шығарған;
- судья 2007 жылғы 28 мамырда істі сот отырысына дайындау мерзімін 2007 жылғы 9 шілдеге дейін ұзарту туралы ұйғарым шығарған;
- сот 2007 жылғы 25 маусымда әкімдіктің заң бөлімінің қызметкерлеріне тәртіптік сипаттағы шара қолдану үшін, сондай-ақ «Медеу» паркінің тиесілілігі туралы құжаттамамен әкім өкілінің сотқа келуді қамтамасыз ету үшін қала әкімінің атына жеке ұйғарым шығарған;
- «Зеленое спасение» ЭБ талап арызына іс бойынша Қоршаған ортаны қорғау министрілігі мен «Л» Комитетін қосымша жауапкер ретінде тарту туралы күні көрсетілмеген қосымша арыз келіп түскен;
- судья 2007 жылғы 9 шілдеде істі сот талқылауына тағайындау туралы ұйғарым шығарған;
- сот 2007 жылғы 18 шілдеде МФӨК өтініші бойынша жер учаскесін сәйкестендіру үшін сараптама тағайындау туралы ұйғарым шығарылып, сараптама жүргізілу уақытында іс өндіріспен тоқтатылған;
- соттың 2007 жылғы 2 қыркүйектегі ұйғарымымен іс жүргізу қайта басталып, тыңдауға тағайындалған;
- 2007 жылғы 5 қыркүйекте «Зеленое спасение» ЭБ-тен қала әкімі мен қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасынан басқа барлық тұлғаларды жауапкер қатарынан алып тастау туралы арыз келіп түскен;
- сот 2007 жылғы 5 қыркүйекте іс бойынша қала әкімі мен қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасына қойылған талаптарды қоспағанда, жауапкерлерге қойылған талаптарға қатысты іс жүргізуді қысқарту туралы ұйғарым шығарған;
- Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2007 жылғы 10 қыркүйектегі талап арызды қанағаттандыру туралы шешімі шығарылған;
- сот 2007 жылғы 10 қыркүйекте қала әкімінің атына қоршаған ортаны қорғаудың қалалық аумақтық басқармасына қатысты шара қолдану үшін жеке ұйғарым шығарған;
- 2007 жылғы 9 қазанда әкімнің өкілінен шағымдану мерзімін қалпына келтіру туралы өтінішпен бірге 2007 жылғы 10 қыркүйектегі жеке ұйғарымға жеке шағым келіп түскен;
- сот 2007 жылғы 19 қазанда жеке шағым келтіру мерзімін қалпына келтіру туралы ұйғарым шығарған;
- 2007 жылғы 24 қазанда әкімнің өкілінен шағымдану мерзімін қалпына келтіру туралы өтінішпен бірге соттың 2007 жылғы 10 қыркүйектегі шешіміне апелляциялық шағым келіп түскен;
- 2007 жылғы 1 қарашада әкім өкілінің арызымен жеке шағым мен апелляциялық шағым қайтарылып алынған;
- сот 2007 жылғы 1 қарашада жеке ұйғарымға жеке шағымды және соттың шешіміне апелляциялық шағымды әкімге қайтару туралы қаулы шығарған;
- Алматы қалалық сотының қадағалау алқасы судьяларының 2007 жылғы 28 қарашадағы қаулысымен «Зеленое спасение» ЭБ соттың 2007 жылғы 10 қыркүйектегі шешіміне келтірген қадағалау шағымы АІЖК 391-бабының талаптарына сәйкес келмейтіндігіне байланысты қайтарылған;

Сөйтіп, аталған сот дауы арыз сотқа келіп түскен сәттен бастап алты ай он екі күнде шешілген.

II. ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АҚПАРАТҚА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ ҚҰҚЫҒЫ

2.1. Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын реттейтін негізгі материалдық-құқықтық нормалар

Қолданыстағы заңнамада жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуін реттейтін арнайы материалдық-құқықтық нормалар Экологиялық кодекстің 21-тарауында белгіленген. Осы кодекстің тиісті нормалары Орхус Конвенциясының 2 және 4-баптарында көзделген жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі жөніндегі ережелердің негізінде әзірленді. Бұл ретте жұртшылық өкілдерінің сауалдары бойынша ақпаратты берудің жалпы ережелері «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» және «Әкімшілік рәсімдер туралы» заңдармен регламенттеледі. Жоғарыда аталған заңдармен қатар, Азаматтық, Қылмыстық іс жүргізу және Қылмыстық кодекстерінің, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің, «Жедел-іздістіру қызметі туралы», «Мемлекеттік статистика туралы» заңдардың және өзге де нормативтік құқықтық актілердің жеке ережелері мен нормалары қызығушылық тудырады.

2.1.1. Экологиялық ақпарат ұғымы

Экологиялық кодекстің 159-бабында экологиялық ақпарат ұғымына анықтама берілген. Экологиялық ақпарат:

- 1) қоршаған ортаның және оның объектілерінің жай-күйі;
- 2) қоршаған ортаға әсер ету факторлары, оның ішінде оның ластануы туралы;
- 3) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер ете алатын бағдарламалық, әкімшілік және өзге де шаралар;
- 4) экологиялық нормативтер мен шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптар;
- 5) қоршаған ортаны қорғау жөнінде жоспарланатын және іске асырылатын іс-шаралар және оларды қаржыландыру;
- 6) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер ете алатын қызмет, ол бойынша шешім қабылдау процесі және инспекторлық экологиялық тексерулер нәтижелері, оның ішінде, бұл ретте қоршаған ортаға қатысты қаралған есептер, талдаулар мен өзге де мәліметтер;
- 7) қоршаған ортаның жай-күйінің халықтың денсаулығына, қауіпсіздігіне және тіршілік жағдайларына, мәдениет объектілеріне, ғимараттар мен құрылыстарға әсер етуі туралы мәліметтер мен деректер тізбесі арқылы айқындалады.

Құралға 1 қосымшада 1 кесте келтірілген, онда осы тізбенің әрбір тармақтары бойынша экологиялық ақпараттар көздеріне мысалдар келтірілген.

Экологиялық кодекстің (159-баптың 2-тармағы) мазмұнымен қатар, экологиялық ақпараттардың түрлі нысандарын, соның ішінде жазбаша, электрондық, дыбыс бейнелі және өзге де нысандарын айқындайды. Сөйтіп, экологиялық ақпараттардың көздері түрлі ақпараттық-коммуникациялық желілерде орналастырылғандарды, дыбыс және бейнежазбаларды, фотосуреттерді қоса алғанда, қағаз жеткізгіштеріндегі, компьютерлік файлдардағы және техникалық прогресі дамыған қазіргі әлемде өтініш алынған өзге де нысандарындағы құжаттарды, деректер мен мәліметтерді қамтиды.

2.1.2 Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығының субъектілері

Экологиялық кодекстің 164-бабы, барлық жеке және заңды тұлғалар Орхус Конвенциясының «жұртшылық» (2-бабының 4-тармағы) терминімен біріктірілген жағдайда, сауал бойынша олардың экологиялық ақпаратты алуға құқықтарын белгілейді. Бұл барлық жеке және заңды тұлғалардың ақпаратқа қол жеткізуге рұқсат беруге міндетті мемлекеттік органдардан және өзге де субъектілерден экологиялық ақпаратты сұратуға құқылы екендігін білдіреді.

Қазақстан Республикасы азаматтығының бар-жоғына немесе оның аумағында тұратындығына қарамастан, жеке тұлғалар жалпыға бірдей қолжетімді экологиялық ақпаратты сұратуға құқылы (Экологиялық кодекстің 164-бабының 1-тармағын қараңыз). Мұндай көзқарастың негізінде, қазіргі әлемдегі көптеген экологиялық проблемалар өзінің салдары бойынша жергілікті болып табылмайды және қоршаған ортаға көбінесе трансшекаралық немесе жаһандық әсер етеді деген түсінік жатыр екендігін атап өту қажет. Осыған қатысты атмосфераға парниктік газдарды шығаруды және озон қабатын бұзатын заттарды тұтыну сипаттамалық тұрғыдағы мысал болып табылады. Осы тұжырымды ескере отырып, Қазақстан Республикасы азаматтарының экологиялық ақпаратты алу құқығы олардың тұратын жеріне байланыстырмай-ақ танылады.

Заңды тұлғаларға келсек, олардың қызмет ету түріне (коммерциялық немесе коммерциялық емес), ұйымдастырушылық-құқықтық нысанына (қоғамдық бірлестік, қорлар, АҚ, ЖШС және т.б.) немесе тіркелген орнына қарамастан экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығы танылады (Экологиялық кодекстің 164-бабының 1-тармағын қараңыз). Атап айтқанда, ол тиісті сауалдар коммерциялық емес және коммерциялық ұйымдардан келуі мүмкін және жергілікті мәртебесі бар ұйым мысалы, жергілікті қоғамдық бірлестік биліктің орталық органдарынан, сондай-ақ жергілікті мемлекеттік органдардан және Қазақстанның басқа облыстарының орталық мемлекеттік органдарының аумақтық құрылымдарынан экологиялық ақпараттарды сұратуға құқылы.

«Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңның 1-бабының 4) тармақшасы өтініштердің жеке және ұжымдық болуы мүмкін екендігін көздейді. Тиісінше, экологиялық ақпаратты алуға сауал бір тұлғадан әрі екі және одан да көп тұлғалардан да түсуі мүмкін.

2.1.3. Экологиялық ақпаратты беруге міндетті субъектілер

Экологиялық кодекстің және «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңының (бұдан әрі - Өтініштерді қарау тәртібі туралы заң) жаңа редакциясының қабылдануымен жұртшылықтың сауалдары бойынша экологиялық ақпаратты беру міндеттілігі жүктелетін субъектілер ауқымы айтарлықтай кеңейтілген. Осы құралға 1 қосымшаның 2 кестесінде қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы құзыретке ие болатын мемлекеттік органдар мен оларға бағынысты ұйымдардың арасында экологиялық ақпараттың бөлінуі көрсетілген. Экологиялық кодексте мемлекеттік органдар мен мемлекеттік функцияларды орындайтын лауазымды тұлғалар әрі жария шарттың негізінде халыққа қоршаған ортаға қатысы бар қызметтерді көрсететін тұлғалар жеке және заңды тұлғалардың сауалдары бойынша экологиялық ақпаратты ашық беру міндеті белгіленген (164-баптың 2-тармағын қараңыз). Осыған қосымша ретінде, Өтініштерді қарау тәртібі туралы Заң (1-бабының 5) тармақшасын қараңыз) өздерінің құзыреттеріне сәйкес жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау және ол бойынша шешімдерді қабылдауға құқылы жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, мемлекеттің қатысуы жүз процентті құрайтын не мемлекеттік тапсырыс және (немесе) мемлекеттік сатып

алу шарттарына сәйкес тауарлар (жұмыстар, көрсетілетін қызметтер) ұсынатын заңды тұлғаларға жұртшылықтың сауалдары бойынша ақпараттарды ұсыну міндетін көздейді.

Экологиялық ақпаратты беруге міндетті субъектілердің ауқымын кеңейту мемлекеттік органдардың функцияларын оларға бағынысты мекемелер мен ұйымдар жүзеге асыратынына байланысты. Екінші жағынан, жекелеген елді мекендер деңгейінде халыққа көрсетілетін және қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне тікелей байланысты жария қызмет көрсету саласында жекешелендіру жүріп жатыр. Заңнамалардың жаңа талаптарына сәйкес, мемлекеттік органдармен қатар, мемлекеттік органдардың бақылауымен қызметтерін жүзеге асырып отырған осы ұйымдарға жалпыға бірдей қолжетімді экологиялық ақпаратты жұртшылыққа беру міндеті жүктелген. Осы құралға 1 қосымшаның 3 кестесінде мемлекеттік функцияларды жүзеге асыратын және халыққа қоршаған ортаға қатысы бар жария қызметтерді көрсететін және осыған байланысты экологиялық ақпараттың белгілі бір түрін иеленген ұйымдардың мысалдары келтірілген. Алайда бұл тізбенің толық еместігін есте тұту керек.

Экологиялық кодекстің 164-бабының 3-тармағына сәйкес, қызметін Қазақстан Республикасының аумағында жүзеге асыратын өзге де жеке және заңды тұлғалар азаматтардың өмірі мен денсаулығына әсер етуге қатысты экологиялық ақпаратты адамдардың сауалдары бойынша беруге міндетті. Бұл талап тиісті жобалар бойынша қоршаған ортаға әсер етуді бағалау мен мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізу рәсімдері кезеңінде ықтимал елеулі экологиялық салдарлары бар шаруашылық және өзге де қызметтің мемлекеттік емес субъектілеріне қатысты. Қоршаған ортаны қорғау Министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі №238-б бұйрығымен қоршаған ортаға әсер етуді бағалау рәсіміне қатысты экологиялық ақпараттың мазмұнын және оған қол жеткізу тәртібін айқындайтын Ереже бекітілген.

2.1.4. Ақпараттық сауалды рәсімдеуге қойылатын заңнама талаптары

Өтініштерді қарау тәртібі туралы Заңның 1-бабында сауал өтініштің бір түрі ретінде анықталады. Сауалда тұлғаның жеке немесе қоғамдық сипаттағы мүдделі мәселелер бойынша ақпаратты ұсыну туралы өтініші болады. Ол ауызша немесе жазбаша түрде не электрондық цифрлық қолтаңбамен расталған электронды құжат түрінде жолдануы мүмкін (Жоғарыда аталған Заңның 1-бабының 4) тармақшасын қараңыз).

Сауал сұралып отырған ақпарат құзыретіне жататын субъектіге немесе лауазымды тұлғаға жолданады (осы құралға 1-қосымшаның 2 кестесін қараңыз, онда түрлі субъектілер арасында экологиялық ақпаратты бөлу көрсетілген). Өтініштерді қарау тәртібі туралы заңның 7-бабының 6-тармағына сәйкес, ақпараттық сауал тиісті мәселелер құзыретіне кірмейтін субъектіге немесе лауазымды тұлғаға келіп түссе, онда өтініш үш жұмыс күнінен кешіктірілмейтін мерзімде бұл туралы арыз берушіге хабарлана отырып, тиісті субъектілерге жіберіледі.

Себебі иесі жасырын сауалдар қаралмайды, жеке тұлғаның жазбаша сауалында оның аты-жөні, және оның қалауы бойынша әкесінің аты, сондай-ақ пошталық мекен жайы, ал заңды тұлғаның жазбаша сауалында ұйымның атауы, пошталық мекен-жайы, шығыс нөмірі мен күні көрсетілуі тиіс (Өтініштерді қарау тәртібі туралы заңның 5-бабының 1-тармағы). Жазбаша сауалға арыз беруші қол қояды. Сауалдың мазмұны бойынша қарау үшін сұралып отырған ақпараттың мәнін жазу талап етіледі. Президенттің 1995 жылғы 19 маусымдағы №2340 «Азаматтардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» бұрын қолданыста болған заң күші бар Жарлығымен салыстырғанда, жаңа Заң өтініш жасау себептерін сауалда көрсетуді, яғни тұлғаның сұрап отырған ақпаратқа мүдделілігін тұжырымдауды талап етпейді. Осылайша қазақстандық заңнама арыз беруші талап ететін ақпаратқа өз мүдделілігін тұжырымдауға міндетті еместігін көздейтін Орхус Конвенциясы 4-бабының 1а-тармағына сәйкес келтірілді.

Бұл жағдайда «тұлғалардың мүдделі ауқымына емес, кез келген тұлғаға ақпарат ұсыну» принципі қолданылады және сауалда экологиялық ақпараттың сұралып отырған себептерін көрсетудің қажеті жоқ.

2.1.5. Экологиялық ақпаратқа сауалдарды қарау мерзімдері

Экологиялық ақпаратты ұсыну мерзімдері мемлекеттік органдар бойынша әкімшілік рәсімдер туралы және жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы заңнамалардың талаптарына сәйкес айқындалады. Өтініштерді қарау тәртібі туралы заңның 8-бабы мемлекеттік органдар үшін жұртшылықтың сауалдары бойынша экологиялық ақпаратты ұсынудың мынадай мерзімдерін көздейді:

- егер өзге субъектілерден, лауазымды тұлғалардан ақпарат алу не жергілікті жерге барып тексеру талап етілмесе - күнтізбелік он бес күн ішінде;
- егер өзге субъектілерден, лауазымды тұлғалардан ақпарат алу не жергілікті жерге барып тексеру талап етілсе - күнтізбелік отыз күн ішінде;
- егер қосымша зерделеу немесе тексеру жүргізу қажет болса, сауалды қарау мерзімі күнтізбелік отыз күннен аспайтын мерзімге ұзартылуы мүмкін.

Мемлекеттік экологиялық сараптаманың материалдарына сауалдарға қатысты заңнамада уәкілетті орган күнтізбелік 15 күннің ішінде мемлекеттік экологиялық сараптама материалдарымен танысуға болатын жер мен уақыты көрсетіліп, жазбаша жауап беретіндігі белгіленген. Осы талап мемлекеттік экологиялық сараптама материалдарының көлемділігін ескере отырып, Қоршаған ортаны қорғау Министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі №238-б бұйрығының 6-тармағында белгіленген.

Қосымша зерделеу немесе тексеру жүргізу қажет деген себеппен экологиялық ақпаратты беру мерзімі ұзартылған жағдайларда мынадай талаптар орындалуы тиіс:

- ақпараттық сауалды қарау мерзімін ұзарту туралы шешімді сұралып отырған субъектінің басшысы немесе оның орынбасары қабылдайды;
- ақпаратты сұратып отырған тұлға қарау мерзімі ұзартылған кезден бастап күнтізбелік үш күн ішінде оның ұзартылғаны жөнінде хабардар етілуі тиіс.

Экологиялық кодекстің 164-бабының 2-тармағына сәйкес өзге де жеке және заңды тұлғалар жұртшылықтың сауалдары бойынша экологиялық ақпаратты бір айдан кешіктірмей ұсынады. Осы құралдың 2 қосымшасына 4-ші кесте енгізілген. Ол экологиялық ақпаратқа сауалдарды қараудың жоғарыда көрсетілген мерзімдерін қолданудың жекелеген мысалдарын түсіндіреді.

2.1.6. Ақпараттық сауалға жауапты рәсімдеуге қойылатын талаптар

Жауап сұралып отырған экологиялық ақпаратты немесе оны ұсынудан дәлелді бас тартуды қамтуы тиіс және ол мемлекеттік немесе өтініш берген тілде рәсімделеді (Өтініштерді қарау тәртібі туралы заңның 10-бабының 1-тармағы).

Экологиялық кодекстің 164-бабының 4-тармағына сәйкес мемлекеттік органдар, сондай-ақ мемлекеттік функцияларды атқаратын лауазымды адамдар немесе жария шарттың негізінде халыққа қоршаған ортаға қатысы бар қызметтер көрсететін жеке және заңды тұлғалар экологиялық ақпаратты, егер оны басқа нысанда ұсынудың негіздері болмаса, сұралып отырған нысанда ұсынады (жазбаша, электрондық, дыбыс және бейнежазба және т.б.). Практикада ақпараттың сұратылып отырған нысанының болмауы, бұрын арыз берушіге ақпаратты сұратылған нысанда ұсыну фактісі ақпаратты сұратып отырған нысаннан басқа нысанда ұсыну үшін негіздер ретінде қарастырылады.

2.1.7. Экологиялық ақпаратты ұсынадан бас тарту негіздері мен мерзімдері

Экологиялық кодекстің 167-бабының 1-тармағы экологиялық ақпаратты ұсынадан бас тарту негіздерінің мынадай толық тізбесін белгілейді:

- сауал жалпылама түрде тұжырымдалған және өтініш беруші сұратқан мәліметтер мен деректерді анықтауға мүмкіндік бермейтін болса;
- сұратылатын ақпарат жоқ болса;
- сауал Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес қол жеткізілуі шектелген мәліметтер мен деректерге жататын болса.

Жоғарыда көрсетілген негіздердің ішінде біріншісінің негізділігі экологиялық ақпаратты алуға сауалдың мәтінін зерделеу негізінде белгіленеді. Екінші негіз мемлекеттік органда, сондай-ақ оған бағынысты құрылымдарда, жоғары тұрған органда, оған бағынысты ұйымдарда сұралып отырған деректерлер немесе мәліметтер болмаған жағдайларда негізді болып табылады. Бұдан басқа, аталған негіз экологиялық ақпаратқа сауал жасалған кезде жоқ сауалдарға автоматты түрде қолданыла алмайды, ол ақпаратты жинауды Қазақстан Республикасы заңнамаларының талаптарына сәйкес аталған мемлекеттік орган жүзеге асыруға міндетті. Атап айтқанда, бұл жергілікті жерлерге бару, заңнамалардың, жұртшылықтың экологиялық құқықтарының сақталуына тексеру жүргізу арқылы алынуы мүмкін мәліметтерге қатысты (Өтініштерді қарау тәртібі туралы заңның 8-бабын қараңыз).

Экологиялық кодекстің 163-бабының 1-тармағына сәйкес, экологиялық ақпаратты қолжетімділігі шектелген ақпаратқа жатқызу Қазақстан Республикасы заңдарының негізінде ғана жүзеге асырылуы мүмкін. Қолданыстағы заңдар экологиялық ақпаратқа қолданылатын қол жетімділіктің мынадай шектеулерін:

- қызметтік және коммерциялық құпияны²²;
- зияткерлік меншік құқығын²³;
- жедел-ізвестіру қызметінің, анықтау мен алдын ала тергеудің құпиясын²⁴;
- жеке бастың құпиясын²⁵;
- бастапқы статистикалық ақпараттың құпиялылығын²⁶ анықтауға мүмкіндік береді.

Осы құралға 2-қосымшасының 5-ші кестесінде түрлі заңдармен көзделген экологиялық ақпаратты ұсынадан бас тартудың негіздері мысалдар ретінде қарастырылады.

Экология туралы мәліметтер құпияландыруға жатпайтын мәліметтер екенін атап өту қажет, бұл талап «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңның 17-бабы 1-тармағының 2) тармақшасында көзделген.

2.1.8. Бас тартуды ресімдеуге қойылатын талаптар

Экологиялық кодекстің 167-бабы 3-тармағының талаптарына сәйкес экологиялық ақпаратты беруден бас тарту жазбаша түрде, бас тартудың себептері мен негіздері, оған өтініш

---

²² Азаматтық кодекстің 126-бабы.

²³ Азаматтық кодекстің 125-бабы.

²⁴ Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 53-бабы, Жедел-ізвестіру қызметі туралы заң.

²⁵ Азаматтық кодекстің 144-бабы.

²⁶ Мемлекеттік статистика туралы заңның 11-13-баптары.

берушінің шағым жасау мүмкіндіктері көрсетіле отырып беріледі. Мемлекеттік органдар жағдайында - басқа мемлекеттік органның құзыретіне жататын экологиялық ақпаратты ұсынадан бас тартуға алынған сауалдың құзыретті мемлекеттік органға жіберілгені туралы хабарлама қоса беріледі. Бұл ретте барлық субъектілер үшін экологиялық ақпаратты ұсынадан бас тартудың жалпы мерзімі сауалды алған күннен бастап бір айдан кешіктірілмейтін мерзім белгіленген (Экологиялық кодекстің 167-бабы 2-тармағы).

2.1.9. Экологиялық ақпаратқа төлемақы

Экологиялық ақпарат үшін төлемақыға қатысты жалпы талаптар Экологиялық кодекстің 166-бабында белгіленген. Экологиялық ақпарат бергені үшін алынатын төлемақы ақпаратты көшіруге, іздестіруге және дайындауға жұмсалған нақты шығыннан аспайтындай мөлшерде алынуы мүмкін. Экологиялық ақпаратты жалпыға бірдей қолжетімді мемлекеттік электронды тіркелім мен экологиялық ақпарат кадастры арқылы берген жағдайда заңға сәйкес оларға өтеусіз негізде қол жеткізуді ұсыну талап етіледі.

Егер Табиғи монополияларды реттеу агенттігі Төрағасының 2006 жылғы 3 ақпандағы №25-ОД бұйрығымен бекітілген мемлекеттік органдар көрсететін ақылы қызмет көрсетулердің Мемлекеттік тіркеліміне тиісті қызмет көрсетулер енгізілмесе, экологиялық ақпаратты ұсынады тікелей мемлекеттік органдар әдетте ақысыз негізде жүзеге асырады. Қазіргі уақытта осындай ақылы қызмет көрсетулер қатарына жеке және заңды тұлғаларға ақпараттық-анықтамалық қызмет көрсету жатқызылған, оны Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті және оның аумақтық органдары жүзеге асырады.

Мемлекеттік органдар болып табылмайтын мемлекеттік мекемелердің ақылы қызмет көрсетулеріне бағаны қалыптастыру Табиғи монополияларды реттеу және бәсекелестікті қорғау жөніндегі агенттігі Төрағасының 2002 жылғы 11 қыркүйектегі №185-ОД бұйрығымен бекітілген арнайы ережелермен регламенттеледі. Бұл жағдайда, бағаларды жоғарыда көрсетілген ережелерге сәйкес мемлекеттік мекемелер дербес қалыптастырып, оны уәкілетті мемлекеттік органдар бекітеді.

2.2. Жұртшылыққа экологиялық ақпараттың берілмеуіне байланысты шағым жасаудың іс жүргізу аспектілері мен сот практикасы

Орхус Конвенциясының 4-бабына сәйкес мемлекеттік органдар сауал түскен кезде жұртшылыққа экологиялық ақпарат ұсынуға міндетті.

Жұртшылыққа экологиялық ақпаратты беруден бас тартқан мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалардың әрекеттеріне шағым жасауға байланысты істер бойынша сот практикасы тұрақсыз екендігін атап өту қажет.

Жеке тұлғаның мүддесін қорғап, экологиялық ақпарат сауалына мысал.

«Зеленое спасение» ЭБ азамат «Г-ның» мүддесін қорғап, сотқа жауапкер ЖШС директоры азаматтардың құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруға кедергі жасайтын лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі туралы талап арыз берген. талап арызда «Зеленое спасение» ЭБ-не азаматша «Г» практикалық көмек көрсету туралы арызбен жүгінгенін, азаматша «Г-ның» тұрғын үйінің тұсында көмір қабылдау, сақтау, өткізу, тауарлы бетондар мен керамзитбетондарын өндіретін кәсіпорынның орналасқанын, сол кәсіпорынның қасындағы үйде 1996 жылдан бері отбасы мүшелерімен тұратынын, олардың

үйінің жанындағы учаске цементпен үнемі шаң басып тұратынын атап көрсеткен. Цемент жер қыртысына еніп, бау-бақша өнімдерінің жойылуына әкеледі. Кәсіпорынның үздіксіз жұмыс істеуінің нәтижесінде «Г-ның» отбасы және ауданның барлық тұрғындары КСМК-ның кінәсінен өмір мен демалыс үшін қолайлы жағдайлары жоқ. Сотқа аталған мәселе бойынша «Г» отбасы және басқа да азаматтардың жүгінуіне қарамастан, Алматы қаласы бойынша тұтастай қолайсыз экологиялық жағдай және құрылыс үшін бүкіл қаланы бетонмен қамтамасыз етіп отырған кәсіпорынды жабу мүмкін емес деген себеппен олардың талаптарын қанағаттандырудан бас тартқан. ЖШС директоры кәсіпорынның қызметін тәртіпке келтірместен, жұмыстың көлемін ұлғайтып, өндірісті кеңейте бастаған, бұл өз кезегінде атмосфераға зиянды заттардың қосымша бөлінуіне әкелген. Сол себепті азаматша «Г» 2007 жылғы 14 тамызда кәсіпорынның басшысына ағымдағы жылғы бірінші тоқсан ішіндегі өндірістік экологиялық бақылау жөніндегі есептік деректерді, атап айтқанда қоршаған ортаға эмиссияға мониторингінің және әсер ету мониторингінің деректерін табыс етуі жөніндегі өтінішпен жүгінген. Алайда ЖШС сауалға жауап қайтармаған.

Сондықтан талапкер ЖШС-нің әрекетсіздігі жұртшылықтан ақпаратты жасыру болып табылып, азаматтардың қолайлы өмір сүру ортасына құқықтарына қысым жасалған деп есептейді. Соттан ЖШС директорының әрекетін азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзатын заңсыз әрекет, яғни әрекетсіздік деп тануды сұраған. ЖШС директорынан ағымдағы жылғы бірінші тоқсан ішіндегі өндірістік экологиялық бақылау жөніндегі есептік деректерді, ЖШС қоршаған ортаға эмиссияға мониторингінің және әсер ету мониторингінің деректерін табыс етуін міндеттеуді сұраған.

Алматы қаласы Жетісу аудандық сотының 2007 жылғы 10 желтоқсандағы сырттай шешімімен талап арыз қанағаттандырылып, азаматша «Г-ға» сұратылған ақпаратты табыс етпеген ЖШС директорының әрекетсіздігі заңсыз деп танылып, ЖШС директорын азаматша «Г-ға» ағымдағы жылғы бірінші-екінші тоқсан ішіндегі өндірістік экологиялық бақылау жөніндегі есептік деректерді, ЖШС қоршаған ортаға эмиссияға мониторингінің және әсер ету мониторингінің деректерін табыс етуін міндеттеген.

Сот шешімде Экологиялық кодекстің 167-бабына сәйкес жеке және заңды тұлғаларға мынадай негіздер бойынша:

- 1) сауал жалпылама түрде тұжырымдалған және өтініш беруші сұратқан мәліметтер мен деректерді анықтауға мүмкіндік бермейтін болса;
- 2) сұратылатын ақпарат жоқ болса;
- 3) сауал Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес қол жеткізілуі шектелген мәліметтер мен деректерге жататын болса, экологиялық ақпарат беруден бас тартылуы мүмкін деп тұжырымдаған.

Экологиялық ақпаратты ұсынудан бас тарту арызданушыға ол қабылданған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей жіберілуі тиіс.

Бас тарту жазбаша түрде бас тартудың себептері мен негіздері, арызданушы оған шағымдану мүмкіндігін көрсете отырып беріледі, сондай-ақ Экологиялық кодекстің 165-бабының 4-тармағында көзделген жағдайларда бас тартылған сауалдың құзыретті мемлекеттік органға жіберілгені туралы хабарламаны қамтиды.

Экологиялық ақпаратты ұсынудан бас тарту, ұсынбау, толық емес немесе дұрыс емес экологиялық ақпарат ұсыну, сондай-ақ жалпыға бірдей қол жетімді экологиялық ақпаратты қол жеткізуі шектелген ақпаратқа заңсыз жатқызу жоғары тұрған мемлекеттік органға және (немесе) лауазымды тұлғаға немесе сотқа шағымдалуы мүмкін.

Сот ЖШС директорының әрекетсіздігінің арқасында азаматша «Г-ның» экологиялық ақпаратқа, атап айтқанда өндірістік экологиялық бақылау бағдарламаларына және өндірістік экологиялық бақылау жөніндегі есептік деректерлерге қол жеткізу құқығы бұзылған.

Аталған шешімге тараптар шағым жасамағандықтан, сондай-ақ прокурор наразылық келтірмегендіктен, шешім заңды күшіне енген.

Аталған іс бойынша сот актілеріне талдау жасау:

Арызды сот сырттай іс жүргізу тәртібімен қараған. Сырттай іс жүргізу тек бірінші сатыдағы сотта ғана жүргізілетінін және азаматтық процестің кейінгі сатыларына қатысы жоқ атап өту қажет. Істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарау ерекшеліктері АІЖК 260 және 261-бабтарында қарастырылған. Сонымен, отырыстың өткізілетін орны мен уақыты тиісті түрде хабарланған, келмей қалуының дәлелді себептерін хабарламаған және істі өзі жоқта қарауды сұрамаған жауапкер сот отырысына келмей қалған жағдайда, егер талап қоюшы бұған қарсы болмаса, іс сырттай іс жүргізу тәртібімен қаралуы мүмкін. Егер сот отырысына келген талап қоюшы жауапкер жоқта істі сырттай жүргізу тәртібімен қарауға келіспесе, сот істің қаралуын кейінге қалдырады және жауапкерге жаңа сот отырысының өткізілетін уақыты мен орны туралы хабарлама жібереді. Тиісті түрде хабарланған жауапкер тағы да келмей қалған жағдайда сот істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарайды. Сот істі сырттай іс жүргізу тәртібімен қарау туралы ұйғарым шығарады. Талап қоюшы істің нысанасын немесе талаптың негіздемесін өзгерткен жағдайда сот істі соттың сол отырысында сырттай іс жүргізу тәртібімен қарауға құқылы еместігін көрсетеді.

Қоғамдық бірлестіктердің экологиялық ақпаратқа сауалына мысал.

«Зеленое спасение» ЭБ сотқа қалалық әкімдікке заңды тұлғаның әрекетсіздігі және сұратылған ақпаратты беруге міндеттеу туралы талап арызбен жүгініп, өз талабында «Зеленое спасение» ЭБ «К» курорттық тау шаңғысы базасының құрылысы қай жерде жоспарланатынын хабарлау, аталған жобаны әзірлеу басталған-басталмағаны, жоба туралы толық ақпаратты қайдан алуға болатындығы жөніндегі өтінішпен әкімдікке бірнеше рет жүгінгенін, алайда олардың сауалдары ескерілмегенін және ақпарат берілмегенін көрсеткен.

Осыған байланысты талапкер:

- «Зеленое спасение» ЭБ-ке әкімдіктің «К» курорттық тау шаңғысы базасының құрылысы қай жерде жоспарланғаны, осы жобаның әзірлену мерзімдері, сондай-ақ құрылыс туралы толық ақпаратты алуға болатын ведомство туралы мәліметтерді табыс етпеуін әрекетсіздік деп тану;
- әкімдікті жоғарыда көрсетілген ақпаратты табыс етуге міндеттеу, әкімдіктен сот шығындарын өндіру жөніндегі талаптар қойған.

Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2007 жылғы 14 қарашадағы сырттай шешімімен талап қанағаттандырылған. Әкімдіктің сұратылған ақпаратты табыс етпеуі әрекетсіздік деп танылып, әкімдікті сұратылған ақпаратты табыс етуге міндеттеп, әкімдіктен талапкердің пайдасына мемлекеттік бажды қайтару тәртібімен 5460 теңге өндірілген.

Сот талапкердің талабын қанағаттандырып, әкімдік Экологиялық кодекстің 164-бабының 1 және 2-тармақтарын, Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы Орхус Конвенциясының 4-бабын, «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңның 8-бабының 1-тармағын және 9-бабын бұзып, «Зеленое спасение» ЭБ-не арызданушының арызы құзыреттеріне сәйкес Сәулет және қала құрылысы департаментіне жіберілгені және әкімнің 2007 жылғы 27 наурыздағы өкімінің негізінде жұмыс тобының құрылғаны туралы хабардар етпеген.

Аталған шешімге тараптар шағым жасамағандықтан, сондай-ақ прокурор наразылық келтірмегендіктен, шешім заңды күшіне енген.

Сот актілерінің мазмұнына талдау жасағанда, жұртшылықтың жоғарыда көрсетілген арыздарын шешу кезінде сот мынадай іс жүргізу қателіктеріне жол бергені анықталған:

- 1) Істер талап қою бойынша іс жүргізу тәртібімен қаралған. Мұнымен қоса, мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органының, қоғамдық бірлестіктің, ұйымның, лауазымды адамның, мемлекеттік қызметшінің шешіміне, әрекетіне (немесе әрекетсіздігіне) арызды сот ерекше талап қою бойынша іс жүргізу тәртібімен қарайды (АІЖК 27-тарауы), оның өзіндік ерекшеліктері бар. Атап айтқанда, сотқа арызбен жүгінудің қысқартылған мерзімдері (арызданушы өз құқықтарының, бостандықтарының және заңмен қорғалатын мүдделерінің бұзылғаны туралы өзіне мәлім болған күннен бастап үш ай ішінде), сотта арызды қараудың қысқартылған мерзімі (бір айлық мерзімде), сот актісін орындаудың қысқартылған мерзімі (соттың шешімін алған күннен бастап бір айлық мерзімнен кешіктірілмей) және басқалар. АІЖК 27-тарауында талап қою бойынша іс жүргізуге қатысты талапкер, жауапкер, талап арыз, талап қою не басқа да терминдер қолданылмайды. Ерекше талап қою бойынша жүргізілетін істер бойынша талап арыз емес, арыз беріледі, себебі Азаматтық іс жүргізу кодексі мұндай істерді қозғаудың ерекше құралын белгілейді. Құқық туралы даудың субъектілері талапкерлер мен жауапкерлер деп аталмайды. Алайда, арыз беруші және сот осы іс бойынша ерекше талап қою бойынша іс жүргізуге тән емес терминдерді қолданған.
- 2) Талаптар (арыздар) қала әкімдігіне қойылған. Мұнымен қоса, әкімдік заңды тұлға болып табылмайды. «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 26, 29, 30, 33-баптарына сәйкес әкім азаматтармен, заңды тұлғалармен және мемлекеттік органдармен өзара қарым-қатынастарда тиісті әкімшілік-аумақтық бөліністің мүдделерін білдіреді. Сондықтан мұндай істер бойынша тарап әкімдік немесе әкім аппаратының басшысы емес, тиісті аумақтық бөліністің әкімі немесе оның өкілі болуы тиіс. Бұл ретте, сотта істі жүргізуге берілген өкілеттіктер шегінде, әкім берген сенімхаттың негізінде әкімнің аппараты заңды тұлға ретінде (әкім аппаратының басшысы) іс бойынша әкімнің өкілі ретінде өкілдік ете алады.

Орхус Конвенциясының 4-бабының 4-тармағы экологиялық ақпаратты беру туралы өтініштен бас тартудың бірқатар негіздерін қамтиды. Егер:

- a) *өтініш жіберілген мемлекеттік органда сұрау салынған экологиялық ақпарат болмаса;*
- b) *өтініш анық негізсіз болып табылса немесе тым жалпылама түрде тұжырымдалса; немесе*
- c) *өтініш әзірлеудің ақырғы кезеңінде, немесе мемлекеттік органдардың ішкі хат жазысуларында және олардың арасында тұрған, ұлттық заңдарда немесе қалыптасқан практикада мұндай жағдай көзделген материалдарға қатысты болса, экологиялық ақпарат беру туралы өтініштен бас тартылуы мүмкін, бұл орайда жұртшылықтың мұндай ақпарат алуға мүдделілігі ескеріледі.*

Мысал. «Зеленое спасение» Экологиялық қоғам сотқа Статистика басқармасының бастығы «К-ға» заңды тұлға өз құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруына кедергі жасаған лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі жөнінде арыз беріп, өз талабында 2007 жылғы 21 ақпанда экологиялық қоғам Экологиялық кодекстің нормаларын басшылыққа алып, Статистика басқармасының бастығына мемлекеттік 1998-2006 жылдар ішінде «М» АҚ атмосфераға ластағыш заттардың шығарындылары туралы статистикалық есептіліктің 2-ТП (ауа) нысанындағы жыл сайынғы деректерді, 1998-2006 жылдар ішінде «М» АҚ суды пайдалану жөніндегі 2-ТП (су шаруашылығы) нысанындағы жыл сайынғы мемлекеттік статистикалық есептілікті, 1998-2006 жылдар ішінде «М» АҚ қалдықтардың

түзілуі, пайдаланылуы және орналастырылу жөніндегі 2-ТП (қалдықтар) нысанындағы жыл сайынғы мемлекеттік статистикалық есептілікті беру жөніндегі өтінішпен жүгінгенін, алайда, Статистика басқармасының бастығы 2007 жылғы 7 наурыздағы хатпен «аталған ақпарат құпия ақпарат болып табылады және ол аталған кәсіпорынның келісімімен немесе ІІМ органдарының қозғалған қылмыстық істер бойынша жүгінуіне байланысты таратылады» деп хабарлағанын, осыған байланысты «Зеленое спасение» ЭҚ лауазымды тұлғаның әрекеттерін заңды тұлғаның құқықтары мен мүддесін бұзатын әрекеттер деп танып, лауазымды тұлғаны сұратылған ақпаратты беруге міндеттеуді сұраған.

Қарағанды қаласының Қазыбекби аудандық сотының 2007 жылғы 23 шілдедегі шешімімен «Зеленое спасение» ЭҚ арызы қанағаттандырылмаған.

Қарағанды облыстық сотының 2007 жылғы 15 қазандағы қаулысымен бірінші сатыдағы соттың шешімін қайта қарау жөнінде қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тартылған.

Жоғарғы Соттың қадағалау алқасының судьясы қадағалау шағымын алдын ала қарау нәтижелері бойынша 2007 жылғы 6 желтоқсанда бірінші сатыдағы соттың шағымдалып отырған шешімін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тарту туралы қаулы шығарған.

Қарағанды қаласының Қазыбекби аудандық сотының 2007 жылғы 23 шілдедегі шешімін қайта қараудан бас тарта отырып, Жоғарғы Соттың судьялары бірінші сатыдағы сот сұратылып отырған ақпараттың құпия ақпарат болып табылатындығы жөніндегі тұжырымы негізделген деген қорытындыға келген. Бұл ретте, «Мемлекеттік статистика туралы» Заңның 11-бабына сілтеме жасаған. Оған сәйкес, уәкілетті орган және оның аумақтық бөлімшелері өз құзыреті шегінде Республиканың заңдарына сәйкес мемлекеттік статистика органдары қызметкерлерінің дербес жауапкершілігі негізінде мемлекеттік және коммерциялық құпияны, бастапқы статистикалық ақпараттың құпиялылығын сақтауға міндетті.

Бірінші сатыдағы сот арызды қанағаттандырудан бас тарта отырып, Статистика басқармасы бастығының 2007 жылғы 7 наурыздағы «Зеленое спасение» ЭҚ жолданған хатына сәйкес мемлекеттік статистика органдарында сауалда тізбектеліп көрсетілген статистикалық есептіліктің нысандары ішінде тек қана атмосфералық ауаны қорғау туралы 2-ТП (ауа) нысаны бойынша есеп әзірленетінін көрсеткен. Мұнымен қоса, «Мемлекеттік статистика туралы» Заңға сәйкес бастапқы статистикалық ақпарат құпия ақпарат болып табылады және ол аталған кәсіпорынның келісімімен немесе ІІМ органдарының қозғалған қылмыстық істер бойынша жүгінуіне байланысты таратылады. Солай бола тұрса да, Статистика басқармасы атмосфералық ауаны қорғау туралы және облыстың қалалары мен аудандары бойынша уытты қалдықтардың түзілуі мен жойылуы, экономикалық қызмет түрлері мен ластағыш заттардың түрлері бойынша жиынтық ақпаратты беруге мүмкіндігі болды.

Есептіліктің аталған нысаны Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің 2006 жылғы 23 шілдедегі №12-г бұйрығымен бекітілген. Бұл ретте, бұйрықта ақпаратты алушы құпиялылықтың сақталуына кепілдік береді деп нақты атап көрсетілген.

Бұдан басқа, сот «М» АҚ суды пайдалану жөніндегі есептіліктің 2-ТП (су шаруашылығы) нысанын және қалдықтардың түзілуі, пайдаланылуы және орналастырылу жөніндегі есептіліктің 2-ТП (қалдықтар) нысанын Статистика басқармасы әзірлемейтінін анықтаған. Сонымен қатар, статистика органдарында атмосфералық ауаны қорғау туралы және облыстың қалалары мен аудандары бойынша уытты қалдықтардың жойылуы туралы жиынтық ақпарат бар.

Сонымен, Жоғарғы Соттың судьялары қадағалау шағымын алдын ала қарау барысында бірінші сатыдағы соттың қорытындыларымен келіскен.

Талап арызды шешу бойынша хронология:

- *«Зеленое спасение» ЭҚ 2007 жылғы 29 мамырдағы арызы Қарағанды қаласының Қазыбекби аудандық сотына 2007 жылғы 4 маусымда түскен;*
- *2007 жылғы 8 маусымдағы ұйғарыммен іс жүргізу қозғалған;*
- *судьяның 2007 жылғы 13 маусымдағы ұйғарымымен істі сот талқылауына дайындау жұмыстарын жүргізу ұйғарылды;*
- *судьяның 2007 жылғы 14 маусымдағы ұйғарымымен істі сот талқылауына дайындау мерзімі ұзартылды;*
- *судьяның 2007 жылғы 2 шілдедегі ұйғарымымен іс 2007 жылғы 6 шілдеге тағайындалған.;*
- *2007 жылғы 23 шілдеде Қарағанды қаласының Қазыбекби аудандық сотының арызды қанағаттандырудан бас тарту туралы шешімі шығарылған;*
- *Қарағанды облыстық сотының 2007 жылғы 15 қазандағы қаулысымен бірінші сатыдағы соттың шағымдалып отырған шешімін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тартылған ;*
- *Жоғарғы Соттың қадағалау алқасының судьялары қадағалау шағымын алдын ала қарау нәтижелері бойынша 2007 жылғы 6 желтоқсанда бірінші сатыдағы соттың шағымдалып отырған шешімін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тарту туралы қаулы шығарған.*

Осы іс бойынша сот актілерінің заңдылығы туралы мәселені талқыламастан, «Мемлекеттік статистика туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 13-бабына сәйкес бастапқы статистикалық ақпаратты тарату ақпаратты берген жеке және заңды тұлғалардың келісімімен ғана немесе аты-жөні көрсетілмей жүргізілуі мүмкін. Статистика органы бастапқы ақпаратқа сауалды алған кезде оған жауапты бермес бұрын ақпаратты берген тұлғалардың пікірін алдын ала анықтауы тиіс, яғни олардың бастапқы статистикалық ақпаратты таратуға келісетіндігі немесе келіспейтіндігін анықтауы тиіс.

Экологиялық ақпаратты беру жөніндегі мәселелер Экологиялық кодекспен, сондай-ақ Орхус Конвенциясының ережелерімен реттеледі. Өкінішке орай, жоғарыда көрсетілген сот актілерінде осы халықаралық шартқа және Экологиялық кодекске сілтеме жоқ.

Осыған ұқсас азаматтық іс бойынша экологиялық ақпаратқа сауалға мысал. «Зеленое спасение» ЭБ сотқа Статистика басқармасының бастығы «З-ға» заңды тұлға өз құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруына кедергі жасаған лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі жөнінде арыз түсіріп, өз талабы бойынша төмендегілерді көрсетеді. 2006 жылғы мамырда «Зеленое спасение» ЭБ-не азаматша «А» қолайсыз қоршаған ортаға байланысты көмек көрсетуді сұрап жүгінген. Аталған фактіні толық тексеру үшін «Зеленое спасение» ЭБ Статистика басқармасының бастығы «З-дан» «КПО» кәсіпорынның атмосфераға ластағыш заттардың шығарындылары туралы ақпарат беруді сұраған. Алайда Статистика басқармасының бастығы «З» ақпараттың құпия екенін көрсете отырып, аталған ақпаратты беруден бас тартқан.

Батыс Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2007 жылғы 7 мамырдағы шешімімен «Зеленое спасение» ЭБ арызы қанағаттандырудан бас тартылған. Бұл шешім Батыс Қазақстан облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі алқасының 2007 жылғы 12 маусымдағы қаулысымен өзгеріссіз қалдырылған.

Жоғарғы Соттың қадағалау алқасының 2008 жылғы 26 мамырдағы қаулысымен осы іс бойынша сот актілері бұзылып, «Зеленое спасение» ЭБ арызын қанағаттандыру туралы жаңа шешім қабылданған. Сондай-ақ Статистика басқармасының бастығын «З» «Зеленое спасение» ЭБ-не сұратылған экологиялық ақпаратты беруді міндеттеген.

Алқа іс бойынша шығарылған сот актілерін «Зеленое спасение» ЭБ қадағалау шағымы бойынша бұзып, іс бойынша материалдық құқық нормаларының елеулі түрде бұзылуына жол берілгенін, атап айтқанда заңның нормаларына дұрыс түсіндірме берілмегенін көрсеткен.

«Мемлекеттік статистика туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 11-бабының 2-тармағына сәйкес, уәкілетті орган және оның аумақтық бөлімшелері өз құзыреті шегінде Республиканың заңдарына сәйкес мемлекеттік статистика органдары қызметкерлерінің дербес жауапкершілігі негізінде мемлекеттік және коммерциялық құпияны, бастапқы статистикалық ақпараттың құпиялылығын сақтауға міндетті.

Іс материалдары бойынша жауапкердің 2007 жылғы 24 қаңтардағы №7.1-45/127 хатымен арызданушының жоғарыда көрсетілген Заңның нормалары негізінде сұратылған ақпаратты беруден бас тартқан. Ол бастапқы статистикалық ақпараттың құпиялылығына сілтеме жасаған.

Арызданушы сұратылған ақпарат мемлекеттік және коммерциялық құпия емес деп есептейді. Бұдан басқа, «Зеленое спасение» ЭБ «КПО» заңды тұлға туралы бастапқы ақпаратты емес кәсіпорының атмосфераны ластауының жай-күйі туралы ақпаратты сұратқан.

Алқа қадағалау шағымының аталған уәждерін негізді деп таныған.

Сот «Зеленое спасение» ЭБ арызын қанағаттандырудан бас тарта отырып, арызданушының «Атмосфералық ауаны қорғау туралы есеп» «ауа» 2-ТП нысаны бойынша сұраған ақпарат бастапқы статистикалық ақпарат, яғни ол құпия ақпарат болып табылады.

«Мемлекеттік статистика туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 2-бабына сәйкес, бастапқы статистикалық ақпарат - статистикалық байқау жүргізілген кезде мемлекеттік статистика органдарына статистикалық мақсаттарда пайдалану үшін табыс етілген нақты жеке тұлға, заңды тұлға және оның құрылымдық бөлімшесі туралы деректер.

Іс материалдары бойынша «Зеленое спасение» ЭБ «КПО» кәсіпорынның қызметкерлерінің саны, олардың жалақы мөлшері, қызметінің бейімі, құрылымдық бөлімшелері туралы мәліметтерді сұратпаған, сондықтан соттың атмосфераға шығарындылар туралы сұратылып отырған ақпаратты бастапқы статистикалық ақпарат, яғни құпия ақпарат болып табылады деген қорытындысымен келісуге болмайды.

Орхус Конвенциясы қоршаған ортаның ластануына байланысты ақпараттың ашықтығына ерекше назар аударады. Біріншіден, бұл ақпараттар коммерциялық құпия деп танылмайды, ал екіншіден, бұл құпия ақпараттың ашылуы туралы шешім қабылдау үшін қосымша негіз бола алады. Алқа құпия мәліметтері бар құжаттарға қоғамдық сауал алған жағдайда, мемлекеттік орган құжаттағы жабық ақпаратты алып тастап, құжаттың қалған бөлігіндегі ақпаратты беруі тиіс деген қорытындыға келген.

Орхус Конвенциясының ережелерін дамыту мақсатында Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 3 желтоқсандағы №1241 Жарлығымен мақұлданған Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздігі тұжырымдамасында халықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізуі және оның экологиялық проблемаларды шешуге қатысуы - экологиялық қауіпсіздіктің негізгі принциптерінің бірі ретінде айқындалған.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабының 3-тармағына сәйкес Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылады.

Баяндалғанды ескере отырып, Жоғарғы Соттың қадағалау алқасы осы істі қараған кезде Орхус Конвенциясының 4-бабын қолданған.

Осы баптың ережелеріне сәйкес, егер мұндай ақпаратты жария ету:

а) мұндай құпиялық ұлттық заңдарда көзделген жағдайларда мемлекеттік органдар жұмысының құпиялылығына;

д) заңды экономикалық мүдделерді қорғау мақсатында мұндай құпиялылық заңмен қорғалатын жағдайларда коммерциялық және өнеркәсіптік ақпараттың құпиялылығына теріс ықпал ететін болса, экологиялық ақпарат беру туралы өтініштен бас тартылуы мүмкін. Бұл ретте қоршаған ортаны қорғауға қатысты шығарылып тасталған қалдықтар туралы ақпарат ашып көрсетілуге тиіс.

Жұртшылықтың ақпаратты ашуға мүдделілігін ескеріп және сұратылған ақпараттың қоршаған ортаға шығарындыларға жататындығын немесе жатпайтындығын ескере отырып, жоғарыда көрсетілген бас тарту үшін негіздер қысқаша түсіндіріледі. Ұлттық заңнаманың, сондай-ақ халықаралық шарттың аталған нормаларына талдау сұратылатын экологиялық ақпарат жабық болмайды, мұндай ақпаратты беру мемлекеттік органның, яғни статистика органы қызметінің құпиялылығына теріс әсерін тигізбейді және оның үстіне қоршаған ортаны қорғауға жататын шығарындылар туралы ақпарат ашып көрсетілуі тиіс екенін айғақтайды.

Аталған мән-жайларды назарға алып, алқа статистика органдарының атмосфераға шығарындылар туралы ақпаратты беруден бас тартуы халықаралық шарттың нормаларына қайшы келетіндіктен іс бойынша шығарылған сот актілері күшін жойып, арызданушының талаптарын қанағаттандыру туралы жаңа шешім шығару туралы қорытындыға келген.

Арызды шешу бойынша хронология:

- «Зеленое спасение» ЭБ арызы Батыс Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотына 2007 жылғы 16 наурызда түскен.;
- судьяның 2007 жылғы 20 наурыздағы ұйғарымымен арыз АІЖК 155-бабының тәртібімен қозғалыссыз қолдырылып, «Зеленое спасение» ЭБ-не кемшіліктерді жою үшін 2007 жылғы 25 наурызға дейін мерзім берілген;
- судьяның 2007 жылғы 26 наурыздағы ұйғарымымен іс бойынша іс жүргізу қозғалып, істі сот талқылауына дайындау жұмыстарын жүргізу ұйғарылған;
- судьяның 2007 жылғы 30 наурыздағы ұйғарымымен істі сот талқылауына дайындау мерзімі ұзартылған;
- судьяның 2007 жылғы 16 сәуірдегі ұйғарымымен іс сот талқылауына 2007 жылғы 26 сәуірге тағайындалған;
- соттың 2007 жылғы 26 сәуірдегі ұйғарымымен «Батыс Қазақстан облысы Статистика басқармасы» ММ тиісті емес уәкілетті органды «Батыс Қазақстан облысы Статистика басқармасы» ММ бастығы – тиісті лауазымды тұлғаға - «Х»;
- 2007 жылғы 7 мамырда Батыс Қазақстан облысы мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының арызды қанағаттандырудан бас тарту туралы шешімі шығарылған;
- 2007 жылғы 21 мамырда «Зеленое спасение» ЭБ апелляциялық шағымы түскен.;
- 2007 жылғы 12 маусымда Батыс Қазақстан облыстық сотының апелляциялық сатысының қаулысы шығарылған;
- Облыстық соттың қадағалау алқасына күні көрсетілмеген қадағалау шағымы берілген;
- 2007 жылғы 24 тамызда Батыс Қазақстан облыстық сотының қадағалау алқасы судьяларының қадағалау іс жүргізуді қозғаудан бас тарту туралы қаулысы шығарылған;
- 2008 жылғы 16 қаңтарда Жоғарғы Соттың қадағалау алқасына қадағалау шағымы берілген;
- 2008 жылғы 6 наурызда Жоғарғы Соттың қадағалау алқасы судьяларының қадағалау іс жүргізуді қозғау туралы қаулысы шығарылған;
- 2008 жылғы 26 наурызда Жоғарғы Соттың қадағалау алқасының сот актілерін қайта қарау туралы, іс бойынша сот актілерін бұзып, «Зеленое спасение» ЭБ арызын қанағаттандыру туралы жаңа шешім қабылдау туралы қаулысы шығарылған .
- Осы сот дауы істі Қазақстанның барлық сот сатыларында қарап, арыз келіп түскен сәттен бастап түпкілікті сот шешімін қабылдағанға дейін бір жыл он күнде шешілген.

Азаматтық істі зерделеген кезде, «Зеленое спасение» ЭБ арызы Батыс Қазақстан облысының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотына 2007 жылғы 16 наурызда түскен, ал бірінші сатыдағы соттың шешімі 2007 жылғы 7 мамырда шығарылған, яғни бір ай жиырма күннен кейін шығарылған. Мұнымен қоса, арызды ерекше іс жүргізу тәртібімен қарау мерзімі АІЖК 281-бабына сәйкес бір айды құрайды.

Бұдан басқа, осы істі және осыған ұқсас істерді зерттеу барысында «Зеленое спасение» ЭБ азаматтардың мүддесін қорғап экологиялық ақпаратты беру туралы арызбен (талаппен) жалпы юрисдикциядағы сотқа, сондай-ақ мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотқа жүгінгені анықталған.

Сонымен қатар, АІЖК 56-бабының 2-бөлігіне сәйкес бөгде мүдделерді қорғау үшін талап қойған (арыз берген) адамдар, бітімгершілік келісім жасау құқығынан басқа, талап қоюшының (арыз берушінің) барлық іс жүргізу құқықтарын пайдаланады және барлық іс жүргізу міндеттерін мойнына алады. Осы норманың мағынасы бойынша қоғамдық бірлестіктің талап қоюдан (арыздан) бас тартуы мүдделеріне сай іс қозғалған адамды істі мәні бойынша қарауды талап ету құқығынан айырмайды. Егер мүдделеріне сай іс қозғалған адам мәлімделген талапты қолдамаса, үшінші тұлғалардың құқықтарына қысым жасалмаса, сот талап қоюды (арызды) қараусыз қалдырады.

Айтылғандардың негізінде даулы құқықтық қатынастар заңды тұлғалардың арасында емес, экологиялық қоғамдық бірлестік сотта мүддесін қорғайтын азамат (азаматтар) және экологиялық ақпаратты беруден бас тартқан заңды тұлға арасында орын алады деген қорытынды туындайды. Демек, мұндай дауларды заңды тұлғаның – аумақтық мемлекеттік органның орналасқан жері бойынша жалпы юрисдикциядағы соттар шешуі тиіс.

Табиғат пайдаланушылар туралы мәліметтердің барлығы дерлік экологиялық ақпаратқа жатпайтынын атап өту қажет.

Мысал. «Зеленое спасение» ЭБ сотқа «К» ДГП-ның директорына ақпаратты бермеуіне байланысты лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі туралы және «А» қаласы әкімінің атына уәкілетті органның заңдарды сақтамауы үшін жеке ұйғарым шығару туралы арызбен жүгінген. Өз талабында Горный Гигант шағын ауданының тұрғыны «Б-ның» арызына сәйкес «Есентай» өзенінің жағасындағы учаскеге топырақтар мен құрылыс қоқыстары тасталып, алаңды құрылыс жұмыстарына дайындау жүргізіліп жатқанын, аталған қызметті учаскенің меншік иесі Жер кодексінің талаптарын бұзып жүзеге асыратынын көрсетіп, әкім орынбасарының тапсырмасы бойынша құрылыс орнына барған комиссия алаңы 0,1977 га жер учаскесі азамат «Б-ға» тиесілі екенін, оған жер учаскесі әкімнің 2005 жылғы 23 қарашадағы қаулысының негізінде тұрғын үй құрылысы үшін берілгенін анықтаған.

Осы учаскеде топырақ пен құрылыс қоқыстары табылған, бұл «Есентай» өзенінің су қорғау белдеулерінің ластануын айғақтайды. Бұдан басқа, ҚР 3.01-01.2002 ҚНМЕ (Құрылыс нормалары мен ережелерін) бұзып, аталған жер учаскесі су қорғау белдеуінде орналасқан. Көрсетілген мән-жайларға байланысты талапкер 2007 жылғы 4 сәуірде Алматы қалалық аумақтық жер ресурстары басқармасына азамат «Б-ға» жер учаскесіне жеке меншік құқығына мемлекеттік актінің берілген-берілмегені, бұл құқықтың белгіленген тәртіппен мемлекеттік органда тіркелгені-тіркелмегенін хабарлау жөніндегі өтінішпен жүгінген. Аталған өтініш 2007 жылғы 6 маусымда тиістілігі бойынша ДГП-ға қайта жіберілген, алайда сауалға жауап берілмеген.

Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2007 жылғы 23 қарашадағы сырттай шешімімен «Зеленое спасение» ЭБ талабы қанағаттандырусыз қалған.

Талапты қанағаттандырусыз қалдыра отырып, сот мынадай мән-жайларды атап көрсеткен:

Арыз беруші АІЖК 65-бабының талаптарын бұза отырып, ДГП директоры – лауазымды тұлғаның жер учаскесіне жеке меншік құқығына мемлекеттік актіні беруден бас тарту фактісін растайтын дәлелдемелерді, оның тіркелуі туралы ақпаратты табыс етпеген.

Сонымен қатар, арыз берушіге шешім шығарылғанға дейін ДГП-ның 2007 жылғы 8 қарашадағы хатымен сұратылған ақпарат беріліп, жеке меншік құқығына актіні арыз берушінің өкілі 2007 жылғы 14 қарашада алған.

АІЖК 235-бабының 1-тармағының талаптарына сәйкес жеке ұйғарым шығару соттың міндеті емес құқығы болып табылатындықтан ДГП директоры заңдарды сақтамағаны үшін Алматы қаласы әкімінің атына жеке ұйғарым шығару туралы талапты сот қанағаттандырусыз қалдыру қажет деп есептеген.

Аталған шешімге экологиялық қоғамдық бірлестік қадағалау тәртібімен шағымданған.

Алматы қалалық сотының қадағалау алқасының 2008 жылғы 1 сәуірдегі қаулысымен сырттай шешімнің ДГП директоры арыз берушіге азамат «Б-ға» бөлінген жер учаскесіне меншік құқығының мемлекеттік актісін табыс етпеуін әрекетсіздік деп танудан бас тарту бөлігі бұзылып, бұл бөлікте ДГП директоры азамат «Б-ға» бөлінген жер учаскесіне меншік құқығының мемлекеттік актісін «Зеленое спасение» ЭБ-не бермегенін әрекетсіздік деп тану туралы жаңа шешім қабылданған. Шешімнің қалған бөлігі өзгеріссіз қалдырылған.

Сот актілерінен экологиялық қоғамдық бірлестік азамат «Б-ға» жер учаскесіне жеке меншік құқығына мемлекеттік актінің берілген-берілмегені, бұл құқықтың белгіленген тәртіппен мемлекеттік органда тіркелгені-тіркелмегені жөніндегі ақпаратты беру туралы талап қойғаны белгілі болған.

Экологиялық кодекстің 159-бабына сәйкес экологиялық ақпарат:

- 1) қоршаған ортаның және оның объектілерінің жай-күйі;
- 2) қоршаған ортаға әсер ету факторлары, оның ішінде оның ластануы туралы;
- 3) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер ете алатын бағдарламалық, әкімшілік және өзге де шаралар;
- 4) экологиялық нормативтер мен шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптар;
- 5) қоршаған ортаны қорғау жөнінде жоспарланатын және іске асырылатын іс-шаралар және оларды қаржыландыру;
- 6) қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер ете алатын қызмет, ол бойынша шешім қабылдау процесі және инспекторлық экологиялық тексерулер нәтижелері, оның ішінде бұл ретте қаралған қоршаған ортаға қатысты есептер, талдаулар мен өзге де мәліметтер;
- 7) қоршаған орта жай-күйінің халықтың денсаулығына, қауіпсіздігіне және тіршілік жағдайларына, мәдениет объектілеріне, ғимараттар мен құрылыстарға әсер етуі туралы мәліметтер мен деректерді қамтитыны белгілі.

Бұл мысалдан сот тәртібімен сұратылған ақпарат экологиялық ақпаратқа жатпайтындығы туралы қорытынды жасалады.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2003 жылғы 20 қыркүйекте №958 қаулысымен бекітілген мемлекеттік жер кадастрын жүргізу ережелерінде мемлекеттік жер кадастры мемлекеттік органдарды, жеке және заңды тұлғаларды жер және жекелеген жер учаскелері туралы ақпаратпен қамтамасыз ету мақсатында жүргізілетіндігі көзделген. Кадастрдың құрамына жер учаскесінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар туралы ақпарат кіреді. Мемлекеттік органдар, ұйымдар мен жеке және заңды тұлғалар Кадастр мәліметтерін пайдаланушылар болып табылады. Кадастрдың мемлекеттік құпияларды және өзге де

шектеулерді қамтымайтын мәліметтері жалпыға қол жетімді болып табылады және мүдделі жеке және заңды тұлғаларға ақылы негізде беріледі.

Сөйтіп, нормативтік құқықтық актілер жер учаскесінің меншік иелері мен жер пайдаланушылар жөніндегі ақпаратты талап етуге жол береді. Сондықтан жер учаскесіне меншік құқығының актісін емес, ақпаратты бермегенін облыстық соттың қадағалау алқасы уәкілетті орган басшысының әрекетсіздігі деп тануына әкелген.

Алматы қалалық сотының қадағалау алқасы бірінші сатыдағы соттың сырттай шешімінің аталған жер учаскесіне құқықты мемлекеттік тіркеу туралы ақпаратты беруден бас тарту бөлігін заңды түрде өзгеріссіз қалдырған, себебі ДПП мұндай ақпарат жоқ.

Әділет органдары жүргізетін құқықтық кадастр жылжымайтын мүлік объектісінің құқықтық иеленушісі туралы ақпаратты алудағы ресми ақпарат алу көзі болып табылады.

Бұрын құқықтық кадастрдағы деректерге қол жеткізу «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды және онымен жасалатын мәмілелерді мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 25 желтоқсандағы Заң күші бар Жарлығының 21-бабымен реттелетін. «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды және онымен жасалатын мәмілелерді мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 26 шілдедегі №310-III Заңының қабылдануына байланысты бұл Жарлықтың күші жойылған.

Қолданыстағы «Жылжымайтын мүлікке құқықтарды және онымен жасалатын мәмілелерді мемлекеттік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес, Құқық иесінің сәйкестендіру деректерін (жеке тұлғаның тегін, атын, әкесінің аты мен туған күнін, заңды тұлғаның атауы мен тіркеу нөмірін) қоспағанда, азаматтар және басқа да құқық иелері туралы ақпаратты ашатын мәліметтер (дербес деректер) берілмейді. Яғни мүдделі тұлға заңда белгіленген тәртіппен мәліметтерді, атап айтқанда құқық иеленушінің тегі, аты және әкесінің аты туралы мәліметтерді алуға құқылы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінің 2007 жылғы 24 тамыздағы №239 бұйрығымен бекітілген құқықтық кадастрдан ақпарат ұсыну ережелеріне сәйкес, Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес қорғалатын мемлекеттік құпияларға, коммерциялық құпияларға және өзге де құпияларға қатысты мәліметтерден басқа, Құқықтық кадастрдың мәліметтері осы Ереженің 12-тармағында көзделген жағдайлардан басқа ретте, жалпы қол жетімді болып табылады (Ереженің 12-тармағы: Құқықтық кадастрдың тіркеу ісінде тұрған құжаттардың көшірмелері Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген олардың құзыретіне сәйкес сот, құқық қорғау органдарының және басқа мемлекеттік органдардың дәлелді сауалдары бойынша ұсынылады. Өзге адамдарға көрсетілген ақпарат құқық иесінің келісімі бойынша беріледі).

Сонымен жылжымайтын объектінің құқық иеленушісі туралы ақпаратты ұсыну туралы талапты құқықтық кадастрды жүргізетін әділет органдарына беруге болады.

Бұл ретте, құқық бұзушы жер учаскесінің меншік иесі немесе жер пайдаланушы болып табылатындығына немесе ондай болып табылмайтындығына қарамастан, экологиялық құқық бұзушылық үшін жауапкершілікте болады.

Сотқа талаппен (арызбен) жүгіну үшін экологиялық заңнаманы бұзушының деректемелері болуы қажет. Жұртшылықтың экологиялық заңнамаларды бұзатын тұлғалардың атауын анықтау бойынша қиындық туғызатын фактілердің жиі орын алатынын мойындау қажет. Экологиялық заңнаманы бұзушы туралы толық ақпараттың болуы тиісті жауапкерге (тұлғаға) талап (арыз) беру үшін қажет екені белгілі. Бұл АІЖК 150-бабына сәйкес талап арыздың мазмұнында жауапкердің тегі, аты және әкесінің аты (егер ол жеке басын куәландыратын құжатта көрсетілсе), оның тұрғылықты жері немесе орналасқан жері, егер талапкерге оның тұрғылықты жері бойынша тіркелгені, жұмыс орны және салық төлеушінің тіркеу нөмірі (егер арызда сот бұйрығын шығару туралы көрсетілсе) туралы мәліметтер белгілі болса немесе егер жауапкер заңды тұлға болса, оның атауы, нақты орналасқан жері не

талапкерге бірыңғай Мемлекеттік тіркелімнен мәліметтер белгілі болса салық төлеушінің тіркеу нөмірі мен банк реквизиттері және тағы басқалар көрсетілуі тиіс.

Егер экологиялық қоғамдық бірлестік экологиялық заңнаманы бұзатын тиісті жауапкерді анықтауға мүмкіндігі болмаса, қоршаған ортаның ластануына әсер етудің соттан тыс басқа да тәсілдері бар.

Реквизиттері белгілі емес тұлғаларға қатысты қоршаған ортаның ластануына әсер етудің соттан тыс тәсілдерінің бірі тиісті уәкілетті органның атына қоршаған ортаның ластануы туралы ақпаратты ұсыну болу мүмкін. Бұл құқық жерді пайдалану мен қорғауды мемлекеттік бақылауды мемлекеттік органдар және өзге де уәкілетті органдар өз құзыреті шегінде жүзеге асыруды ұйымдастыру жөніндегі мәселелерді реттейтін Жер кодексінің 145-бабының ережелерінен туындайды. Атап айтқанда жер заңнамасының сақталуына мемлекеттік бақылау жоспардан тыс тексерулер арқылы жүргізіледі, олар жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуы туралы өтініштерде және өзге де ақпаратта жазылған фактілер бойынша жеке адамдардың өмірі мен денсаулығына, қоршаған ортаға төнген қауіп-қатерді дереу жоюды талап ететін қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайға, Қазақстан Республикасы заңнамасын бұзушылық белгілерінің тікелей анықталуына байланысты, сондай-ақ жоспарлы тексеру нәтижесінде анықталған бұзушылықтарды жою туралы талаптардың орындалуын бақылау мақсатында тағайындалатын) болып бөлінеді. Уәкілетті органның қоршаған ортаға қатерді жою жөніндегі шараларды қабылдамауы, сотқа уәкілетті органның лауазымды тұлғасының әрекетіне арыз беру үшін негіз болып табылады.

Жоғарыда көрсетілген сот актілерін талдау жасай отырып, экологиялық қоғамдық бірлестік сотқа әкімнің атына уәкілетті органның заңдарды сақтамағаны үшін жеке ұйғарым шығару туралы талабы заңсыз қойылғандығын көрсетуге болады. Жоғарыда көрсетілгендей, арыз беруші ол жөнінде талап емес өтініш бере алады. Жеке ұйғарым соттың міндеті емес, құқығы болып табылады (АДЖК 253-бабы), сондықтан сот аталған талаптарды дұрыс қанағаттандырусыз қалдырған.

Сонымен қатар, судья істі сот талқылауына дайындау барысында АДЖК 170-бабының тәртібімен арыз берушіден қойылған талаптың мәнін сұрап, одан уәкілетті органның тарапынан мүмкін болатын қарсылықты анықтаған кезде, егер қажет болса қосымша дәлелдемелерді табыс етуге, арыз берушіге оның іс жүргізу құқықтары мен міндеттерін түсіндірген кезде қойылған талаптың осындай қайшылықтарын жоюы керек еді.

III. ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ӘСЕР ЕТЕТІН ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІҢ ЖОБАЛАРЫ ЖӨНІНДЕГІ ШЕШІМДЕРДІ ҚАБЫЛДАУҒА ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ҚАТЫСУ ҚҰҚЫҚТАРЫ

3.1. Шешімдер қабылдаған кезде жұртшылықтың қатысуын ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптар және оның тәртібі

Қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін, жоспарланатын шаруашылық және өзге де қызметтер жөніндегі шешімдерді қабылдағанда жұртшылықтың қатысу тәртібі мен оларға қойылатын талаптар Орхус Конвенциясының 6-бабында, қоршаған ортаға әсерді бағалау және мемлекеттік экологиялық сараптама рәсімдерін қолдануға қатысты Экологиялық кодекстің арнайы 6 және 7-тарауларының ережелерімен белгіленген. Заңға тәуелді актілер деңгейінде жұртшылықтың пікірін есепке алу мәселелері Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №204-п бұйрығымен бекітілген жоспарлау алдындағы, жоспарлау, жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасын әзірлеу кезінде көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсеріне бағалау жүргізу жөніндегі Нұсқаулықтың 8-тарауымен (бұдан әрі – ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулық) неғұрлым егжей-тегжейлі регламенттелген. Бұдан басқа Қоршаған ортаны қорғау министрлігі жұртшылықтың шешімдер қабылдауға қатысудың жекелеген аспектілері жөнінде, атап айтқанда қоғамдық тыңдауларға қатысу жөнінде²⁷, қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсіміне және көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтер бойынша шешімдер қабылдау процесіне²⁸, қоғамдық экологиялық сараптамаға²⁹ қатысты арнайы ережелерді бекітті.

3.1.1. Экологиялық аспектілер бойынша қоғамдық пікірді міндетті түрде есепке алуды көздейтін шешімдерді қабылдау рәсімдері

Қазақстанда шаруашылық қызметтер жобаларының экологиялық аспектілері жөніндегі шешімдерді қабылдаған жағдайда қоғамдық пікірді міндетті түрде есепке алу *қоршаған ортаға әсерді бағалау (ҚОӘБ) және мемлекеттік экологиялық сараптама рәсімдері шеңберінде* көзделеді. Мұндай жағдайларда қоғамдық қатысу жөніндегі талаптарды қолдану үшін заңнамалық негіз Экологиялық кодекстің тиісінше 41-бабында (1-тармағының 14) тармақшасында) және 57-бабында айқындалған.

Қоршаған ортаға әсерді бағалау

²⁷ «Қоғамдық тыңдауларды өткізу Ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 7 мамырдағы N 135-ө Бұйрығы.

²⁸ «Қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсіміне және көзделген шаруашылық және басқа да қызмет бойынша шешімдер қабылдау процесіне жататын экологиялық ақпаратқа қол жеткізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі N 238-ө Бұйрығы. «Аумағында сарапталатын қызмет көзделіп отырған жергілікті атқарушы органдардың жүзеге асыратын қоғамдық экологиялық сараптаманы жүргізудің мемлекеттік тіркеу ережелерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2004 жылғы 29 мамырдағы N 149-ө бұйрығы.

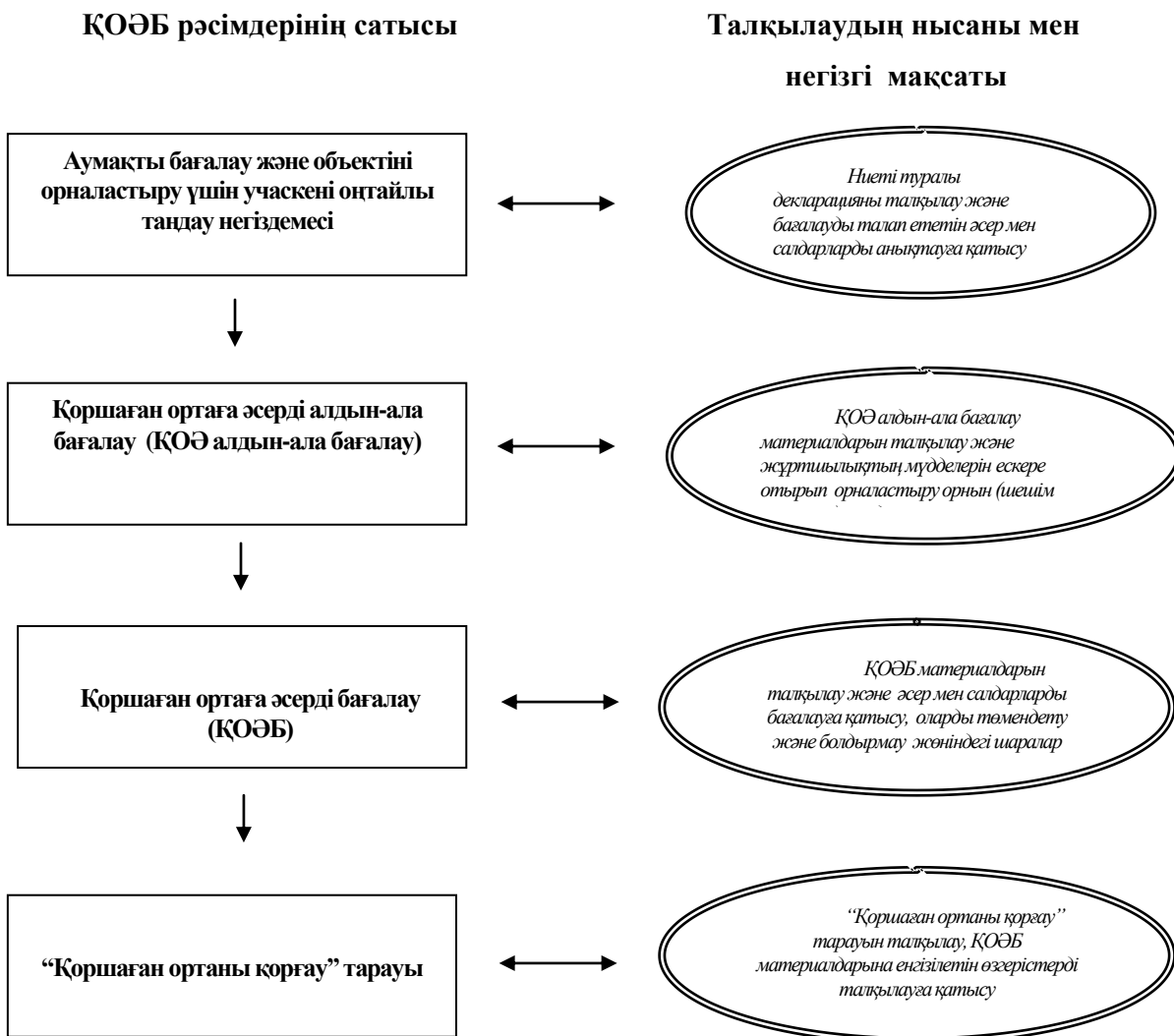
Қоршаған ортаға әсерді бағалау - шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта мен адам денсаулығына ықтимал салдарлары бағаланатын, Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының талаптары ескеріле отырып, қолайсыз зардаптарды (табиғи экологиялық жүйелер мен табиғи ресурстардың жойылуын, жұтандауын, бүлінуін және сарқылуын) болдырмау, қоршаған ортаны сауықтыру жөніндегі шаралар әзірленетін рәсім – Экологиялық кодекстің 35-бабы

Қоршаған ортаға әсерді бағалауды қоршаған ортаны қорғау саласындағы жұмыстарды орындау мен қызметтер көрсетуге лицензия алған жеке және заңды тұлғалар жүзеге асырады, ал қоршаған ортаға әсерді бағалау жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру мен қаржыландыруды жоспарланып отырған қызметтің тапсырыс берушісі (бастамашысы) қамтамасыз етеді - Экологиялық кодекстің 38-бабының 1 және 2-

Қазақстан Республикасының заңнамасымен қоғамдық қатысуды көздейтін жоспарланып отырған шаруашылық қызметтің қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсімдерінің сатысы төменде келтірілген схемада көрсетілген.

1-схема.

Жұртшылықтың қатысуымен ҚОӘБ рәсімдерінің сатысы

Жоғарыда көрсетілген схема қоршаған ортаға әсерді бағалау толық көлемде жүргізілетін объектілер үшін қоғамдық қатысу сатысын сипаттайды. Қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етпейтін объектілер үшін ҚОӘБ рәсімі неғұрлым оңайлатылған сипатта және сатылардың ең төмен санынан³⁰ тұруы мүмкін. Мысалы, елу бірліктен аспайтын автокөлік саны бар автотұрақтар, санитарлық-қорғау аймақтарының құрылғыларын талап етпейтін, жылумен жабдықтау, сумен жабдықтау көздері, төгінді суларды тазалайтын құрылыстар және тұрмыстық қатты қалдықтар полигондары жоқ, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардан, мемлекеттік орманшылық қорынан, суды қорғау аймақтарынан, жасыл желек екпе ағаштарды бұзуымен байланысты емес рекреациялық аймақтардан тыс орналасқан өндірістік объектілер үшін қоршаған ортаға әсерді бағалау бір сатыда жүргізіледі (ҚОӘБ туралы Нұсқаулыққа 5-қосымшаны қараңыз).

Мемлекеттік экологиялық сараптама

Экологиялық сараптама - көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта сапасының нормативтері мен экологиялық талаптарға сәйкестігін белгілеу, сондай-ақ осы қызметтің қоршаған ортаға тигізуі мүмкін қолайсыз әсерлерінің және солармен байланысты әлеуметтік зардаптардың алдын алу мақсатында сараптама объектісін іске қосуға жол берілуін айқындау – ҚР Экологиялық кодексі 1-бабының 1-тармағы.

Мемлекеттік экологиялық сараптаманы Қоршаған ортаны қорғау министрлігі және оның аумақтық бөлімшелері, облыстар мен Астана және Алматы қалалары әкімдіктерінің табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу департаменттері (басқармалары) жүргізеді.

Экологиялық кодекстің 47-бабының 1-тармағына сәйкес, жоспарланып отырған қызметтің экологиялық аспектілерін жұртшылықтың талқылау нәтижелерімен бірге қоса берілетін жоспарланып отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсерін бағалау материалдары міндетті түрде мемлекеттік экологиялық сараптамадан өтуі тиіс. Мұнымен қатар, Экологиялық кодекстің 57-бабында белгіленген мемлекеттік экологиялық сараптаманың жариялылық режимі жұртшылықтың өкілдері үшін мемлекеттік экологиялық сараптама органына тікелей жазбаша ескертпелер мен ұсыныстар беру арқылы өз пікірлерін айту мүмкіндігін көздейді.

3.1.2. Шешімдер қабылдауға қатысу құқығының субъектілері

Экологиялық кодекстің 13 және 14-баптарында жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысу құқықтары белгіленген. Алайда Орхус Конвенциясы мен Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасы жұртшылықты осы құқықтың субъектілері ретінде таниды, яғни бұл

³⁰ ҚОӘБ туралы нұсқаулықтың «Шағын бизнес объектілері үшін қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсімдерін жүргізудің ерекшеліктері» деп аталатын 6-тарауын қараңыз.

кез келген жеке немесе заңды тұлғалар жоспарланып отырған шаруашылық қызметтің кез келген жобасы бойынша өз пікірлерін айтуға құқылы екендігін білдіреді. Орхус Конвенциясы 6-бабының 7-тармағына сәйкес, жұртшылықтың кез келген өкілі талқыланып отырған шешім бойынша жазбаша ескертпелер мен ұсыныстар түрінде не тыңдаулар барысында өз пікірлерін білдіруге құқылы.

Экологиялық кодекстің экологиялық сараптама жөніндегі тарауындағы, ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулықтағы, Қоғамдық тыңдауларды өткізу туралы ережелердегі «мүдделі азаматтар», «мүдделі тұлғалар», «мүдделі жұртшылық» - қоғамдық қатысу құқықтарының субъектілері ретінде көрсетілген. Бұл жағдайда, қабылданатын шешімді іске асыруда мысалы, тұруына байланысты, жылжымайтын мүлікті иеленуге байланысты, жоспарланып отырған қызмет жобасының ықтимал әсер ету аймағында табиғат пайдалану құқықтарын жүзеге асыруына байланысты белгілі бір тұлғаға әсеріне мүдделілік білдіреді. Бұл объектіні іске асырған жағдайда, атап айтқанда, қоғамдық қатысу мүмкіндіктері туралы хабарламаларды ұйымдастырған, қоғамдық тыңдауларға шақырған кезде мүдделері мен құқықтары тікелей қозғалатын жұртшылықтың нақты нысаналы топтарын шешімдер қабылдау процесіне тарту жөніндегі экологиялық заңнаманың талаптарын білдіреді.

3.1.3. Қоғамдық пікірді есепке алуды жүзеге асыруға міндетті субъектілер

Шаруашылық және өзге де қызмет жобаларының қоршаған ортаға әсерін бағалау рәсімдері кезеңінде қоғамдық пікірді есепке алу жөніндегі негізгі міндет қазақстандық заңнамамен көзделіп отырған қызметтің тапсырысшысына (бастамашысына) жүктелген (ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулықтың 51-тармағын қараңыз). Мұнымен қатар, Экологиялық кодекстің 57-бабының 2-тармағына сәйкес жұртшылықтың өкілдері мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізілген кезде мемлекеттік экологиялық сараптама органына тиісті ұсыныстар мен ескертпелерді жолдау арқылы өз пікірлерін білдіруге құқылы.

Экологиялық кодекстің 48-бабының 2-тармағына сәйкес жоспарланып отырған шаруашылық және өзге де қызмет жобаларына мемлекеттік экологиялық сараптаманы жүзеге асыру жөніндегі құзырет мемлекеттік органдар арасында мынадай болып бөлінеді. Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің орталық аппараты қауіптіліктің 1 және 2 сыныбындағы жоспарланып отырған шаруашылық және өзге де қызмет объектілеріне, осы министрліктің аумақтық бөлімшелері қауіптіліктің 3 және 4 сыныбындағы объектілерге, жергілікті атқарушы органдардың табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу департаменттері (басқармалары) қауіптіліктің 5 сыныбындағы объектілерге мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізуді жүзеге асырады. Мұндай жағдайда, жоспарланып отырған объектінің қауіптілік сыныптары Денсаулық сақтау министрі міндетін атқарушысының 2005 жылғы 8 шілдедегі №334 бұйрығымен бекітілген «Өндірістік нысандарды жобалауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» атты санитарлық-эпидемиологиялық ережелер мен нормалардың I-қосымшасына сәйкес олардың сыныпталуы негізінде айқындалады.

Экологиялық кодекстің 20-бабының 4) тармақшасына сәйкес, объектінің қауіптілік сыныбына қарамастан, тыңдаулар өткізу арқылы қоғамдық пікірді есепке алған жағдайда, мемлекеттік органдардың тарапынан облыстардың (республикалық маңызы бар қалалардың, астананың) жергілікті атқарушы органдары оларды ұйымдастыруы тиіс. Тікелей осы мәселелермен әкімдіктердің құрылымдарындағы табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу департаменттері (басқармалары) айналысады.

3.1.4. Қоғамдық пікірді есепке алуды талап ететін жоспарланып отырған объектілер түрлері

Қоршаған ортаға әсерді бағалау мен мемлекеттік экологиялық сараптама объектілері болып табылатын көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің түрлеріне қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдерді қабылдаған кезде қоғамдық пікірлерді есепке алу жөніндегі талаптар қолданылады. Санитарлық сыныптауға сәйкес, оларға қауіптіліктің I-V сыныптарындағы өндірістік объектілері жатады, олардың тізбесі Денсаулық сақтау министрі міндетін атқарушысының 2005 жылғы 8 шілдедегі №334 бұйрығымен бекітілген «Өндірістік нысандарды жобалауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» атты санитарлық-эпидемиологиялық ережелер мен нормаларында келтірілген.

Шаруашылық қызметтің белгілі бір түрлері бойынша қоғамдық қатысу жөніндегі талаптарды қолдану Орхус Конвенциясы шеңберінде Қазақстан Республикасының қабылдаған халықаралық міндеттемелерімен тікелей көзделеді. Осы Конвенцияның 6-бабы 1-тармағының ережелеріне сәйкес:

1) Орхус Конвенциясының 1-қосымшасының тізбесіне жататын (осы құралға 3-қосымшаны қараңыз);

2) Үкіметтің 2007 жылғы 27 маусымдағы №543 қаулысымен бекітілген тізбеге сәйкес қызметтің экологиялық қауіпті түрлері ретінде қаралатын қызмет түрлерін жоспарлаған кезде жоғарыда көрсетілген талаптарды сақтау міндетті болып табылады (осы құралға 6-қосымшаны қараңыз).

Бұл тізбелер әсер етудің белгілі бір факторларының бар-жоғына, көлемдердің, мөлшерлердің, қуаттылықтың белгіленген шегінен асып кетуіне байланысты елеулі экологиялық әсер етуді сипаттайтын объектілерді біріктіреді. Оларға Орхус Конвенциясының 6-бабында, ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулықта, Қоғамдық тыңдауларды өткізу жөніндегі ережелерде, қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсіміне және көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызмет жөніндегі шешімдер қабылдау процесіне қатысты Экологиялық ақпаратқа қол жеткізу ережелерінде көзделген қоғамдық қатысу жөніндегі талаптары автоматты түрде және толық көлемде қолданылады.

3.1.5. Қоғамдық қатысу жөніндегі талаптар жүйесі

Шаруашылық және өзге де қызмет жобалары жөніндегі шешімдерді қабылдаған кезде қоғамдық қатысуды қамтамасыз ету мен ұйымдастыру жөніндегі талаптар жүйесі Орхус Конвенциясының 6-бабына, Экологиялық кодекстің 6 және 7-тарауларына, ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулықтың арнайы 8-тарауына, Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 7 мамырдағы № 135-о және 2007 жылғы 25 шілдедегі № 233-п бұйрықтарына сәйкес айқындалады. Орхус Конвенциясында олар қатысушы-мемлекеттердің құзыретті мемлекеттік органдарының міндеті ретінде айқындалған. Қазақстандық заңнама Конвенцияның 6-бабынан туындайтын қоғамдық қатысуды қамтамасыз ету жөніндегі белгілі бір талаптардың орындалуын көзделіп отырған қызметтің тапсырысшысына (бастамашысына) жүктейді.

3-кесте: Орхус Конвенциясының 6-бабына сәйкес қоғамдық қатысу жөніндегі негізгі талаптар

Құзыретті мемлекеттік органның міндеті	Орындалу нысаны	Конвенцияның ережесі
Мүдделі жұртшылықты хабардар ете отырып, елеулі экологиялық әсер етуі мүмкін қызмет немесе объект бойынша шешімдер қабылдаудың ең бастапқы кезеңінде қоғамдық қатысуды қамтамасыз ету	Конвенцияда елгіленген мәліметтерді міндетті түрде енгізе отырып, жұртшылыққа алдын ала жариялау немесе оларды дербес хабардар ету	Орхус Конвенциясы 6-бабының 2-тармағы
Шешімдер қабылдау процесіне жатанын ақпаратқа қоғамдық қол жеткізуді ұсыну	Конвенцияда көрсетілген мәліметтерді қоса алғанда, жұртшылықтың сауалдары бойынша ақпаратқа қол жеткізу	6-бабының 6-тармағы
Көзделіп отырған қызмет бойынша қоғамдық пікірді білдіру үшін мүмкіндіктерін ұйымдастыру	Жазбаша ұсыныстар мен ескертпелер жинау немесе қоғамдық тыңдаулар өткізу	6-бабының 7-тармағы
Шаруашылық қызметтің бастамашысы мен мемлекеттік органдар шешімдерді қабылдаған кезде қоғамдық талқылаудың нәтижелерін тиісті дәрежеде ескеру	Мемлекеттік орган шешімдерді қабылдаған кезде жұртшылықтың пікірлерін қарау	6-бабының 8-тармағы
Шешімнің негізіне алынған себептер мен ой-түйіндерді көрсете отырып, жұртшылықты түпкілікті шешім жөнінде хабардар ету	Қабылданған шешім туралы жұртшылықты дереу хабардар ету және шешімнің дәлелді мәтініне қоғамдық қол жеткізуді ұсыну	6-бабының 9-тармағы

3.1.6. Қоғамдық пікірді есепке алудың ұйымдастырушылық нысандары

ҚОӘБ жөніндегі нұсқаулықта қоғамдық пікірді есепке алудың үш ұйымдастырушылық нысандарының айырмашылықтары көрсетілген:

- қоғамдық тыңдаулар;
- жазбаша ұсыныстар мен ескертпелер жинау;
- қызмет ауданындағы халықтан сауалнама-сұрақ жүргізу арқылы жазбаша ұсыныстар мен ескертпелер жинау.

Қоғамдық пікірді есепке алудың белгілі бір нысанын таңдау мен қолдану қоршаған ортаны қорғау органымен келісу арқылы айқындалады³¹.

³¹ ҚОӘБ туралы нұсқаулықтың 52 және 53-баптарын қараңыз.

ҚОӘБ туралы нұсқаулықтың 54-тармағы қоршаған ортаға және адамның денсаулығына елеулі әсері бар көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызмет жобаларына қатысты қоғамдық тыңдаулар нысандарын пайдалануды көздейді, олар әсер етудің мөлшерін, кезеңі мен қарқындылығын ескере отырып бағаланады. Олар әдетте, қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсімінің соңғы сатысында, тиісінше көзделіп отырған шаруашылық қызметтің жобалау алдындағы және жобалау материалдарының ҚОӘБ нәтижелері дайын болған кезде жүргізіледі. Қоғамдық қатысу рәсімдерінің барлық сатыларында (оның ішінде, сауалнама әдісі арқылы), соның ішінде қоғамдық тыңдаулар жүргізілген кезде жазбаша ұсыныстар мен ескертпелерді жинау жүзеге асырылады. Қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етпейтін, көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызмет жобаларына қатысты жазбаша ұсыныстар мен ескертпелерді жинау дербес ұйымдастырушылық нысан ретінде, яғни қоғамдық тыңдаулар нысаны пайдаланылмастан қолданылады.

ҚОӘБ құжаттамаларына мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізу сатысында Экологиялық кодекстің 57-бабының ережелеріне сәйкес қоғамдық пікірді есепке алудың екі нысаны – жазбаша ұсыныстар мен ескертпелер жинау және қоғамдық тыңдаулар пайдаланылуы мүмкін.

3.1.7. Қоғамдық қатысудың мерзімдері

Орхус Конвенциясы шаруашылық және өзге де қызмет жобалары жөніндегі шешімдерді қабылдауға қоғамдық қатысуға қатысты белгілі бір мерзімдерді көрсетпейді. Конвенцияның 6-бабының 2 және 4-тармақтарында жұртшылықты «түрлі нұсқаларды қарау үшін барлық мүмкіндіктер ашық болатын және жұртшылықтың тиімді қатысуын қамтамасыз ету мүмкін болатын ең бастапқы кезеңде» шешімнің қабылдануы туралы хабардар етіп, оларға шешім қабылдауға қатысу мүмкіндіктерін беру жөніндегі талаптар белгіленген. Бұл мемлекеттік экологиялық сараптаманың қорытындысы берілгенге дейін және құрылыс басталғанға дейін, сондай-ақ құрылыстың көптеген объектілері үшін – объектілерді орналастыру жері туралы түпкілікті шешім қабылдағанға дейін жоғарыда аталған талаптарды орындау қажеттілігін білдіреді.

Қазақстандық заңнаманың шеңберінде:

- 1) қоршаған ортаға әсерді бағалау материалдарын талқылау мақсатында ұйымдастырушы қоғамдық тыңдаулар өткізу туралы хабарландыруды жариялауға;
- 2) жұртшылықтың көзделіп отырған шаруашылық қызмет жөніндегі жобалық (жобалау алдындағы) құжаттамалардың мемлекеттік экологиялық сараптамасының материалдарына қол жеткізуді ұсыну туралы сауалдарына уәкілетті мемлекеттік органның жауаптарына;
- 3) мемлекеттік экологиялық сараптаманың жоғарыда көрсетілген материалдарына қатысты жұртшылықтың жазбаша ескертпелері мен ұсыныстарына уәкілетті мемлекеттік органның жауаптарына қатысты мерзімдер белгіленген.

Бірінші жағдайда, Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 7 мамырдағы №135-п бұйрығының 9-тармағында қоғамдық тыңдаулар өткізілетін күнге дейін 20 күннен кешіктірілмейтін мерзім белгіленген. Екінші жағдайда, Қоршаған ортаны қорғау Министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі №238-п бұйрығының 6-тармағына сәйкес мемлекеттік экологиялық сараптама органы күнтізбелік 15 күннің ішінде сұралып отырған материалдармен танысуға болатын жер мен уақыты көрсетіліп, жазбаша жауап беруге міндетті. ҚОҚМ-нің жоғарыда көрсетілген бұйрығының 9-тармағы, көзделіп отырған шаруашылық қызметтің мемлекеттік экологиялық сараптама материалдары жөніндегі жұртшылық өкілдерінің ұсыныстары мен ескертпелеріне жауап беру үшін сол мерзімді белгілейді.

3.2. Жоспарланып отырған шаруашылық және өзге де қызметтер бойынша шешімдердің қабылдануына жұртшылықтың қатысу құқықтарының бұзылуына байланысты іс жүргізу аспектілері мен сот практикасы

Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағы 4) тармақшасының және 14-бабы 1-тармағы 3) тармақшасының негізінде жұртшылық Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысуға құқылы.

Қазақстанның сот тәжірибесінде жоспарланып отырған шаруашылық және өзге қызметтер бойынша шешімдер қабылдауға жұртшылықтың қатысу құқықтарының бұзылуына байланысты арыздар өте сирек келіп түсетінін атап өту қажет.

Азаматтардың сотқа жүгінуі бойынша мысалдар. Азаматтар «Т» және «К» қала әкіміне, Санитарлық-эпидемиологиялық бақылау басқармасына, Қоршаған ортаны қорғау басқармасына, №2 мамандандырылған жасаққа, Сәулет-құрылыстық инспекциялау және лицензиялау басқармасына, Сәулет және қала құрылысына бөліміне, ЖШС қала әкімінің 1998 жылғы 10 маусымдағы №410 «М-ға» «Б» көшесіндегі тұрғын үйді бұзу және АЗС контейнерінің құрылысына рұқсат беру туралы», 2001 жылғы 24 тамыздағы №603 «М-ға» КАЗС қайта жөндеуге рұқсат беру туралы» шешімдерінің күшін жою туралы арызбен сотқа жүгінген.

Өз талабында «С» көшесіндегі тұрғын үйді бұзғаннан кейін оның қасында орналасқан үйлердің тұрғындарына уәкілетті ведомстволардың және әкімдіктің өкілдері тұрғын үйдің орнына кіші базар немесе дүкен салынатынын түсіндіргенін, арыз берушілер жүргізілетін құрылыс жұмыстарына қарсылық білдірмегенін, алайда оның орнына АЗС контейнері салынғанын, аталған АЗС контейнерінің құрылысы басталған кезде жергілікті атқарушы орган өкілдерінің ешқайсысы бұл мәселені бұқаралық ақпарат құралдары арқылы талқыламағанын, оның қасында орналасқан үйлердегі тұрғындардың пікірлерін ескермегенін, жоғарыда көрсетілген АЗС контейнері қызметінің нәтижесінде аумақтың санитарлық-қорғау аймағы бұзылғанын, бақшаларда бензиннің иісі сіңіп қалғанын, бақтар жойылғанын, суда және арықтардан мұнай өнімдерінің қалдықтары табылғанын, осылайша қоршаған ортаға зиян келтірілгенін, олар және көрші тұрғындар бензин буымен күнделікті дем алуға мәжбүр екенін, бензин буы олардың денсаулығына көп зиян келтіретінін, соның нәтижесінде науқас адамдардың саны көбейіп, түрлі аллергиялық аурулардың күшеюіне алып келгенін, аталған фактілерді талапкерлер әкімнің шешіміне сәйкес салынған АЗС контейнерінің қызметіне байланыстыратынын, тұрғын үйлер мен ауладағы қора-қопсылар АЗС контейнерінің қасында орналасқандықтан өртену қауіпі бар екенін көрсетіп, жоғарыда аталғандарға және АЗС контейнері қызметінің басқа да теріс себептеріне байланысты тұрғындар ауданның экологиялық, санитарлық-эпидемиологиялық, өртке қарсы жай-күйіне алаңдап, әкім актілерінің күшін жоюды талап етеді.

Талдықорған қалалық сотының 2005 жылғы 10 қаңтардағы шешімімен азаматтар «Т» және «К-ның» арыздары қанағаттандырылған. Қала әкімінің 1998 жылғы 10 маусымдағы №410 «М-ға» «Б» көшесіндегі тұрғын үйді бұзу және АЗС контейнерінің құрылысына рұқсат беру туралы», 2001 жылғы 24 тамыздағы №603 «М-ға» КАЗС қайта жөндеуге рұқсат беру туралы» шешімдері заңсыз деп танылып, күштері жойылған.

Сот әкім және тиісті бақылау-қадағалау қызметінің лауазымды тұлғаларын жіберілген азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзылуын жоюды және заңда көзделген тәртіппен «С» көшесі мен «Б» көшесінің қиылысындағы контейнерлі АЗС-ті орналастыру туралы мәселені шешуге міндеттеген. Сот қала әкіміне және жоғарыда көрсетілген лауазымды тұлғаларға шешімнің орындалғаны туралы оны алған күннен бастап бір айдын

ішінде сотқа және арыз берушілерге хабарлау міндетін жүктеп, соттың шешімін орындамаған жағдайда заңда көзделген жауаптылыққа тартылатындары туралы көрсеткен.

Қала әкімінің өкілі және уәкілетті органдардың өкілдері азаматтардың талабын толық мойындағаны, қала әкімінің шешімімен арыз берушілердің және АЗС-тың қасында тұратын көрші тұрғындардың пікірлері ескерілмегендіктен, АЗС-тың қасында тұратын басқа да азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылғаны сот шешімінде көрсетілген. АЗС сәулет, өрт, санитарлық және экологиялық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік нормативтерін бұза отырып жұмыс істейді. Бұдан басқа, «М» контейнерлі АЗС-тің бұрынғы меншік иесі және оның қазіргі иесі ЖШС шешімде көрсетілген нұсқамаларды, атап айтқанда құрылысты бастағанға дейін АЗС жобасын әзірлеу, мемлекеттік сәулет-құрылыс инспекциясынан рұқсат алу, құрылысты қатаң жоспарға сәйкес салу жөніндегі нұсқамаларды орындамаған.

Сот жергілікті өзін-өзі басқару органдары экологиялық заңнамаларда көзделген мәселелерді шешуде халықтың қатысуын қамтамасыз етуге міндетті деген қорытындыға келген.

Алматы облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі алқасының 2005 жылғы 23 ақпандағы қаулысымен Талдықорған қалалық сотының шешімі өзгеріссіз қалдырылып, прокурордың апелляциялық наразылығы мен үшінші тұлғаның ЖШС-тің апелляциялық шағымы қанағаттандырусыз қалдырылған.

Осындай арыздар бойынша қозғалған істер ерекше іс жүргізу тәртібімен қаралатынын атап өту қажет.

Бұл жоспарланып отырған шаруашылық және өзге қызметтер бойынша шешімдерді уәкілетті органдар мен лауазымды тұлғалардың қабылдауына байланысты. Тиісінше уәкілетті органдар тарапы жұртшылықтың аталған құқықтарының бұзылуы, атап айтқанда мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, мемлекеттік қызметшілердің шешімдерімен, әрекеттерімен (немесе әрекетсіздігімен) бұзылуына АІЖК 27-тарауының тәртібімен тікелей сотта даулай алады.

Бұл ретте, жоғары тұрған органдар мен ұйымдарға, лауазымды адамға алдын ала жүгіну сотқа арыз беруге және соттың оны мәні бойынша қарауға қабылдауына және шешуіне міндетті шарт болып табылмайды (АІЖК 278-бабы).

Органдардың, ұйымдардың, лауазымды адамдардың сотта дау айтылатын шешімдеріне, әрекеттеріне (немесе әрекетсіздігіне) нәтижесінде:

- азаматтың және заңды тұлғалардың құқықтары, бостандықтары және заңмен қорғалатын мүдделері бұзылған;
- азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ заңды тұлғаның құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруына кедергі жасалған;
- азаматқа немесе заңды тұлғаға әлдебір міндет заңсыз жүктелген немесе олар заңсыз жауапқа тартылған алқалық және жеке-дара шешімдер мен әрекеттер (әрекетсіздік) жатады.

Азамат және заңды тұлға өз құқықтарының, бостандықтарының және заңмен қорғалатын мүдделерінің бұзылғаны туралы өздеріне мәлім болған күннен бастап үш ай ішінде сотқа арызбен жүгінуге құқылы. Арыз беріп жүгінуге арналған үш айлық мерзімді өткізіп алу соттың арызды қабылдаудан бас тартуына негіз болып табылмайды. Мерзімнің өткізіліп алу себептері сот отырысында арызды мәні бойынша қарау кезінде анықталады және арыздың қанағаттандырылуынан бас тарту негіздемелерінің бірі болуы мүмкін (АІЖК 280-бабы). Арызды сот бір ай мерзім ішінде азаматтың, заңды тұлға өкілінің шешімдері мен әрекеттеріне дау айтылып отырған мемлекеттік орган, жергілікті өзін-өзі басқару органы, қоғамдық бірлестік, ұйым басшысының, лауазымды адамның немесе мемлекеттік қызметшінің қатысуымен қарайды. Сот отырысының өткізілетін орны мен уақыты туралы тиісті түрде

хабарланған жоғарыда аталған адамдардың қайсыбірінің сот отырысына келмей қалуы арыздың қаралуына кедергі болмайды. Алайда сот аталған адамдардың сот отырысына келуін міндетті деп табуы мүмкін (АІЖК 281-бабы).

Егер сот дау айтылған шешімдер мен әрекеттердің заңдарға сәйкес жасалып, шығарылғанын және азаматтың және заңды тұлғаның құқықтары, бостандықтары және заңмен қорғалатын мүдделері бұзылмағанын анықтаса, арызды қанағаттандырудан бас тартады.

Сот арызды орынды деп танып, азаматтың және заңды тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын, және заңмен қорғалатын мүдделерін бұзуға жол берілген бұрмалаушылықты толық көлемінде жоюға тиісті тұлғаның міндеттілігі туралы шешім шығарады.

Соттың шешімі жол берілген заң бұзушылықтарды жою үшін шешімдері мен әрекеттеріне дау айтылған мемлекеттік органның, ұйымның басшысына, лауазымды тұлғасына, не бағыныштылығы бойынша жоғары тұрған органға, ұйымға немесе лауазымды адамға сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін үш күн ішінде жіберіледі. Шешімнің орындалғаны туралы сотқа, азаматқа немесе заңды тұлғаға сот шешімі алынған күннен бастап бір ай мерзімнен кешіктірілмей хабарлануға тиіс. Сот шешімінің орындалмағаны үшін кінәлі лауазымды адамдар заңда көзделген жауаптылықта болады (АІЖК 282-бабы).

IV. ЖЕКЕ ЖӘНЕ ЗАҢДЫ ТҮЛҒАЛАРДЫҢ ҚОРШАҒАН ОРТАҒА ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ТЕРІС ӘСЕР ЕТЕТІН ШАРУАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ ҚЫЗМЕТТІ ШЕКТЕУ, ТОҚТАТА ТҰРУ ЖӘНЕ ТОҚТАТУ ЖӨНІНДЕГІ ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ

Орхус Конвенциясының 9-бабының 1 және 2-тармақтарында тікелей көзделген және осы құралдың II және III-тарауларында қаралған, жұртшылықтың талап қоюға құқықтық қабілеттілігі құқықтарына қосымша ретінде Экологиялық кодекс жеке тұлғалардың³² және қоғамдық бірлестіктердің³³:

- кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адамның денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтерін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату туралы шешімдердің күшін әкімшілік немесе сот тәртібімен жоюды талап ету;
- Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын бұзу салдарынан өздерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беру құқықтарын көздейді.

Орхус Конвенциясының 9-бабының 3-тармағына сәйкес, жеке және қоғамдық бірлестіктердің жоғарыда көрсетілген құқықтары Конвенцияның жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуі жөніндегі талаптарына сәйкес келеді. Бұл жағдайда талап қоюға құқықтық қабілетті жұртшылық өкілдері қазақстандық заңнамаларда белгіленген өлшемдерге сәйкес айқындалады. Мұнымен қоса, Конвенцияның, атап айтқанда 9-бабының 4 және 5-тармақтарының талаптарына сәйкес, тиісті тұлғалардың сот төрелігіне қол жеткізуі қамтамасыз етілуі тиіс. Оларға Орхус Конвенциясының арнайы ережелерін қолдану қоршаған ортаға қатысты ұлттық заңнамалардың ережелерін бұзатын мемлекеттік органдар мен жеке тұлғалардың әрекеттеріне немесе әрекетсіздіктеріне дау айту мүмкіндігін беретіндігіне байланысты. Тиісті құқықтарды іске асыра отырып, жұртшылықтың өкілдері бір мезгілде қоршаған ортаны қорғау жөніндегі заңнамалардың сақталуына қоғамдық бақылауды жүзеге асырады. Сондықтан бұл жағдайда, оларға сот шығындары деңгейін төмендетуге, жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізуі үшін қаржылық немесе өзге де кедергілерді болдырмау немесе азайту үшін көмек көрсету тетіктерін ұсынуға қатысты арнайы құқықтар қолданылады. Мұнымен қатар, I-тарауда қарастырылғандай, Орхус Конвенциясы 9-бабының 4 және 5-тармақтары қарау рәсімдерінің әділдігіне, бейтараптылығына және уақтылығына қатысты, құқықтық қорғалудың бара-бар әрі тиімді құралдарын қамтамасыз етуге, жұртшылық өкілдерінің тиісті арыздарын қарау нәтижелері бойынша соттың немесе өзге де органның қабылдаған шешімдерінің жазбаша нысанына және оның мәтініне қол жетімділігіне қатысты талаптардың неғұрлым жалпы сипатын қамтиды.

4.1. Кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдердің күшін жоюды талап ету құқығы

Жұртшылық өкілдерінің әкімшілік немесе сот тәртібімен кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және

³² 13-бабы 1-тармағының 11) және 12) тармақшалары.

³³ 14-бабы 1-тармағының 11) және 12) тармақшалары.

пайдалануға беру туралы шешімдерге шағымдану құқығы Экологиялық кодекс³⁴, Су кодексімен³⁵ қатар Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңмен³⁶ көзделген. Осы құралдың III-тарауымен салыстырғанда, жұртшылық өкілдерінің осы құқығы, экологиялық елеулі шешімдерге (мемлекеттік экологиялық сараптама қорытындысына, эмиссияға және табиғат пайдалануға рұқсат беруге, кешенді экологиялық рұқсат беруге, табиғат пайдалануға рұқсат (лицензия)) беруге емес, бірінші кезекте, түрлі объектілердің құрылысы, оларды реконструкциялау мен пайдалануға беру үшін учаскені таңдауға рұқсаттар беруге тікелей қатысты. Екінші жағынан, бұл жағдайда жұртшылықтың шешімдерді қабылдауға қатысуы жөніндегі талаптардың бұзылуы негізінде емес, тиісті шешімдердің күшін сақтауы қоршаған ортаға және халықтың денсаулығы үшін қауіпті салдары бар, соның ішінде белгіленген заңнамалық талаптары мен мемлекеттік нормативтері бұзылған жобаларды іске асыруға әкеп соғуы негізінде шешімдерге дау айтылады.

Жұртшылық өкілдерінің талабы бойынша шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру және тоқтату мәселелеріне арналған осы құралдың 4.2-бөлімінің бұл тараудан айырмашылығы, осы тарауда жобаланған объектілер мен құрылысы аяқталмаған, яғни пайдалануға беру үшін белгіленген тәртіппен тапсырысшы қабылдамаған және мақсаты бойынша пайдаланылмайтын (тұру, қызметтер көрсету, өнімдер шығару, пайда алу және пайдаланудың басқа да түрлері) объектілер жөніндегі шешімдерге шағымдану мәселелері қарастырылады. Осындай шешімдерді қабылдауға қатысты материалдық-құқықтық нормалар Экологиялық, Азаматтық және табиғи ресурстар кодекстерімен, сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы және ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдармен және басқа да заңдармен, тиісті заңға тәуелді актілермен және санитарлық-эпидемиологиялық ережелерімен және нормаларымен, сондай-ақ объектілерді жобалау, оларды салу мен пайдалануға беру тәртібін және оларға қойылатын талаптарды айқындайтын нормативтік-техникалық құжаттармен реттеледі.

4.1.1. Объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру жөніндегі шешімдерге жұртшылық өкілдерінің шағым келтіруі

Экологиялық кодексте жеке тұлғалар және қоғамдық бірлестіктердің салу, реконструкциялау мен пайдалануға беру үшін жерді таңдауға байланысты шешімдердің күшін жоюды талап ету құқығы «кәсіпорындарға, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерге» қатысты айқындалған³⁷.

Кәсіпорын - кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін пайдаланылатын мүліктік кешен – Азаматтық кодекстің 119-бабының 1-тармағы.

³⁴ 13-бабы 1-тармағының 11) тармақшасы және 14-бабы 1-тармағының 12) тармақшасы.

³⁵ 62-бабы 1-тармағының 4) тармақшасы.

³⁶ 13-бабы 6-тармағының 1) тармақшасы.

³⁷ Тиісінше 13-бабы 1-тармағының 11) тармақшасы және 14-бабы 1-тармағының 12) тармақшасын қараңыз.

Ғимарат - табиғи немесе жасанды кеңістік шекаралары бар және өндірістік процестерді орындауға, материалдық құндылықтарды орналастыруға және сақтауға немесе адамдарды, жүктерді уақытша орналастыруға (орын ауыстыруға), сондай-ақ жабдықтарды немесе коммуникацияларды орналастыруға (төсеуге, жүргізуге) арналған жасанды жасалған ауқымды, тегістікті немесе желілік объект (жер үсті, су беті және (немесе) жер асты, су асты) - *Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңның 1-бабының 7) тармақшасы.*

Экологиялық қауіпті объект - салынуы және қызметі адамдар денсаулығы мен қоршаған ортаға зиянды әсерін тигізуі мүмкін немесе зиянды әсерін тигізетін шаруашылық объектісі және өзге де объект – *Экологиялық кодекстің 1-бабы 1-тармағының 58) тармақшасы.*

Бұл жерде, ең алдымен жұртшылықтың қарастырылып отырған құқығы шаруашылық қызмет объектілеріне немесе өндірістік объектілерге қатысты айқындалған. Қолданыстағы заңнамамен экологиялық жағынан қауіпті объектілердің қандайда бір тізбесі айқындалмағанын атап өту қажет. Мұнымен қоса, Үкіметтің 2007 жылғы 27 маусымдағы № 543 қаулысымен экологиялық жағынан қауіпті шаруашылық және өзге де қызмет түрлерінің тізбесі бекітілген. Бұл ретте жоғарыда көрсетілген анықтамаға сәйкес, шаруашылық және өзге де қызметтің белгілі бір объектісінің экологиялық жағынан қауіптілігі құрылыспен әрі одан кейінгі қызметпен байланысты болуы мүмкін, ал оның зиянды әсері іс жүзінде және ықтимал болуы мүмкін. Қоршаған ортаның авариялық ластануы не осындай ластанудың қауіпті экологиялық қауіптілік құбылысының бірі болып табылады³⁸.

Тұрғын үйді және қоғамдық ғимараттарды, офистерді салу, жобалау және пайдалануға беруге арналған жерді таңдау қоршаған ортаға белгілі бір әсер етумен байланысты болуы мүмкін. Осындай объектілер үшін залалданған учаскелерді таңдауды, осындай объектілердің ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда, не су аймағында және белдеулерінде орналастыру, салу, оларды салу үшін радиоактивті және уытты материалдарды пайдалануды мысалдар ретінде келтіруге болады.

Жұртшылық өкілдерінің осындай объектілерді орналастыруға, жобалауға, салуға (реконструкциялауға) және пайдалануға беруге байланысты шешімдерге шағымдану мүмкіндіктері Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңда белгіленген. Осы заңның шеңберінде жұртшылық өкілдерінің әкімшілік немесе сот тәртібімен объектілерді орналастыру, жобалау, салу (реконструкциялау) немесе пайдалануға беру туралы шешімдерді бұзуға құқығы заңнаманы немесе мемлекеттік нормативтерді бұза отырып жүзеге асырылатын объектілерге қатысты белгіленген. Бұл жағдайда әзірленуіне сәулетшінің қатысуы қажет болатын, сәулет немесе қала құрылысы жобаларының негізінде салынған үй, ғимарат, монумент, үйлер мен ғимараттар кешені, олардың экстерьерлері және (немесе) интерьерлері, абаттандыру, ландшафт немесе бақ-саябақ өнерінің элементтері – объектілер³⁹ деп ұғынылады.

Су кодексінде жұртшылықтың жоғарыда көрсетілген құқығы су қорын қорғау мен пайдалану саласындағы талаптарға жауап бермейтін кәсіпорындарға және басқа да ғимараттарға қатысты белгіленген. Су заңнамасының арнайы талаптары қолданылатын құрылыстар қатарына су шаруашылығы құрылыстары жатады, су шаруашылығы құрылыстары - су ресурстарының пайдаланылуы мен қорғалуын реттеу, халықты және

³⁸ Экологиялық кодекстің 1-бабы 1-тармағының 51) тармақшасын қараңыз.

³⁹ Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңның 1-бабының 54) тармақшасын қараңыз.

экономика салаларын сумен қамтамасыз ету, ағынды суларды бұру және судың зиянды әсерін жою мақсатымен су объектілерінде жасанды құрылған гидротехникалық құрылыстар мен қондырғылар болып табылады⁴⁰. Алайда су қорын қорғау мен пайдалану саласындағы талаптарға тұтастай алғанда, тек қана су шаруашылығы ғана емес, сонымен қатар судың жай-күйіне әсер ететін өзге де құрылыстар жатады. Су объектілеріне осындай құрылыстардың зиянды әсерін жоюға бағытталған талаптар тікелей Су кодексімен, сондай-ақ оны іске асыру мақсатында қабылданған заңға тәуелді актілермен белгіленеді. Атап айтқанда, Үкіметтің 2004 жылғы 3 ақпандағы №130 қаулысымен Судың жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындар мен басқа да құрылыстарды келісу, оларды орналастыру және пайдалануға беру ережесі бекітілген.

4.1.2. Кәсіпорындар мен құрылыстарды орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдерге шағымдану құқығының мемлекеттік емес субъектілері

Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағының 11) тармақшасында осы құқықтың субъектілері ретінде жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктер көрсетілген, объектіні орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешім бойынша олардың іс жүргізуге құқықтық қабілеттіліктеріне қатысты қандай да бір қосымша өлшемдер айқындалмаған. Алайда жоғарыда көрсетілгендей, аталған құқық бәрінен бұрын экологиялық жағынан қауіпті объектілермен шектеледі. Су кодексінің 62-бабы 1-тармағының 4) тармақшасына сәйкес, су қорын пайдалану мен қорғау саласындағы талаптардың бұзылғаны анықталған жағдайда, әкімшілік немесе сот тәртібімен осындай шешімдердің бұзылуын талап ету құқығын жеке тұлғалар іске асыруы мүмкін.

Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңда белгілі бір объектілерді орналастыру, жобалау, салу (реконструкциялау) немесе пайдалануға беру туралы шешімдердің бұзылуын талап ету құқығы азаматтар, қоғамдық бірлестіктер мен заңды тұлғалар үшін көзделген. Алайда, мұндай жағдайда, заңда тиісті қызмет олардың мүдделерін қозғауы тиіс деп көрсетілген, яғни мәні бойынша шағымдалып отырған шешіммен олардың тікелей мүдделілігінің бар болуы өлшемі көзделеді. Бұдан басқа, аталған құқық заңнаманың немесе мемлекеттік нормативтердің бұзылуымен жүзеге асырылатын шешімдерге шағымданумен байланыстырылады.

4.1.3. Объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру жөніндегі шешімдерді қабылдау тәртібі және оның субъектілері

Жаңа объектілерді салуға және салынып қойылған объектілерді өзгертуге қатысты шешімдерді қабылдау тәртібі Жер кодексіне, Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңға, Үкіметтің 2002 жылғы 13 желтоқсандағы №1313 қаулысымен бекітілген Жаңа объектілер салуға және қолда бар объектілерді өзгертуге рұқсат беретін рәсімдерді өткізу ережелеріне, жергілікті атқарушы органдардың деңгейінде бекітілген елді мекендерде (аумақтарда) құрылыс салу ережелеріне, сондай-ақ өзге де нормативтік құқықтық актілерге сәйкес айқындалған. Объектілерді салу процесінің негізгі сатысы және олардың нәтижелері бойынша қабылданатын рұқсат беру (құқық белгілейтін) құжаттар төмендегі схемада келтірілген.

---

⁴⁰ Су кодексінің 1-бабының 25) тармақшасы.

Рұқсат беру рәсімдерінің сатылары

Объектіні салу үшін жер учаскесін таңдау және оны беру туралы шешімді не тапсырыс берушінің меншік құқығындағы немесе жер пайдалану құқығындағы учаскені салу үшін пайдалануға рұқсатты осы мақсатта құрылатын комиссияның қорытындысы негізінде ауданның (қаланың) жергілікті атқарушы органы қабылдайды. Жер учаскелерін құрылыс салу үшін беру тәртібінің жалпы ережелері Жер кодексінің 44-бабында белгіленген.

Республикалық маңызы бар объектілер бойынша Индустрия және сауда министрлігінің Құрылыс және тұрғын-үй коммуналдық шаруашылық істері комитеті, жергілікті маңызы бар объектілер бойынша сәулет-құрылыс бақылаудың мемлекеттік органдары құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізуге рұқсатты береді. Құрылыс салуға рұқсатты ресімдеу және беру тәртібі Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңының 68-бабымен, Үкіметтің 2002 жылғы 13 желтоқсандағы №1313 қаулысымен бекітілген Жаңа объектілер салуға және қолда бар объектілерді өзгертуге рұқсат беретін рәсімдерді өткізу ережелерімен және Құрылыс істері жөніндегі комитет төрағасының 2003 жылғы 30 маусымдағы «Құрылыс-монтаж жұмыстарын жүргізуге арналған рұқсатты алуға қажетті құжаттардың тізбесін бекіту туралы» №255 бұйрығымен реттеледі.

Қоршаған ортаға және адамдарға ықтимал қаупі бар, өндірістік процеспен байланысты объектілерді пайдалануға беру үшін қабылдау туралы актіні мемлекеттік қабылдау комиссиясы береді. Тиісті объектілерді пайдалануға беру тәртібін айқындайтын ережелер Азаматтық кодекстің 663-бабында, Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңының 11-тарауында, Үкіметтің 2001 жылғы 15 қазандағы №1328 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында салынған объектілерді пайдалануға қабылдау жөніндегі қабылдау және жұмыс комиссияларының өкілеттіктерін, міндеттерін, сондай-ақ міндетті құрамын белгілеу ережелерінде белгіленген.

4.2. Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу мен тоқтатуды талап ету құқығы

Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі талаптар талап қоюдың бір түрі болып табылады, бұл талаппен жұртшылық өкілдері қазақстандық заңнамаға сәйкес сотқа жүгіне алады. Аталған құқық тек қана Экологиялық кодексте⁴¹ ғана емес, сонымен қатар Су кодексінде⁴², Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңда⁴³ көзделген. Орхус Конвенциясына сәйкес талап қоюдың осы түрінің елеулі ерекшелігі ол жұртшылықтың бұзылған экологиялық құқықтары мен мүдделерін құқықтық қорғау құралы ретінде қолданылады. Осыған байланысты осы тарауда қарастырылып отырған мәселелер үшін Орхус Конвенциясының 9-бабы 4-тармағының талаптары тікелей қызығушылықты тудырады, оған сәйкес экологиялық ақпаратқа қол жеткізуге, шешімдер қабылдауға жұртшылықтың қатысуына және әрекеттерге шағымдануға, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен жеке тұлғалардың әрекеттеріне (әрекетсіздіктеріне) дау айтуға байланысты бұзушылықтарға жұртшылық өкілдерінің шағымдану рәсімдері «қажет болған жағдайда соттың тыйым салуы түріндегі құқықтық қорғалу құралын қоса алғанда, құқықтық жағынан қорғалудың бара-бар және тиімді құралдарымен қамтамасыз етуі тиіс».

Жұртшылық өкілдерінің қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру немесе тоқтату үшін сот және соттан тыс мүмкіндіктерге жүгіну құқығы пайдалануға берілген объектілерге әрі салынып жатқан объектілерге де қатысты қолданылады.

4.2.1. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру немесе тоқтатуды талап ету құқығы берілген мемлекеттік емес субъектілер

Экологиялық кодексте (13 және 14-баптарын қараңыз) жеке және заңды тұлғалардың қоршаған орта мен адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметіне қатысты қызметті шектеу немесе тоқтатуды талап ету құқығы тиісінше жеке және қоғамдық бірлестіктерге берілген. Су кодексінде (62-бапты қараңыз) аталған құқық, жеке және заңды тұлғалардың су объектілеріне теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметіне қатысты жеке тұлғалар үшін белгіленген. Осы құқыққа ие мемлекеттік емес субъектілердің көбі Сәулет, қала құрылысы мен құрылыс қызметі туралы заңда (13-бапты қараңыз) айқындалып, ол жеке тұлғаларды, қоғамдық бірлестіктер мен өзге де заңды тұлғаларды қамтиды. Алайда бұл жағдайда Экологиялық және Су кодекстерімен салыстырғанда, мұнда қоршаған ортаға теріс әсер ету көзі болып табылатын объектінің қызметін шектеуді, тоқтата тұруды, тоқтатуды талап ете алатын негіздер неғұрлым тар айқындалған.

АДЖК 8-бабының 1-тармағына сәйкес азаматтар және заңды тұлғалар заңда көзделген жағдайларда, басқа адамдардың немесе адамдардың белгісіз бір тобының құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау туралы арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Осы тұрғыда, Экологиялық және Су кодекстерінің ережелері жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің құқықтарын шаруашылық және өзге де қызметті шектеу мен тоқтату жөніндегі талаптарын

⁴¹ 13-бабы 1-тармағының 11) тармақшасы және 14-бабы 1-тармағының 12) тармақшасы.

⁴² 62-бабы 1-тармағының 4) тармақшасы.

⁴³ 13-бабы 6-тармағының 1) тармақшасы.

олардың іс жүргізуге құқықтық қабілеттілігіне қатысты қандай да бір қосымша шарттармен шектемейді. Осылармен салыстырғанда Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңының 13-бабының 6-тармағында шағымдалып отырған қызметпен азаматтардың, қоғамдық бірлестіктер мен заңды тұлғалардың мүдделері қозғалған жағдайларда ғана, олардың қызметке әкімшілік немесе сот тәртібімен шектеу енгізуді, тоқтата тұруды немесе тоқтатуды талап ету құқығы көрсетілген.

4.2.2. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі талап ету құқығын іске асыру тәсілдері

Қолданыстағы заңнама жұртшылық өкілдерінің арыздары бойынша қолданылатын, қоршаған ортаға әсерді болдырмау немесе оны азайту мақсатында мүмкін болатын шектеулердің нақты тәсілдерін айқындамайды. Мұнымен қоса, экологиялық заңнамаларының ережелеріне және азаматтар мен қоғамдық бірлестіктердің экологиялық талаптары жөніндегі сот практикасына талдау жасау мыналарға қатысты қолданылуы мүмкін шектеулердің кейбір мысалдарын келтіруге мүмкіндік береді:

- табиғаттың белгілі бір учаскесінде қызметтің кейбір түрлерін жүзеге асыру (ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, төтенше экологиялық жағдай аймағы және экологиялық зілзала аймағы, су қорғау және су белдеуі аймағы, мемлекеттік орман қоры учаскелері және т.б.);
- қоршаған ортаға эмиссиялар (ластағыш заттардың көлемдері мен түрлері, соның ішінде адам өмірі мен денсаулығына қауіпті деп танылған заттар);
- физикалық әсердің белгілі бір түрлерінің деңгейлері (шу, вибрация, жылулық әсер, электромагниттік және радиациялық сәуле және т.б.);
- экологиялық жағынан қауіпті өнімдерді, материалдарды, химиялық заттарды, бұйымдарды, конструкциялар мен жабдықтарды, құрылыстарды қолдану және айналымға жіберу;
- белгілі бір табиғи ресурстарды пайдалану (ол үшін қолданылатын құралдар мен тәсілдердің көлемдері, мерзімдері және т.б.);
- қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына қауіп төндіретін технологияларды, жұмыс өндірісінің тәсілдерін қолдану;
- табиғат ортасының белгілі бір осал учаскесінде кемелердің жүзуін қоса алғанда, көлік құралдарының қозғалысы және т.б.

Шаруашылық және өзге де қызметке шектеуді енгізу жөніндегі талаптар сот тәртібімен оларды шектеу бойынша берілетін талаптар түрінде (жеке кәсіпкерді, заңды тұлғаны нақты экологиялық әсерді жоюға, азайтуға бағытталған белгілі бір әрекеттерді орындауға міндеттеу) не экологиялық қауіпсіздік талаптарының орындалуын ескере отырып, экологиялық рұқсаттарды, табиғи ресурстарды пайдалануға берілген рұқсаттарды қайта қарау жөніндегі талаптар түрінде болуы мүмкін.

Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адамның денсаулығына теріс әсер ететін қызметтеріне арнайы рұқсатты (лицензияны) алу талап етілетіндігі мен талап етілмейтінігіне байланысты, оны тоқтата тұрудың не тоқтатудың екі тәсілі:

- жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметіне немесе қызметінің жекелеген түрлеріне сот тәртібімен жүргізілетін тоқтата тұру немесе тыйым салу;
- қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы лицензиялар мен рұқсаттарды әкімшілік әрі сот тәртібімен жүзеге асырылатын тоқтата тұру, жою тәсілдері болуы мүмкін.

Практикада шаруашылық және өзге де қызметті шектеудің, тоқтата тұру мен тоқтатудың көп мүмкіндіктері арнайы табиғат пайдалануға рұқсат беру құжаттарын тоқтата

тұрады, бұзады (экологиялық рұқсаттардың, табиғи ресурстардың белгілі бір түрлерін пайдалануға рұқсаттардың (лицензиялардың) қолданылуын тоқтата тұрады және бұзады).

4.2.3. Шаруашылық және өзге де қызметті шектеу, тоқтата тұру және тоқтату үшін негіздер

Экологиялық кодекстің 13 және 14-баптарында жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен мүдделерін қорғау мақсатында олардың талаптары бойынша шаруашылық және өзге де қызметті жүзеге асырудың нәтижесінде қоршаған ортаға және адамның денсаулығына келтірілетін теріс әсер сол қызметті шектеу мен тоқтату үшін негіз ретінде көрсетілген. Мемлекеттік экологиялық сараптаманың қорытындысы, инспекциялық тексерулердің, экологиялық аудиттің, қоғамдық экологиялық сапартаманың актілері, сондай-ақ шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсерді бағалау нәтижелері жұртшылық өкілдерінің сотқа осындай талаппен жүгіну үшін маңызды негіз болып табылады.

Белгілі бір шарттар мен жағдайларға қатысты экологиялық заңнамада жеке кәсіпкерлердің немесе заңды тұлғалардың қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін шектеу мен тоқтату мүмкіндігі көзделеді. Мысалы, Экологиялық кодекстің 176-бабына сәйкес төтенше экологиялық жағдай аймағында және экологиялық зілзала аймағында қызметке тыйым салу және шектеу жөніндегі шаралар қолайсыз экологиялық жағдайдың туындауына себепші болған объектілерге, сондай-ақ адамдарға, өсімдіктерге, жануарлар дүниесіне және басқа табиғи объектілерге жоғары экологиялық қауіп төндіретін объектілерге қолданылады. Басқа мысал, Экологиялық кодекстің 293-бабында, процесінде қауіпті қалдықтар құралатын жеке және заңды тұлғалардың қызметі, қауіпті қалдықтармен жұмыс істеудің қоршаған ортаға және адам денсаулығына қауіпсіздігін қамтамасыз ету мүмкіндігі болмаған кезде, оларды шектеу немесе оған тыйым салу мүмкіндігі көрсетілген. Әкімшілік құқық бұзушылық кодексте (246-бабының екінші бөлігін қараңыз) қоршаған ортаны қорғау, шығарылған қалдықтарда ластаушы заттардың болуы нормативтерден асып кететін көлік және басқа да жылжымалы құралдарды шығаруға қатысты табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы құқық бұзушылық жасағаны үшін жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың қызметін тоқтата тұру мен оған тыйым салуды әкімшілік жаза ретінде қолдану көзделеді. Алдыңғы екі жағдайда адам денсаулығы үшін қауіп төндіруіне байланысты жеке тұлғалар мен олардың бірлестіктері сот тәртібімен тиісті шектеулерді қолдануды талап етуі мүмкін. Соңғы жағдайда, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске қатысты, осындай талаппен сотқа жүгіну құқығы тек уәкілетті мемлекеттік органға ғана тиесілі екені көзделген.

Атап айтқанда, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 53-бабына сәйкес, жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтата тұру немесе оған тыйым салу әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілетті органның (лауазымды адамның) өтініші бойынша тек сот тәртібімен ғана жүргізіледі. Талаптары көрсетілген талап арыздар Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде⁴⁴ белгіленген тәртіпте және негіздерде сотқа жіберіледі. Мұндай арыздарды сот он күндік мерзімде қарайды.

«Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы заңнаманы соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2004 жылғы 26 қарашадағы №18 нормативтік қаулысының 3-тармағында жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін тоқтата тұру не оған тыйым салу негізгі, сондай-ақ қосымша әкімшілік жаза шарасы ретінде (ӘҚБТК-нің 46-бабының екінші бөлігі) қолданылуы мүмкін.

⁴⁴ «Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы», «Өсімдіктері қорғау туралы», «Атом энергиясын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының Заңдары

ӘҚБтК-нің ерекше бөлімінің тиісті бабының санкциясы осындай жазалау шарасын көздеген жағдайда іс әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен қаралуға жатады.

Егер соттың белгілеген мерзімінде қажетті әрекеттерді (шараларды) жүзеге асыру - қызметті тоқтата тұру арқылы құқық бұзушылық жойылса немесе құқық бұзушылық белгіленген мерзімде жойылмаса не қызметіне тыйым салу түрінде оны жою мүмкін болмаса, көрсетілген әкімшілік жазалау шараларын қолдануға болады.

Егер ӘҚБтК-нің ерекше бөлім баптарының санкциясы көрсетілген жазалау шарасын көздемесе жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін тоқтата тұру не оған тыйым салу туралы мәселе соттың істі талап қою өндірісінің тәртібімен қарауына жатады. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарауға уәкілетті органның (лауазымды адамның) тиісті талап арызын сот барлық мүдделі адамдардың қатысуымен он күндік мерзім ішінде қарайды (ӘҚБтК-нің 53-бабының екінші бөлігі). Осы орайда тиісті орган (лауазымды адам) талап арызға кінәлі адамға қатысты жазылған әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы, соттың шешуіне жататын қызметті тоқтата тұру не оған тыйым салу мәселесі туралы немесе әкімшілік жауапқа тарту жағдайындағы қаулыны талап арызға қоса тіркеуге міндетті.

Жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін немесе қызметінің жекелеген түрлерін тоқтата тұруға немесе оған тыйым салуға, сот шешімінсіз ерекше жағдайларда, талап қою өтінішін сотқа белгіленген мерзімде міндетті түрде табыс ету арқылы үш күннен аспайтын мерзімге жол беріледі. Бұл орайда қызметке тыйым салу немесе оны тоқтата тұру актісі сот шешімі шығарылғанға дейін қолданылады (ӘҚБтК-тің 53-бабы).

Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға теріс әсер ететін шаруашылық қызметінің жекелеген түрлерін және өзге де қызметтерін шектеуге, тоқтата тұруға және тоқтатуға мүмкіндіктер экологиялық рұқсаттар мен арнайы табиғат пайдалануға рұқсаттарға (лицензияға) қатысты заңнамалық ережелер шегінде көзделген. Бүгінгі күні олардың тоқтатыла тұруы мен жойылуы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте белгіленген әкімшілік құқық бұзушылықтың арнайы құрамында әкімшілік жазалау шаралары ретінде көрсетілуіне қарамастан жүзеге асырылады. Атап айтқанда, Экологиялық⁴⁵, Су⁴⁶, Орман⁴⁷ кодекстерінде, Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңда⁴⁸, Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңда⁴⁹ экологиялық рұқсаттар мен арнайы табиғат пайдалануға рұқсаттарды (келісім-шарттарды) тоқтата тұру мен жою үшін негіздер қарастырылған. Экологиялық рұқсаттар мен арнайы табиғат пайдалануға рұқсаттардың қолданысын тоқтата тұру, тоқтату үшін заңдарда көзделген негіздері туралы толық ақпарат осы құралға 5-қосымшаның 8-кестесінде келтірілген.

4.2.4. Шаруашылық және өзге де қызметті тоқтата тұру мерзімдері

Жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың қоршаған ортаға теріс әсер ететін қызметін және қызметтерінің жекелеген түрлерін тоқтата тұру мерзімдерін белгілеу соттардың құзыретіне жатқызылған. Соттар ол мерзімдерді тиісті себептерді жою жөніндегі әрекеттерді (іс-шараларды) орындау үшін қажетті уақытты ескере отырып белгілейді.

---

⁴⁵ 77-бабы.

⁴⁶ 75-бабы.

⁴⁷ 39 және 40-баптары.

⁴⁸ 45 және 45-2-баптары.

⁴⁹ 30-бабы.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 53-бабына сәйкес жеке кәсіпкердің немесе заңды тұлғаның қызметін нақты бір мерзімге тоқтата тұруын көрсету міндетті болып табылады.

Ерекше жағдайларда тиісті құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілетті мемлекеттік орган қызметті үш күннен аспайтын мерзімге тоқтата тұруға құқылы, олар аталған мерзімде сотқа талап арызды міндетті түрде беруі тиіс⁵⁰.

Қоршаған ортаны қорғау мен табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы лицензиялар мен арнайы рұқсаттарға қатысты, олардың қолданысы жалпы жағдайларда уәкілетті мемлекеттік органның шешімі бойынша алты айға дейінгі мерзімге тоқтатыла тұрады (Әкімшілік құқық бұзушылық кодексінің 52-бабын қараңыз). Мұнымен қоса, Экологиялық кодекстің 77-бабының 2-тармағына сәйкес рұқсаттарды берген органның шешімі бойынша қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсаттардың қолданысын тоқтата тұрудың неғұрлым қысқа мерзімі көзделген, ол мынадай жағдайларда:

1) табиғат пайдаланушылардың дұрыс емес деректерді табыс ету фактілері, оның ішінде қоршаған ортаға эмиссиялар нормативтерін есептеуге байланысты қателіктер анықталғанда;

2) табиғат пайдаланушылар рұқсатта көрсетілген табиғат пайдалану шарттарын, Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасында белгіленген экологиялық талаптар мен нормаларды бұзғанда, рұқсаттың қолданылуын үш айға дейінгі мерзімге тоқтата тұруы мүмкін.

4.3. Жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтерін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі азаматтар мен қоғамдық экологиялық бірлестіктердің талап арыздары бойынша іс жүргізу аспектілері мен сот тәжірибесі

Экологиялық кодекстің 13-бабы 1-тармағының 11) тармақшасына сәйкес жеке тұлғалар жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтерін шектеу және тоқтату жөніндегі талап арыз беруге құқылы.

Экологиялық кодекстің 14-бабы 1-тармағының 12) тармақшасына сәйкес қоғамдық бірлестіктер қоршаған ортаны қорғау саласындағы өз қызметін жүзеге асырған кезде жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметтерін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату жөніндегі талап арыздар беруге құқығы бар.

Сөйтіп, заң шығарушы жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін қызметтерін тоқтата тұру туралы талап арызды беру тек қана қоғамдық ұйымдарға тиесілі, ал жеке және заңды тұлғалардың қоршаған ортаға және адам денсаулығына теріс әсер ететін қызметтерін шектеу мен тоқтату туралы талап арызды беру жеке тұлғалар мен экологиялық қоғамдық бірлестіктерге тиесілі деп шешкен.

АК 8-бабында азаматтар мен заңды тұлғалар өздеріне берілген құқықтарды жүзеге асырған кезде адал, парасатты және әділ әрекет жасап, заңдардағы талаптарды сақтауға тиіс екендігі көзделген. Мысалы, құрылыс салушы трансформаторлы кіші станциясының қасында тұрғын үй салған кезде құрылыс нормаларын бұзуы арыз берушінің трансформаторлы кіші

---

⁵⁰ Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 53-бабының 4-тармағы.

станциясының жұмысын тоқтату туралы талабын қанағаттандыру үшін негіз болып табылмайды.

Экологиялық қоғамдық бірлестіктің сотқа арызбен жүгінуіне мысал.

Азаматша «Б-ның» мүддесін қорғап, «Зеленое спасение» ЭБ-нің ЖАҚ-на №7596 трансформаторлы кіші станциясының қызметін тоқтату туралы талап арызы бойынша іс (Жоғары Соттың 2007 жылғы 17 мамырдағы 4г-1282-07 қаулысы).

«Зеленое спасение» ЭБ аталған арызбен сотқа жүгініп, өз талабында 3.01-01.2002 ҚНМЕ талаптарын бұзылып, аталған трансформаторлы кіші станция (бұдан әрі - ТКС) «А» көшесіндегі «Б-ға» тиесілі №20 «а» тұрғын үйінен төрт шақырымдай жерде орналасқанын, бұл станция оның өмірі мен денсаулығына, сондай-ақ оның отбасы мүшелерінің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретінін көрсетеді.

Алматы қаласының Медеу аудандық сотының 2004 жылғы 27 желтоқсандағы шешімімен «Зеленое спасение» ЭБ-нің «Б-ның» мүддесін қорғаған талап арызы қанағаттандырусыз қалдырылған. Алматы қалалық сотының азаматтық істер жөніндегі алқасының 2006 жылғы 21 желтоқсандағы қаулысымен шешім өзгеріссіз қалдырылған.

«Зеленое спасение» ЭБ Жоғарғы Сотқа «Б-ның» мүддесін қорғап, №7596 ТКС қызметін тоқтату туралы қадағалау шағымын беріп, сот №7596 кіші станциясының құрылысына рұқсатты қалай алғанын анықтамағанын, «Б-ның» үйінің қасында екі трансформаторлы кіші станциясының бар екеніне, оның біреуі тұрғын үйге жапсарлас салынған үй-жайдың терезесінен төрт шақырымдай жерде орналасқанына назар аудармағанын, бұдан басқа, сот жапсарлас тұрғын үйдің құрылысына рұқсат 1985 жылы берілгеніне назарға алмағанын атап көрсетеді.

Жоғарғы Соттың қадағалау алқасы судьяларының 2007 жылғы 17 мамырдағы қаулысымен қадағалау іс жүргізуін қозғаудан бас тартылған, қадағалау шағымында көрсетілген уәждер істегі материалдарға құқықтық баға берумен байланысты болғандықтан сот материалдық не іс жүргізу құқығының елеулі түрде бұзылуына жол бермеген.

Іс материалдары бойынша №7596 трансформаторлы кіші станциясы 1994 жылы салынып, пайдалануға берілген.

2.07.01-89 ҚНМЕ және 3.01.-02 ҚНМЕ сәйкес трансформаторлы кіші станцияны пайдалануға берген кезде «Б-ға» тиесілі тұрғын үй көлемі 12,8 шаршы метрді құрайтын бір бөлмелі үй болатын және ол №7596 ТКС-дан 10 шаршы метр қашықтықта орналасқаны ҚНМЕ-де белгіленген деректерге сай келеді.

Техникалық паспортқа сәйкес азаматша «Б» 2004 жылы үлкен үйге жаспарлас үй салған, соның нәтижесінде ТКС дейінгі қашықтық 4 шаршы метрге дейін қысқарған. Сөйтіп, жапсарлас салынған тұрғын үйді пайдалануға қабылдау және оны заңдастыру 10 жыл өткеннен кейін, яғни барлық ТКС, оның ішінде дау айтылып отырған станциясы бар болған кезде жасалған. Осындай мән-жайларға байланысты аудан әкімінің 1996 жылғы 27 ақпандағы жапсарлас тұрғын үй салуға рұқсат берген шешімін алқаның назарға алмауы заңды. Жоғарыда көрсетілгендердің негізінде сот сатылары дау айтылып отырған ТКС пен тұрғын үй арасындағы қашықтықтық қысқаруы «Б-ның» кінәсінен болған, яғни ЖАҚ тарапынан оның қолайлы қоршаған ортаға құқығын бұзбаған деген дұрыс қорытындыны жасаған.

Экологиялық кодекстің 14-бабы 1-тармағының 11) және 12) тармақшаларына сәйкес, қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаны қорғау саласында өз қызметін жүзеге асыру кезінде: 11) жеке және (немесе) заңды тұлғаларды жауапқа тарту туралы мәселелер қоюға, Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының бұзылуы салдарынан азаматтардың денсаулығына және (немесе) мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беруге; кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді

орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдердің әкімшілік немесе сот тәртібімен күшін жоюды, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың қоршаған орта мен адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату туралы шешім шығаруды талап етуге құқығы бар.

Сонымен қатар, экологиялық бірлестік сотта азаматтың өкілі ретінде өкілдік етсе, онда оның өкілеттігі заңға сәйкес берілген және ресімделген сенімхатта көрсетілуі тиіс (АДЖК 62-бабы).

АДЖК 61-бабына сәйкес, сотта іс жүргізуге арналған өкілеттік өкілге, талап арызға қол қоюды, істі аралық сотқа беруді, талап қою талаптары мен талап қоюды танудан толық немесе ішінара бас тартуды, талап қоюды тануды, талап қоюдың нысанасын немесе негіздемесін өзгертуді, бітімгершілік келісім жасауды, өкілеттіктерді басқа адамға беруді (сенімді басқа біреуге аудару), соттың қаулысына шағым беруді, соттың қаулысын мәжбүрлеп орындатуды талап етуді, берілген мүлікті немесе ақшаны алуды қоспағанда, өкілдік берушінің атынан барлық іс жүргізу әрекеттерін жасауға құқық береді.

Өкілдің осы баптың бірінші бөлігінде аталған іс-әрекеттердің әрқайсысын жасауға өкілеттігі өкілдік беруші берген сенімхатта арнайы көзделуі тиіс. Бұл ретте, АДЖК 62-бабының 2-бөлігіне сәйкес, ұйымдардың уәкілеттік берілген адамдары сотқа осы іс бойынша өкілдікті жүзеге асыруға арналған тапсырманы куәландыратын құжаттарды беруі тиіс (АДЖК 59-бабының 3), 4) және 5) тармақшалары).

АДЖК 65-бабына сәйкес, әр тарап өз талаптарының және қарсылықтарының негізі ретінде сілтеме жасайтын мән-жайларды дәлелдеуі тиіс.

Азаматтардың сотқа жүгінуі бойынша мысал. Талапкерлер «Д», «Б» және «З» ЖШС-не кәсіпорынның қызметін тоқтата тұру және әрбір талапкерге 1000000 теңге моральдық залалды өндіру туралы талап арызбен сотқа жүгініп, өз талаптарында олардың «А» шағын ауданының тұрғындары екенін, онда алкогольсіз өнімдерді шығару және пластикалық бөтелкелерді шығару жөніндегі ЖШС орналасқанын, цехтағы күні-түні жұмыстан өндірістік шу, ауаға уксус қышқылының иісі бөлініп, талапкерлердің пәтерлерінде үнемі тербеліс болып, соның салдарынан талапкерлер және олардың отбасы мүшелері стресс алып, денсаулықтары күрт нашарлағандықтан мұндай кәсіпорынның қызметі тоқтатылуы тиіс деп көрсетеді.

Алматы қаласы Түрксіб аудандық сотының 2005 жылғы 13 қазандағы шешімімен талап арыз толығымен қанағаттандырусыз қалдырылған.

Соттың аталған шешіммен келіспеген талапкерлер Алматы облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі алқасына бірінші сатыдағы соттың шешімін бұзып, іс бойынша талапты қанағаттандыру туралы жаңа шешім шығару жөніндегі апелляциялық шағыммен жүгінген. Өз талаптарында соттың іс бойынша барлық мән-жайларды анықтамағанын, талапкерлердің іс бойынша табыс еткен дәлелдемелерін назарға алмағанын, атап айтқанда, 2005 жылғы сәуірде уәкілетті орган зертханалық-құрал-саймандық өлшемдері жүргізілгенін, соның нәтижесінде «А» шағын ауданындағы үйлердің пәтерлерінде шу деңгейінің артуы белгіленгенін, ал ауаны зерттеу нәтижелері бойынша ауа көміртегі тотығымен ластанғанын сот назарға алмағанын, соттың назарына ЖШС өндірістік шуы жазылған бейнекассета ұсынылғанын, алайда сот оны іс бойынша дәлелдемелер ретінде қабылдамағанын атап көрсеткен.

Алматы облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі алқасының 2005 жылғы 9 желтоқсандағы қаулысымен соттың шешімі өзгеріссіз, ал талапкерлердің шағымдары қанағаттандырусыз қалдырылған.

Алқа қабылданған шешімді негіздеу үшін бірінші сатыдағы соттың 2005 жылғы 19 тамыздағы ұйғарымымен ЖШС өндірістік қызметімен қоршаған ортаға зиянның бар-жоғын, зиянның деңгейін, оның сипаты мен көлемін анықтау үшін сот-экологиялық сараптама тағайындағанын көрсеткен. Қалалық аумақтық қоршаған ортаны қорғау басқармасының 2005 жылғы 29 қыркүйектегі қорытындысына сәйкес жұмыс орындары мен қоныстану аумағында шамадан тыс шоғырлану байқалмаған.

Бұдан басқа, Санитарлық-эпидемиологиялық орталық ЖШС қасындағы үйлердің пәтерлерінде шу мен тербелісті өлшеген (атап айтқанда «А» шағын ауданы №21 үй, 2 пәтер және 13 үй, 6 пәтер). 2005 жылғы 16 мамырдағы №16 хаттамаға сәйкес, санитарлық нормада көзделген шудың жол берілген шекті деңгейінен аспайды.

Талапкерлердің ЖШС өндірістік қызметінің нәтижесінде ауада көміртегі тотығы бар және шудың нормалармен жол берілген деңгейі арттырылды деген тұжырымдары расталмағандықтан бірінші сатыдағы сот талапты қанағаттандырусыз қалдыру туралы дұрыс қорытындыға келген.

АІЖК 65-бабына сәйкес, әр тарап өзінің талаптарының және қарсылықтарының негізі ретінде сілтеме жасайтын мән-жайларды дәлелдеуі тиіс. Алайда талапкерлер бірінші сатыдағы сотқа және апелляциялық сатыдағы сотқа өз талаптарын негіздеу үшін расталған дәлелдемелерді табыс етпеген. Атап айтқанда, шуды өлшеген кезде жауапкер алдын ала компрессорларды өшіргендіктен шудың деңгейі нормадағы шектен аспайды, ал тексерушілер кеткеннен кейін жауапкер компрессорларды барлық қуатымен қосатындықтан шу деңгейі артады деген тұжырымдары расталмаған.

Іске қатысушы адамдар - дәлелдемелерді жинау мақсатында, сондай-ақ сот оларды зерттеу және бағалау мақсатында ғылыми-техникалық құралдарды пайдалануға құқылы екенін атап өту қажет. Бұл ретте дәлелдемелерді қамтамасыз ету тәртібімен істі сот талқылауына дайындаған кезде, сондай-ақ шешім шығарғанға дейін сотта қарау барысында сараптама тағайындалып, жүргізіледі (АІЖК 90-бабы). Атап айтқанда, сарапшы арнайы ғылыми білімдер негізінде жүргізетін іс материалдарын зерттеу нәтижесінде іс үшін маңызы бар мән-жайлар анықталуы мүмкін жағдайда сараптама тағайындалады. Азаматтық сот ісін жүргізуге қатысушы өзге адамдардың мұндай білімінің болуы сотты тиісті жағдайларда сараптама тағайындау қажеттігінен босатпайды. Сараптама жүргізу іске қатысушылар ұсынған тұлғалардың біріне тапсырылуы мүмкін. Соттың сараптама жүргізу тапсырылған адамды шақырту талабы аталған адам жұмыс істейтін ұйымның басшысы үшін міндетті. Іске қатысушы әрбір адам сарапшының алдына қойылуы тиіс мәселелерді сотқа қоюға құқылы. Сарапшы қорытынды беруге тиіс мәселелердің түпкілікті шеңберін сот айқындайды. Ұсынылған мәселелерді қабылдамауды сот дәлелдеуге міндетті. Соттың сараптама тағайындау туралы ұйғарымына шағым жасалуы және наразылық білдірілуі мүмкін (АІЖК 91-бабы).

4.4. Экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы жеке тұлғалардың сотқа талап-арыз беру құқығы

АК 8-бабының ережелеріне сәйкес, Азаматтар мен заңды тұлғалар өздеріне берілген азаматтық құқықтарды, соның ішінде өздерін қорғау құқығын өз қалауынша пайдаланады. Азаматтық құқықтық қатынасқа қатысушылардың адалдық, парасаттылық пен әділеттілік әрекеттері құпталады.

Әдетте азаматтық құқықтық қатынасқа қатысушылар аталған ережелерді сақтайды, алайда азаматтар мен заңды тұлғалардың әрекеттері басқа тұлғаға зиян келтіруге,

заңнамаларды бұзып құқықты жүзеге асыруға бағытталған кезде құқықты асыра пайдалану әрекеттері орын алады.

АК 9-бабына сәйкес азаматтық құқықтарды қорғауды сот, төрелік сот немесе аралық сот: құқықтарды мойындату; құқық бұзылғанға дейінгі болған жағдайды қалпына келтіру; құқықты бұзатын немесе оның бұзылу қаупін туғызатын әрекеттерге тыйым салу; міндетті заттай орындатуға ұйғарым шығару; залалдарды, төленетін айыпты өндіріп алу; мәмілені жарамсыз деп тану; моральдық зиянның өтемін төлету; құқық қатынастарды тоқтату немесе өзгерту; мемлекеттік басқару органының немесе жергілікті өкілді не атқарушы органның заңдарға сәйкес келмейтін құжатын жарамсыз немесе орындауға жатпайды деп тану; азаматтың немесе заңды тұлғаның құқыққа ие болуына немесе оны жүзеге асыруына кедергі жасағаны үшін мемлекеттік органнан немесе лауазымды адамнан айыппұл өндіріп алу арқылы, сондай-ақ заң құжаттарында көзделген өзге де әдістермен жүзеге асырады.

Сотқа талап арыз беру арқылы іске асырылатын сот арқылы қорғалу жеке және заңды тұлғалардың заңмен қорғалатын мүдделерін, құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жиі қолданылатын іс жүргізу нысаны болып табылады. Баяндалғанның негізінде, сот арқылы қорғау жүгінуші субъектілерінің артықшылығы және олардың сеніміне ие деген қорытынды жасауға болады.

4.4.1. Жұртшылық өкілдері экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан келтірілген зиянның өтелуі туралы арызды беруді көздейтін заңдар

Орхус Конвенциясының 9-бабының 3-тармағы жеке адамдар мен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты ұлттық заңдардың ережелерін бұзатын әрекеттеріне немесе әрекетсіздіктеріне дау айту үшін әкімшілік немесе сот рәсімдеріне жұртшылықтың қол жеткізу мәселелерін реттейді. Осы Конвенцияның аталған ережесінің негізінде жеке және заңды тұлғалардың зиянды өтеу мәселелерін реттеу емес, қоршаған ортаны қорғау жөніндегі заңнаманың сақталу режимін қамтамасыз ету үшін жұртшылық әлеуетін пайдалану идеясы жатыр. Осы құралдың мәтінінде, Экологиялық кодекске⁵¹, сондай-ақ «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы»⁵² және «Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы»⁵³ заңдарға сәйкес, жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің талап ету құқықтық қабілеттілігі негізгі қызығушылық туғызады.

Экологиялық кодекстің 13 және 14-баптарына сәйкес жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктерге Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының бұзылуы салдарынан өздерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беру құқығы берілген. «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» заңда (21-бабының 1-тармағында) Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес азаматтардың иондаушы сәулелендірудің белгіленген шегінен тыс немесе радиациялық авария салдарынан сәуле алуға байланысты өз өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянның орны толтырылуына және мүліктік залалдардың орны толтырылу құқығы көзделген. Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы заңның 7-бабында жеке тұлғалардың төтенше жағдайлар салдарынан өздерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген залалды өтетуді талап ету құқығы айқындалған. Өз кезегінде техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар техногендік себептерден (өнеркәсіп, көлік аварияларынан және басқа да авариялардан, өрт (жарылыс), күшті әсер ететін улы, радиоактивті және биологиялық жағынан қауіпті заттарды тарататын

⁵¹ 14-бабы 1-тармағының 12) тармақшасы.

⁵² 21-бабы.

⁵³ 7-бабы.

(тарату қаупі бар) авариялардан, үйлер мен ғимараттардың кенеттен қирауынан, бөгендердің бұзылуына, тіршілікті қамтамасыз ететін электр-энергетика және коммуникация жүйелеріндегі, тазарту құрылыстарындағы авариялардан)⁵⁴ туындауы мүмкін және экологиялық талаптардың бұзылу салдарлары болуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының бірқатар заңдары жұртшылық өкілдерінің экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан келтірілген зиянды өтету құқығын көздейді. Олардың қатарына Еңбек кодексі⁵⁵, «Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы»⁵⁶, «Тұтынушылардың праволарын қорғау туралы»⁵⁷, «Сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы»⁵⁸ және басқа да заңдар жатады.

Алайда жоғарыда тізбектеліп көрсетілген барлық заңдарда жеке және заңды тұлғалардың талап қоюға құқықтық қабілеттілігі көбінесе қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне қатысы жоқ заңнамалар мен нормативтердің талаптарын бұзумен байланыстырылады.

Баяндалғандарды негізге ала отырып, құралдың осы бөлімінде «Міндетті экологиялық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы №93-III Заңына, «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 30 маусымдағы № 1468-XII Заңына және «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 18 желтоқсандағы № 1787-XII Заңына сәйкес зиянды өтету мәселелері қарастырылмайды. Бірінші жағдайда, заң бірінші кезекте, міндетті экологиялық сақтандыру шарттарынан туындайтын денсаулыққа және мүлікке келтірілген зиянның өтелуі мәселелерін реттейді. Арал өңіріндегі экологиялық қасіреттен және ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен тұлғаларға қатысты ондаған жыл бұрын орын алған қызметтің экологиялық салдары үшін мемлекеттің өтемақы төлеуі жөнінде сөз болып отыр және тарихи мән-жайларға байланысты зиянды өтеу туралы тиісті сот істерін Орхус Конвенциясына жататын істердің санаттарына жатқызуға болмайды. Олар Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасының бұзылуы және оның сақталуын қамтамасыз етуде жұртшылықтың қатысуымен тікелей байланысты емес.

Осы құралда қарастырылған істер санаттарын қараған кезде сотта өкілдік етуге жол беру туралы мәселені талқылаған кезде, АІЖК 6-тарауының ережелерін қолдану қажет. Бұл тарауда өкілдер арқылы істерді жүргізу туралы ережелер; қоғамдық өкілдік ету жатқызылған тапсырма бойынша өкілдік етудің жекелеген түрлері; сотта өкілдер бола алмайтын тұлғалар тізбесі; өкілдің өкілеттіктерін ресімдеу қарастырылған (автордың жеке түсіндірмесі, 4-қосымшаны қараңыз).

---

⁵⁴ Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы заңның 1-бабында келтірілген «техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар» ұғымының анықтамасын қараңыз.

⁵⁵ 22-бабының 1-тармағының 11) тармақшасын қараңыз.

⁵⁶ 18-бабының 1-тармағының 5) тармақшасын қараңыз.

⁵⁷ 6-бабын қараңыз.

⁵⁸ 13-бабының 6-тармағының 4) тармақшасын қараңыз.

4.4.2. Жұртшылық өкілдерінің экологиялық зиянды өтету жөніндегі талаптарының нысанасы

Қазақстан Республикасының қолданыстағы экологиялық заңнамасында «экологиялық зиян» немесе «экологиялық залал» ұғымдарына анықтамалар берілмеген, олар қоршаған ортаға залал мен онымен байланысты денсаулық пен мүлікке келтірілетін зиянды біріктіретін еді. Экологиялық кодекс (1-бабы 1-тармағының 25) тармақшасы) «қоршаған ортаға келтірілетін залал» ұғымына «табиғи ресурстардың жұтандауы мен сарқылуын немесе тірі организмдердің қырылуын туындатып немесе туындататындай етіп қоршаған ортаны ластау немесе табиғи ресурстарды белгіленген нормативтерден артық алу» ретінде анықтама береді. Аталған заң бәрінен бұрын, қоршаған ортаға келтірілген залалды өтетуге байланысты қоғамдық қатынастарды реттеп, онымен байланысты жеке тұлғалардың денсаулығы мен мүлкіне және заңды тұлғалардың мүлкіне келтірілген зиянмен байланысты қатынастарды реттемейді.

Мұнымен қоса, Экологиялық кодекстің 321-бабының 2-тармағына сәйкес экологиялық заңнама бұзылған жағдайда өтелуге жататын залал қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің мүлкіне келтірілген залалды қамтиды. Бұл ретте Экологиялық кодекске (321-бабының 3-тармағы) сәйкес жеке тұлғалардың денсаулығына келтірілген зиян жәбірленушінің еңбекке қабілеттілігінен айырылу дәрежесі, оның емделуіне және денсаулығын қалпына келтіруге жұмсалған шығындар, аурудың күтіміне байланысты шығындар, өзге де шығыстар мен жоғалтулар ескеріле отырып, толық көлемде өтелуге тиіс.

Экологиялық кодекске сәйкес жеке тұлғалар мен қоғамдық бірлестіктердің талап етуінің құқықтық қабілеттілігі жеке тұлғалардың денсаулығына, жеке және заңды тұлғалардың мүліктеріне келтірілген зиянмен ғана емес, сонымен қатар онымен байланысты моральдық зиянмен шектеледі⁵⁹. Заңда жұртшылық өкілдерінің сотқа қоршаған ортаға не мемлекеттің мүлкіне келтірілген залалдың өтелуі жөніндегі талап беру мүмкіндіктері көзделмеген, ол мүмкіндіктер тек уәкілетті мемлекеттік органның құзыретіне берілген.

Зиянды өтету жөніндегі сот тәжірибесін және іс жүргізу аспектілерін 4.3.5-бөлімінде қараңыз.

4.4.3. Экологиялық зиянды өтету құқығының мемлекеттік емес субъектілері

Экологиялық кодекстің 13 және 14-баптары экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан денсаулыққа және мүлікке келтірілген зиянды өтету құқығының субъектілері ретінде - жеке тұлғаларды белгілейді. Тиісті құқықтарды Қазақстан Республикасының азаматтары, сондай-ақ шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ тұлғалар пайдаланады. Өздері зардап шеккен жеке тұлғалар, олардың мүдделерін білдіретін қоғамдық бірлестіктер сотқа экологиялық зиянның осы түрін өтету туралы талапты бере алады. Алайда қоғамдық бірлестіктер шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ тұлғалардың емес, Қазақстан Республикасы азаматының ғана денсаулығына және мүлкіне келтірілген зиянға қатысты осы құқықты иеленеді (Экологиялық кодекстің 14-бабы 1-тармағының 11) тармақшасын қараңыз).

---

⁵⁹ 13-бабы 1-тармағының 12) тармақшасы мен 14-бабы 1-тармағының 11) тармақшасын 321-бабының 3 және 6-тармақтарымен үйлесуін қараңыз.

Қоғамдық бірлестіктерді қоса алғанда, заңды тұлғалар экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан олардың мүлкіне келтірілген зиянды өтетү туралы талапты сотқа беру құқығын иеленеді⁶⁰.

4.4.4. Экологиялық зиянды өтетуге жауапты субъектілер

Экологиялық кодекс (321-бабының 1-тармағы) экологиялық құқық бұзушылық жасаған тұлғаларға экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан келтірілген залалды өтетү жөніндегі міндетті белгілейді, экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан денсаулыққа және мүлікке келтірілген зиянды өтетү туралы талап берілетін субъектілер шеңберін айқындамайды. «Соттардың қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарын қолдануы тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының 2000 жылғы 22 желтоқсандағы № 16 қаулысына сәйкес, зиян келтірушіні анықтау мүмкін болмаған жағдайларда соттар табиғи ресурстардың меншік иесіне немесе қолданылып жүрген заңдарға сәйкес оны қорғау міндеті жүктелген өзге де заңды иеленушіге жауапкершілік жүктеуге тиіс.

Жалпы жағдайда, экологиялық заңнаманың бұзылуы және жеке тұлғалардың денсаулығы мен мүлкіне зиян келтіргені үшін кінәнің болуы жоғарыда көрсетілген зиянды келтіргені үшін жауапкершілікке тарту үшін қажетті негіздер болып табылады. АҚ 931-бабының 1-тармағында белгіленген жалпы ережеге сәйкес, қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар мен азаматтар (көлік ұйымдары, өнеркәсіп орындары, құрылыстар, көлік құралдарының иелері және т.б.), егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан пайда болғанын дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірген зиянды өтеуге міндетті екені көзделеді. Экологиялық кодекстің 321-бабының 5-тармағымен зиян келтіргені үшін жауапкершілік жөніндегі осыған ұқсас ереже қызметі қоршаған ортаға жоғары қауіптілікпен байланысты жеке және заңды тұлғаларға қатысты белгіленген. Қызметтің қоршаған ортаға жоғары қауіптілікпен байланысты немесе байланысты емес екенін анықтау қазіргі уақытта Үкіметтің 2007 жылғы 27 маусымдағы №543 қаулысымен бекітілген шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесі негізінде жүзеге асырылады (осы құралға 6-қосымшаны қараңыз). Мұнда осындай қызмет түрін жүзеге асыратын заңды және жеке тұлғалар үшін қоршаған ортаның авариялық ластануы нәтижесінде тұлғалардың өміріне, денсаулығына, мүлкіне келтірілген зиянды өтеуі үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандыру болып табылатынын атап өту керек. Осындай міндет Міндетті экологиялық сақтандыру туралы заңмен белгіленіп, реттеледі. Тиісінше осы Заң бойынша сақтандыру жағдайы басталған кезде, экологиялық авариялардың нәтижесінде зардап шеккен тұлғалардың өміріне, денсаулығы мен мүлкіне залалды өтеу үшін азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру туралы шартты жасаған сақтандырушыға (сақтандыру компаниясына) жәбірленуші тұлғалардың зиянды өтетү туралы талаптары жіберілуі мүмкін.

4.5. Зиянды өтетү жөніндегі істерді қараудың кейбір іс жүргізу аспектілері

Сот практикасына талдау түрлі заң бұзушылықтар, құқыққа қарсы әрекеттің (әрекетсіздіктің) салдарынан зиян келтіру азаматтар мен заңды тұлғалардың заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделерін бұзуда неғұрлым кең тараған жағдай екенін көрсетеді.

Зиянды өтетү азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің деликттік түріне жатады, яғни ол шарттардан және міндеттемелік құқықтан туындамайды. АҚ жеке 47-тарауында келтірілген

---

⁶⁰ Экологиялық кодекстің 321-бабының 3 және 4-тармақтарын қараңыз.

зиянның салдарынан туындайтын міндеттемелерді реттейтін нормалар берілген. Олар міндеттемелік құқық бөліміне енгізілмеген. Сонымен қатар, талапты деликтіден және шарттың бар болған кезде беру мүмкіндігі заң әдебиетінде дұрыс көрсетілген. Шарттық және деликттік жауаптылық арасындағы айырмашылық шарт және келтірілген зияннан міндеттемелер туындайтын заңды фактілерге негізделген.

Шарттық жауаптылық борышкер мен кредит берушілер арасындағы арақатысты құқықтық қатынасқа сүйенеді, не мәміледен туындайтын міндеттің бұзылуы үшін белгіленеді. Алайда бұл әрдайым міндеттемелік құқықтық қатынастың заңды қатысушысының алдындағы жауаптылық. Деликттік жауаптылықта керісінше, нақты тұлғаның қандай да болсын міндеті туындамайды. Ол абсолюттік құқыққа: азаматтардың меншік құқығына, өміріне, денсаулығына қол сұғатын рұқсат берілмейтін әрекеттің жасалу фактісіне негізделеді⁶¹.

В.Т.Смирновтың, А.А.Собчактың деликтілер туралы нормалары жөніндегі пікірлері бойынша шарт болған кезде қылмыспен келтірілген зиян өтелуі тиіс. Қылмыстық құқық нормаларымен белгіленген қоғамдық қауіпті әрекет жасауға тыйым салынған қылмысты жасаған тұлға ең алдымен заң тыйым салған әрекеттерді жасамау міндетін бұзады. Осының салдарынан жәбірленушінің субъективті құқықтарын бұзу және оған зиян келтіру шарттық емес деликттік жауаптылыққа⁶² әкеп соғады.

Қолданыстағы заң бойынша зиян келтірілген тұлға өзінің бұзылған құқықтарын түрлі құқықтық тәсілдермен қалпына келтіре алады. Мысалы, кінәлі тарапқа шарт бойынша міндеттемені тиісті түрде орындау және шығындардың орнын толтыру талаптарымен, еңбек құқықтық қатынастары салдарынан зиянның орнын толтыруды талап етуге және тағы басқа да тәсілдермен қалпына келтіре алады. Алайда мұндай негіздердің туындауы үшін келтірілген зиянның өтелуіне әкеп соғатын міндеттемелер басталғанға дейін шарт жасасуы қажет және келтірілген шығындардың шарттық міндеттемелердің тиісті түрде орындалмауына байланысты болғанын дәлелдеуі қажет. Мысалы, еңбек құқығының нормаларын қолдану үшін жұмыс берушімен алдын ала белгілі бір еңбек қатынастарын жасау қажет. Қоршаған ортаны қорғау туралы заңнамалардың бұзылуы салдарынан келтірілген зиянды өтеу үшін сот зиянның нақты табиғат пайдалану процесінде келтірілгенін және тағы басқа жағдайларын анықтауы қажет.

Деликттік міндеттеме жәбірленушінің құқықтарын барлық жағдайларда, зиян қандай да болсын құқықтық қатынастан тыс келтірілген кезде (шарттық немесе өзге де міндеттемелік), сондай-ақ зиян толық өтелмеген кезде де қорғайды деген С.Е.Донцов пен В.В.Глянцевтің қорытындылары дұрыс деп есептеледі⁶³.

Зиян келтірген адамның мінез-құлқы нормативтік құқықтық актілердің ережелеріне қайшы келетін мұндай мінез-құлқы құқыққа қарсы деп тануға негіз болып табылады. Бұл ретте зиян құқықтың қандай нормалары бойынша: азаматтық құқықтың, экологиялық немесе басқа да құқықтың жалпы ережелері бойынша өтелуі тиіс екеніне байланысты болатындықтан құқық қолданушы үшін зиян келтірушінің бұзатын ережелері құқықтың қай саласына жататындығы маңызды болып табылады.

Заң әдебиетінде құқық бұзушылық құрамын құрайтын заңды фактілердің жиынтығы келтірілген зияннан (деликттік міндеттемелерден) міндеттемелердің туындау негізі болып

---

⁶¹ Смирнов В.Т. Обязательства, возникающие из причинения вреда. – Л.1973. – 14 бет.

⁶² Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. - Л.,1983. – 117 бет.

⁶³ С.Е.Донцов, В.В. Глянецв Возмещение вреда по советскому законодательству. – М., «Юридическая литература», 1990- 270 бет.

табылатыны дұрыс танылған. Құқық бұзушылық құрамы серпінді және заңға сәйкес өзгеруі мүмкін, келтірілген зиян⁶⁴ үшін азаматтық жауаптылықтың нақты түрі үшін қажетті жаңа (арнайы) элементтермен толықтырылуы мүмкін.

Жеке тұлғаға зиян келтіргені үшін жауаптылықтың негіздерін қарастырайық. Теоретиктер жеке тұлғаға келтірілген зиянды өтеу жөніндегі міндеттемелердің басталуы үшін құқық бұзушылықтың классикалық заңдық құрамын, яғни жауаптылықтың шарттарын анықтау қажеттігін дұрыс атап көрсетеді:

- зиянның бар-жоғы, себебі ол болған жағдайда ғана жәбірленушіде зиянның өтелуі үшін негіз туындауы мүмкін;
- құқық нормаларын, мінез-құлықтың объективті ережелеріне қайшы келетін тұлғаның мінез-құлқының (заңда белгіленген жағдайларда) құқыққа қарсылығы, соның нәтижесінде жәбірленушінің субъективті мүдделерін қорғау қажеттілігі туындайды. АҚ ерекше тәртіппен аса қажетті жағдайда зиян келтірілгені үшін мүліктік жауаптылықты белгілейді. Мұнымен қоса, АҚ 920-бабының ережелері сот оны өтеу міндетін зиян келтіруші мүддесіне іс-әрекет жасаған үшінші бір тұлғаға немесе үлестік тәртіппен осы үшінші тұлға мен зиян келтірушіге жүктеуі, сондай-ақ осы үшінші тұлғаны да, зиян келтірушіні де зиянды өтеуден толық немесе ішінара босату мүмкіндігін көздейді.
- кінәсі (заңда белгіленген жағдайларда), себебі зиян келтіруші өзінің құқыққа қарсы мінез-құлық үшін жауап береді. Мұнымен қоса, заң актілерінде зиянды өтеу міндеті зиян келтіруші болып табылмайтын тұлғаға жүктелу, сондай-ақ өтеудің неғұрлым жоғары мөлшері белгілену мүмкін. Зиян келтіруші, АҚ көзделген жағдайларды қоспағанда, егер зиян өзінің кінәсінен келтірілмегендігін дәлелдесе, оны өтеуден босатылады. Заңды іс-әрекеттермен келтірілген зиян осы Кодексте және өзге де заң актілерінде көзделген жағдайларда өтелуін көздейтін АҚ 917-бабының ережелерін ескеру қажет.

Бұдан басқа, азаматтық заңнама үшінші тұлғалардың⁶⁵ тұлғаға зиян келтіргені үшін жауаптылықты көздейді, демек кінә осы жауаптылыққа тартылатын зиян келтірушінің мінез-құлқы ғана емес, сонымен қатар заңмен белгіленген басқа да адамдар тобының мінез-құлғын қамтуы мүмкін. Бұл ретте, жәбірленуші кінәсінің дәрежесі ескеріліп, ортақ, үлестік жауапкершілік кезінде кінәнің дәрежесі салыстырылады. Талаптардың нақты санаттары бойынша сот тәжірибесінде зиян келтірушінің кінәсінің нысаны ғана емес, сонымен қатар кейде құқыққа қарсы әрекеттердің, мінез-құлықтардың мақсаттары ескеріледі. Заң мысалы, актіні шығарған органдар мен лауазымды тұлғалардың кінәсіне қарамастан, мемлекеттік органдардың заңнамалық актілерге сәйкес келмейтін актілерді шығару нәтижесінде зиян келтіргені үшін жазықсыз жауапкершілікті де көздейді⁶⁶.

Зиян мен құқыққа қарсы әрекеттердің (әрекетсіздіктің) нәтижесінде пайда болған зиян салдар арасындағы себепті байланыс келтірілген зиян үшін жауапкершіліктің болуы нәтижесінде құқық бұзушылық құрамының қажетті элементі болып табылады.

Соттардың зиян келтіруге септігін тигізген жағдайларды анықтауға немқұрайлы қарамайтындары дұрыс. Кейде сот практикасында үлестік тәртіппен жауапкершілікке зиян келтірушілермен қатар әрекеттері зиян келтіруге септігін тигізген тұлғалар да тартылады. Заң әдебиетінде мынадай мысал келтіріледі: бағдаршамның дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз етпеген, оған автомобиль инспекциясы бағынысты органды жауапқа тарту мәселесі

⁶⁴ С.Е.Донцов, В.В. Глянцев Возмещение вреда по советскому законодательству. – М., «Юридическая литература», 1990- 270 с.

⁶⁵ Садиков О.Н. Ответственность за действия третьих лиц в гражданском праве, №8. - Сов.государство и право, 1982. - сс. 16, 23.

⁶⁶ Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі.

туындаған. Бағдаршамның дұрыс жұмыс істемеуінің нәтижесінде жол-көлік оқиғасы бірнеше адамның өліміне алып келген. Іс бойынша қауіпсіздік техникасы⁶⁷ бойынша шаралар қабылдамаған лауазымды тұлға жауапкершілікке тартылған.

Заңды тұлғаның өз қызметкері келтірген зиян үшін немесе азамат келтірген зиян үшін жауапкершілікті тұлғаға зиян келтіргені үшін жауапкершіліктің арнайы негіздеріне жатқызуға болады.

ҚР АҚ зиян келтіргені үшін жауапкершіліктің жалпы негіздері ғана емес, сонымен қатар зиян келтіру қаупін тудыратын әрекеттерге тыйым салу туралы, зиян келтіргені үшін жауапкершіліктен босату туралы талап арыздармен сотқа жүгіну мүмкіндіктері көзделіп, аса қажетті жағдайда зиян келтіру және жауапкершілік шектері қарастырылған.

АҚ 47-тарауында түрлі субъектілердің азаматтық-құқықтық жауапкершіліктерінің түрлері қарастырылған: заңды тұлғаның өз қызметкері келтірген зиян үшін; мемлекеттік органдардың заң актілеріне сәйкес келмейтін актілерді шығаруының нәтижесінде, мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының және олардың лауазымды тұлғаларының зиян келтіргені үшін; Анықтау, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдарының заңсыз іс-әрекеттерімен зиян келтірілгені үшін; өзінің жауаптылығын сақтандырған тұлғаның зиянды өтеуі; ата-аналардың кәмелетке толмағандар келтірген зиян үшін жауапкершілігі; әрекетке қабілетсіз, әрекетке қабілеттілігі шектеулі деп деп танылған азаматтың зиян келтіргені үшін жауапкершілігі; жоғары қауіптілік көздері арқылы зиян келтіргені үшін жауапкершілік; бірлесіп келтірілген зиян үшін жауапкершілік; зиян келтірген тұлғаға кері талап қою құқығы; зиянды өтеу әдістері қарастырылған. Азаматтың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу жөніндегі; тауарлардың, жұмыстардың, қызмет көрсетулердің жеткіліксіздігі салдарынан келтірілген зиянды өтеу; моральдық зиянды өтеу жөніндегі жауапкершіліктер жеке қарастырылған.

Азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтары мен мүдделері бұзылған жағдайда оларды сот арқылы қорғаудың неғұрлым тиімді құралы - келтірілген залалды өтеу болып табылатындығын мойындау қажет.

Бірақ мүліктік құқықтар мен мүдделерге байланысты жеке мүліктік емес құқықтар мен мүдделер бұзылған кезде мұндай қорғалу моральдық зиянды өтеу арқылы қамтамасыз етіледі.

АҚ-те моральдық зиянды өтеу құқығының белгіленуі сот арқылы қорғалуды нақты жүзеге асыруға мүмкіндік беретін неғұрлым озық норма болып табылады. АҚ 951-бабы моральдық зиян - жеке және заңды тұлғалардың өзіндік мүліктік емес игіліктері мен құқықтарының бұзылуы, кемсітілуі немесе олардан айырылуы, соның ішінде жәбірленушінің өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан басынан кешірген (төзімін тауысқан, уайымға салған) жан азабы немесе тән азабы (қорлау, ызаландыру, қысым жасау, ашуландыру, ұялту, түңілту, тән қиналуы, залал шегу, қолайсыз жағдайда қалу және т.б.) регламенттелген.

АҚ 951-бабына сәйкес моральдық зиян зиян келтірушінің кінәсі болған кезде ғана емес, сонымен қатар зиян келтірушінің кінәсіне қарамастан моральдық зиян мына жағдайларда, егер:

- 1) зиян азаматтың өмірі мен денсаулығына жоғары қауіптілік көзі арқылы келтірілсе;
- 2) зиян азаматқа оның заңсыз сотталуының, заңсыз қылмыстық жауапқа тартылуының, бұлтартпау шарасы ретінде заңсыз қамауға алуды, үйде қамауда ұстауды немесе

---

⁶⁷ Садиқов О.Н. Ответственность за действия третьих лиц в гражданском праве, №8. - Сов.государство и право, 1982. - сс. 16, 23.

ешқайда кетпеуі туралы қолхат алуды қолданудың, қамауда ұстау, психиатриялық емдеу мекемесіне немесе басқа емдеу мекемесіне орналастыру түрінде әкімшілік жазаны заңсыз қолданудың салдарынан келтірілсе;

- 3) зиян ар-ожданына, қадір-қасиеті мен іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтер тарату арқылы келтірілсе;
- 4) заң актілерінде көзделген өзге де жағдайларда өтеледі.

Заң актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, азаматтың мүлкітік құқықтарын бұзатын әрекеттер (әрекетсіздік) арқылы келтірілген моральдық зиян өтелуге жатпайды.

Алайда, жекелеген жағдайларда АҚ 951-бабы 2-тармағының 4) тармақшасының моральдық зиянды өтеудің өзге де жағдайлары жөніндегі ережелерін судьялар жан-жақты түсіндіреді, сотқа жүгінген субъектілер Жоғарғы Соттың аталған мәселе бойынша нормативтік қаулысының ережелерін ескермейді, соның нәтижесінде моральдық зиянды өтеу туралы талап арыздар беріліп, оларды соттар кейіннен заңда көзделген негіздер бойынша қанағаттандырады. Негізінде мұнда тек мүлкітік құқықтың бұзылуы ғана орын алған.

Талаптың негіздерін көрсетіп, зиянды өтеу туралы даулар бойынша арнайы статистика жоқ, бұл негіздер бойынша осындай даулардың үрдісіне талдау жасауға мүмкіндік бермейді.

Берілетін талап арыздар көбінесе негізделген, яғни жауапкерлер тарапынан құқықты жөнсіз пайдалану, теріс пиғылдылық пен әділетсіздік көптеген жағдайларда орын алады.

Қарастырылып отырған істер санаттары бойынша сот практикасын біркелкі қолдануды қалыптастыруда Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларының маңызы зор. Олар Қазақстан Республикасы Конституциясының 4-бабына сәйкес қолданылатын құқық құрамына кіреді, сондай-ақ жалпыға бірдей міндетті және қабылданған күннен бастап күшіне енеді. Зиянды өтеу мәселесі бойынша Жоғарғы Сот сот практикасына жүргізілген жинақтаудың нәтижелері бойынша бірқатар нормативтік қаулыларды қабылдаған. Оларды дұрыс қолдану, сондай-ақ құқық нормаларын дәлме-дәл түсіндіру құқық қолдану қызметінде қателіктерді болдырмауға мүмкіндік беретін болады деп есептейміз.

Соңғы бірнеше жылдар ішінде Жоғарғы Сот қаралып отырған тақырып бойынша мынадай нормативтік қаулыларды:

- «Соттардың денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу жөніндегі Республика заңдарын қолданудың кейбір мәселелері туралы» 1999 жылғы 9 шілдедегі №9 қаулысын;
- «Соттардың қоршаған ортаны қорғау туралы заңдарын қолдануы тәжірибесі туралы» 2000 жылғы 22 желтоқсандағы №16 қаулысын;
- «Соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдануы туралы» 2001 жылғы 21 маусымдағы №3 қаулысын қабылдаған.

Авторлар негізінен бұл құралды болашақ судьялар (студенттер, магистранттар, аспиранттар) не жаңадан тағайындалған судьялар үшін пайдалы деп есептейді, олар үшін осындай санаттағы істерді қарау белгілі бір қиындықты тудыруы мүмкін. Осыған байланысты, құралда судьяның АІЖК регламенттелген іс жүргізу әрекеттері, атап айтқанда талап арызды қабылдау, «Сот ісі жүргізілетін тіл жөнінде заңдарды соттардың қолдану тәжірибесі туралы» Жоғарғы Соттың 1989 жылғы 22 желтоқсандағы №12, «Азаматтық істерді соттың қарауына әзірлеу туралы» 2001 жылғы 13 желтоқсандағы №21, «Соттардың азаматтық іс жүргізу заңнамасының кейбір нормаларын қолдануы туралы» 2003 жылғы 20 наурыздағы №2, «Сот шешімі туралы» 2003 жылғы 11 шілдедегі Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының ережелерін ескеріп, зиянды өтеу туралы мәселелер бойынша іс бойынша іс жүргізуді қозғау және істі сот талқылауына дайындау әрекеттері қарастырылған. Бұл қаулыларды судьялар зиянды өтеуге қатысты азаматтық істерді қараған кезде басшылыққа алу ұсынылады.

4.5.1. Талап қою, азаматтық істі қозғау

Бірінші сатыдағы сотты азаматтық істі қозғау бірінші сатыдағы сотта іс жүргізудің міндетті бастапқы сатысы болып табылады. Судья арызды қабылдаған кезде сотта нақты азаматтық істі қарау және оны мәні бойынша шешу жөнінде іс жүргізудің туындауы үшін заңда көзделген негіздердің бар-жоғын шешеді. Мұндай негіздердің бар болуы және сотқа жүгірудің заңда белгіленген тәртібін сақтау судьяны белгілі бір іс жүргізу әрекеттерін жүзеге асыруға, яғни азаматтық істі қозғау туралы ұйғарым шығаруға міндеттейді. Іс бойынша іс жүргізуді қозғамаса, жүгіну субъектілерінің бұзылған немесе дау айтылған құқықтары мен мүдделерін сот арқылы қорғау мүмкін емес.

Алайда, азаматтық процестің туындауы бірінші сатыдағы сотта іс бойынша іс жүргізуді қозғауға байланысты емес, судья талап арызды қабылдаудан бас тартуы мүмкін, бұл апелляциялық және қадағалау сатыларындағы соттарда одан әрі тексеру нысанасы бола алады.

Заңсыз әрекеттерді және кейіннен істерді қарау мерзімдерінің бұзылуын болдырмау үшін әуел бастан дұрыс шешім қабылдауға тырысу қажет. Ол үшін судья талап арызды қабылдаған кезде сот арқылы қорғалуға жүгіну үшін сілтеменің бар-жоғын және сотқа жүгіну тәртібінің сақталғанын егжей-тегжейлі тексеруі тиіс. Талап арызды қабылдаудан бас тартуға әкеп соғатын АІЖК 153-бабында көзделген құқықтық тыйым салудың, талап арызды қайтару үшін АІЖК 154-бабында көзделген негіздердің бар-жоғын анықтау қажет.

Аталған әрекеттерді жасағаннан кейін судья талап арызды қозғалыссыз қалдыру үшін негіздердің бар-жоғын, яғни талап арыздың АІЖК 150-бабының ережелеріне және АІЖК 151-бабының 1)-3) тармақшаларына сәйкес келетіндігін тексеруге міндетті. Іс жүргізу мақсатына қол жеткізу үшін көрсетілген әрекеттерді жүзеге асыру қажет, ол мақсаттарға процестің субъектілері сол кезеңде қол жеткізуге тырысады. Іс жүргізу міндеттерін орындай отырып, талап арызда кемшіліктер болса судья арызды қозғалыссыз қалдыру туралы ұйғарым шығарып, ол жөнінде талап арызды берген тұлғаға хабарлайды және оған кемшіліктерді түзету үшін уақыт береді. Бұл ретте, судьяның әрекеттері әрине АІЖК белгіленген шекте жүргізілуі тиіс.

Денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу туралы талап арызды берген кезде құжаттарды ресімдеу тәртібін қарап, мыналарға назар аудару қажет деп есептейміз.

Жоғарғы Соттың «Соттардың денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу жөніндегі Республика заңдарын қолданудың кейбір мәселелері туралы» 1999 жылғы 9 шілдедегі №9 (2004 жылғы 18 маусымдағы №12 нормативтік қаулысымен енгізілген өзгерістер мен толықтырулармен бірге) нормативтік қаулысына сәйкес, жұмысшыға келтірілген зиянды өтеу туралы талап арыз оның өз талабы бойынша немесе қайтыс болған жұмысшының отбасы мүшесінің талабы бойынша ұйым әкімшілігінің шешімі шығып, оған зардап шегуші немесе қайтыс болған адамның отбасы мүшесі келіспеген жағдайда немесе әкімшілік сол талаптарды бекітілген он күндік мерзім ішінде қарамаған жағдайда сот өндірісіне қабылданады.

Әкімшілік зардап шегушінің арызы бойынша уақытылы шешім қабылдамаған жағдайда, соңғысы тікелей сотқа шағымдануға құқылы.

Зардап шегушінің әкімшіліктің зиянды өтеу туралы шешіміне келтірген шағымын қараған кезде, сот талап арызды даулы ақша сомасына қатысты ғана емес толық көлемде қарауға міндетті.

Қойылған талаптардың сипатына қарай талап арызға мынадай дәлелдемелер: ұйым әкімшілігінің еңбек жарақатын алған қызметкерге келтірілген зиянды өтеу туралы шешімі (бұйрығы, өкімі); жазатайым жағдай немесе қызметкердің еңбек қызметіне байланысты денсаулығына келтірілген өзге де зақым туралы акт (Н-1 нысанындағы акт); жазатайым жағдайды арнайы тексеру туралы акт; Мемлекеттік еңбек инспекторының жазатайым

жағдайдың себептері туралы қорытындысы; дәрігерлік-әлеуметтік сараптама комиссиясының (ДӘСК) еңбек міндеттерін атқаруына байланысты жарақат алған немесе денсаулығына өзгедей зиян келтірілген қызметкердің кәсіптік еңбек қабілетін жоғалту дәрежесін (пайызбен алғанда) анықтау туралы қорытындысы; сот-медицина сараптама комиссиясының денсаулыққа басқадай зақым келген жағдайда берген қорытындысы; жәбірленушінің басқа адамның күтімін және басқа қосымша шығындардың түрлерін қажетсінетіні туралы қорытынды; Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (бұдан әрі - АҚ) 938-бабына сәйкес есептелетін орташа айлық есептік көрсеткіштің (табыстың) мөлшері туралы мәліметтер, сондай-ақ басқа да қажетті құжаттар қоса тіркелуге тиіс.

Нормативтік қаулының жоғарыда көрсетілген ережелерін барлық жағдайларда осындай сипаттағы талап арыздарды қабылдаған кезде сақтау қажет.

Талап арызда баяндалғандарды мазмұндап, құқықтар мен заңды мүдделері бұзылуының мәнін, талапкер өз талабы мен дәлелдемелерін негіздейтін мән-жайларды, сол мән-жайларды растайтын жайларды зерттеп, талапкер:

- еңбек шартының (келісім-шарт) негізінде қай уақыттан бері ұйымда (кәсіпорында), қандай қызметте жұмыс істегенін және оның қызметтік міндетіне қандай міндеттердің жататындығын;
- оның қызметтік міндеттерін атқарған кезде еңбек жарақаттарын қай уақытта және қандай жағдайларда алғанын;
- онымен болған қайғылы жағдайда жауапкердің кінәсі немен расталады, қайғылы жағдай себептері туралы қорытындыны және өндірісте болған қайғылы жағдай туралы актінің қорытындыларын, оның жасалған күнін және заң талаптарына сәйкес келетінін көрсетіп, жазуы керек;
- талапкер ДЕСК (дәрігерлік-әлеуметтік сараптама комиссиясының) (ВТЭК) жүргізген сараптаманың нәтижесінде мүгедек деп, ДЕСК қорытындысы негізінде өндірісте қайғылы оқиғаның нәтижесінде кәсіби еңбек қабілеттілігінен айырылу процентімен қандай топтағы мүгедек деп танылған-танылмағаны, қайта куәландыру қай кезге тағайындалғанын;
- болған қайғылы оқиғадан кейін талапкер жұмыс істейтінін және кім болып жұмыс істейтінін, сол кәсіпорында не басқа жұмысқа ауыстырылғанын, жұмыс берішінің ол туралы бұйрығының күнін және нөмірін көрсетіп, босатылғанын;
- талапкердің қайғылы оқиғаға дейінгі және одан кейінгі орташа айлық жалақысының мөлшерін не жұмыс істемеуіне байланысты табысы жоқ екенін көрсетуі тиіс деп есептейміз.

Бұдан басқа, егер жәбірленуші көмек пен күтімнің осындай түрлеріне мұқтаж деп таныса және оларды тегін ала алмаса талаптың сомасын негіздеп, есепті ұсынып, талапкер нормативтік құқықтық актіге сілтеме жасай отырып, айырылған табысының негізделген есебін ұсынуы тиіс (мертігуге дейінгі айлық жалақысына еңбек қабілеттілігінен айырылу проценті, денсаулықтың зардап шегуінен емделуге, арнайы қосымша тағамға, дәрі-дәрмектер сатып алуға, протез салғызуға, бөгде адамның бағып-күтуіне, санаторий-курорттық емделуге, арнайы көлік құралдарын сатып алуға, басқа мамандыққа даярлауға және т.б. жұмсалған қосымша шығындардың бар-жоғын көрсетуі тиіс).

Талап арызда құқық нормаларына сілтеме жасалуы тиіс, оған сәйкес талапкер мертігуге дейін онда болған, жоғалтқан орташа табысын, сондай-ақ қайғылы оқиғаның нәтижесінде жұмсалған қосымша шығындарды өтеу қажет деп есептейді. Егер, талапкер жауапкермен дауды соттан тыс шешуді ұсынса, ол жөнінде талап арызда көрсете алады. Талап арыздың өтініш жасау бөлігінде талапкер жауапкердің кесірінен денсаулығының зақымдануы нәтижесінде табысынан айырылуына байланысты жауапкерге қойылатын талаптың нақты сомасын, сондай-ақ денсаулығының зақымдануы нәтижесінде талапкердің жұмсаған қосымша шығындарын көрсетуі тиіс.

Талап арызға қосымша тіркелетін құжаттар тізбесі:

- еңбек шарты (келісім-шарт);
- жұмысқа қабылдау туралы бұйрықтың көшірмесі (үзіндісі);
- қайғылы оқиға туралы немесе еңбек қызметіне байланысты қызметкер денсаулығының өзгедей зақымдануы туралы акті (Н-1 нысанындағы акті);
- мемлекеттік инспектордың қайғылы оқиғаның себептері туралы қорытындысы;
- арызбен жүгінген кездегі орташа айлық табысы туралы анықтама;
- егер талапкер жұмыс істемесе, онда мүгедектік бойынша зейнетақы алатындығы туралы анықтама және т.б.;
- қызметінен босату, басқа жұмысқа ауыстыру туралы бұйрықтың көшірмесі (үзіндісі) және т.б.;
- ұйым әкімшілігінің жәбірленуші қызметкерге еңбекте мертігуіне байланысты залалды өтегені туралы шешім (бұйрық, өкім);
- қайғылы оқиғаны арнайы тергеу актісі;
- дәрігерлік-әлеуметтік сараптама комиссиясының (ДӘСК) қызметкердің еңбек міндеттерін орындауға байланысты мертігуінен немесе денсаулығының өзгедей зақымдануынан оның кәсібі еңбегіне қабілеттілігінен айырылу (процентпен) дәрежесін белгілеу туралы қорытындысы;
- сот-медициналық сараптама комиссиясының денсаулықтың зақымдануының басқа да жағдайларына қорытынды;
- АҚ 938-бабына сәйкес есептелген орташа айлық жалақы (табыс) мөлшері туралы мәлімет;
- айырылған табыс есебі;
- қосымша шығындар есебі;
- қосымша шығындарды растайтын дәлелдеме және оның қажеттілігі, жәбірленішінің бөгде адамның бағып-күтуіне мұқтаждығы туралы қорытынды және қосымша шығындардың басқа да түрлерін;
- талапкер өз уәждерін растайтын басқа да қатысты және жол берілген дәлелдемелерді;
- талап арыздың көшірмесін тіркеуі қажет.

Егер, моральдық зиянды өтеу туралы талап қойылса, АІЖК 150-бабында көрсетілген негізгі ережелерден басқа, талап арызда:

- жәбірленушінің жеке мүліктік емес игіліктері мен құқықтарының бұзылуы, кемсітілуі немесе олардан айырылуы, соның ішінде жәбірленушінің өзіне қарсы құқық бұзушылықтың жасалуы салдарынан басынан кешірген жан азабы немесе тән азабы;
- талап арызда баяндалғандар қандай дәлелдемелермен расталатыны;
- талапкер өзіне моральдық зиян қандай сомада келтірілгенін анықтап, есепті негіздеп көрсетуі тиіс.

Барлық мән-жайлар АІЖК 83-бабының талаптарына сәйкес жазбаша дәлелдемелермен расталып, талап арызға қоса тіркелуі тиіс. Оларды беру мүмкін болмаған жағдайда АІЖК 82-бабына сәйкес судья оларды сұратып алдыртуға көмектесе алады. Бұл ретте, соттар «Соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдануы туралы» Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусым №3 нормативтік қаулысының ережелерін басшылыққа алуы тиіс.

Құқықтар мен заңды мүдделердің бұзылу мәні, талапкер өз талаптары мен дәлелдерін негіздейтін мән-жайлардың мәні, зиянды өтеу туралы талап арыздың мән-жайларын растайтын басқа да негіздер, мысалы қоршаған ортаға, жеке тұлғаларға және тағы басқаларға зиян келтірген әкімшілік органның заңсыз актіні шығару негіздері қысқаша баяндалуы тиіс.

Егер, талап арызды қабылдауға құқықтық тыйым салулар болмаған жағдайда судья ол келіп түскен күннен бастап бес күннің ішінде АІЖК 152-бабының талаптарына сәйкес талап арызды соттың іс жүргізуіне қабылдау туралы мәселені шешіп, азаматтық іс жүргізуді қозғау туралы және сотта іс жүргізу тілін анықтау туралы ұйғарым шығарады.

4.5.2. Істі сотта қарауға әзірлеу

Азаматтық істі қозғау жөніндегі іс жүргізу әрекеттерін жасағаннан кейін судья АІЖК 16-тарауының талаптарына сәйкес істі сотта қарауға әзірлеуі қажет. Істі сотта қарауға дұрыс әзірлеудің мақсаты оның уақытылы және дұрыс шешілуін қамтамасыз ету осы іс бойынша негізделген шешім шығарудың кепілі екендігін ескеруі тиіс. Істі сотта қарауға әзірлеген кезде оны сотта одан әрі қарау үшін ешнәрсе кедергі тудырмайтындай етіп жүргізу қажет.

АІЖК 166-бабының 2-тармағына сәйкес істі сотта қарауға әзірлеудің әрбір іс бойынша міндеттері:

1. істі дұрыс шешу үшін маңызы бар мән-жайларды айқындау;
2. тараптардың құқықтық қатынастарын және басшылыққа алынуға тиісті заңды анықтау;
3. іске қатысатын адамдардың құрамы мен процестің басқа да қатысушылары туралы мәселені шешу;
4. әрбір тарап өз пайымдауларын негіздеу үшін ұсынуға тиіс дәлелдемелерді анықтау болып табылады.

Қойылған міндеттерді орындай отырып, судья талаптың нысанасы мен негіздерін, жауапкердің пікірін, мүмкін болатын қарсылықтарды, сондай-ақ зиянды өтеу туралы дауды дұрыс шешу үшін маңызды басқа да мән-жайларды нақтылауы тиіс.

Соттың қандай заңдарды басшылыққа алатындығын анықтай отырып, судья келтірілген зиянның салдарынан туындайтын міндеттемелерді регламенттейтін АҚ ережелерімен ғана емес, сонымен қатар тұтынушылар құқықтарының бұзылуына байланысты зиянның өтелуін көздейтін бірқатар арнайы заңдарды, қоршаған ортаны қорғау туралы, еңбекті қорғау туралы және басқа да заңнамаларды, Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын, Жұмысшылар мен қызметшілерге еңбек міндетін атқаруына байланысты мертігіп қалған жағдайда немесе денсаулығына басқадай зақым келгенде олардың шеккен зиянын меншіктің барлық нысанындағы ұйымдардың өтеуі ережесін, Еңбек қызметімен байланысты жазатайым оқиғалар мен қызметкерлер денсаулығының өзге де зақымдануларын тексеру және есепке алу ережесін басшылыққа алуы тиіс.

АІЖК 65-бабына сәйкес әр тарап өз талаптарының және қарсылықтарының негізі ретінде сілтеме жасайтын мән-жайларды дәлелдеуі тиіс. Сондықтан істі сотта қарауға әзірлеген кезде судья тараптарға іс бойынша заңның көрсетілген талаптарын орындауды ұсынуы қажет.

АІЖК 16-тарауына және Жоғарғы Соттың жоғарыда көрсетілген нормативтік қаулыларына сәйкес істі сотта қарауға әзірлеудің міндеттерін орындағаннан кейін судья істі дайын болды деп тани отырып, оны сот отырысында қарауға тағайындау туралы ұйғарым шығарады, тараптарға және процестің басқа да қатысушыларына істі қараудың орны мен уақыты туралы хабарлайды.

Іс үшін маңызды мән-жайлардың шеңберін ұсынамыз, оларды зиянды өтеу туралы істі сотта қарауға әзірлеген кезде анықтау қажет, содан кейін сот талқылауы барысында әрбір дәлелдеменің қатыстылығы, жол берілгендігі, растығы, ал іс бойынша барлық дәлелдемелер жиынтығы азаматтық істі шешу үшін жеткілікті екендігі тұрғысынан бағалануға жататындығын белгілейтін АІЖК 177-бабына сәйкес оларға баға беру қажет.

Соттың заңда көзделген кез келген негіздер бойынша зиянды өтеу туралы даулар бойынша міндетті түрде анықтауға және дәлелдеуге жататын мән-жайлар:

- зиян келтіру фактісі;
- зиян келтіруші мен келтірілген зиянның арасындағы себепті байланыс;
- заңда көзделген жағдайларда кінәнің бар-жоғы;
- заңда көзделген жағдайларда зиян келтірушінің заңға қайшы әрекеттері;

- зиянның мөлшері.

Дәлелденуі тиіс көрсетілген мән-жайлар шеңбері зиянды өтеу туралы істердің түрлі санаттары бойынша толық емес және талаптың нысаны мен негізіне, сондай-ақ жауапкерлердің қарсылықтарындағы қарсы талаптардың негіздері мен нысандарына байланысты.

АДЖК 67-68-баптарының талаптарына сәйкес, судья барлық жағдайларда олардың іске қатыстылығын және дәлелдеме ретінде жол берілгендігін ескеріп, бағалауы тиіс.

Судья жоғарыда көрсетілген іс жүргізу әрекеттерін жасаған кезде оның әрекеттері азаматтық іс жүргізу заңының талаптарына сай келіп, Жоғарғы Соттың іс жүргізу құқықтары мәселелерін регламенттейтін нормативтік қаулыларын ескере отырып жүзеге асырылуы тиіс. Ал дауды мәні бойынша шешкен кезде және шешім шығарған кезде құқық нормаларымен, соның ішінде Жоғарғы Соттың зиянды өтеу және шешім шығару мәселелеріне қатысты нормативтік қаулыларының ережелерін басшылыққа алуы қажет.

4.6. Экологиялық заңнамалардың бұзылуы салдарынан денсаулыққа, мүлікке келтірілген зиянды және моральдық зиянды өтеу туралы талаптар бойынша сот пратикасы

Экологиялық бірлестіктің сотқа жүгіну жағдайлары. Белгісіз тұлғаның магистральдық мұнай құбырына өздігінен (санкциясыз) қосылып пайдаланғандықтан мұнай өнімдері бірталай қашықтыққа ағып, өртенген. Соның нәтижесінде экологиялық қоғамдық бірлестіктің екі өкілі өнімнің өртенуінен уланып, күйіп қалған, фотоаппарат, бейнекамера өртеніп, киімдері бүлінген. Зақымданған адамдардың денсаулықтары мен мүліктеріне келтірілген зиянды өтеу туралы өтініштерінен мұнай құбырының иесі бас тартып, өзінің бас тартуын мұнай өнімдерінің жануы белгісіз тұлғаның мұнай өнімдерін ұрлаған кезде болғанын, оны құқық қорғау органдары іздестіруде және ол зақымданған адамдардың денсаулығына келтірілген зиянды өтеуге жауапты болуы тиіс деп көрсетеді.

Денсаулыққа келтірілген зиян және моральдық зиян фактілері бойынша қажетті медициналық құжаттарды және басқа да дәлелдемелерді жинап, азаматтар өздерінің экологиялық қоғамдық бірлестігіне олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау туралы өтініш берген.

Экологиялық қоғамдық бірлестік өз мүшелерінің мүдделерін қорғап, сотқа мұнай құбырының иесіне экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан қауіптілігі жоғары көздерден азаматтардың өміріне, денсаулығына және мүлкіне келтірілген зиянды өтеу туралы талап арыз, сондай-ақ зардап шеккен адамдарға келтірілген моральдық зиянды өтеу туралы талап берген. Экологиялық ұйым талапта «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 5-бабына сәйкес ол қоршаған ортаны қорғау мақсатында әрекет ететіні, ал осы Заңның 19-бабы бойынша ол жарғылық мақсаттарды жүзеге асыру үшін соттар мен басқа да мемлекеттік органдарда өз мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін білдіріп, қорғауға құқылы екендігін, бұдан басқа, Экологиялық кодекстің 14-бабы 1-тармағының 11) тармақшасына сәйкес қоғамдық бірлестік өзінің қоршаған ортаны қорғау саласындағы қызметін жүзеге асырған кезде жеке және (немесе) заңды тұлғаларды жауапқа тарту туралы мәселелер қоюға, Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының бұзылуы салдарынан азаматтардың денсаулығына және (немесе) мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беруге құқығы бар екенін көрсеткен. Сондай-ақ мұнай құбыры қауіптіліктің жоғары көздері болып табылатындығы талаптың негізгі мән-жайы ретінде көрсетілген. Экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан мұнай өнімдері төгіліп, өртенген, соның нәтижесінде екі азаматтың – қоғамдық бірлестік мүшелерінің денсаулығы мен мүліктеріне зиян келтірілген, сонымен қатар моральдық зиян келтірілген.

Тараптардың түсініктерін тыңдап, тараптар табыс еткен дәлелдемелерді зерттеп, сот талапты толық көлемде қанағаттандырып, жауапкерден талапкерлердің пайдасына сот шығындарын өндіру туралы қорытындыға келген. Бұл ретте, сот материалдық құқықтың мынадай нормаларын қолданған.

АК 931-бабына және Экологиялық кодекстің 321-бабына сәйкес, қызметі қоршаған ортаға жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар, егер зиянның еңсерілмейтін күштің немесе жәбірленушінің теріс пиғылы салдарынан туындағанын дәлелдей алмаса, жоғары қауіп көзі келтірген зиянды өтеуге міндетті. Бұл орайда, зиянды өтеу міндеті меншік құқығымен, шаруашылық жүргізу құқығымен немесе жедел басқару құқығымен немесе кез келген басқа да заңды негізбен жоғары қауіптілік көзін иеленуші заңды тұлғаға жүктеледі (АК 931-бабы).

«Мұнай туралы» Заңның 43-бабының мазмұнына сәйкес, магистральдық құбырдың иесі оны техникалық пайдалану, қауіпсіздік және қорғау ережелерін сақтауға жауапты болады. Магистральдық құбырдың күзетілетін аймағында оның иесімен келіспей жұмыс пен іс-қимылдың кез келген түрін атқаруына тыйым салынады.

Экологиялық кодекстің 321-бабына сәйкес, экологиялық құқық бұзушылықтар жасаған тұлғалар өздері келтірген залалды заңнамалық актілерге сәйкес өтеуге міндетті. Бұл ретте, сот егер қоршаған ортаның ластануына, мұнай өнімдерінің өрттенуіне, жәбірленушілердің денсаулығы мен мүліктеріне зиян келтіруне әкеп соққан магистральдық мұнай құбырына өздігінен (санкциясыз) қосылған тұлға анықталса, онда жауапкер АК 933-бабына сәйкес, басқа адамның – құқық бұзушының келтірген зиянның өтеуші ретінде егер заң актілерінде өзгеше мөлшер белгіленбесе, төленген төлем мөлшерінде осы құқық бұзушыға кері талап қоюға (регресс) құқығы бар.

Моральдық зиян келтіргені үшін өтемақы өндіру туралы талаптарды қараған кезде АК Экологиялық кодекстің нормаларын ғана емес, сонымен қатар Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларының ережелерін де басшылыққа алу керек.

«Соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы №3 нормативтік қаулысы азаматтарға тумасынан немесе заң бойынша тиесілі мүліктік емес игіліктер мен өзіндік құқықтарды қорғаудың және азаматтарға келтірілген моральдық зиянды толық өтеудің конституциялық құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асырудың, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам құрудың тиімді тәсілі екеніне соттардың назарын аударады.

Нормативтік қаулы Азаматтық кодекспен көзделген жағдайларда ғана мүліктік емес өзіндік құқықтарды осы құқықтарды бұзған адамдардың кінәсіне қарамастан соттың қорғайтындығына соттардың назарын аударады.

Азаматтардың жоғары қауіптілік көздері келтірген моральдық зиянды ақшалай нысанда өтеу туралы талаптарын қараған кезде соттар, егер осы зиянның жойқын күштің немесе жәбірленушінің қасақана ниетінің салдарынан не жоғары қауіптілік көзінің зиян келтірушінің құқыққа қайшы әрекеттерінің нәтижесінде оның ырқынан шығып кетуіне байланысты келтірілгенін дәлелдей алмаса, жоғары қауіптілік көзі иесінің моральдық зиян үшін ақша нысанында өтеуге тиіс екенін назарда ұстаулары қажет. Соттар жәбірленушінің жоғары қауіптілік көзімен қауіпсіз жұмыс істеу ережесін біле тұра қасақана бұзуын (иттер мен басқа да үй жануарларын айтақтау; зоопарктерде және олар қамауда ұсталатын басқа да жерлерде жабайы жануарларды айтақтау; өрт қауіп бар, жарылғыш, ионданушы және адам денсаулығына қауіпті басқа да нәрселер мен заттарды пайдалану тәртібін бұзу) дәлелдейтін, оның жәбірленушіге моральдық зиян келтіруіне жәрдемдесетін әрекеттерін жәбірленушінің қасақана ниеті деп түсіну қажет.

Басқа жағдайларда зиян келтірушінің кінәсі анықталған кезде моральдық зиян өтеледі.

Талапкер талап арызында оның нақтылы мүліктік емес өзіндік құқықтарының бұзылуын растайтын дәлелдемелерді және осы құқықтарды қорғау тәсілдерін көрсетуге міндетті.

Мүліктік емес зиян үшін ақшалай өтеу туралы талабын білдірген жағдайда талапкер оған келтірілген мүліктік емес зиянның өтелуін қамтамасыз ететін өтем сомасын көрсетуі қажет.

Бұзылуы, айырылуы немесе кемсітілуі азаматқа моральдық зиян келтіруге әкеп соғатын мүліктік емес өзіндік құқықтар деп азаматқа тумасынан немесе заңға сәйкес тиесілі және оның жеке басына тікелей байланысты құқықтар мен игіліктерді түсіну қажет.

Адамға тумасынан тиесілі игіліктерге өмір сүру, денсаулықты, ар-намысты, бостандықты, жеке басына қол сұқпаушылықты, ал құқықтарға - тұрғын үйіне немесе меншігіне қол сұқпаушылық құқығын, жеке өмірінің немесе отбасының құпиясын, телефон, телеграф хабарларының құпиясы мен хат алысу құпиясы құқығын; атын пайдалану құқығын; өз бейнесіне құқығын; интеллектуалдық қызметтің нәтижелеріне құқығын қорғау туралы заңнамаға сәйкес авторлық құқықты және мүліктік емес өзіндік құқықтарды; емін-еркін жүріп-тұру және тұратын жерін таңдау, нанымды ақпарат алу құқығын және республиканың заңнамалық актілерімен көзделген басқа да құқықтарды жатқызуға болады.

Моральдық зиян деп азаматтың құқық бұзушылық, оған тиесілі мүліктік емес игіліктер мен өзіндік құқықтардың кемітілуінен немесе олардан айырудан туындаған жан немесе тән азабын түсіну қажет.

Азаматтың жан азабы деп адамның кемсітуге, ызалануға, түңілуге, ашуға, ұятқа, қажуға, жайсыздыққа және т.б. байланысты басынан кешіретін эмоциялық-өзіндік жан күйзелісі сезімдерін түсіну қажет. Мұндай сезімдер денсаулығына зиян келуінің нәтижесінде, оның ішінде бет әлпетіне адам танымастай болып жарақат пен сызаттың түсуіне және т.б. байланысты болуы мүмкін.

Тән азабы деп құқыққа қайшы күш қолдануға немесе денсаулығына зақым келтірілуіне байланысты сезінетін тәнінің ауыруын түсіну қажет.

Азаматтардың сотқа жүзінуі бойынша мысал. Азаматтар «Х», «А», «О», «Ж», «Б» және басқалар сотқа Компаниядан әрқайсысына 70000 теңгеден материалдық шығынды өндіру және 20000 теңге моральдық зиянды өтеу туралы талап арыз берген. Соттың ұйғарымымен талап арыздар іс бойынша бір өндіріске біріктірілген. Әрбір талапкердің берген сенімхаты арқылы берілген өкілеттіктерге сәйкес талапкер «Б» талапкерлердің атынан өкілдік еткен.

Талапкерлер талап арыздарында 1998 жылы саяжай учаскесінің қасынан асфальтбетонды зауытты салған жауапкердің қызметінің нәтижесінде 2000 жылы саяжай учаскесінде жеміс-көкөніс дақылдары жойылғанын, 2001 жылғы көктемде «В» және «Ви» бағбандық серіктестіктің қызметін тоқтату туралы шешім қабылдағанын көрсеткен.

Қарағанды облыстық сотының 2004 жылғы 29 сәуірдегі шешімімен талап арыз қанағаттандырусыз қалдырылған.

Жоғарғы Соттың азаматтық істер жөніндегі алқасының 2004 жылғы 13 шілдедегі № За-153-04 қаулысымен талапкерлердің апелляциялық шағымын қарау нәтижелері бойынша Қарағанды облыстық сотының 2004 жылғы 29 сәуірдегі шешімі мынадай негіздер бойынша өзгеріссіз, ал апелляциялық шағым қанағаттандырусыз қалдырылған.

Сот 1998 жылы жауапкер «В» және «Ви» бағбандық серіктестіктің қасынан асфальтбетонды зауыт салғанын, ол 2000 жылдың сәуір айына дейін тазарту сүзгілері қолданылмай пайдалануға берілгенін, атмосфераға зиянды заттардың шығарындылары басқа факторлардың жиынтығымен 2000 жылы бағбандық учаскесінде жеміс-көкөніс дақылдарының жойылуына әкеп соққанын анықтаған.

Бағбандық серіктестік мүшелерінің бір бөлігі (47 адам, олардың атынан «С» өкілдік еткен) 2001 жылы Қарағанды облыстық сотына талап арыз беріп, оның 2003 жылғы 15

қазандағы шешімімен жауапкерден әрбір талапкерлердің пайдасына 70000 теңгеден өндірілген.

Жауапкер талапкерлердің мүліктеріне (жеміс-көкөніс дақылдарының жойылуы) зиян келтіргенін сот анықтаған. Алайда, сот отырысында жауапкер мүліктік зиянды өтеу туралы талапқа талап арыз қою мерзімін қолдану туралы өтініш жасаған.

Сот аталған өтінішті жан-жақты зерттеп, талапкерлер АҚ 178-бабында белгіленген талап арыз қою мерзімін өткізіп алған және осы мерзімді өткізіп алудың дәлелді себептерін талапкерлер дәлелдей алмады деген қорытындыға келген.

Бұл ретте, сот талап қою мерзімі адам құқық бұзушылық туралы білген немесе білуге тиіс болған күннен есептелетенін ескерген. Бағбандық учаскедегі жеміс-көкөніс дақылдарының жойылуы нәтижесінде мүліктік құқықтың бұзылуы жөнінде талапкерлерге 2000 жылдың сәуір айына дейін жұмыс істеген асфальтбетонды зауытты пайдалануға берген кезден бастап белгілі болған. Осындай мән-жайлардың негізінде сот саяжай учаскесіндегі жеміс-көкөніс дақылдарының бұзылуы (жойылуы) жөнінде талапкерлерге 2000 жылдың қыркүйек айында нақты белгілі болған деп негізделген қорытындыға келген. Осы күннен бастап сот талап қою мерзімін есептеген. Талапкерлер жойылған жеміс-көкөніс дақылдарының құнын өндіру туралы талап арызды сотқа 2004 жылдың 3 наурызында, яғни оларға мүліктік зиян келтірілгені туралы белгілі болған күннен бастап үш жыл өткеннен кейін берген.

Талапкерлер талап қою мерзімін дәлелді себептермен өкізіп алғанын дәлелдей алмаған және оны қалпына келтіру үшін негіздер бар екені туралы дәлелдемелерді табыс етпеген.

АҚ 179-бабының 3-тармағына сәйкес, талап қойғанға дейін талап қою мерзімінің өтіп кетуі соттың талапты қанағаттандырусыз қалдыру туралы шешім шығаруына негіз болады.

Істі қараған кезде сот моральдық зиянды ақшалай нысанда өндіру туралы талап арыз жеміс-көкөніс дақылдарының жойылуына негізделгенін, талапкерлер мен олардың отбасы мүшелері жаңадан шыққан жемістер мен көкөністерден айырылғанын анықтаған. Сот моральдық зиянды ақшалай нысанда өндіру туралы талап арыз талапкерлердің мүліктің құқықтарының бұзылуына негізделген деген қорытындыға келген. АҚ 951-бабының 4-тармағына сәйкес, азаматтардың мүліктік құқықтарының бұзылуы моральдық зиянды ақшалай нысанда өндіру үшін негіз болмайды.

V. САҚТАЛУ ЖӨНІНДЕГІ КОМИТЕТТИҢ САҚТАМАУ ТУРАЛЫ ЖҰРТШЫЛЫҚТЫҢ ХАБАРЛАМАЛАРЫН ҚАРАУЫ

Орхус Конвенциясы бойынша міндеттемелердің орындалу мәселелерін қарау үшін қатысушы мемлекеттер 2002 жылғы қазанда сақтаудың халықаралық тетігін құрды. 2003 жылғы 23 қазаннан бастап жұртшылық өкілдері (жеке және заңды тұлғалар, соның ішінде Қазақстанның жеке және заңды тұлғалары) Орхус Конвенциясының сақталуы жөніндегі Комитетке (бұдан әрі - Комитет) жүгінуі арқылы тиісті рәсімдерге бастамашылық жасай алады. Қазіргі уақытта аталған Комитет Батыс, Орталық және Шығыс Еуропа, сондай-ақ Орталық Азия елдерінен 9 тәуелсіз халықаралық сарапшылардан тұрады. Оның құрамы Конвенцияға қол қойған елдердің және Еуропалық Экофорумның ұсынған кандидаттарынан Конвенция Тараптары Жиналысының шешімі бойынша қалыптастырылған⁶⁸.

Аталған органның отырысы қазіргі уақытта әдетте Женевада (Швецария) БҰҰ Еуропалық Экономикалық Комиссиясының ғимаратында өтеді⁶⁹. Қазіргі уақытта Комитеттің жылына 4 үшкүндік отырысы өткізіледі, онда жұртшылықтың хабарламалары жөніндегі жұмыс неғұрлым көп уақытты алады. Отырыстар арасындағы кезеңде жекелеген шұғыл мәселелер бойынша жедел талқылаулар мен шешімдер қабылдау электрондық пошта арқылы жүзеге асырылады. Мүшелері Конвенцияның сақталуы немесе сақталмауы жөніндегі мәселенің шешімін тікелей қабылдау және қажеттілік болған жағдайда аталған іс бойынша талқылау мен ұсынымдар қабылдау бөліктерін қоспағанда, Комитеттің отырыстары жұртшылық үшін ашық болып табылады,

Хабарламаны қараған кезде Комитет Конвенцияның 15-бабын және Тараптар Жиналысының 1/7 Шешімін басшылыққа алады. Бұрынғы табиғат қорғау конвенциясының тетіктерімен салыстырғанда Орхус Конвенциясының тетіктері Конвенция нормаларының сақталмағанын бекітетін жағдайларға қатысты жұртшылыққа хабарлама беру мүмкіндігімен елеулі түрде ерекшеленеді. Мұнымен қатар, сақталуды қарау рәсімі бір қатысушы-мемлекеттің екіншіге қарсы ұсынысы және Хатшылықтың ұсыныстары негізінде Комитетте қозғалуы мүмкін. Алайда, жұртшылықтың хабарламалары Комитет үшін негізгі болып табылады. Сақталуы жөніндегі Комитеттің 4 жыл ішінде атқарған жұмысында жұртшылықтың 20-дан астам хабарламалары, аталған кезең ішінде мемлекеттің басқа мемлекетке қатысты бір ұсынысы келіп түсті.

Сақталмауы жөніндегі хабарламаны Орхус Конвенциясын ратификациялаған елдердің жеке және заңды тұлғалары жазбаша нысанда, соның ішінде электрондық пошта арқылы жолдауы мүмкін. Ол хабарламалар қатысушы-мемлекеттің Конвенцияны орындау үшін қажетті заңнамалық, реттейтін және басқа да шараларды қабылдауға жалпы қабілетсіздігіне; қабылданған шаралардың белгілі бір кемшіліктеріне; не Конвенция бойынша қандай да бір тұлғаның құқықтарының бұзылуына нақты мысалдарға қатысты; не жоғарыда тізбектелгендердің барлығы болуы мүмкін. Әдетте, мұндай хабарламалар қосымша құжаттармен (мемлекеттік органдармен хат-хабарлар жазысудың, сот шешімдерінің, нормативтік құқықтық актілердің, газеттерден алынған жарияландардың көшірмелері және т.б.) бірге беріледі. Конвенцияның ресми тілдерінің бірінде, яғни ағылшын, орыс немесе француз тілдерінде берілген хабарламалар, құжаттар және өзге де материалдар қарауға

---

⁶⁸ Аталған құрылым БҰҰ Еуропалық Экономикалық Комиссиясы өңірінің үкіметтік емес ұйымдарын біріктіреді және халықаралық және ұлттық деңгейде Орхус Конвенциясын іске асыру бойынша белсенді түрде жұмыс жасайды.

⁶⁹ Көшпелі отырыс Тараптардың кезекті Жиналысы болатын кезеңде және өткізілетін орында өтеді, атап айтқанда осындай бір отырыс Алматы қаласында 2005 жылғы мамырда болып өтті, ал екінші отырыс Ригада 2008 жылғы маусымда өткізіледі.

қабылданады. Хабарлама келіп түскеннен кейін олардың әрқайсысы бойынша Комитет мүшелерінің арасынан куратор тағайындалады, ол іс бойынша материалдарды іздеу мен зерделеу, арыз берушіге және Конвенцияның Тарапына сауалдар әзірлеу, отырыстарда істің тұсаукесері және қажет болған жағдайда көзделіп отырған сақталмау туралы хабарламаны қарау нәтижелері бойынша қорытындылар мен ұсынымдардың жобаларын әзірлеу үшін жауапкершіліктің негізгі ауыртпалығын көтереді.

Отырыс уақытында жұртшылықтың хабарламаларын қарау рәсімі негізгі үш сатыда өтеді:

- хабарламаны қарауға жол берілетіндігін алдын ала анықтау;
- отырысқа арыз берушінің өкілін және сақтамаған елдің үкіметтік органын шақыра отырып, жұртшылықтың хабарламаларын қарау;
- Конвенцияның сақталғаны немесе сақталмағаны туралы мәселені шешу және қажет болған жағдайда аталған іс бойынша талқылау мен ұсынымдар қабылдау.

5.1. Қарауға жол берілетіндігін алдын ала шешу сатысы

Егер, Конвенцияның Хатшылығы немесе сақтау жөніндегі Комитет тарапынан отырыста талқылау барысында арыз берушіге, жауаптары қарау үшін қабылдау туралы мәселені алдын ала шешу үшін қажетті сұрақтар туындамаса, мұндай шешімдер әдетте хабарлама келіп түскеннен кейінгі бірінші отырыста қабылданады. Аталған сатыда, жұртшылықтан келіп түскен хабарламаның:

- a) бүркеншек атпен түскенін;
- b) осындай хабарламаларды (шағымдарды) беру құқығын асыра пайдаланатынын;
- c) анық негізсіз екенін;
- d) Конвенцияның сақталуын қарау туралы Конвенция Тараптары Жиналысының 1/7 Шешіміне сәйкес келмейтінін;
- e) Конвенцияның Тарабы болып табылмайтын мемлекетке қатысты берілгенін;
- f) жұртшылықтың хабарламасы негізінде сақтауды қарау рәсімінен жалтару рәсімін пайдаланған Тарапқа қатысты берілгенін анықтайды.
- g) Жоғарыда көрсетілген өлшемдердің біреуіне де қатысты емес хабарлама қарау үшін қабылданады. Жоғарыда көрсетілген өлшемдердің сәйкессіздігін бағалаумен қатар, егер жағдайды түзеу үшін тиімді немесе жеткілікті құралдарды қамтамасыз етпесе немесе оларды қолдану негізсіз себептермен ұзаққа созылса, сақтау жөніндегі Комитет қолжетімді жергілікті қорғалу құралдарын назарға алады. Орхус Конвенциясының сақталу тетігі жағдайында құқықтық қорғалудың барлық ішкі құралдарын пайдалану жөнінде қатаң талап жоқ екенін атап өту қажет. Алайда, егер сақтаудың халықаралық тетіктеріне жүгінуіне байланысты бұзушылыққа шағым жасау үшін ұлттық соттан тыс немесе сот тәртібімен жүгіну арқылы арыз берушінің Орхус Конвенциясының сақталмауы проблемасын шешу мүмкіндігін пайдаланғанын және жеткілікті дәрежеде зерделеугенін анықтаса, хабарламаны қарауды жалғастырмау туралы шешім қабылдануы мүмкін.

Егер, жұртшылықтан келіп түскен хабарлама қаралуға қабылданса, онда ол Конвенция бойынша сақтауды қарау рәсімі қозғалған елдің жауапты лауазымды тұлғасына⁷⁰ ілеспе хатпен бірге жолданады. Ілеспе хатқа Сақтау жөніндегі Комитеттің осы хабарламаның нысанасына байланысты сұрақтары енгізіледі. Оларға жауапты мемлекеттік орган істің

---

⁷⁰ Егер Қазақстанға қатысты болса, онда бұл функцияны Қоршаған ортаны қорғау министрлігі атқарады, ал басқа қатысушы-мемлекеттерде оны қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне жауапты үкіметтік ұйым атқарады.

түрлі құқықтық аспектілерін және мән-жайларын анықтау мақсатында жауап беруі тиіс. Осылармен қатар істің қаралуы үшін маңызды болып табылатын заңнамалық актілердің көшірмелері, белгілі бір растайтын құжаттардың көшірмелері және т.б. сұратылуы мүмкін. Көзделіп отырған бұзушылық жасаған елдің жауапты мемлекеттік органына хабарламаны жолдау тұтастай алғанда істің мән-жайын және арыз берушінің дәлелдерін зерделеуге, ол бойынша Сақтау жөніндегі Комитет үшін түсініктемелер мен түсіндірмелер әзірлеуге шақыру болып табылады. Тараптың сақтамау жөніндегі хабарламаға жауапты ұсынуы үшін бес айдан кешіктірілмейтін мерзім белгіленген. Қарауға қабылданған хабарламалар бойынша арыз беруші аталған мерзім ішінде жазбаша нысанда қосымша түсініктемелер мен ақпараттар ұсына алады.

Егер, хабарлама қарауға қабылданбаса немесе Комитет құқықтық қорғалудың ішкі құралдарын пайдаланбау себебі бойынша қарау жалғастырылмайды деп шешсе, онда арыз берушіге жазбаша түрде ол жөнінде хабарланады.

5.2. Хабарламаны тараптардың қатысуымен қарау сатысы

Көзделіп отырған бұзушылық жасаған елдің жауапты мемлекеттік органынан жұртшылықтың хабарламасы бойынша жауап алғаннан кейін немесе жауапты ұсынудың белгіленген мерзімі өткеннен кейін екі тараптың қатысуымен хабарламаны қарау бойынша отырыс тағайындалады. Әдетте, егер мемлекеттік орган жауапты ұсынуды неғұрлым ұзақ кезеңге созбаса, Комитет осы сатыны органнан жауап келіп түскен кезден бастап бастауды көздейді. Хабарламаны тараптардың қатысуымен қарау жөніндегі отырыстың өткізілетін уақытын тағайындағанға дейін Комитет алдын ала арыз берушіге және сақтамаған елдің жауапты мемлекеттік органына ол жөнінде хабарлайды және қатысуға шақырады.

Тараптардың қатысуымен өтетін отырыс тиісінше ашық болып табылады және оған бақылаушы мәртебесімен кез-келген мүдделі тұлға қатыса алады. Істі қарау Комитет Төрағасының рәсімдерді, регламентті сақтау және отырысқа негізгі қатысушылардың ұсыныстарын жариялауынан басталады. Бұдан әрі Комитет мүшелерінің арасынан тағайындалған куратор қаралып отырған істің негізгі мән-жайларын ұсынады. Содан кейін, қаралып отырған хабарлама бойынша өз пікірлерін айту үшін кезек-кезекпен арыз беруші мен Конвенцияны сақтамаған мемлекеттің үкіметтік тарапына сөз беріледі. Бірінші кезекте оның қарауға жол берілетіндігі туралы мәселе нақтыланады, содан кейін, егер Комитеттің тиісті алдын ала шешіміне дау айтылмаса, онда Конвенцияның сақталмағаны туралы хабарлама бойынша екі тараптың дәлелдері қаралады. Тараптардың сөздерінен кейін Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет мүшелерінің тарапынан сұрақтар қою негізінде, ал олар қаралып болғаннан кейін бақылаушылардың сұрақтар қоюы негізінде істі талқылау үшін уақыт беріледі. Кейбір жағдайларда, Комитет мүшелерінің кейінгі жабық отырыстары мен тараптардан қандай да бір қосымша ақпаратты алу барысында туындаған белгілі бір мәселелерді нақтылау қажеттілігін ескере отырып, іс бойынша 2 немесе одан көп ашық отырыстары өткізілуі мүмкін.

5.3. Конвенцияның сақталмауы мәселелері бойынша шешімдер қабылдау және оларды жою жөніндегі шаралар қабылдау

Жұртшылықтың хабарламасын, мемлекеттік органның ол бойынша берген жауаптарын (ондай жауап болған кезде), тараптар ұсынған құжаттарды зерделеу мен істің мән-жайын талқылау нәтижелері бойынша тараптардың қатысуымен өтетін отырыста аталған нақты

мемлекеттің Орхус Конвенциясын сақтау мәселесі бойынша шешім қабылданады. Қарау рәсімінің осы бөлігі Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет мүшелерінің жабық отырысы шеңберінде өтеді. Ол отырыстарда қаралып отырған іс бойынша Конвенцияның сақталмау фактілерінің бар-жоғы туралы мәселе қаралып, ал егер ол фактілер анықталған жағдайда, оның бұзылған нақты баптары мен ережелері айқындалады. Содан кейін Конвенцияның сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар мен оны ұсыну нысандары туралы мәселе шешіледі. Ол шараларды Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет немесе аталған органның ұсынымы негізінде Орхус Конвенциясы Тараптарының Жиналысы қолдана алады. Осылар ескеріле отырып, тиісті іс бойынша Комитеттің қорытындылары мен ұсынымдарының жобалары әзірленіп, оны Комитет мүшелері талқылап, қабылдағаннан кейін белгіленген мерзімде мүмкін болатын түсініктемелер ұсыну үшін арыз беруші мен үкіметтік тарапқа жіберіледі. Бұдан әрі келіп түскен түсініктемелер ескеріле отырып, қорытындылар мен ұсынымдардың жобаларын Комитет түпкілікті нұсқада бекітіп, екі тарапқа жолдайды.

Қандай да бір қатысушы-мемлекеттің Орхус Конвенциясының ережелерін сақтамағаны анықталған жағдайда, оған Тараптар Жиналысының 1/7 Шешіміне сәйкес мынадай шаралар қолданылуы мүмкін:

- a) Конвенцияның жүзеге асырылуына қатысты мәселелер бойынша консультациялар беру мен көмек көрсету;
- b) тиісті Тарапқа ұсынымдар;
- c) Конвенция ережелерінің сақталуы жөніндегі әрекеттер стратегиясын іске асыру мерзімдерін және оның жүзеге асырылу барысы туралы хабардар ету жөніндегі міндеттерді қоса алғанда, Конвенцияны сақтау жөніндегі Комитетке аталған стратегияны ұсынуға сауал;
- d) жұртшылықтың хабарламасында көтерілген мәселелерді қаралуы бойынша нақты шараларға қатысты ұсынымдар;
- e) Конвенцияның сақтамау фактісі туралы арыз;
- f) ескерту;
- g) қандай да болсын шарттың қолданысын тоқтата тұруға қатысты қолданылатын халықаралық құқық нормаларына сәйкес тиісті Тараптың Конвенцияда көзделген арнайы құқықтары мен артықшылықтарынан уақытша айыру;
- h) теке-тіреспеу, соттық емес және консультациялық сипаттағы өзге де шаралар қабылдау.

Жоғарыда көрсетілген шаралардың барлық спектрін Тараптардың Жиналысы Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитеттің ұсынымы негізінде пайдалануы мүмкін. Комитет a)-d) тармақшаларында көрсетілген шараларды дербес пайдалана алады.

Қандай болсын себептермен Конвенцияны сақтамау фактісі танылмаса, бірақ Конвенцияны іске асыруға байланысты ықтимал пробелама анықталса, егер мемлекеттің өзі онымен келіссе, Комитет белгілі бір ұсынымдар беруі мүмкін екендігін атап өту қажет. Атап айтқанда, мұндай жағдай 2006 жылы бельгиялық іске байланысты туындады (рет нөмірі АССС/С/2005/11), ол бойынша арыз беруші ұсынған Конвенцияны сақтамауының барлық фактілері сот практикасына жататын, ол Белгияда Орхус Конвенциясының күшіне енуіне дейін орын алған, алайда алдағы уақытта Конвенцияның сақталуына байланысты қаралған проблемалардың туындау мүмкіндігі сақталды. Қалыптасқан жағдайда, Комитет бельгиялық тарапқа Конвенцияның сақталмау фактісін танымастан, тиісті ұсынымдар енгізді.

Тұтастай алғанда, қазіргі уақытта Тараптар Жиналыстарының аралығындағы кезеңде Конвенцияның сақталмауын қарау рәсімі қозғалған елдің жауапты мемлекеттік органының келісімі бойынша Комитет қорытындылар мен ұсынымдар нысанында дербес шешімдер шығаратын практика қалыптасуда. Олардың қорытындылар бөлігінде Конвенцияны сақтамауының белгілі аспектілері мен Орхус Конвенциясының тиісті ережелері, ал ұсынымдар бөлігінде – кемшіліктерді жою мақсатымен Тараптың қабылдауға тиісті шаралар, қажет болған жағдайда олардың мерзімдері мен іске асыру бойынша жалпы тәсілдері

көрсетіледі. Мұндай жағдайда, Конвенцияның сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар ғана қолданылады, оны Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет дербес қабылдауға құзыретті. Егер, Конвенцияның сақталуы жөніндегі Комитет ұсынған шараларды қабылдауға үкіметтік орган келісім бермесе, онда Конвенцияның сақталмағаны анықталған мемлекетке шаралар қолдану туралы мәселе Тараптардың Жиналысына шығарылады. Тараптардың Жиналысында Орхус Конвенцияның сақталмағаны туралы істер бойынша шешімдер және басқа да жағдайларда, мысалы, кезекті Тараптар Жиналысын өткізу мерзімі жақындаған жағдайда да шығарылуы мүмкін.

1-Қосымша. Экологиялық ақпарат көздері

1-кесте: Экологиялық ақпарат көздерінің түрлері және оларға мысалдар

Экологиялық ақпараттың түрлері	Тиісті ақпарат көздерінің мысалдары
<p><i>Қоршаған ортаның және оның объектілерінің жай-күйі</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Экологиялық бюллетень, қоршаған ортаның және табиғи ресурстардың жай-күйі туралы мерзімді баяндамалар. 2. Мемлекеттік экологиялық мониторинг деректерлері, олардың түрлері мен объектілері Экологиялық кодекстің 16-тарауында және табиғи ресурстардың мемлекеттік кадастрында айқындалған. 3. Экологиялық кодекстің 175-бабына және 2007 жылғы 31 шілдедегі №653 Үкіметтің арнайы қаулысына сәйкес жүзеге асырылатын аумақтың экологиялық жай-күйін бағалау деректерлері. 4. Қоршаған ортаның жекелеген элементтерін немесе объектілерінің жай-күйіне арнайы тексеру мен зерттеудің нәтижесінде алынған ақпарат (атмосфералық ауа, су, топырақ, жер, климат, озон қабаты, ландшафт, биологиялық әртүрлілік, экологиялық жүйе (экожүйе), ерекше қорғалатын табиғи аумақтар және табиғи ортаның өзге де учаскелері, жануарлар мен өсімдіктер дүниесінің объектілері және т.б.).
<p><i>Қоршаған ортаға, оның ішінде оның ластануына әсер ететін факторлар</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Стационарлық және стационарлық емес көздерден қоршаған ортаға эмиссиялардың көздері, құрамы және көлемі (ластағыш заттардың шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру). 2. Адам өмірі мен қоршаған ортаға физикалық әсер ету деңгейі мен көздері (шу, иіс, тербеліс, жұлу шығарындылары). 3. Радиациялық және электромагниттік әсер етудің деңгейі мен көздері. 4. Браконьерлікті және заңсыз пайдаланудың өзге де түрлерін қоса алғанда, табиғи ресурстар мен энергияны пайдалану. 5. Орман өрттері, өсімдіктерді өртеу, топырақтың тұздалуы, індеттер және қоршаған ортаға зиян келтіруге және оның жекелеген объектілерін жоюға байланысты өзге де факторлар. 6. Қоршаған ортаға генетикалық түрлендірілген организмдерді босату жөніндегі деректерлер. 7. Табиғи ортаға бөтен текті түрлерді интродукциялау туралы ақпарат. 8. Табиғи аумақтарда туризм. 9. Қоршаған ортаға табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың әсер етуі.

<p><i>Қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін бағдарламалық, әкімшілік және өзге де шаралар⁷¹</i></p>	<p>1. Қоршаған ортаға ықтимал әсер етуге байланысты саясатты жоспарлауға және іске асыруға байланысты әзірленетін құжаттар және олардың бекітілуі (стратегиялар, бағдарламалар, жоспарлар, заңнама, келісімдер мен шарттар).</p> <p>2. Қоршаған ортаға ықтимал әсер етуге байланысты әкімшілік және өзге де шаралар (тыйым салулар, шектеулер, лицензиялау және рұқсат беру рәсімдері, салық салу және экологиялық төлемдер және экологиялық сипаттағы өзге де шаралар, экологиялық таңбалау, экологиялық сертификаттау және т.б.).</p> <p>3. Экологиялық кодекстің 164-бабына сәйкес жұртшылыққа ақпарат беруге міндетті мемлекеттік органдар мен өзге тұлғалардың тиісті қызметі туралы ақпарат.</p>
<p><i>Шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық нормативтер мен экологиялық талаптар</i></p>	<p>1. ЖШШ-ды (жол беруге болатын шекті шоғырлануды), ӘШҚД (әсер етудің шамалап алынған қауіпсіз деңгейді), ӘЖБД (әсер етудің жол беруге болатын деңгейін) қоса алғанда, қоршаған ортаның нормативтері мен нысаналы көрсеткіштері және Экологиялық кодекстің 23 және 24-баптарына сәйкес өзге де нормативтері мен көрсеткіштері.</p> <p>2. Табиғи ортаның жекелеген объектілері бойынша белгіленетін нормативтері мен алып қою лимиттері.</p> <p>3. Экологиялық кодекстің 25-28-баптарына сәйкес табиғат пайдаланушылар үшін белгіленген қоршаған ортаға эмиссиялардың нормативтері.</p> <p>4. Табиғат пайдаланушылар үшін белгіленген табиғи ресурстарды пайдалану көлемдері.</p> <p>5. Экологиялық заңнамамен, рұқсат беру құжаттарымен, мемлекеттік органдардың шаруашылық қызмет субъектілерімен жасасқан келісімдерімен белгіленген экологиялық талаптар (қоршаған ортаны қорғау жөніндегі талаптар).</p> <p>5. Экологические требования (требования по охране окружающей среды), установленные законодательством, разрешительными документами, соглашениями государственных органов с субъектами хозяйственной деятельности.</p>
	<p>1. Мемлекеттік органдардың және Экологиялық кодекстің 164-бабының 2-тармағында көрсетілген тұлғалардың тиісті</p>

⁷¹ Мұнда табиғат қорғау шаралары туралы туралы сөз болып отырған жоқ, қоршаған ортаға әсер етуге байланысты мемлекеттік саясатты, бағдарламаларды, жоспарларды іске асыру шеңберінде қабылданатын шаралар жөнінде сөз болып отырғанына назар аударуға болады.

<p><i>Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі жоспарланатын және іске асырылатын іс-шаралар және оларды қаржыландыру</i></p>	<p>бағдарламалар мен олардың ағымдағы қызметі шеңберінде табиғат қорғау іс-шараларын жоспарлау мен іске асыру туралы ақпарат.</p> <p>2. Табиғат қорғау іс-шараларына жоспарланған, бөлінген және пайдаланған қаражаттарының көлемдері бойынша оларды пайдалану туралы бюджеттер мен есептердің деректері.</p> <p>3. Заңнама, әсерді бағалау мен мемлекеттік экологиялық сараптама рәсімдері, рұқсат беру құжаттары не мемлекеттік органдармен келісім шеңберінде белгіленген қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шараларды табиғат пайдаланушылардың орындауы туралы ақпарат.</p>
<p><i>Қоршаған ортаға әсер ететін немесе әсер етуі мүмкін қызмет, шешімдер қабылдау процесі және ол бойынша жүргізілген инспекторлық экологиялық тексерулер нәтижелері, оның ішінде қоршаған ортаға қатысты қаралған есептер, талдаулар мен өзге де мәліметтер</i></p>	<p>1. Шаруашылық және өзге де қызметпен, қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсімінің және экологиялық сараптаманың жүргізілуіне байланысты материалдар.</p> <p>2. Қоршаған ортаға әсерді бағалау объектісі болып табылатын жоспарлар, бағдарламалар, жобалар бойынша техникалық-экономикалық негіздемелер мен есептердің деректері.</p> <p>3. Экологиялық рұқсатты (қоршаған ортаға эмиссияға рұқсатты және кешенді экологиялық рұқсатты), табиғат пайдалануға лицензияларды (рұқсаттарды), егер оларды берген кезде қоршаған ортаны қорғау мәселелері қаралса, өзге де рұқсаттарды алуға байланысты ақпараттар.</p> <p>4. Қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану саласындағы бақылау-инспекциялық және құқық қолдану қызметінің нәтижелері бойынша есептер мен жекелеген мәліметтер.</p> <p>5. Экологиялық заңнамалардың сақталуына жүргізілген тексерулер шеңберінде алынған сынамалар талдауларының, экологиялық зиянды өтеу сомаларын есептеу, әкімшілік айыппұл мөлшерінің нәтижелері.</p>
<p><i>Халықтың денсаулығына, қауіпсіздігіне және тұру жағдайларына, мәдениет объектілеріне, ғимараттар мен құрылыстарға қоршаған ортаның әсері</i></p>	<p>1. Адамдардың тұратын жерлері мен еңбек қызметтерінің экологиялық жай-күйі туралы ақпарат.</p> <p>2. Қоршаған ортаның жай-күйімен және оған әсер ететін факторлармен, шаралармен, қызметтермен байланысты мәдениет, табиғат ескерткіштері объектілерінің, ғимараттардың, құрылыстардың, инфрақұрылыс объектілерінің жай-күйі туралы мәлімет.</p>

2-кесте: Мемлекеттік органдар мен оларға бағынысты ұйымдар арасында экологиялық ақпаратты бөлу

Деректерлер түрлері	Кіші түрлері	Құзыретті мемлекеттік органдар мен оларға бағынысты ұйымдар
<i>Қоршаған ортаның жай-күйі туралы ақпарат</i>	Жер бетіндегі сулар	“Қазгидромет” РММ, Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Жер астындағы сулар	Геология және жер қойнауын пайдалану комитеті, Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Атмосфералық ауа	“Қазгидромет” РММ, Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Жер, топырақ	Жер ресурстарын басқару агенттігінің Жер ресурстары және жер орналастыру жөніндегі орталығы, “Қазгидромет” РММ, Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Радиациялық фон	“Қазгидромет” РММ, Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Биологиялық әртүрлілік	Орман және аң шаруашылығы комитеті, Балық шаруашылығы комитеті, Жер ресурстарын басқару агенттігінің Жер ресурстары және жер орналастыру жөніндегі орталығы, Статистика агенттігі
	ООПТ	Республикалық - Орман және аң шаруашылығы комитеті, өңірлік - әкімдіктер
	Ландшафт және табиғи орта	Орман және аң шаруашылығы комитеті, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі
	Сәулет-ландшафттық орта	Жергілікті мемлекеттік органдар (әкімдіктер, мәслихаттар)

	Климаттың өзгеруі	“Қазгидромет” РММ, Экология мен климаттың Қазақ ғылыми-зерттеу институты
<i>Қоршаған ортаға әсер ету факторлары</i>	Жер бетіндегі суларды пайдалану	Су ресурстары жөніндегі агенттігі, Статистика агенттігі
	Жер пайдалану	Жер ресурстарын басқару агенттігі, әкімдіктер, Статистика агенттігі
	Жер астындағы суларды пайдалану	Су ресурстары жөніндегі комитет, Геология және жер қойнауын пайдалану комитеті, Статистика агенттігі
	Орман ресурстарын пайдалану	Орман шаруашылығының мемлекеттік мекемелері, Статистика агенттігі
	Атмосфераға шығарындылар	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау комитеті, мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары), Статистика агенттігі, Ішкі істер министрлігі
	Шу, тербеліс	Санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау комитеті, санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары)
	Жердің ластануы	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Статистика агенттігі
	Өнеркәсіптік қалдықтар	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Энергетика және минералды ресурстар министрлігі, Статистика агенттігі
	Тұрмыстық қалдықтар	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, әкімдіктер, санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары), Тұрмыстық қалдықтарды шығару және кәдеге жараты жөніндегі кәсіпорын
	Суға ағызу	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Статистика агенттігі
Қауіпті заттарды пайдалану	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау комитеті, санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары), Төтенше жағдайлар министрлігі, Статистика агенттігі	

	Радиация көздерін пайдалану	Атом энергетикасы жөніндегі комитет, Санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау комитеті, санитарлық-эпидемиологиялық қадағалаудың департаменттері (басқармалары), Төтенше жағдайлар министрлігі
	Өнімнің сапасы мен экологиялық қауіпсіздігі	Денсаулық сақтау министрлігі, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, Техникалық реттеу және метрология комитеті
	Озон бұзатын заттарды пайдалану	Қоршаған ортаны қорғау министрлігі
	Табиғи аумақтарға туризм	Туризм және спорт министрлігі, Орман және аң шаруашылығы комитеті, әкімдіктер
	Төтенше жағдайлар	Төтенше жағдайлар министрлігі, әкімдіктер
<i>Қоршаған ортаға әсер ететін шаралар</i>	Саясат, стратегиялар, бағдарламалар, жоспарлар	Президент, Үкімет, Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, өзге де министірліктер, мәслихаттар, әкімдіктер
	Заңнама	Қоршаған ортаға қатысты нормативтік құқықтық актілерді әзірлеуге уәкілетті орталық және жергілікті мемлекеттік органдар
	Қоршаған орта саласындағы келісімдер	Осындай келісімдердің тараптары болып табылатын мемлекеттік органдар
	Тыйым салулар, шектеулер	Тиісті тыйым салулар мен шектеулерді белгілеуге уәкілетті мемлекеттік органдар
	Экологиялық төлемдер мен экономикалық ынталандыру шаралары	Үкімет, Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі және өздерінің өкілеттіктеріне сәйкес өзге де министірліктер
<i>Экологиялық нормативтер мен шаруашылық қызметке қойылатын экологиялық талаптар</i>	ЖШШ (жол беруге болатын шекті шоғырлану), ӘШҚД (әсер етудің шамалап алынған қауіпсіз деңгейі), ӘЖБД (әсер етудің жол беруге болатын деңгейі)	Денсаулық сақтау министрлігі, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі
	Қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштері	Республикалық және ООПТ бойынша – Үкімет, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі Өңірлік – мәслихаттар, әкімдіктер

	Табиғи ресурстарды пайдаланудың рұқсат берілген көлемдері, олардың нормативтері, лимиттері,	Үкімет, Су ресурстары жөніндегі Орман және аң шаруашылығы комитеті, Балық шаруашылығы жөніндегі комитет, Геология және жер қойнауын пайдалану комитеті, мәслихаттар, әкімдіктер
	Шаруашылық қызметке қойылатын экологиялық талаптар	Үкімет, Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, мәслихаттар, әкімдіктер
<i>Табиғатты қорғау іс-шаралары</i>	Бағдарламалармен көзделгендер	Мемлекеттік бюджеттен қаржыландырылатын бағдарламалар әкімшілері және жауапты орындаушылар
	Мемлекеттік органдар мен ұйымдардың жоспарларымен көзделгендер	Тиісті мемлекеттік органдар мен ұйымдар
	Келісімдермен және шарттармен көзделгендер	Келісілген табиғат пайдалану іс-шараларын орындауға мониторингті жүзеге асыруға құқығы бар мемлекеттік органдар
<i>Қоршаған ортаға ықтимал әсер ететін шаруашылық және өзге де қызмет</i>	ҚОӘБ және экологиялық сараптамаға байланысты құжаттамалар	1-4 сыныптағы объектілер бойынша өндірістік объектілердің санитарлық сыныпталуына сәйкес - Қоршаған ортаны қорғау министрлігі, 5 сыныптағы объектілер бойынша - Табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу департаменттері (басқармалары)
	Қоғамдық тыңдаулар барысында ұсынылатын ҚОӘБ материалдары	Әкімдіктердің табиғи ресурстар және табиғат пайдалануды реттеу департаменттері (басқармалары), ҚОӘБ тиісті құжаттамалар жобаларының бастамашылары мен әзірлеушілері
	Бақылау-инспекциялық және құқық қорғау қызметтерінің нәтижелері бойынша деректерлер	Бас прокуратураның Статистика және арнайы есеп комитеті, қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық жөніндегі істерді қарауға уәкілетті мемлекеттік органдар (Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 3-бөлімін қараңыз), ішкі істер органдары
<i>Қоршаған ортаның әсері</i>	Адам денсаулығының және қауіпсіздігінің жай-күйі, олардың өмір сүру жағдайы	Денсаулық сақтау министрлігі, Төтенше жағдайлар министрлігі
	Мәдениет объектілерінің, ғимараттар мен құрылыстардың жай-күйі	Төтенше жағдайлар министрлігі, Мәдениет және ақпарат министрлігі, әкімдіктер

3-кесте: Халыққа жариялы қызмет көрсететін және мемлекеттік органдардың функцияларын жүзеге асыратын ұйымдардың мысалдары

Мемлекеттік органдардың функцияларын жүзеге асыратын ұйымдар	
<i>Мемлекеттік орган</i>	<i>Бақылау органдары</i>
Қоршаған ортаны қорғау министрлігі	«Қазгидромет» РМК, «Қоршаған ортаны қорғаудың ақпараттық-талдау орталығы» РМК, «Экология және климат жөніндегі Қазақ ғылыми-зерттеу институты» РМК
АШМ Орман және аң шаруашылығы комитеті	Қорықтар мен ұлттық табиғи саябақтар, « Орман шаруашылығын жобалау жөніндегі Қазақ мемлекеттік жобалау-ізвестіру институты» РМК, «Жасыл аймақ» РМК
АШМ Су ресурстары жөніндегі комитет	Су шаруашылығы, «Қазагромелиоводхоз» Республикалық әдістемелік орталығы
Денсаулық сақтау министрлігі	«Республикалық санитарлық-эпидемиологиялық станциясы» ММ
Энергетика және минералды ресурстар министрлігі	«Қазақстан Республикасының Ұлттық ядролық орталығы» РМК, «Уранликвидрудник» РМК
Жер ресурстарын пайдалану агенттігі	Жер ресурстары және жер орналастыру жөніндегі орталық
Статистик агенттігі	«Қазақстан Республикасы Статистика жөніндегі агенттігінің Ақпараттық-есептеу орталығы» РМК
Әкімдіктер	Жергілікті табиғи саябақтар, орман шаруашылығының мемлекеттік мекемелері
Халыққа жариялы қызмет көрсететін ұйымдар	
Әкімдіктер	Тұрмыстық қалдықтарды шығарумен және кәдеге жаратуымен, елді мекендерді абаттандырумен және көгалдандырумен айналысатын, ауыз сумен қамтамасыз ету мен кәріз бойынша қызмет көрсететін кәсіпорындар

2-Қосымша. Жұртшылықтың экологиялық ақпаратты алуға арналған сауалдары

4-кесте: Экологиялық ақпаратқа арналған сауалдардың қаралу мерзімдері

Сауалға мысал	Қаралу мерзімдері	Шағымданған жағдайда мерзімді қолдануды растау
Басқа мемлекеттік органның құзыретіне жататын ақпаратты сұрату	Сауал 3 жұмыс күні ішінде қайта жолданады	Ақпаратты ұсынудан жазбаша бас тарту шеңберінде сауалды қайта жолдау туралы арыз берушіні хабардар ету
Сауал жолданып отырған мемлекеттік органда бар мәліметтерді, құжаттар мен материалдардың, ақпараттық жүйелердің деректерлерін сұрату	Күнтізбелік 15 күннен кешіктірілмей беріледі.	Сауал жолданып отырған органда осындай ақпараттың бар екенін растау
Сауал жолданып отырған жоғары тұрған мемлекеттік органда немесе оған бағынысты ұйымда бар мәліметтерді, құжаттар мен материалдардың, ақпараттық жүйелердің деректерлерін сұрату	Күнтізбелік 30 күннен кешіктірілмей беріледі.	Жоғары тұрған мемлекеттік органға немесе оған бағынысты ұйымға жолданған сауалдың көшірмесі
Сауал жолданып отырған мемлекеттік органның аумақтық органында немесе оған бағынысты ұйымда бар мәліметтерді, құжаттар мен материалдардың, ақпараттық жүйелердің деректерлерін сұрату	Күнтізбелік 30 күннен кешіктірілмей беріледі.	Аумақтық органға оған бағынысты ұйымға жолданған сауалдың көшірмесі
Басқа мемлекеттік органның немесе оған бағынысты ұйымнан нақтылауды талап ететін мәліметтерді немесе деректерлерді мемлекеттік органның сұрату	Күнтізбелік 30 күннен кешіктірілмей беріледі.	Басқа мемлекеттік органға оған бағынысты ұйымға жолданған сауалдың көшірмесі
Табиғат пайдаланушыдан алуға қажетті мәліметтерді немесе деректерлерді мемлекеттік органның сұрату не ол мәліметтерді ашу үшін табиғат пайдаланушылармен келісу талап етіледі	Күнтізбелік 30 күннен кешіктірілмей беріледі.	Табиғат пайдаланушымен хат-хабар жазысулардың көшірмелері
Оларды нақтылау үшін жергілікті жерлерге баруды қажет ететін мәліметтер мен деректерлерді сұрату, мысалы, экологиялық заңнамалардың, жұртшылықтың экологиялық құқықтарының бұзылу фактілерін анықтайтын жағдайлар	Күнтізбелік 30 күннен кешіктірілмей беріледі.	Жергілікті жерлерге бару нәтижелері бойынша жасалған актінің көшірмесі
Мемлекеттік орган болып табылмайтын субъектіден экологиялық ақпарат сұрату	Бір айдан кешіктірілмей беріледі	
Оларды алу үшін инспекциялық тексерулер, зерттеулер немесе сынамаларға талдаулар	Күнтізбелік 60 күннен кешікті-	Мемлекеттік орган басшысының немесе

жүргізу қажет болатын мәліметтер мен деректерлер сұрату	рілмей беріледі.	орынбасарының мерзімнің ұзартылуы туралы шешімнің көшірмесі және арыз берушіге хабарлау
---	------------------	---

5-кесте: Экологиялық ақпаратты ұсынудан бас тарту үшін негіздер

Бас тарту үшін негіздер	Заң нормасы	Мысалдар
Сауал өтініш беруші сұратқан мәліметтер мен деректерді анықтауға мүмкіндік бермейді	Экологиялық кодекстің 167-бабы 1-тармағының 1) тармақшасы	1. Сауал айтарлықтай жалпылама түрде тұжырымдалып, одан сұралып отырған ақпараттың нысаны анық емес. 2. Арыз берушімен сауалдың мәнін нақтылау қажет.
Сұралып отырған ақпарат жоқ	Экологиялық кодекстің 167-бабы 1-тармағының 2) тармақшасы	1. Сауал сұралып отырған мемлекеттік органның немесе өзге тұлғаның құзыретіне жатады, бірақ оларда ақпарат жоқ. 2. Мемлекеттік органнан сұралып отырған ақпарат басқа мемлекеттік органның құзыретіне жатады. Бұл жағдайда сауал құзыретті мемлекеттік органға қайта жолданады. 3. Сұратылып отырған экологиялық ақпарат жоқ және объективтік жағынан оны алу өте қиын немесе орынсыз.
Қызмет бабында пайдаланылатын (ҚБП) санатқа жатқызылған ақпараттарды сұрату	Әкімшілік рәсімдер туралы заңның 13-бабының 4-тармағы	1. Ақпарат мемлекеттік орган, ұйым басшысының шешімімен құжаттардың «қызмет бабында пайдалану» санатына жатқызылуы мүмкін. Қызмет бабында пайдалану материалдарында арнайы белгі қойылады. 2. Азаматтардың құқықтарына, бостандықтары мен мүдделеріне қатысты ақпараттарды қызмет үшін пайдаланылатындардың қатарына жатқызуға тыйым салынады.
Ақпараттарды ұсыну жедел-іздістіру қызметінің, анықтаудың және алдын ала тергеудің құпиясын бұзады	Жедел-іздістіру қызметі туралы заңның 14-бабы және ҚР Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 53 және 205-баптары	Сұратылып отырған ақпарат жедел-іздістіру қызметінің, алдын ала тергеу немесе анықтау процесіне жатады. Оларға қол жеткізуге рұқсатты алдын ала тергеу немес анықтау органы береді.

Коммерциялық құпияға жатқызылған мәліметтерге қатысты сауал	ҚР АҚ 126-бабы	Қоршаған ортаға әсер ететін кәсіпорынның қызметі жөніндегі экономикалық деректерлер.
Авторлық құқық немесе зияткерлік меншік құқығы бұзылса	АҚ 964-бабы, «Ақпараттан-дыру туралы» Заңның 15, 20-22-баптары	Экологиялық ақпаратты қамтитын идеялар, құжаттар, материалдар, бірақ олар авторлық немесе патенттік құқық нысанын қамтиды.
Жеке немесе отбасылық құпияны құрайтын мәліметтерге қатысты сауал	Конституцияның 18-бабының 1,2-тармақтары «Ақпараттан-дыру туралы» Заңның 15-бабы	Жеке тұлғалардың, сұратылып отырған ұйым қызметкерлерінің жеке немесе медициналық деректерлері, жеке өмірі туралы деректерлері, жалақысы туралы ақпарат және тағы басқалар.
Бастапқы статистикалық ақпараттың құпиялылығы	Мемлекеттік статистика туралы заңның 13-бабы	Нақты кәсіпорынның шығарындылары, төгінділері және орналастырылатын қалдықтары туралы статистикалық деректерлер

3-Қосымша. Жұртшылыққа шешімдер қабылдауға қатысу құқығын беретін шаруашылық қызметтің түрлері

Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы Конвенцияға 1-қосымша

6-баптың 1 а)-тармағында аталған қызмет түрлерінің тізбесі⁷²

1. Энергетика:

- мұнай өңдеуші және газ өңдеуші зауыттар;
- газдандыруға және көмірді сұйылтуға арналған қондырғылар;
- жылу электр станциялары және жағу үшін 50 мегаватт (МВт) немесе одан да көп жылу қуаты әкелінген басқа да қондырғылар;
- кокос пештері;
- мұнай электр станцияларын немесе 1-реакторларды бөлшектеуді немесе пайдаланудан шығаруды қоса алғанда (барынша қуатты тұрақты жылу жүктемесінің 1 кВт-нан аспайтын бөлінетін және өндірілетін материалдарды өндіру мен консервациялауға арналған зерттеу қондырғыларын қоспағанда) атом электр станциялары және атомды реакторы бар басқа да қондырғылар;
- сәулеленген ядролық отынды ұқсатуға арналған қондырғылар;
- мынаған арналған қондырғылар:
  - ядролық отынды өндіру мен байытуға арналған;
  - сәулеленген ядролық отынды немесе жоғары радиоактивтік қалдықтарды өңдеуге арналған;
  - сәулеленген ядролық отынды түпкілікті ажыратуға арналған;
- өндірістік объекті аумағынан тысқары басқа орындардағы сәулеленген ядролық отынды немесе радиоактивті қалдықтарды тек сақтауға арналған (10 жылдан астам уақытқа жоспарланған).

2. Металдар өндіру және өңдеу:

- металл рудаларын (сульфитті руданы қоса алғанда) күйдіруге немесе агломерациялауға арналған қондырғылар;
- сағатына 2,5 тоннадан асатын өнімділіктегі үздіксіз ағызуды қоса алғанда, шойынды немесе болатты қайта балқытуға (бірінші немесе екінші балқыту) арналған қондырғылар;
- қара металдарды өңдеуге арналған қондырғылар:
  - а) сағатына 20 т шикі болаттан асатын қуаты бар ыстық прокаттау стандарты;
  - б) балғаға 50 кДж-ден асатын, тұтынылатын жылу қуаты 20 МВт-тан асатын ұста балғалары;
  - с) сағатына 2 тоннадан асатын шикі болатты бере отырып қорғаныш шашыратқы металл жамылғыларын жағу;
- өндірістік қуаты күніне 20 тоннадан асатын қара металдар құю;
- мыналарға арналған қондырғылар:
  - а) рудадан қышқылдандырылмаған металдарды, металлургиялық, химиялық немесе электролиттік процестер арқылы концентраттарды немесе қайталама шикізат материалдарын өндіру;

---

⁷² Конвенцияға 1-қосымша.

б) қорғасын мен кадмий үшін күніне 4 тоннадан немесе басқа барлық металдар үшін 20 тоннадан асатын балқыту қуаты бар, легирленгенін қоса алғанда, түсті металдардың, оның ішінде рекуперирленген өнімдердің (рафинирленген, құю өндірісі және т.б.) қорытпалары;

- электролиттік немесе химиялық процестерді пайдалана отырып металдарды және пластикалық материктерді беткі өңдеуге арналған қондырғылар, бұл кезде өңдеу үшін пайдаланылатын күбілердің көлемі 30 текше м-ге артады.

3. Минерал шикізатын ұқсату жөніндегі өнеркәсіп:

- күніне 500 т-дан асатын өндірістік қуаты бар айналмалы күйдіру пештерінде цемент клинкерін, немесе күніне 50 т-дан асатын өндірістік қуаты бар айналмалы күйдіру пештерінде, немесе күніне 50 т-дан асатын өндірістік қуаты бар басқа да пештерде әк өндіруге арналған қондырғылар;
- асбест өндіруге немесе құрамында асбест бар өнімдерді эзірлеуге арналған қондырғылар;
- әйнек талшығын қоса алғанда, күніне 20 т-дан асатын балқытқыш қуаты бар әйнек өндірісіне арналған қондырғылар;
- күніне 20 т-дан асатын балқытқыш қуаты бар, минералдық талшықтар өндірісін қоса алғанда, минералды заттар ерітуге арналған қондырғылар;
- күйдіру арқылы керамикалық өнімдерді, атап айтқанда шатыр қыштарын, кірпіш, отқа төзімді кірпіш, керамикалық плиткалар, тас керамикалар немесе фарфор бұйымдар өндіруге арналған, күйдіру пештерінің қуаты 4 текше метрден асатын және күйдіру пештеріндегі садкидің тығыздығы 300 кг/текше метрден асатын қондырғылар.

4. Химия өнеркәсібі: осы тармақта аталған қызмет санаттарының мәні шегіндегі өндіріс а) - г) тармақшаларында аталған заттарды немесе заттар топтарын химиялық өңдеу көмегімен өнеркәсіптік көлемдерде өндіруді білдіреді:

а) мынадай негізгі органикалық химиялық заттарды өндіруге арналған химиялық қондырғылар;

- i. қарапайым көмірсутектер (линиялық немесе циклдік, қаныққан немесе қанықпаған, алифаттық немесе ароматтық);
- ii. спирттер, альдегидтер, кетондар, карбонды қышқылдар, күрделі эфирлер, ацетаттар, қарапайым эфирлер, тотықтар, эпоксидті смолалар секілді құрамында қышқыл бар көмірсутектер;
- iii. күкіртті көмірсутектер;
- iv. аминдер, амидтер, азоттың қосылысы секілді азотты көмірсутектер;
- v. құрамында фосфор бар көмірсутектер;
- vi. галогенизделген көмірсутектер;
- vii. органометалдық қосылыстар;
- viii. негізгі пластикалық материалдар (полимерлер, синтетикалық талшықтар және целлюлоза базасындағы талшықтар);
- ix. синтетикалық каучук;
- x. бояулар мен пигменттер;
- xi. беткі-активті заттар;

б) мына секілді негізгі бейорганикалық заттарды өндіруге арналған химиялық қондырғылар:

- i. аммиак, хлор немесе хлорлы сутек, фтор немесе фторлы сутек, көміртек оксидтері, күкірт қосылыстары, азот оксидтері, сутек, күкірт диоксиді, көміртек хлорокисі секілді газдар;
- ii. хромды қышқыл, азот қышқылы, хлорлы-сутекті қышқыл, күкірт қышқылы, олеум, күкіртті қышқыл секілді қышқылдар;
- iii. аммоний гидроксиді, калий гидроксиді, натрий гидроксиді секілді сілтілер;

- iv. хлорлы аммоний, хлорлықшқыл калий, көмірқышқыл калий, көмірқышқыл натрий, перборат, азотқышқыл күміс секілді тұздар;
  - v. металл еместер, металдардың оксидтері немесе кальций карбиді, кремний, кремний карбиді секілді басқа да бейорганикалық қосылыстар;
- с) фосфор, азот немесе калий минералды тыңайтқыштарын (қарапайым немесе күрделі тыңайтқыштарды) өндіруге арналған химиялық қондырғылар;
- д) өсімдік шаруашылығы және биоцидтер үшін негізгі өнімдерді өндіруге арналған химиялық қондырғылар;
- е) негізгі фармацевтикалық өнімдерді өндіру үшін химиялық немесе биологиялық процестер қолданылатын қондырғылар;
- ф) жарылғыш заттарды өндіруге арналған химиялық қондырғылар;
- г) белок жем қоспаларын, ферменттер және басқа белоктық заттар өндіру үшін химиялық немесе биологиялық процестер пайдаланылатын химиялық қондырғылар.
5. Қалдықтарды өңдеу және алып тастау:
- қауіпті қалдықтарды өртеуге, рекуперациялауға, химиялық өңдеуге немесе көмуге арналған қондырғылар;
  - сағатына 3 т-дан асатын өнімділігі бар коммуналдық-тұрмыстық қалдықтарды жағуға арналған қондырғылар;
  - күніне 50 т-дан асатын өнімділігі бар қауіпті емес қалдықтарды жоюға арналған қондырғылар;
  - инерттік қалдықтарды қоспағанда, күніне 10 т-дан астам қалдықтар түсетін, немесе жалпы сыйымдылығы 25 000 т-дан асатын төгінді орындар.
6. 150 000 адам мөлшеріндегі халық санының эквивалентінен асып түсетін өнімділігі бар сарқынды суларды тазартуға арналған қондырғылар.
7. Мыналарға арналған өнеркәсіптік қондырғылар:
- a) ағаштан немесе соған ұқсас талшықты материалдардан целлюлоза өндірісі;
  - b) күніне 20 т-дан асатын өндірістік қуаты бар қағаз және картон өндірісі.
8. a) Алысқа қатынайтын темір жол линияларын және негізгі ұшу-қону алаңының ұзындығы 2 100 м немесе одан да астам аэропорттар салу;
- b) автомагистральдар мен ұшқыр жолдар салу;
- c) төрт немесе одан да көп жүріс жолы бар жаңа жолдар салу немесе төрт немесе одан да көп жүріс жолдарын жасау мақсатында, жаңа жол немесе қайта жаңғыртылған және/немесе кеңейтілген учасок 10 км немесе одан да үздіксіз ұзақ болатындай, екі немесе одан аз жүріс жолдары бар бұрынғы жолдарды қайта жаңғырту және/немесе ұлғайту.
9. a) Ішкі кеме жүрісіне арналған, 1 350 т-дан астам су сыйымдылығы бар кемелердің өтуіне жол беретін ішкі кеме жүзісіне арналған ішкі су жолдары;
- b) 1 350 т-дан астам су сыйымдылығы бар кемелерді қабылдай алатын жағалаулық және шығыңқы порттармен байланысты (паромдық өткел айлақтарын қоспағанда) жүк тиеу мен түсіруге арналған сауда порттары, айлақтар.
10. Жер асты суларын жинау немесе жыл сайынғы жиналатын немесе толтырылатын су 10 млн. текше метрге тең болатын немесе одан асып түсетін жер асты суларын жасанды жолмен толықтыру жүйелері.
11. a) Өзен бассейндері арасындағы су ресурстарын ауыстырып отыру жөніндегі жұмыстар, мұндай жағдайда бұл ауыстыру су жетімсіздігін болдырмауға бағытталған және ауыстырылатын су мөлшері жылына 1000 млн. текше метрден асады;

Екі жағдайда да су құбырының ауыз суын ауыстырып жіберуге болмайды.

12. Коммерциялық мақсаттарда мұнай мен табиғи газ өндіру, бұл жағдайда алынатын мөлшер мұнай жағдайында күніне 5000 тоннадан және газ жағдайында 500 000 текше метрден асады.

13. Ұсталатын немесе сақталатын судың жаңа немесе қосымша мөлшері 10 млн. текше метрден асатын суды ұстауға немесе үнемі сақтауға арналған бөгендер немесе басқа да объектілер.

14. Диаметрі 8000 мм-ден астам және ұзақтығы 40 км-ден астам газды, мұнайды немесе химиялық заттарды тасымалдауға арналған құбыр желілері.

15. Құстарды немесе шошқаларды қарқынды өсіруге арналған:

а) құстар үшін 40 000-нан;

б) бордақы шошқалар (салмағы 30 кг-нан астам) үшін 2 000 орыннан;

с) аналық шошқалар үшін 750-ден астамға есептелген қондырғылар.

16. Қарьерлер және 25 га-дан асатын учаске бетінен пайдалы қазбаларды ашық алу немесе 150 га-дан асатын учаске бетінен торф алу.

17. Кернеуі 2220 кВ немесе ұзақтығы 15 км-ден асатын электр берілістерінің әуе желілерін салу.

18. Мұнай, мұнай-химия немесе химия өнімдерін сақтау үшін сыйымдылығы 200 000 т немесе одан да көп қондырғылар.

19. Қызметтің басқа да түрлері:

- күніне өңделетін материалдардың көлемі 10 т-дан асып түсетін алдын ала өңдеуге (жуу, ағарту, мерсеризация секілді операциялар) немесе талшықты немесе текстильді бояуға арналған қондырғылар;

- ұқсату мөлшері күніне 12 т-дан асып түсетін былғары мен терілерді илеуге арналған қондырғылар;

а) күніне 50 т-дан асатын тұтас етті ұқсату бойынша қуаты бар қасапханалар;

б) мыналардан тамақ өнімдерін өндіру мақсатында өңдеу және ұқсату:

і. күніне 75 т-дан асатын дайын өнім өндіру жөнінде қуаты бар мал шикізаты (сүттен басқа);

й) күніне 300 тоннадан асатын дайын өнім өндіретін өндірістік қуаты бар (тоқсандық негізде орташа көрсеткіш) өсімдік шикізаты;

с) сүтті өңдеу мен ұқсату, бұл кезде алынатын сүттің мөлшері күніне 200 т-дан асады (жылдық негізде орташа көрсеткіш);

- күніне 10 т-дан асатын ұқсатушы қуаты бар үй жануарларының тұтас еттерін немесе мал шаруашылығы қалдықтарын бөлуге немесе рециркуляциялауға арналған қондырғылар;

- сағатына 150 кг-нан астам немесе жылына 200 т-дан астам өндірістік қуаты бар, органикалық еріткіштерді пайдалана отырып заттарды, бұйымдарды немесе өнімдерді беткі өңдеуге арналған, атап айтқанда әрлеуге, басуға, жабуға, майсыздандыруға, гидрооқшаулауға, калибровкалауға, бояуға, тазалауға немесе дымқылдауға арналған қондырғылар;

- жағу немесе графиттендіру арқылы көміртек (табиғи кокс) немесе электрографит өндіруге арналған қондырғылар.

20. 1 - 19-тармақтарда қамтылмаған кез келген қызмет түрі жұртшылықтың қатысуы ұлттық заңдарға сәйкес қоршаған ортаға ықпал етуді бағалаудың рәсімдері шеңберінде көзделеді.

21. Осы Конвенцияның 6-бабының 1 а) тармағының ережесі, егер тек олардың қоршаған орта мен денсаулыққа айтарлықтай зиянды ықпал жасау мүмкіндігі болмаса, айрықша немесе негізінен жаңа әдістерді немесе өнімдерді әзірлеу және тексеру мақсатында жүзеге асырылатын жоғарыда аталған жобалардың ешбіріне қолданылмайды.

22. Осы сөйлемде белгіленген өлшемдерге/ақаулы мөлшерлерге өзінше жауап беретін қызметтің кез келген өзгеруі немесе ұлғайтылуы осы Конвенцияның 6-бабының 1 а) тармағының қолданылуына ілігеді. Қызметтің кез келген өзгеруі немесе ұлғайтылуы осы Конвенцияның 6-бабының 1 б) тармағының қолданылуына ілігеді.

Ескерту:

1) *Атом электр станциялары және басқа да атом реакторлары барлық ядролық отын немесе басқа радиоактивті ластаушы элементтер қондырғының өнеркәсіптік алаңынан түпкілікті әкетілген кезде мұндай қондырғылар болуы тоқтатылады.*

2) *Осы Конвенцияның мақсаттары үшін "аэропорт" 1944 жылғы Чикаго конвенциясының мазмұнында бар, Халықаралық азаматтық авиация ұйымын құратын (14-қосымша) анықтамаға сәйкес келетін аэропортты білдіреді.*

3) *Осы Конвенцияның мақсаттары үшін "ұшқыр жол" 1975 жылғы 15 қарашада Халықаралық автомагистральдар туралы Еуропа келісімінде мазмұндалған анықтамаға сәйкес келетін жолды білдіреді.*

4-Қосымша. Өндірістік объектілерді жобалау және орналастыру

6-кесте: Қорғалу, санитарлық-қорғаныш және өзге де қорғаныш аймақтарына мысалдар

Оларды белгілеу үшін заңнамалық негізі	Аймақтар түрі
«Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» 2006 жылғы 7 шілдедегі №175-III Заңы	Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар аймақтары
Денсаулық сақтау министрі міндетін атқарушысының 2005 жылғы 8 шілдедегі №334 бұйрығымен бекітілген өндірістік объектілерді жобалауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар	Өндірістік объектілерінің санитарлық-қорғаныш аймақтары
Су кодексі, Үкіметтің 2004 жылғы 16 қаңтардағы №42 қаулысымен бекітілген Су қорғау аймақтары мен белдеулерін белгілеу ережесі	Су қорғау аймақтары мен белдеулері
Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2005 жылғы 18 ақпандағы N 63 Бұйрығымен бекітілген «Су көздерінің және шаруашылық - ауыз су құбырларының санитарлық қорғау аумағын күтіп-ұстауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» санитарлық-эпидемиологиялық ережелері мен нормалары	Айыз сумен жабдықтау көздерін санитарлық қорғау аймақтары
Экологиялық кодекс, «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 30 маусымдағы № 1468-ХІІ Заңы, «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 18 желтоқсан №1787-ХІІ Заңы	Төтенше экологиялық жағдайлар мен экологиялық қасірет аймақтары

7-кесте: Өндірістік объектілерді жобалау жөніндегі нормативтік құжаттар

Реттеу нысанасы	Нормативтік құжаттар
<p><i>Кәсіпорынды, ғимаратты және құрылысты салуға арналған жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеу, келісу, бекіту тәртібі және оның құрамы</i></p>	<p>- «Кәсіпорынды, ғимаратты және құрылысты салуға арналған жобалау-сметалық құжаттаманы әзірлеу, келісу, бекіту тәртібі және оның құрамы туралы нұсқаулық» А.2.2-1-2001 ҚР ҚНМЕ</p> <p>- Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №204-ө Бұйрығымен бекітілген Жоспарлау алдындағы, жоспарлау, жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасын әзірлеу кезінде көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсеріне бағалау жүргізу бойынша Нұсқаулық</p>
<p><i>Өндірістік объектілерді және ғимараттарды, өнеркәсіп кәсіпорындары құрылыстарын жобалаудың жалпы ережелері мен нормалары</i></p>	<p>- Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрі міндетін атқарушысының 2005 жылғы 8 шілдедегі №334 Бұйрығымен бекітілген Өндірістік нысандарды жобалауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар</p> <p>- «Қала құрылысы. Қалалық және ауылдық аумақтарды жоспарлау және құрылысы» 3.01-01-2002 ҚР ҚНМЕ</p> <p>- «Өндірістік ғимараттар» 2.09.02-85 ҚНМЕ</p> <p>- «Өнеркәсіп кәсіпорындарының құрылысы» 2.09.03-85 ҚНМЕ «Типтік жобалау құжаттамалары» 1.02-28-2004 ҚР ҚНМЕ.</p>
<p><i>Өндірістік объектілер мен құрылыстың жекелеген түрлерін жобалау ережелері мен нормалары</i></p>	<p>Жекелеген мысалдар: «Өнеркәсіптік қалдықтарды зарарсыздандыру және көму бойынша полигондарды жобалау жөніндегі ұсыным» ҚР СЕ 1.04-06-2004; «Қоқыстиейтін станциялар. Жобалау нормалары» 4.05-05-2003 ҚР СН; «Радиоактивті рудаларды жерасты сілтілендіруді өндіру полигондарын жобалау, салу, пайдалануға беру, консервациялау және жою» № 5.01.026-99 Санитарлық ережелер мен нормалар (СНП-ПВ-99)</p>

5-Қосымша. Экологиялық рұқсаттар мен арнайы табиғат пайдалануға арналған рұқсаттарды шектеу, тоқтата тұру және тоқтату

8-кесте: Рұқсаттардың қолданылуын шектеу, тоқтата тұру және тоқтату үшін негіздер

Рұқсат түрлері	Шектеу, тоқтата тұру, тоқтату	Заңның нормасы	Шектеу, тоқтата тұру, жою үшін негіздер
<i>Қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсаттар</i>	Тоқтата тұру	Экологиялық кодекстің 77-бабының 2-тармағы	1. табиғат пайдаланушылардың дұрыс емес деректерді табыс ету фактілері, оның ішінде қоршаған ортаға эмиссиялар нормативтерін есептеуге байланысты қателіктер анықталса; 2. табиғат пайдаланушылар рұқсатта көрсетілген табиғат пайдалану шарттарын, экологиялық заңнамасында белгіленген экологиялық талаптар мен нормаларды бұзса тоқтата тұруы мүмкін.
	Тоқтату	Экологиялық кодекстің 77-бабының 3-тармағы	1) табиғат пайдаланушылар рұқсатта көрсетілген табиғат пайдалану шарттарын, экологиялық заңнамасында белгіленген экологиялық талаптар мен нормаларды ұдайы (рұқсаттың қолданылу мерзімі ішінде 3 реттен астам) бұзса; 2) рұқсаттың қолданылуы тоқтатыла тұруға қатысты жолсыздықтар белгіленген мерзімде жойылмаса; 3) қоршаған ортаға елеулі залал келтірілсе және халықтың өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігіне қатер төндірсе; 4) қоршаған ортаға эмиссияларға жаңа рұқсат ресімделіп, берілгеннен кейін ол тоқтатылады
<i>Жер пайдалану-ға арналған келісім-шарт</i>	Бір жақты тоқтату	Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңның 45-2-бабының 1-тармағы	1) мердігер барлау, өндіру, бірлескен барлау мен өндіру не барлаумен және (немесе) өндірумен байланысты емес жерасты құрылыстарын салуды және (немесе) пайдалануды жүргізуді тоқтата тұру туралы шешім қабылдауға әкеп соққан себептерді жоюдан бас тартқан кезде, не осы себептер оларды жою үшін жеткілікті мерзімде жойылмаса; 2) жер қойнауын пайдаланушылар Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңның 70-бабында көзделген шараларды қолданбаса; 3) жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды тоқтата тұруға әкеп соққан себептерді жою мүмкін болмаса; 4) мердігер келісімшартта не жұмыс бағдарламасында белгіленген міндеттемелерін

			<p>елеулі түрде бұзған кезде;</p> <p>5) жер қойнауын пайдалану құқығы осы Заңға сәйкес кепіл нысанасы болып табылатын жағдайды қоспағанда, мердігер Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес банкрот деп танылса;</p> <p>6) Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңның 71-бабының мемлекеттің басым құқығына қатысты үшінші бөлігі орындалмаса</p>
<i>Арнайы су пайдалану-ға арналған рұқсаттар</i>	Тоқтату	Су кодексінің 75-бабы	<p>1) су ресурстары нысаналы мақсатында пайдаланылмаған;</p> <p>2) ауыз сумен жабдықтауға арналған су ресурстары бір жыл бойы пайдаланылмаған;</p> <p>3) су ресурстары үш жыл бойы пайдаланылмаған;</p> <p>4) су ресурстарын мемлекеттік мұқтаждар үшін пайдалану қажеттігі туындаған;</p> <p>5) су пайдаланушы су заңдарында белгіленген шарттар мен талаптарды сақтамаған;</p> <p>6) су ресурстарын пайдалануға тыйым салу үшін негіздер туындаған жағдайларда тоқтатылады.</p>
<i>Орман пайдалану-ға арналған рұқсаттар</i>	Шектеу	Орман кодексінің 39-бабының 2-тармағы	<p>1) мемлекеттік орман қорының орман пайдалану жүзеге асырылатын учаскелерінде орман ресурстарының жай-күйінің нашарлауына әкеп соқтырған табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлардың басталуы нәтижесінде олардың қоры азайған;</p> <p>2) орман зиянкестері мен ауруларына қарсы күрес жөніндегі авиацимиялық, авиобиологиялық және аэрозольдық іс-шаралар өткізілетін жағдайларда, сондай-ақ орманда өрт қаупі жоғары болатын кезеңде шектелуі мүмкін.</p>
	Тоқтата тұру	Орман кодексінің 39-бабының 1-тармағы	<p>1) орман пайдаланушы Қазақстан Республикасы орман заңдарының, Қазақстан Республикасының жануарлар дүниесін қорғау, молайту мен пайдалану және ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы заңдарының талаптарын бұзған;</p> <p>2) орман пайдаланушы ұзақ мерзімді орман пайдалану шартының, ағаш кесу билетінің, орман билетінің талаптарын орындамаған жағдайларда тоқтатыла тұруы мүмкін.</p>
	Тоқтату	Орман кодексінің 40-бабының 1-тармағы	<p>орман пайдаланушы орман пайдалану құқығынан ерікті түрде бас тартқан;</p> <p>орман пайдалану мерзімі өткен;</p> <p>орман пайдаланушы заңды тұлға таратылған;</p>

			<p>орман пайдаланушы орман пайдаланудың белгіленген ережелерін немесе ұзақ мерзімді орман пайдалану шартында, ағаш кесу билетінде, орман билетінде көзделген талаптарды үнемі (екі және одан да көп рет) бұзған;</p> <p>мемлекеттік орман қорында орман пайдалануды жүзеге асыруға кедергі келтіретін өзгерістерге әкеп соқтырған табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар басталғанда;</p> <p>орман пайдалану төлемақысын енгізудің белгіленген мерзімін үнемі (екі және одан да көп рет) бұзған немесе орман пайдаланудың төлемақысын белгіленген мерзімнен кейінгі үш ай ішінде енгізбеген;</p> <p>мемлекеттік орман қоры жері мемлекет қажеттіктері үшін алып қойылған, мемлекеттік орман қоры учаскелерінде орман пайдалануды шектеудің неғұрлым қатал режимі белгіленген жағдайларда тоқтатылады.</p>
<p><i>Жануарлар дүниесінің объектілерін пайдалану-ға арналған рұқсаттар</i></p>	Тоқтату	<p>Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы заңның 30-бабы</p>	<p>1) жануарлар дүниесін пайдаланудан өз еркімен бас тартқан;</p> <p>2) жануарлар дүниесін пайдалану мерзімі өтіп кеткен;</p> <p>3) жануарлар дүниесін пайдаланушының қызметі тоқтатылған;</p> <p>4) жануарлар дүниесін қорғау, олардың өсімін молайту және пайдалану саласындағы заңдардың талаптарын, сондай-ақ аңшылық шаруашылығын немесе балық шаруашылығын жүргізу шарттары-ның талаптарын жүйелі түрде бұзған;</p> <p>5) аңшылық алқаптар мен балық шаруашылығы су тоғандары (учаскелері) бекітіліп берілген жер учаскелерін заңдарда белгіленген тәртіппен мемлекеттік қажеттіліктер үшін алу;</p> <p>6) жануарлар дүниесін арнайы пайдалануға берілген рұқсаттар жойылған;</p> <p>7) Қазақстан Республикасының заң актілерінде көзделген өзге де негіздер туындаған жағдайларда тоқтатылады.</p>

6-Қосымша. Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлері

«Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы

27 маусымдағы №543 Қаулысы

Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы Экологиялық кодексінің 16-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі **ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:**

1. Қоса беріліп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесі бекітілсін.

2. Мыналардың:

1) «Шаруашылық қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесін және оларды міндетті мемлекеттік лицензиялау ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 8 қаңтардағы №19 қаулысының (Қазақстан Республикасының ПҰАЖ-ы, 2004 ж., №1, 10-құжат);

2) «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 8 қаңтардағы N 19 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 12 сәуірдегі №340 қаулысының (Қазақстан Республикасының ПҰАЖ-ы, 2005 ж., №15, 185-құжат);

3) «Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 8 қаңтардағы №19 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 18 мамырдағы №423 қаулысының (Қазақстан Республикасының ПҰАЖ-ы, 2006 ж., №18, 172-құжат) күші жойылды деп танылсын.

3. Осы қаулы алғаш рет ресми жарияланған күнінен бастап қолданысқа енгізіледі.

Қазақстан Республикасының

Премьер-Министрі

К.Мәсімов

Қазақстан Республикасы

Үкіметінің

2007 жылғы 27 маусымдағы

№543 қаулысымен

бекітілген

Жерді және жер қойнауын пайдалану

Улы, радиоактивті және тағы басқа қауіпті зиянды заттармен ластанған жерлердің техникалық рекультивациясы.

Учаске алаңы 25 гектардан артық болған кезде пайдалы қазбаларды өндіру жөніндегі карьерлерді әзірлеу.

Учаске алаңы 25 гектардан артық болған кезде тау-кен өнімдерін әзірлеу.

Су ресурстарын пайдалану

4. Су объектілерінің ластануына және тығындалып қалуына әкеп соғатын ықтимал қауіпті химиялық және биологиялық заттар мен радиоактивті материалдарды өндірістік мақсатта пайдаланатын кәсіпорындар мен құрылыстардың су жинайтын аландарына салу және орналастыру.

5. Өнімділігі 150 мың эквивалентті тұрғындардан астам ағынды суларды тазалау станцияларының қызметі.

Мұнай операцияларын жүзеге асыру

6. Қоршаған ортаға зиянды әсер ететін техногенді минералдық қосылыстарды орналастыру, сақтау және пайдалану.

7. Мұнай операцияларын, оның ішінде:

мұнай мен табиғи газды коммерциялық мақсаттарда өндіруді;

мұнай, мұнай-химиялық немесе химиялық өнімдерді сақтауды;

мұнай өңдейтін зауыттардың (шикі мұнайдан майлағыш материалдарды ғана өндіретін кәсіпорындарды қоспағанда) және газдандыруға арналған құрылыстардың қызметін;

газды, мұнайды немесе химикаттарды тасымалдауға арналған құбырларды пайдалануды жүзеге асыру.

8. Шойын мен болаттың бастапқы қорытылуы.

9. Металлургиялық, химиялық немесе электролиздік үдерістермен кендерден, концентраттардан немесе қайталама шикізаттан түсті металдар өндіру.

Атом және жылу энергиясын пайдалану

10. Жылу электр станциялары мен жылу қуаты 300 мегаватт немесе одан да көп басқа жылу құрылыстарын пайдалану.

11. Атом электр станцияларының және басқа да ядролық реакторлардың қызметі, осындай электр станцияларын немесе реакторларды бөлшектеуді немесе оларды пайдалануды тоқтатуды қоса алғанда (ең жоғары қуаты тұрақты жылу жүктемесінің 1 киловаттан аспайтын ыдыратқыш және ұдайы өндірілетін материалдарды шығаруға және қайта құруға арналған зерттеу қондырғыларынан басқа*).

12. Пайдаланылған ядролық отынды қайта өңдеу.

13. Мыналар:

1) уранды байыту және ядролық отын өндіру;

2) пайдаланылған ядролық отынды және радиоактивті қалдықтарды орналастыру бойынша қызмет.

Атмосфералық ауаға, климатқа және Жердің озон қабатына әсері

14. Өндірістік объектілердің санитарлық жіктелуіне сәйкес қауіптілігі 1-2-сыныпты зиянды (ластағыш) заттардың атмосфераға тастандыларымен ілесетін өндірістік үдерістерді жүзеге асыру.

15. Озон қабатын бүлдіретін заттардың және олар құрамында бар өнімдердің импорты мен экспорты, озон қабатын бүлдіретін заттарды пайдалана отырып жұмыстар жүргізу, құрамында озон қабатын бүлдіретін заттар бар жабдықтарды жөндеу, монтаждау, оларға қызмет көрсету.

Қауіпті қалдықтармен жұмыс істеу

16. Қауіпті қалдықтарды жою, кәдеге жарату және көму.

17. Меншік құқығындағы, шаруашылық жүргізу құқығындағы немесе жедел басқару құқығындағы қауіпті қалдықтарды иелену немесе оларды қолдану.

18. Қазақстан Республикасының міндеттемелерін орындауға байланысты қауіпті қалдықтарды трансшекаралық тасымалдау.

Шаруашылық және өзге де қызметтің басқа экологиялық қауіпті түрлері

19. Қоршаған ортаға зиянды әсер ететін химиялық және биологиялық заттарды өндіруге, іске асыруға, қолдануға және залалсыздандыруға байланысты қызмет.

20. Аэроғарыштық қызмет, оның ішінде ғарыш аппараттары мен ғарыштық қызмет объектілерін пайдалану және пайдаланудан шығару.

21. Әскери және қорғаныс объектілерінің қызметі.

22. Генетикалық түрлендірілген организмдерді өндіру.

23. Микроорганизмдер айналымын және оларды залалсыздандыруды қоса алғанда, микробиологиялық өндіріспен байланысты қызмет.

Ескертпе: *Атом электр станциялары мен басқа ядролық реакторлары барлық ядролық отындар мен басқа да радиоактивті ластанған элементтер қондырғылар алаңынан біржолата жойылғанда мұндай қондырғы болуын тоқтатады.

7-Қосымша. Дербес жұмысқа немесе семинарлар өткізуге арналған практикалық тапсырмалар⁷³

1-тапсырма.

1. Қоғамдық бірлестік сотқа Статистика басқармасы бастығының атмосфераны ластайтын кәсіпорынның шығарындылары туралы сұратылған ақпаратты беруден бас тартуы жеке тұлға «А-ның» құқықтары мен заңды мүдделерін бұзу деп тану туралы, атмосфераны ластайтын кәсіпорынның шығарындылары туралы ақпаратты беруге мәжбүрлеу туралы арыз берген. Талап арызда ақпарат құпия болып табылатындықтан оны беруден бас тартылды деп көрсетілген.

Сұрақтар:

2. Іс үшін маңызды қандай мән-жайларды сот анықтауы тиіс?
3. Орхус Конвенциясына сәйкес, қандай ақпарат құпия ақпарат болып табылады?
4. «Мемлекеттік статистика туралы» Заңның ережелерін ескере отырып, сұратылып отырған ақпаратты бастапқы статистикалық ақпарат деп тануға болады ма?
5. Қоғамдық бірлестік өкілінің өкілеттіктері қалай ресімделеді, ол мүдделі жұртшылық болып табылады ма?
6. Сот қандай шешім қабылдауы керек?

2-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік сотқа Статистика басқармасының бастығына заңды тұлғаның құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруына кедергі жасайтын лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі туралы талап арыз берген. Талап арызда ақпарат құпия болып табылатындығына байланысты атмосфераға ластайтын заттардың шығарындылары туралы, суды пайдалану туралы, қалдықтардың түзілуі, пайдаланылуы мен орналастырылуы туралы жыл сайынғы мемлекеттік статистикалық есептілікті беруден бас тартылғаны, оның тек қана акционерлік қоғамның келісіммен берілетіндігі немесе қозғалған қылмыстық істер бойынша ПМ органдарының сұратуы бойынша таратылатындығы көрсетілген.

Сот мемлекеттік статистика органдарында статистикалық есептіліктің сауалда көрсетілген нысандарының 2-ТП нысаны бойынша (ауа) атмосфералық ауаны қорғау туралы есеп әзірленетінін анықтаған. Статистика басқармасы атмосфералық ауаны қорғау туралы және қалалар мен облыс аудандары бойынша уытты қалдықтардың түзілуі мен жойылуы туралы, экономикалық қызмет түрлері мен ластайтын заттар түрлері бойынша жиынтық ақпаратты беруге мүмкіндігі бар. Есептіліктің аталған нысаны Қазақстан Республикасы Статистика агенттігінің 2006 жылғы 23 шілдедегі №12-г бұйрығымен бекітілген. Бұл ретте, онда ақпаратты алушы ақпараттың құпиялылығына кепілдік береді деп нақты көрсетілген.

Статистика басқармасы суды пайдалану, қалдықтардың түзілуі, пайдаланылуы мен орналастырылуы жөніндегі есептіліктің нысанын әзірлемеген.

Сұрақтар:

1. «Мемлекеттік статистика туралы» Заңның ережелерін ескере отырып, сұратылып отырған ақпаратты бастапқы статистикалық ақпарат деп тануға болады ма?

---

⁷³ Орхус Конвенциясының 10 жылдығына арналған Судьялардың халықаралық конференциясы үшін әзірленген (Астана қаласы, 2008 жылғы 16-17 маусым)

2. Заң бойынша сотқа арыз беру үшін және осындай санаттағы арыздарды қарау үшін қандай мерзімдер белгіленген?
3. Сот қандай шешім қабылдауы керек?

3-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік сотқа мемлекеттік органдарға қоршаған табиғи ортаға теріс әсер етуге әкеп соққан заңды тұлғалардың әрекетсіздіктері туралы талап арыз берген. Талап арызда 2006 жылғы маусымда туристер түсірген фотосуреттерге сәйкес саябақтың аумағында санкция берілмеген құрылыс пен тұрмыстық қоқыстардың орны анықталғаны көрсетілген.

Сот қоғамдық бірлестіктің қоқыс орнын қалыптастырған ЖШС-не хаттар жіберілгенін, бұзушылықтың жойылмағанын анықтаған.

Сұрақтар:

1. Орхус Конвенциясына сәйкес сотқа арыз бергенге дейін қоғамдық бірлестіктің мемлекеттік органдарға алдын ала жүгінуі қажет еді ме?
2. Мүдделі тұлғалардың қоғамдық бірлестікке қоқысты жою туралы алдын ала жүгінуі қажет пе немесе қоғамдық бірлестік үшін қоршаған ортаның ластанғанын түсірген суретпен жария ақпарат жеткілікті ме?
3. Сотқа осындай талапты беруге мүдделі тұлға кім болуы мүмкін?
4. Соттың шешімі қандай болуы тиіс?

4-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік әкімдікке заңды тұлғаның әрекетсіздігі туралы, сауалға жауап берілмегендіктен тау шаңғысы базасының құрылысы қай жерде жоспарланатыны, жобаның әзірленуі басталған-басталмағаны, жоба туралы ақпаратты қайдан алуға болатындығы туралы ақпаратты беруге міндеттеу туралы талаппен сотқа жүгінген.

Талап арызда Экологиялық кодекстің, Орхус Конвенциясының, «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Заңның ережелері бұзылған деп көрсетілген.

Сұрақтар:

1. Ақпарат беру тәртібі мен мерзімдері қандай және мемлекеттік органдардың арыздарды қарау тәртібі мен мерзімдері қандай?

5-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік сотқа мемлекеттік кәсіпорын директорының жер учаскесіне жеке меншік құқығына мемлекеттік актіні, сондай-ақ оның тіркелгені туралы ақпаратты беруден бас тартқанын әрекетсіздік деп тану туралы, жер учаскесіне жеке меншік құқығын беруге, оның тіркелгені туралы ақпаратты беруге міндеттеу туралы арыз берген.

Талап арызда Г-ның арызына сәйкес, өзеннің жағасындағы учаскеге топырақ пен құрылыс қоқыстары әкелініп, су қорғау белдеулері ластанып, Жер кодексінің ережелерін бұза отырып, аланды құрылыс жұмыстары үшін дайындалып жатқанын көрсеткен.

Сот шешім шығарғанға дейін талапкерге сұратылған ақпарат берілді.

Сұрақтар:

1. Заң бойынша мемлекеттік органдар азаматтар мен заңды тұлғалардың арыздарын қарау үшін қандай мерзімдер белгіленген?
2. Сот талапты қанағаттандырудан бас тартуы, арызды қараусыз қалдыруы, іс бойынша іс жүргізуді тоқтатуы тиіс пе? Қандай жағдайларда арыз қайтарылуы мүмкін?

6-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік сотқа Г-ның мүддесін қорғап, ЖШС азаматтардың құқықтары мен заңмен қорғалатын мүдделерін жүзеге асыруға кедергі жасайтын лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі туралы талап арыз берген. Талап арызда Г-ның отбасы тұратын тұрғын үйдің қасында көмір қабылдау, сақтау, өткізу, тауарлы бетондар мен керамзитбетондарын өндіретін кәсіпорынның орналасқанын, олардың үйінің жанындағы учаске цементпен үнемі шаң басып тұратынын, цемент топыраққа еніп, бау-бақша өнімдерінің жойылуына әкеп соғатынын көрсетеді. Өндірістік экологиялық бақылау жөніндегі есептік деректерлерді, қоршаған ортаға эмиссияның мониторингі мен әсер ету мониторингі деректерлерін беру жөніндегі өтініш берген. Жұртшылықтан ақпаратты жасыру лауазымды тұлғаның әрекетсіздігі болып табылады, бұл азаматтардың қолайлы тіршілік ету ортасына құқықтарын кемсітеді.

Сұрақтар:

1. Ақпаратты беру туралы сауал қалай ресімделеді?
2. Экологиялық ақпаратты беруден бас тарту үшін қандай негіздер бар және сауалды қандай мерзімде қарайды?
3. Сот қандай шешім қабылдауы тиіс?

7-тапсырма.

Қоғамдық бірлестік Б-ның мүддесін қорғап сотқа ЖАҚ-ға трансформаторлық кіші станциясының қызметін тоқтату туралы талап арыз берген. Талап арызда трансформаторлық кіші станция Б-ның үйінен төрт шақырым жерде орналасқанын, оның және отбасы мүшелерінің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретінін көрсеткен.

Сот трансформаторлық кіші станцияның 1994 жылы салынып, пайдалануға берілгенін анықтаған. 2.07.01-89 ҚНМЕ және 3.01.-2002 ҚНМЕ сәйкес жеке тұрған трансформаторлық кіші станция мен тұрғын үйлердің арасындағы қашықтық кемінде 10 метр болуы тиіс. Трансформаторлық кіші станциясын пайдалануға берген кезде Б-ның тұрғын үйі трансформаторлық кіші станциясынан 10 метр қашықтықта болған, бұл ҚНМЕ белгілеген деректерге сай келеді. 2004 жылы Б. үлкен тұрғын үйге жапсарлас үй-жай салғандықтан трансформаторлық кіші станциясы арасындағы қашықтық 4 метрге дейін қысқарған.

Сұрақтар:

1. Б-ның жапсарлас үй-жайды салу жөніндегі әрекеттері осы жапсарлас үй-жай белгіленген нормадан кем қашықтықта орналасуы мүмкін деп тану үшін негіз бола ала ма?
2. Сот қандай шешім қабылдауы қажет?

Талап арыздардың басым көпшілігін қоршаған ортаны қорғау мақсатында мемлекеттік органдар беретіндігін, ал қоғамдық бірлестіктер мен азаматтар олар бойынша талапкерлер бола алатындығын белгілей отырып, пайдаланушының қарауына мынадай тапсырмаларды ұсынамыз:

8-тапсырма.

Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі (бұдан әрі - ҚОҚОАБ) ЖШС-ке қызметті тоқтата тұру туралы талап арызбен сотқа жүгінген. Тексеру барысында ЖШС жұмысында табиғат қорғау заңнамаларының бұзылғаны анықталған деп талап арызды негіздейді. ЖШС экологиялық сараптаманың оң

қорытындысын, табиғат пайдалануға және жер қойнауын пайдалануға келісім жасауға рұқсаттар алмастан облыстың екі ауданында кең таралған пайдалы қазбаларды өндіру жөніндегі 9 карьерді әзірлегені анықталған.

Сұрақтар:

1. Сот қандай шешім қабылдауы қажет?
2. ЖШС қызметінде табиғат пайдалану заңнамасының, атап айтқанда қандай заңнаманың бұзылуы анықталған?
3. ЖШС арнайы табиғат пайдалануға арналған рұқсаттың болмауына байланысты мемлекеттік экологиялық сараптаманы міндетті түрде жүргізу туралы заңнаманың талаптарын орындамағаны үшін, жер қойнауына мемлекеттік меншік құқығын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тартылады ма?
4. Қандай уәкілетті мемлекеттік орган ЖШС-ті әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы қаулы шығаруға құқығы бар?

9-тапсырма.

Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі (бұдан әрі - ҚОҚОАБ) сотқа ЖШС-не экологиялық талаптардың және қоршаған ортаны қорғау саласындағы заңнаманың бұзылуына байланысты өндірістік базасының қызметін тоқтата тұру туралы талап арыз беріп, талапты ЖШС Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесінің Қазақстанда пайдалануға тыйым салынған улы химикаттарды, атап айтқанда, 9 темір бөшке хлорпикринді, 1 бөшке бромды этилді және 49 қапшық симазин ұнтағын ЖШС қоймасының аумағынан шығару және көму жөніндегі нұсқамасын орындамаған деп негіздейді.

Сұрақтар:

1. Кәсіпкерлік субъектісінің басшысы қандай мерзім ішінде қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органға Қазақстан Республикасы заңнамаларының бұзылуын жою туралы нұсқаманың орындалғандығы туралы ақпарат беруі тиіс?
2. Соттың шешімінсіз шағын кәсіпкерлік субъектісінің қызметіне тыйым салуға немесе тоқтата тұруға жол беріледі ме?
3. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның лауазымды тұлғаларының шешіміне шағым келтіруге болады ма, қандай тәртіппен шағым келтіруге болады?
4. Сот қандай шешім қабылдау керек?

10-тапсырма.

Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі (бұдан әрі - ҚОҚОАБ) сотқа ЖШС-нің металлургиялық қалдықтарды тиеуге, түсіру мен тасымалдауға байланысты қызметін тоқтата тұру туралы талап арыз беріп, талапты ЖШС Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесінің атмосфераны ластайтын заттардың шығарындыларын өндіру, түгендеу жөніндегі нұсқамасын орындамаған, жол берілетін шекті шығарындылардың нормативтері әзірленбеген, атмосфералық ауаға зиянды заттар шығарындыларының және олардың көздерінің есебі жоқ деп негіздейді. Мемлекеттік экологиялық сараптаманың (бұдан әрі - МЭС) қорытындысына сәйкес, «Шығарындылар көздерін түгендеу және ЖШС үшін жол берілетін шекті шығарындылар жобасы» материалдары келісілмеген, яғни МЭС оң қорытындысының болмауына байланысты кәсіпорынның атмосфераға шығарылатын ластайтын заттар шығарындыларына түгендеу жүргізілмеген және жол берілетін шекті шығарындылардың

нормативтері әзірленбеген. МЭС-ның осы қорытындысына баға бере отырып, бірінші сатыдағы сот оның мазмұнына сәйкес, ЖШС металлургиялық қалдықтарды тиеген, түсірген және тасымалдаған кезде барлық ластайтын заттар мен топтар бойынша жол берілген шоғырланудың шегі асып кетпеген деп көрсеткен. Сонымен қатар, сот өзінің шешімінде мемлекеттік органның хатына сәйкес, қалдықтардың құрамында түрлі түсті металдар аз және оларда тотияйын, сурьма, кадмий сияқты зиянды заттардың болуы экологиялық қаіптілік тудырмайды деп көрсеткен. Аталған мән-жайлар ЖШС қоршаған ортаға зиянды заттарды шығаруына қатысты бұзушылық болмаған деген соттың қорытынды жасауы үшін негіз болған.

Облыстық соттың азаматтық істер жөніндегі алқасы бірінші сатыдағы соттың шешімін бұзып, іс бойынша Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесінің талап арызын қанағаттандыру туралы жаңа шешім шығара отырып, бірінші сатыдағы соттың қорытындыларын дұрыс емес деп таныған. Алқа арыз берушінің уәждері іс бойынша алаңның өзінде металлургиялық қалдықтарды тиеу-түсіру жұмыстары барысында қоршаған ортаға ластайтын заттардың шығарылатынын, бұл орайда шығарындылардың салмағы мен құрамының түрі бойынша кәсіпорын 4-ші санаттағы қауіптілікке жататынын айғақтайтын дәлелдемелермен расталатынын көрсеткен. Бұдан басқа, Экологиялық кодекстің 288-бабының 2-тармағына сәйкес, қалдықтарды орналастыру мен жою қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органмен және санитарлық-эпидемиологиялық қызметтің мемлекеттік органымен және өзге де арнайы уәкілетті мемлекеттік органдармен келісім бойынша жергілікті атқарушы органдардың шешімдерімен айқындалатын орындарда жүргізіледі.

Сұрақтар:

1. ЖШС тиеу-түсіру жұмыстарын жүргізу үшін құқық белгілейтін қандай құжат алуы тиіс еді?
2. Табиғат пайдалануға арналған рұқсатты қандай орган береді?
3. ЖШС табиғат пайдалануға арналған рұқсатты алу үшін Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесіне қандай құжатты табыс етуі тиіс еді?
4. Жауаптарды құқық нормаларына сілтеме жасай отырып негіздеу.

11-тапсырма.

Ауданның Орман шаруашылығының мемлекеттік мекемесі К-ға орманды заңсыз кесу салдарынан келтірілген залалды өндіру туралы талап арызбен сотқа жүгінген. Сот істі өзінің іс жүргізуіне қабылдағаннан кейін, талап арыз берілген соң жауапкер келтірілген залалды толық өтегендіктен, талапкер талап арыздан бас тартып, осы негіздермен іс бойынша іс жүргізуді қысқарту туралы өтініш берген. АДЖК 247-бабының 3) тармақшасына сәйкес сот талапкердің талап арыздан бас тартуына байланысты іс бойынша іс жүргізуді қысқартқан.

Сұрақтар:

1. Сот іс бойынша іс жүргізуді қысқартқан кезде қандай мәселелерді шешуі тиіс еді?
2. Осындай санаттағы талап арыздарды кімдер бере алады?
3. Төленген мемлекеттік баж бойынша мәселелер қалай шешіледі?
4. Іс бойынша іс жүргізу қысқартылған кезде сот ұйғарымда мемлекеттік бажды қайтару туралы немесе оны кінәлі тараптан өндіру туралы көрсете алады ма?

12-тапсырма.

Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі сотқа ЖШС-не мұнай мен газ өндіруді тоқтата тұру жөніндегі талаппен жүгінген. Талап арызда мемлекеттік экологиялық сараптаманың оң қорытындысын алмастан ауданда

технологиялық схема бойынша мұнай кен орындарын пайдалану жүзеге асырылғандықтан Экологиялық кодекстің 11, 47, 198-баптарының талаптары бұзылғанын көрсеткен.

Берілген талапқа өзінің қарсылығын білдіре отырып, жауапкер мұнай және мұнайгаз кен орындарында көмірсутек шоғырларын сынамалы түрде пайдалану жүргізілгенін, бұл бұрғыланған барлау ұңғымаларын уақытша пайдалануды көздейтінін, мұнай өндіруге арналған лицензиясының бар екенін көрсеткен.

Сұрақтар:

1. Сот қандай шешім қабылдауы тиіс?
2. Осы мәселе Үкіметтің 1996 жылғы 18 маусымдағы №745 қаулысымен бекітілген Мұнай және газ кен орындарын игерудің бірыңғай ережелерінде қалай регламенттелген?
3. Сынамалы түрде пайдалану үшін алдын ала мемлекеттік экологиялық сараптама қажет пе?

13-тапсырма.

С. жеке кәсіпкердің қоршаған ортаны ластағаны үшін 10 еселенген мөлшерде есептелген төлемдер жөніндегі салық комитетінің хабарламасын заңсыз деп тану туралы талабын қанағаттандыра отырып, экономикалық сот жеке кәсіпкерлер жалпы табиғат пайдалануды жүзеге асыратын тұлғалардың қатарына жататындығын көрсеткен.

Облыстық соттың қадағалау алқасы соттың талапты қанағаттандыру туралы шешімін бұзып, талап арызды қанағаттандырусыз қалдыру туралы жаңа шешім шығарған. Облыстық сот салық комитетінің С. жеке кәсіпкерге қоршаған ортаны ластағаны үшін 10 еселенген мөлшерде жауапкершілік жүктеуін заңды деп таныған.

Сұрақтар:

1. Бірінші сатыдағы соттың шешімін бұза отырып, облыстық соттың қадағалау алқасы С. жеке кәсіпкерді арнайы табиғат пайдаланушылар қатарына жатқызған. Соттың осы қорытындысы заңды ма?
2. Қоршаған ортаны ластағаны үшін жауапкершілікті жүктеу тәртібі қандай?
3. Жалпы табиғат пайдалануды жүзеге асыратын тұлғадан арнайы табиғат пайдаланушының айырмашылығы неде?

14-тапсырма.

Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі сотқа ААҚ-ға қоршаған ортаға келтірілген залалды өндіру туралы талап арыз берген. Талап арызды ААҚ белгіленген лимиттен тыс 30 тонна күл-қоқыс қалдықтарын өз бетінше жинап қойғанын, бұл Экологиялық кодекстің 11, 288-баптарының нормаларын бұзу болып табылады деп негіздейді.

Сұрақтар:

1. Қоршаған ортаны қорғаудың облыстық аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі ААҚ табиғи ортаға келтірілген зиянды өтеу жөніндегі есебінің негізділігін тексере отырып, сот қандай нормативтік құқықтық актілердің талаптарын негізге алған?
2. Берілген талаптың мөлшерін азайтуға бола ма және қандай жағдайларда азайтуға болады?
3. Талап арыз берген кезде мемлекеттік баждың мөлшері қандай?
4. Осындай істердің қаралу мерзімі қандай?
5. Сот қандай шешім қабылдауы қажет?

15-тапсырма.

Облыстық қоршаған ортаны қорғаудың аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесі ЖШС қоршаған ортаға келтірілген зиянды өтеу туралы арыз берген. Талап арызда ЖШС тексерген кезде жоғары және төменгі аралықтағы аумақтан сарқынды нөсер суларды тазартпай өзенге жіберу фактісі анықталғанын, соның нәтижесінде қоршаған ортаға залал келтірілгенін көрсетеді. Аталған мән-жайлар тексеру актісімен және Облыстық қоршаған ортаны қорғаудың аумақтық басқармасы Мемлекеттік мекемесінің табиғат қорғау заңнамаларының бұзылуын жою туралы нұсқамасымен расталған. Істі сотта қарау барысында талапкер сарқынды нөсер сулар өзенге құйылғанда жер бетіндегі және жер астындағы суларды ластау арқылы қоршаған ортаға зиян келтіретіні туралы дәлелдемелерді табыс етпеген. Бұдан әрі ластану фактісінің бар немесе жоқ екенін анықтау үшін тексеру барысында сынамалардың алынбағаны анықталған.

Сұрақтар:

1. Сот қандай шешім қабылдауы мүмкін?
2. Істі сотта қарауға әзірлеген кезде сот қандай әрекеттерді жүзеге асыруы тиіс?
3. Қоршаған ортаға зиянды өтеу туралы мәселелер қандай нормативтік актілермен реттеледі, жоғарыда баяндалған мән-жайларда ластаудың көлемі мен залал мөлшері қалай айқындалады?

16-тапсырма.

Экологиялық кодекстің 321-бабына сәйкес, қоршаған ортаны қорғау туралы заңнамалардың бұзылуы салдарынан қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, ұйымдардың, азаматтар мен мемлекеттің мүлкіне келтірілген зиянды заңды және жеке тұлғалар қолданыстағы заңнамаға сәйкес өтеуге міндетті.

Мемлекеттік орман-табиғи резерваты ММ-сінің С-ға талап арызы бойынша жауапкер залалды өз еркімен өтегендіктен талапкердің талап арыздан бас тартуына байланысты бірінші сатыдағы соттың ұйғарымымен іс жүргізу қысқартылған. Іс материалдары бойынша талап 199775 теңге сомасына берілген, жауапкер 19977 теңге сомасы мөлшерінде залалды өтеген.

Осыған ұқсас істерді қараған кезде соттар қоршаған ортаны қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын аумақтық органдардың талаптарын қанағаттандыра отырып, залал соммалары тікелей солардың пайдасына өндіреді.

Сұрақтар:

1. Соттың әрекеті дұрыс па?
2. Келтірілген залал кімнің пайдасына өндіріледі, аталған шешім қандай нормативтік актімен регламенттелген?
3. Талап арыздан бас тарту қандай құқықтық салдарға алып келеді?

17-тапсырма.

Экологиялық кодекс 2007 жылғы 9 қаңтардан бастап қолданысқа енгізілді. Сот сатылары оның жекелеген нормаларын ол қабылданған күнге дейін туындаған құқықтық қатынастарға қолданып, оның ережелері табиғат пайдаланушылардың жауапкершілік негіздері мен шектерін жұмсартатындығына сілтеме жасайды.

Сұрақтар:

1. Соттар Экологиялық кодекстің нормаларын ол қабылданған күнге дейін туындаған құқықтық қатынастарға қолданғаны дұрыс па?

2. Кодекс қабылданған күнге дейін туындаған құқықтық қатыстарды сот тәртібімен «Қоршаған ортаны қорғау туралы» 1997 жылғы 15 шілдедегі №160 Заңын қолданып шешуге болады ма?
3. Экологиялық кодексте экологиялық заңнамада бұрын қарастырылмаған қандай новеллалар бар?
4. Заңның қабылданған күнінен бастап күші жойылғанға дейінгі уақыттағы қолданысы туралы мәселелер материалдық және іс жүргізу құқығының нормаларында қалай регламенттелген?

8-Қосымша. Экологиялық, азаматтық іс жүргізу знамалары және қоғамдық бірлестіктері туралы заңнама бойынша сұрақтар мен жауаптар

(В.М.Борисовтың бұқаралық ақпараттар құралдарындағы жарияланымдары)

1) Соттар экологиялық мәселелер жөніндегі дауларды қараған кезде Орхус Конвенциясын қолданады ма?

Қазақстан Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы конвенцияны (Орхус, 1998 жылғы 25 маусым) 2000 жылы 23 қазанда Заңмен ратификациялады.

Конституцияның 4-бабына сәйкес, Республика бекіткен халықаралық шарттардың республика заңдарынан басымдығы болады және халықаралық шарт бойынша оны қолдану үшін заң шығару талап етілетін жағдайдан басқа реттерде, тікелей қолданылады. Осындай ереже АІЖК 3-бабының 3-бөлігінде бекітілген.

Аталған Конвенция Республиканың қолданыстағы құқық құрамына енетіні және тікелей әрекет ететіндігі соттардың назарына жеткізілді. Осыған байланысты аталған Конвенцияның ережелерін соттар тікелей қолдануы тиіс.

Жоғарғы Сот Конвенцияның ережелерін іске асыруға бағытталған көптеген жұмыстарды жүзеге асырылуда. Оның ішінде, жергілікті соттар судьяларының экологиялық дауларды қарау жөніндегі мамандануы енгізілді, соттарға және кең қауымға Конвенцияның нормаларын түсіндіру жүзеге асырылып келеді. Атап айтқанда, халықаралық конференциялар мен семинарлар үнемі өткізіліп, баяндамалар мен сөйленген сөздердің жинағы басылып шығарылды. Соттардың экологиялық заңнамаларды қолдануы жөніндегі сот тәжірибесін жергілікті соттар мен Жоғарғы Сот зерттеп, бұқаралық ақпарат құралдарында экологиялық тақырыпқа арналған материалдар үнемі жарияланады, Қоршаған ортаны қорғау министрлігімен өзара ақпарат алмасу қызметі ретке келтірілді.

Қоғамдық экологиялық ұйымдар өкілдерінің көмегімен Жоғарғы Сот 2007 жылы Республика соттарының Орхус Конвенциясының ережелерін сақтауы жөніндегі қызметіне мониторинг өткізді. Жоғарғы Соттың <http://www.suprcourt.kz> сайтында «Халықаралық ынтымақтастық» деп аталатын бетінде «Халықаралық құқықтың құжаттары» баяндалып, «Орхус Конвенциясын іске асыру» жөніндегі ақпарат орналастырылған. Сонымен қатар, сайтта экологиялық заңнамаларды қолдану мәселелері жөніндегі «Форум» деп аталатын беттері бар. Бұдан басқа, сайтта сот актілерінің мәтіндері, оның ішінде экологиялық даулар жөніндегі сот актілерінің мәтіндері жарияланады. Орхус Конвенциясының ережелерін іске асыру мәселелері Сот төрелігі институтының оқу жоспарына, облыстық соттардың оқу орталықтарының жоспарына, судьялардың облыстық және Жоғарғы сотта тағылымдамадан өту жоспарларына енгізілген. Жоғарғы Сот судьяларының қатысуымен Орхус Конвенциясының ережелерін Қазақстан Республикасы соттарының қолдануы жөніндегі оқу-практикалық құралын жазу жөніндегі ЕҚЫҰ жобасы іске асырылуда.

2) Жұртшылықтың қоршаған ортаға байланысты мәселелер бойынша сот төрелігіне қол жеткізуі нені білдіреді?

Егер, сот төрелігіне қол жеткізілмесе, әрбір адамның конституциялық құқығының сот арқылы қорғалуы қамтамасыз етілмейтіні айдан анық.

Қазақстанда жұртшылықтың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот төрелігіне қол жеткізу мәселелері Қазақстан Парламенті қабылдаған «Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы Конвенцияны бекіту туралы» заңның ережелерімен (Орхус Конвенциясы), сондай-ақ Экологиялық кодекспен, Азаматтық іс жүргізу кодексімен және басқа да заңнамалық актілермен реттеледі.

Орхус Конвенциясының 9-бабына сәйкес, әрбір тарап өзінің ұлттық заңнамасы шегінде жұртшылықтың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот төрелігіне қол жеткізуін қамтамасыз етеді.

Жұртшылықтың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот төрелігіне қол жеткізуін қамтамасыз ету соттар жұмысының, судьялар, сот орындаушылар қызметінің барлық аспектілерін қамтиды деп есептеймін. Осыған байланысты мұндай қол жетімділіктің қамтамасыз етілуі мынадай негізгі ережелердің сақталуын білдіреді:

- ең төменгі қаржылық шығындармен (сот шығындарымен) және кепілдіктермен, қажет болған жағдайда заң көмегін көрсетіп, әрбір азаматқа немесе қоғамдық бірлестіктің өкіліне сотқа талап арызбен бөгетсіз жүгіну мүмкіндігі;
- судья істі сот талқылауына әзірлегенде ақылға қонымды іс жүргізу мерзімдері;
- сот тараптарды сот отырысының уақыты мен орны туралы уақытылы хабардар етіп, істі шешудің немесе жеке іс жүргізу әрекеттерін жасаудың ақылға қонымды іс жүргізу мерзімдерін;
- сот шешімдерінің уақытылы дайындалуы, сот шешімдеріне шағымдану құқығын түсіндіре отырып, оларды іске қатысушы тұлғаларға жіберу және беру;
- тараптарды апелляциялық (қадағалау) сатыдағы отырыстың уақыты мен орны туралы хабардар етіп, жоғары тұрған сот сатыларының апелляциялық (қадағалау) шағымдарды қараудың ақылға қонымды іс жүргізу мерзімдері;
- жоғары тұрған сот сатыларының сот актілерін уақытылы дайындауы, олардың көшірмелерін тиісті тұлғаларға жіберу және беру;
- өндірушіге сот орындаушының әрекеттеріне сот тәртібімен шағымдану туралы құқығын түсіндіріп, заңды күшіне енген сот актілерін орындау үшін уақытылы жолдау (беру);
- сот орындаушының атқарушылық іс жүргізуді қозғау, сот актісінің уақытылы орындалуын қамтамасыз ету шараларын қабылдау бойынша ақылға қонымды мерзімдері.

3) Экологиялық қоғамдық бірлестіктер өзінің сот төрелігіне қол жеткізу құқығын қалай іске асырады?

Қазақстанда жұртшылықтың сот төрелігіне қол жеткізу құқығы Конституциямен, заңнамалық актілердің нормаларымен Қазақстан Парламенті қабылдаған «Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы Конвенцияны бекіту туралы» (Орхус Конвенциясы) заңның ережелерімен кепілдік берілген. Конституцияның нормалары, сондай-ақ Орхус Конвенциясының ережелері тікелей қолданылады.

Іс жүргізу заңына сәйкес, әрбір адам бұзылған немесе даулы конституциялық құқықтарын, бостандықтарын немесе заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау үшін АІЖК белгіленген тәртіппен сотқа жүгінуге құқылы. Заңды тұлғалар (оның ішінде экологиялық қоғамдық бірлестіктер) немесе азаматтар заңда көзделген жағдайларда өзге адамдардың немесе адамдардың белгісіз бір тобының құқықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау туралы сотқа арыз беріп жүгінуге құқылы. Егер заңға қайшы келсе немесе әлдекімнің

құқығын және заңмен қорғалатын мүдделерін бұзса, сотқа жүгіну құқығынан бас тарту жарамсыз болады (АДЖК 8-бабы).

Экологиялық қоғамдық бірлестіктер қоршаған ортаны қорғау саласындағы өздерінің қызметін жүзеге асырған кезде талап арызбен сотқа жүгінуге құқылы. Талап арыздардың нысаны мен мазмұны АДЖК 150-бабының талаптарына сай келуі тиіс. Талап арыз жазбаша нысанда беріледі және оған талапкер, яғни талап арызға қол қою және оны беру өкілеттігі болған кезде экологиялық қоғамдық бірлестіктің басшысы немесе оның өкілі қол қояды.

Қазақстанда экологиялық қоғамдық бірлестіктің сотқа жүгіну құқығы оның қызметінің ұзақтығымен шектелмейді. Ұйымның қызметі заңды тұлға ретінде мемлекеттік тіркелуден өткен кезден бастап жүзеге асыралатыны белгілі. Мысалы, бірқатар еуропалық елдерде мұндай құқық экологиялық коммерциялық емес ұйымдарға егер олардың қызмет стажы кемінде үш-бес жылды құраса ғана беріледі.

Талап арызда талапкердің құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерінің бұзылу мәні мен қойылатын талаптар, сондай-ақ талапкер өз талабын негіздейтін мән-жайлар және осы мән-жайларды растайтын дәлелдемелер көрсетілуі тиіс екенін назарға алу қажет.

Талап арызға АДЖК 151-бабы талап ететін құжаттар қоса тіркелуі тиіс. Оларға: жауапкерлер мен үшінші тұлғалардың санына қарай талап арыздың көшірмесі; мемлекеттік баж төлеуді растайтын құжат; өкілдің өкілеттігін куәландыратын сенімхат немесе өзге де құжат; талапкер өз талаптарын негіздейтін мән-жайларды растайтын құжаттар, егер көшірмелер оларда болмаса, жауапкерлер мен үшінші тұлғалар үшін бұл құжаттардың көшірмелері; оны дауға салған жағдайда нормативтік құқықтық актінің мәтіні; талап қоюды қамтамасыз ету, дәлелдемелерді талап ету туралы өтінімі және, егер олар талап арызда жазылмаған болса, басқа да құжаттар жатады.

Экологиялық қоғамдық бірлестіктер мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік қызметшілердің шешімдері мен әрекеттеріне (немесе әрекетсіздігіне) дау айту қажет болған жағдайда сотқа арызды ерекше іс жүргізу тәртібімен береді (АДЖК 278-бабы).

Жоғары тұрған органдарға және жоғары тұрған лауазымды тұлғаға бағыныштылық тәртібімен алдын ала жүгіну сотқа шағымды беру мен оны соттың қарауға қабылдауы үшін міндетті шарт болып табылмайтынын ескеру қажет.

АДЖК 280-бабына сәйкес, заңды тұлға өз құқықтарының, бостандықтарының және заңмен қорғалатын мүдделерінің бұзылғаны туралы өздеріне мәлім болған күннен бастап үш ай ішінде сотқа осындай арызбен жүгінуге құқылы. Арыз беріп жүгінуге арналған үш айлық мерзімді өткізіп алу соттың арызды қабылдаудан бас тартуына негіз болып табылмайды, алайда мерзімнің өткізіліп алу себептері сот отырысында арызды мәні бойынша қарау кезінде анықталады және арыздың қанағаттандырылуынан бас тарту негіздемелерінің бірі болуы мүмкін екенін есте сақтау керек.

4) Қоғамдық бірлестіктерге басқа адамдардың құқықтарын, қоғамдық және мемлекеттік мүдделерді қорғау бойынша сотқа жүгіну құқығы қандай жағдайларда беріледі?

Ұйымдар немесе азаматтар заңда көзделген жағдайларда өзге адамдардың немесе адамдардың белгісіз бір тобының құқықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін, сондай-ақ қоғамдық немесе мемлекеттік мүдделерді қорғау туралы талап қойып сотқа жүгінуге құқылы. Бөгде мүдделерді қорғау үшін талап қойған адамдар, бітімгершілік келісім жасау құқығынан басқа, талап қоюшының барлық іс жүргізу құқықтарын пайдаланады және барлық іс жүргізу міндеттерін өз мойнына алады. Аталған органдар мен адамдардың талап қоюдан бас тартуы

мүдделеріне сай іс қозғалған адамды істі мәні бойынша қарауды талап ету құқығынан айырмайды. Егер мүдделеріне сай іс қозғалған адам мәлімделген талапты қолдамаса, үшінші тұлғалардың құқықтарына қысым жасалмаса, сот талап қоюды (арызды) қараусыз қалдырады (АДЖК 8 және 56-баптары).

Мысалы, «Тұтынушылардың праволарын қорғау туралы» Заңның 22-бабына сәйкес, тұтынушылар қоғамы тұтынушылар құқықтарының бұзылуын жою үшін тұтынушылардың мүддесін қорғап сот органдарына талап қоюға құқылы. «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 19-бабына сәйкес, қоғамдық бірлестіктер заңда белгіленген тәртіппен соттар мен басқада мемлекеттік органдарда, өзге де қоғамдық бірлестіктерде өз мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін білдіруге және қорғауға, сондай-ақ заңдарға қайшы келмейтін өзге де өкілеттікті жүзеге асыруға құқылы. Экологиялық кодекстің 14-бабына сәйкес, қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаны қорғау саласында өз қызметін жүзеге асыру кезінде қоршаған орта мен адам денсаулығына теріс әсер ететін кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдердің сот тәртібімен күшін жоюды талап етуге құқығы бар.

5) Экологиялық қоғамдық бірлестіктер сотқа қоршаған ортаны қорғауға байланысты талап қойған арыз берген жағдайда қандай талаптар қоюы мүмкін?

Бұл экологиялық қоғамдық бірлестікке заңнамалық актілермен, соның ішінде халықаралық шарттармен қандай құқықтардың берілгеніне, экологиялық қоғамдық бірлестіктердің жарғыларында қандай өкілеттіктер көрсетілгеніне және олар қандай экологиялық бұзушылықтарды анықтағанына байланысты.

Сотқа жүгінген кезде азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қандай міндеттердің шешілетінін білген артық болмайды. АДЖК 5-бабына сәйкес, азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттері азаматтардың, мемлекеттің және ұйымдардың бұзылған немесе даулы құқықтарын, бостандықтарын және заңмен қорғалатын мүдделерін қорғау, заңдылық пен құқық тәртібін нығайту, құқық бұзушылықтың алдын алу болып табылады.

Талап арыздармен сотқа жүгіну арқылы қоршаған ортаны қорғау саласындағы өз қызметін жүзеге асырған кезде экологиялық қоғамдық бірлестіктер материалдық және іс жүргізу құқықтарының нақты нормаларына сүйену маңызды болып табылады.

Мысалы, Орхус Конвенциясының 4-бабына сәйкес, жұртшылықтың экологиялық ақпарат беру туралы өтініштері бойынша мемлекеттік органдар ұлттық заңнаманың нормаларын ескере отырып оны беруі тиіс. Экологиялық кодекстің 14-бабының негізінде экологиялық қоғамдық бірлестіктер мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алуға құқылы, ал аталған Кодекстің 163-167-баптарымен мұндай ақпаратты алу тәртібі реттелген. «Мемлекеттік құпиялар туралы» Заңның 17-бабына сәйкес, экологияның жай-күйі туралы мәліметтер құпияландырылмауға тиіс.

Аталған нормалардың ережелерін ескеріп, «Зеленое спасение» ЭБ Алматы қаласының әкіміне «Көкжайлау» курорттық тау шаңғысы базасының алдағы болатын құрылысына байланысты экологиялық ақпаратты беру туралы өтініш берген, алайда заңда белгіленген мерзімде одан жауап алмаған.

Экологиялық қоғамдық бірлестіктің әкімнің әрекетсіздігіне берген арызын қарау нәтижелері бойынша Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық соты 2007 жылғы 14 қарашада жоғарыда көрсетілген заң нормаларының негізінде «Зеленое спасение» ЭБ талабы қанағаттандырылып, жауапкерден қоғамдық бірлестіктің пайдасына сот шығындарын қайтару тәртібімен мемлекеттік баж өндірілген. Тараптар аталған шешімге шағымдалмаған, прокурор наразылық келтірмеген және заңды күшіне енген.

б) Экологиялық құқық бұзушылықтардың қандай түрлері, сондай-ақ оны жасағаны үшін қандай жазалау түрлері қарастырылған?

Экологиялық құқық бұзушылықтың түрлеріне: жеке немесе заңды тұлғаларды мүліктік жауапкершілікке әкеп соғатын экологиялық заңнаманы бұзу; әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғатын қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарын пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар; қылмыстық жауапкершілікке әкеп соғатын экологиялық қылмыстар жатады.

Республиканың экологиялық заңнамаларын бұзу Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауапкершілікке әкеп соғады.

Қылмыстық Кодекстің (бұдан әрі - ҚК) 11-тарауына сәйкес жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты қоғамдық қауіпті әрекет (іс-әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады. ҚК аталған тарауында (ҚК 277-294-баптары) экологиялық қылмыстың құрамы қарастырылған. Атап айтқанда, адамның шаруашылық және өзге де қызметтерге қойылатын экологиялық талаптарды бұзғаны; ықтимал экологиялық қауіпті химиялық, радиоактивті және биологиялық заттарды өндіру және пайдалану кезінде экологиялық талаптарды бұзғаны; суларды бітегені, судың сарқылуы, атмосфераны, теңіз аясын ластағаны; жер қойнауын қорғау және пайдалану ережелерін бұзғаны; ормандарды жойғаны немесе зақымдағаны; экологиялық ластау зардаптарын жою жөнінде шаралар қолданбағаны және ҚК тиісті нормаларында көзделген негіздер бойынша басқа да қылмыстар жасағаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Аталған қылмыстарды жасағаны үшін санкция айыппұл, бас бостандығынан айыру, белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру сияқты қылмыстық жазалау түрлері көзделеді. Жоғарғы Сот «Соттардың кейбір экологиялық қылмыстар үшін жауаптылық жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы» 2004 жылғы 18 маусымдағы №1 нормативтік қаулысын қабылдағанын атап өту қажет.

Жеке адамның Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекс (бұдан әрі - ӘҚБтК) бойынша әкімшілік жауаптылық көзделген құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасалған) іс-әрекеті не әрекетсіздігі немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы іс-әрекеті не әрекетсіздігі әкімшілік құқық бұзушылық деп танылады.

ӘҚБтК 19-тарауында қоршаған ортаны қорғау, табиғат ресурстарын пайдалану саласындағы құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауапкершілік (ӘҚБтК 240-306-баптары) көзделген. Атап айтқанда, аталған тарауда: өндірістік экологиялық бақылауды жүргізу талаптарын бұзғаны; экологиялық ластану зардаптарын жою жөнінде шаралар жүргізуден жалтарғаны; ластаушы заттардың өндірістік нормадан тыс тасталуы мен шығарылуы, қалдықтарды орналастыру туралы хабарламағаны; қоршаған ортаға экологиялық рұқсатта белгіленген эмиссиялар нормативтерінің асып кетуі не экологиялық рұқсаттың болмағаны; атмосфераға шығарылған қалдықтарды тазалауға және сарқынды суларды ағызуға арналған жабдықтарды пайдалану ережелерін бұзу, сондай-ақ жабдықтарды пайдаланбағаны; атмосфералық ауаны қорғау жөніндегі заңнаманы бұзғаны; жерді пайдаланудың табиғат қорғау режимі талаптарын орындамағаны; жер қойнауын пайдалану және минералды шикізатты қайта өңдеу кезінде экологиялық нормалар мен ережелерді бұзғаны; Қазақстан Республикасының континенттік қайраңында қалдықтар мен басқа да материалдарды көму ережелерін, сондай-ақ уақытша тоқтата тұру және бөлшектеу ережелерін бұзғаны үшін және ӘҚБтК тиісті нормаларында көзделген негіздер бойынша басқа да әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін жауапкершілік көзделеді.

Әкімшілік құқық бұзушылықтың субъектісі кім болып табылатындығына байланысты (жеке, лауазымды, заңды тұлға немесе жеке кәсіпкер) оған: ескерту жасау; әкімшілік айыппұл салу; лицензиядан, арнаулы рұқсаттан, біліктілік аттестатынан (куәліктен) айыру немесе қызметтің белгілі бір түріне не белгілі бір іс-әрекеттер жасауға оның қолданылуын тоқтата

тұру түріндегі әкімшілік жазалаудың тиісті түрлері және ӘҚБтК көзделген басқа да жазалаулар қолданылады.

Бұдан басқа, экологиялық құқық бұзушылық жасағатан тұлға келтірілген залалды өтеуге міндетті. Табиғи ресурстарды жою мен бүлдірудің; табиғи ресурстарды өз бетімен және ұтымсыз пайдаланудың; қоршаған ортаны өз бетімен ластаудың, оның ішінде авариялық, келісілмеген жаппай шығарындылар мен төгінділердің, өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастырудың; қоршаған ортаны нормативтен тыс ластаудың салдарынан қоршаған ортаға, азаматтардың денсаулығына, жеке және заңды тұлғалардың, мемлекеттің мүлкіне келтірілген залал өтелуге тиіс.

Зиянды (залалды) өтеу ерікті түрде немесе заңнамалық актілерге сәйкес сот шешімі бойынша жүргізіледі.

Зиянды өтеу қоршаған ортаға зиян келтірген тұлғаны әкімшілік және қылмыстық жауапкершіліктен босатпайды (Экологиялық кодекстің 322-бабы).

Экологиялық кодекстің 46-тарауына сәйкес экологиялық құқықтық қатынастар субъектілері арасындағы экологиялық даулар келіссөздер арқылы, оның ішінде сарапшыларды тарта отырып не тараптардың бұрын келісілген дауларды шешу рәсіміне сәйкес шешіледі, сондай-ақ заң актілерінде белгіленген тәртіппен соттар шешуі мүмкін.

7) Бірінші сатыдағы соттарда азаматтардың, экологиялық қоғамдық бірлестіктердің лауазымды тұлғалардың әрекеттеріне берген арыздары қандай мерзімде қаралады және арызды қарау тәртібі қандай?

Азаматтар мен экологиялық қоғамдық бірлестіктер АІЖК 27-тарауының тәртібімен мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктердің, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік қызметшілердің шешімдеріне, әрекеттеріне (немесе әрекетсіздігіне) тікелей сотта дау айтуға құқылы. Олар өз құқықтарының, бостандықтарының және заңмен қорғалатын мүдделерінің бұзылғаны туралы өздеріне мәлім болған күннен бастап үш ай ішінде сотқа арызбен жүгінуге құқылы (АІЖК 280-бабы). Мұндай арызды сот бір ай мерзім ішінде азаматтың, заңды тұлға өкілінің шешімдері мен әрекеттеріне дау айтылып отырған мемлекеттік орган, жергілікті өзін-өзі басқару органы, қоғамдық бірлестік, ұйым басшысының, лауазымды адамның немесе мемлекеттік қызметшінің қатысуымен қарайды (АІЖК 281-бабы). Сот арызды орынды деп танып, тиісті мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органының, қоғамдық бірлестіктің, ұйымның, лауазымды адамның немесе мемлекеттік қызметшінің азаматтың және заңды тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын, және заңмен қорғалатын мүдделерін бұзуға жол берілген бұрмалаушылықты толық көлемінде жоюға міндеттілігі туралы шешім шығарады. Соттың шешімі жол берілген заң бұзушылықтарды жою үшін шешімдері мен әрекеттеріне дау айтылған мемлекеттік органның, жергілікті өзін-өзі басқару органының, қоғамдық бірлестіктің, ұйымның басшысына, лауазымды адамға, мемлекеттік қызметшіге не бағыныштылығы бойынша жоғары тұрған органға, ұйымға немесе лауазымды адамға сот шешімі заңды күшіне енгеннен кейін үш күн ішінде жіберіледі. Шешімнің орындалғаны туралы сотқа, азаматқа немесе заңды тұлғаға сот шешімі алынған күннен бастап бір ай мерзімнен кешіктірілмей хабарлануға тиіс. Сот шешімінің орындалмағаны үшін кінәлі лауазымды адамдар заңда көзделген жауаптылықта болады (АІЖК 282-бабы).

8) Азаматтар мен экологиялық қоғамдық бірлестіктердің экологиялық құқықтық қатынастардан туындайтын арыздары бірінші сатыдағы соттарда қандай мерзімдерде қаралады?

Экологиялық кодекске сәйкес (13 және 14-баптары) азаматтар мен қоршаған ортаны қорғау саласындағы қоғамдық бірлестіктерге сотқа арызбен, мысалы, экологиялық заңнамаларды бұзуы салдарынан азаматтардың мүліктеріне келтірілген зиянды өтеу туралы арызбен жүгіну құқығы берілген. Арыздың нысаны мен мазмұны АІЖК 150-бабымен реттеледі. Судья талап арыз түскен күннен бастап бес күн мерзімде оны сот ісін жүргізу үшін қабылдау туралы мәселені шешіп, азаматтық іс қозғау туралы ұйғарым шығарады (АІЖК 152-бабы). Содан кейін судья істі уақытылы және дұрыс шешуді қамтамасыз ету мақсатымен жеті күндік мерзімде, бірақ бір айдан аспайтын уақытта оны сотта қарауға әзірлейді (АІЖК 166-167-баптары). Судья істі дайын болды деп тани отырып, оны сот отырысында қарауға тағайындау туралы ұйғарым шығарады, тараптарға және процестің басқа да қатысушыларына істі қараудың орны мен уақыты туралы хабарлайды (АІЖК 173-бабы). Азаматтық істер істі сот талқылауына әзірлеу аяқталған күннен сәттен бастап екі айға дейінгі мерзімде қаралып, шешіледі (АІЖК 174-бабы).

9) Экологиялық қоғамдық бірлестіктердің бірінші сатыдағы соттың шешіміне шағымдану тәртібі қандай және жоғары сатыдағы сотта апелляциялық шағымдарды қарау мерзімдері қандай?

Егер тараптар және іске қатысушы басқа тұлғалар бірінші сатыдағы соттың заңды күшіне енген шешімімен келіспеген жағдайда олар апелляциялық тәртіппен оған шағымдануға құқылы. Шешімге сондай-ақ прокурор наразылық келтіре алады. Іске қатысуға тартылмаған, бірақ сот құқықтары мен міндеттері жөнінде шешім қабылдаған тұлғалар да апелляциялық шағым беруге құқылы (АІЖК 332-бабы). Шағымдар, наразылықтар шешім, қаулы шығарған сот арқылы беріледі (келтіріледі) (АІЖК 334-бабы) және аудандық және оларға теңестірілген соттар шығарған шешімдерге - облыстық және оған теңестірілген соттың азаматтық істер жөніндегі алқасы; облыстық және оларға теңестірілген бірінші сатыдағы соттар шығарған шешімдерге - Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі алқасы қарайды (АІЖК 333-бабы). Іс апелляциялық сатыда ол бірінші сатыдағы соттан келіп түскен күннен бастап бір айлық мерзімнен кешіктірілмей қаралуға тиіс (АІЖК 349-бабы). Істің қаралатын уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарланған адамдардың келмеуі істі талқылауға кедергі болмайды. Алайда сот бұл жағдайда да келмеу себебін дәлелді деп тани отырып, істі қарауды кейінге қалдыруға құқылы (АІЖК 352-бабы). Апелляциялық сатыдағы соттың қаулылары қабылданған күннен бастап заңды күшіне енеді (АІЖК 368-бабы).

10) Қазақстан ратификациялаған Орхус Конвенциясында экологиялық талап арыздар берген кезде жұртшылық үшін жеңілдіктер туралы ереже баяндалған. Осы мәселелер Қазақстан заңнамасымен қалай реттеледі?

Орхус Конвенциясы 9-бабының 5-тармағы Халықаралық шарттың әрбір Тараптары жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуінің қаржылық немесе өзге де кедергілерін жою немесе азайту үшін көмек көрсетудің тиісті тетіктерін құру туралы мәселені қарайтынын көздейді. Конвенцияның ережелерін іске асыру шеңберінде Үкімет жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуінің қаржылық немесе өзге де кедергілерін жою немесе азайту үшін мұндай тетіктерді жасамағанын мойындау керек.

Бұрын 2004 жылғы 13 желтоқсандағы Заңмен Азаматтық іс жүргізу және Салық кодекстеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізілгенге дейін сот тараптардың мүліктік жағдайларын ескеріп, бір немесе екі тарапты мемлекеттің пайдасына өндірілетін мемлекеттік бажды төлеуден босатуға құқығы бар екенін көздейтін. Бұл норма қазіргі уақытта АІЖК және

Салық кодексінде жоқ, дегенмен бұл ереже жақын және алыс шетелдерде табысты жұмыс істеп келеді.

«Соттардың азаматтық іс жүргізу заңнамасының кейбір нормаларын қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 20 наурыздағы №2 нормативтік қаулысының 4-тармағына сәйкес, талапкер сотқа арыз берген кезде Салық кодексінде көзделген негіздер болған жағдайда мемлекеттік баж төлеуден босатылады. Бұл орайда, соттарда мемлекеттік баждың мөлшері, оны төлеу және қайтару тәртібі Салық кодексінің 496, 507, 508-баптарында белгіленген.

Прокуратура органдарын қоспағанда, мемлекеттік органдар үшінші тұлғалардың мүддесін қорғап сотқа талап арыз бергенде және сот шешімдеріне шағымданғанда мемлекеттік бажды төлеуден босатылмайды. Іс өндірісі кезінде АІЖК-нің 107-бабында қарастырылған жағдайларға сәйкес пайда болған сот шығындарын өтеуден тараптар мүлкіктік жағдайларына байланысты босатылмайды.

«Салық заңдарын қолданудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 23 маусымдағы №5 нормативтік қаулысының 21-тармағына сәйкес, мемлекеттік бажды төлеуді кейінге қалдыру немесе мерзімін ұзарту мүмкіндігі заңдармен қарастырылмаған. Заң мемлекеттік бажды төлеуден белгілі бір жағдайларда ғана босатуға жол береді. Мысалы, Салық кодексінің 501-бабына сәйкес, соттарда талапкерлер - мертігуге немесе денсаулығына зақым келтірілуге, сондай-ақ асыраушысының қайтыс болуына байланысты келтірілген зиянның орнын толтыру туралы талап қоюлар бойынша; қылмыспен келтірілген материалдық залалдың орнын толтыру туралы талап қоюлар бойынша; Ұлы Отан соғысына қатысушылар және оларға теңестірілген адамдар, I және II топтағы мүгедектер - барлық істер мен құжаттар бойынша; табиғат қорғау заңдарын бұзу арқылы мемлекетке келтірілген залалды өтеу қаражатын мемлекет кірісіне өндіріп алу туралы талап қоюлар бойынша; мүгедектердің қоғамдық ұйымдары - өздерінің құзыретіне кіретін мәселелер бойынша талап қоюларды берген кезінде мемлекеттік бажды төлеуден босатылады.

Бұл ретте, «Қазақстан Республикасы соттарының азаматтық істер бойынша сот шығындары туралы заңдарды қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 25 желтоқсандағы №9 нормативтік қаулысының 18-тармағына сәйкес, Салық кодексінің 501-бабында көрсетілген тұлғалар талап қоюды берген, сондай-ақ апелляциялық шағым келтірген кезде мемлекеттік бажды төлеуден босатылады.

Салық кодексінің 501-бабында соттарда мемлекеттік бажды төлеуден босатудың толық негіздері белгіленгенін есте сақтау керек.

Конвенцияның ережелерін іске асыру шеңберінде Үкімет жұртшылықтың сот әділдігіне қол жеткізуінің қаржылық немесе өзге де кедергілерін жою немесе азайту үшін көмек көрсетудің тиісті тетіктерін жасау жөніндегі шараларды қабылдайды деген үміт бар.

11) Қадағалау сатысындағы соттарда экологиялық қоғамдық бірлестіктердің қадағалау шағымдарын қарау мерзімдері қандай және шағымдану тәртібі қандай?

Аудандық, облыстық және оларға теңестірілген соттардың бірінші сатыда қаралған істер бойынша шығарған шешімдері, егер оларға шағым немесе наразылық келтірілмесе, оларға апелляциялық шағымдану, прокурордың наразылық келтіру мерзімі (15 күн) өткен соң заңды күшіне енетіні белгілі (АІЖК 235-бабы).

Заңды күшіне енген сот актілері тараптардың және іске қатысатын және апелляциялық шағым беруге құқығы бар тұлғалардың қадағалау шағымы бойынша, сондай-ақ прокурордың наразылығы бойынша облыстық соттың, Жоғарғы Соттың қадағалау алқасында АІЖК 384-400-баптарының ережелері бойынша сот қадағалау тәртібімен қаралуы мүмкін. Қазақстан

Республикасының Жоғарғы Соты қадағалау алқасының қаулылары қабылданған қаулының адамдардың өміріне, денсаулығына не Қазақстан Республикасының экономикасы мен қауіпсіздігіне орны толмас ауыр салдарларға әкеп соқтыруы мүмкін екені туралы деректердің анықталуына байланысты ерекше жағдайларда қайта қаралуы мүмкін (АІЖК 384-бабы). Істің қаралатын уақыты мен орны туралы тиісінше хабардар етілген, шағым (наразылық) берген адамның болмауы қадағалау сатысының сот отырысын жалғастыру мүмкіндігін жоққа шығармайды. Істі қарау кезінде қадағалау сатысының сотына прокурордың қатысуы міндетті (АІЖК 398-бабы).

Қадағалау сатысы шағым жасалған сот актісін қайта қарау бойынша қадағалау іс жүргізуін қозғау туралы сот қаулысын алғаннан кейін тараптарға қадағалау шағымының көшірмелерін, сот отырысы өткізілетін күнді, уақытын, орнын көрсете отырып, істің қадағалау сатысында қаралатыны туралы хабарлама жібереді.

Қадағалау сатысындағы іс қадағалау іс жүргізуін қозғау туралы қаулымен бірге қадағалау сатысына берілген не прокурор наразылығы келіп түскен күннен бастап бір айдың ішінде қаралуға тиіс (АІЖК 395-бабы).

Қадағалау сатысындағы сот қаулылары олар қабылданған кезден бастап заңды күшіне енеді (АІЖК 400-бабы).

12) Бірінші, апелляциялық және қадағалау сатыларындағы соттарда тараптарды сот отырысының болатын уақыты мен орны туралы хабарлау және жекелеген іс жүргізу әрекеттерін жасау тәртібі қандай?

Сотқа қатысушы адамдар, олардың өкілдері, сондай-ақ куәлар, сарапшылар, мамандар және аудармашылар сот отырысының немесе жекелеген іс жүргізу әрекеттерін жасаудың уақыты мен орны туралы хабарландырылады және соттың шақыру қағаздарымен сотқа шақырылады (АІЖК 129-бабы). Қажет болған жағдайда, олар тапсырыстық хатпен, телефонограмма немесе жеделхат арқылы, сондай-ақ хабарлау мен шақыруды қамтамасыз ететін өзге де байланыс құралдарын пайдалану арқылы хабарландырылуы немесе шақырылуы мүмкін. Хабарлаулар мен шақырулар тараптың немесе іске қатысатын тұлғаның көрсеткен мекенжайы бойынша хабарландырылған немесе шақырылған адамның сотқа уақтылы келуі және іске даярлануы үшін жеткілікті мерзімі болуы есептеле отырып жолдануға тиіс. Егер сотқа хабарланған мекен-жайда азамат іс жүзінде тұрмайтын болса, хабарлау немесе шақыру оның жұмыс орнына жолдануы мүмкін. Ұйымға жолданатын хабарлау немесе шақыру оның орналасқан жері бойынша жіберіледі.

Шақыру қағаздары хабардар етіліп, тапсырысты хатпен пошта арқылы жеткізіледі немесе мұны судья тапсырған адамдар жеткізеді. Шақыру қағазын адресатқа тапсыру уақыты шақыру қағазының сотқа қайтарылуға тиісті түбіршегінде белгіленеді.

Сот іске қатысушы адамның келісімімен оның қолына хабарланатын немесе іс бойынша шақырылатын адамға тапсыру үшін шақыру қағазын беруі мүмкін (АІЖК 131-бабы).

Аудандық және оларға теңестірілген соттарда кеңсенің тиісті тұлғаларға хабарлау және оларды сотқа шақыру жөніндегі қызметін ұйымдастыру ережелері АІЖК 11-тарауында және Жоғарғы Сот жанындағы Сот әкімшілігі жөніндегі комитет төрағасының бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Аудандық және оған теңестірілген соттарында іс жүргізу нұсқаулығында баяндалған. Тиісті талаптар АІЖК 338, 341, 348, 352, 393, 395-баптарында, Облыстық және оларға теңестірілген соттарда іс жүргізу нұсқаулығында баяндалған.

Іс жүргізу уақытында іске қатысушы тұлғалар (олардың өкілдері) өз мекен-жайының ауысқаны туралы хабарлауы болмаған жағдайда шақыру қағазы немесе өзге де хабарлау,

шақыру сотқа белгілі соңғы мекен-жай бойынша жіберіледі және адресат бұл мекен-жай бойынша ендігі жерде тұрмаса да жеткізілді деп есептеледі (АІЖК 134-бабы).

13) Талап қоюды қамтамасыз ету шараларын, сот шешімдерін қабылдау және атқарушылық құжаттарын орындау мәселелері қалай реттеледі?

Іске қатысатын адамдардың арызы бойынша сот талап қоюды қамтамасыз ету шараларын қабылдауы мүмкін. Талап қоюды қамтамасыз етуге, егер мұндай шараларды қабылдамау сот шешімін орындауды қиындатса немесе оның орындалуын мүмкін етпесе, істің барлық жағдайларында да жол беріледі (АІЖК 158-бабы). Жауапкерге тиісті мүлікке тыйым салу; жауапкерге белгілі бір әрекеттерді жасауға тыйым салу; мемлекеттік органның, ұйымның немесе лауазымды адамның дау айтылған актісінің қолданылуын тоқтата тұру және АІЖК 158-бабында көрсетілген мақсаттарға жауап беретін, талап қоюды қамтамасыз ету жөніндегі өзге де шаралар талап қоюды қамтамасыз ету жөніндегі шаралар болуы мүмкін. Сот талап қоюды қамтамасыз етудің бірнеше шараларын қабылдауы мүмкін (АІЖК 159-бабы). Талап қоюды қамтамасыз ету туралы арызды судья жауапкерге және іске қатысатын басқа адамдарға хабарламастан ол сотқа түскен күні шешеді. Талап қоюды қамтамасыз ету туралы арызды қарай келіп, судья ұйғарым шығарады, оны мемлекеттік сот орындаушысы дереу орындауы тиіс (АІЖК 160-161-баптары).

Іс жүргізу заңы талап қоюды қамтамасыз етудің бір түрін екінші түрімен ауыстыруға жол береді. Талап қоюды қамтамасыз етудің бір түрін екіншісімен ауыстыру туралы мәселеге іске қатысатын адамдарға арызды қараудың уақыты мен орны туралы хабарлай отырып, сот рұқсат береді, алайда олардың келмей қалуы осы мәселені мәні бойынша қарауға кедергі келтірмейді. Талап қоюдың бір түрін екінші түрімен ауыстыру туралы судья ұйғарым шығарады (АІЖК 162-бабы). Талап қоюды қамтамасыз ету мәселелері жөніндегі барлық ұйғарымға жеке шағым берілуі және наразылық келтірілуі мүмкін (АІЖК 164-бабы).

Сот талап қоюды қамтамасыз етуге жол бере отырып, талап қоюшыдан жауапкер үшін мүмкін болатын залалдарды қамтамасыз етуді талап етуі мүмкін. Жауапкер талап қоюда бас тартылған шешім заңды күшіне енгеннен кейін талап қоюшыға оның өтініші бойынша қабылданған оған талап қоюды қамтамасыз ету шараларымен келтірілген залалдарды өтеу туралы талап қоюға құқылы екендігін есте сақтау керек (АІЖК 165-бабы).

Сот актісі шығарылғаннан кейін, бірақ атқару парағын атқарушылық іс жүргізу органына орындау үшін жібергенге дейін сот дереу орындауға жіберілмеген шешімді орындауды қамтамасыз ете алады (АІЖК 239-бабы).

«Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңға сәйкес атқарушылық іс жүргізуді қозғау сатысында сот орындаушы атқару құжаттарының орындалуын қамтамасыз ету жөнінде осы Заңда көзделген шараларды қабылдайды (10-бабы). Борышкердің мүлкіне немесе ақша сомаларына тыйым салу; борышкердің белгілі бір әрекеттер жасауына тыйым салу; борышкер мүлкіне сүргі салу және басқалар атқару құжаттарының орындалуын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар болып табылады (Заңның 34-бабы).

14) Сот экологиялық дау бойынша шешім шығарғаннан кейін қосымша шешім шығаруға құқылы ма?

Іс бойынша шешімге қаулы қабылдаған сот іске қатысушы адамдардың өтініші бойынша немесе өз бастамашылығымен мынадай жағдайларда: егер іске қатысушы адамдар дәлелдемелер ұсынған және түсініктемелер берген қандай да бір талап бойынша шешім

шығарылмаса; сот құқық туралы мәселені шеше отырып, алып берілген соманың, берілуге тиісті мүліктің мөлшерін немесе жауапкер жасауға тиісті әрекеттерді көрсетпесе; сот шығындары туралы мәселені сот шешпесе; сот шешімінің орындалуын қайта бұрып атқару туралы мәселені сот шешпесе, қосымша шешім шығара алады (АДЖК 231-бабы).

«Сот шешімі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі №5 нормативтік қаулысының 32-тармағына сәйкес, сот шешімді орындаудың заңмен белгіленген шегінде істі қарау кезінде анықталған нақты мән-жайлардың негізінде ғана қосымша шешімді шығаруы мүмкін. Соттың қосымша шешім шығару нысанында шешімнің мазмұнын өзгертуге не сот отырысында зерттелмеген жаңа мәселелерді шешуге құқығы жоқ.

Мәселе сот отырысында қаралғаннан кейін сот қосымша шешім шығарады және оған шағым жасалуы немесе наразылық келтірілуі мүмкін. Іске қатысушы адамдарға сот отырысының уақыты және орны туралы хабарланады, алайда олардың келмеуі қосымша шешім шығару туралы мәселені қарауға кедергі болмайды. Қосымша шешім шығарудан бас тарту туралы соттың ұйғарымына жеке шағым, наразылық берілуі мүмкін (АДЖК 231-бабы).

15) Егер тараптарға, сот орындаушыға шешімде көрсетілген соттың қорытындылары түсініксіз болған жағдайда не істеу керек?

Шешім түсініксіз болған жағдайда істі қараған сот іске қатысушы адамдардың өтініші бойынша, сондай-ақ сот орындаушысының өтінімі бойынша шешімді түсіндіруге құқылы. Шешімді түсіндіруге ол әлі орындалмаған және шешім мәжбүрлі түрде орындалуына арналған мерзім өткенге дейін жол беріледі. Сот шешімді түсіндіру туралы өтінішті, өтінімді олар қабылданған күннен бастап он күн мерзімде қарауға міндетті.

Шешімді түсіндіру туралы мәселе сот отырысында шешіледі. Іске қатысушы адамдарға, сондай-ақ оны түсіндіру туралы өтінім қарау нысанасы болған жағдайларда сот орындаушысына сот отырысының уақыты мен орны хабарланады, алайда олардың келмеуі шешімді түсіндіру туралы мәселені қарауға кедергі болмайды. Шешімді түсіндіру туралы арызды (шағымды) қарау нәтижелері бойынша сот оның мазмұнын өзгертпей шешімді түсіндіретін ұйғарым шығарады. Мұндай ұйғарымға жеке шағым, наразылық берілуі мүмкін (АДЖК 232-бабы).

«Сот шешімі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі №5 нормативтік қаулысының 33-тармағына сәйкес, сот шешімді түсіндіру кезінде оның мазмұнын өзгертуге, сондай-ақ сот шешімінде көрсетілмеген мәселелерді талқылауға құқығы жоқ екенін есте сақтау керек.

16) АДЖК 27-тарауы азаматтар мен заңды тұлғаларға мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктердің, ұйымдардың, лауазымды адамдар мен мемлекеттік қызметшілердің шешімдері мен әрекеттеріне (немесе әрекетсіздігіне) дау айту құқығы берілген. Заңда қандай мемлекеттік органдар, бірлестіктер мен ұйымдар қарастырылған?

«Әкімшілік рәсімдер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабына сәйкес, мемлекеттік органдар деп мемлекет атынан Конституция, заңдар, өзге де нормативтік

құқықтық актілер арқылы: жалпыға бірдей міндетті мінез-құлық ережелерін белгілейтін актілер шығару; әлеуметтік мәні бар қоғамдық қатынастарды басқару мен реттеп отыру; мемлекет белгілеген жалпыға бірдей міндетті мінез-құлық ережелерінің сақталуына бақылау жасау жөніндегі функцияларды жүзеге асыруға уәкілеттік берілген мемлекеттік мекемелер ұғынылады. Мұндай заңды тұлғалар мемлекеттік бюджет есебінен қаржыландырылатын коммерциялық емес ұйымдар болып табылады және олар мемлекеттік мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанында ғана құрылуы мүмкін.

АК 34-бабына сәйкес, коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, өндірістік кооператив нысандарында ғана құрылуы мүмкін.

Өз қызметінде табыс келтіру деген мақсаты жоқ және алынған таза табысты қатысушыларға үлестірмейтін (коммерциялық емес ұйым) ұйым заңды тұлға бола алады. Бұл орайда, коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға мекеме, қоғамдық бірлестік, акционерлік қоғамдар, тұтыну кооперативі, қоғамдық қор, діни бірлестік нысанында және заң қажаттарында көзделген өзге де нысанда құрылуы мүмкін.

АДЖК 106-бабының негізінде саяси партиялар, кәсіптік одақтар және азаматтардың заңдарға қайшы келмейтін, өздерінің ортақ мақсаттарына жету үшін ерікті негізде құрылған басқа да бірлестіктер қоғамдық бірлестіктер деп танылады.

17) Меншік иесінен немесе жер пайдаланушыдан экологиялық заңнаманы бұза отырып пайдаланылған жер учаскесін мәжбүрлеп алып қою қарастырылған ба? Азаматтық іс бойынша кім тарап болып өкілдік ете алады?

Егер жер учаскесін пайдалану Жер кодексінде немесе Қазақстан Республикасының өзге де заңдарында белгіленген жерді ұтымды пайдалану ережелерін өрескел бұза отырып жүзеге асырылса, атап айтқанда, егер жер учаскесі мақсатына сәйкес пайдаланылмаса немесе оны пайдалану ауыл шаруашылығы жері құнарлылығының едәуір төмендеуіне не экологиялық жағдайдың едәуір нашарлауына әкеп соғатын болса, ондай жер учаскесі Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген жазалау шаралары қолданылғаннан кейін, Жер кодексінің 94-бабында көзделген тәртіппен меншік иесінен немесе жер пайдаланушыдан мәжбүрлеп алып қойылады. Бұл орайда, төтенше және ырық бермейтін ахуал кезінде туындаған жағдайларды қоспағанда, жер учаскесінің меншік иесі немесе жер пайдаланушы мемлекетке келтірілген залалды азаматтық заңнамаға сәйкес өтеуге міндетті (Жер кодексінің 93-бабы).

«Соттардың жер заңдарын қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 16 шілдедегі №6 нормативтік қаулысының 6-тармағына сәйкес, жер учаскелерін беру және оларды алып қою жөніндегі шешімдер мен әрекеттер дауланған кезде іс бойынша тиісті аумақтық бірліктің әкімі тарап болып табылады, өйткені «Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» Заңының 26, 29, 30, 33-баптарына сәйкес, әкім азаматтармен, заңды тұлғалармен және мемлекеттік органдармен өзара қарым-қатынастарда тиісті әкімшілік-аумақтық бірліктердің мүдделерін білдіреді.

«Қазақстан Республикасындағы жергілікті мемлекеттік басқару туралы» Заңның (бұдан әрі – жергілікті мемлекеттік басқару туралы заң) 38-бабына сәйкес, әкім мен әкімдік заңды тұлғаның құқықтарына ие емес. Әкімнің аппараты мемлекеттік мекеме нысанындағы заңды тұлға болып табылады, ол жергілікті атқарушы органның қызметін қамтамасыз етуді, сондай-ақ әкім қызметін ақпараттық-талдау, ұйымдық-құқықтық және материалдық-техникалық жағынан қамтамасыз етуді жүзеге асырады.

Бұл орайда, әкімнің аппараты заңды тұлға ретінде (әкім аппаратының басшысы) әкім берген сенімхатқа негізделген, сотта іс бойынша істі жүргізуге берілген өкілеттік шегінде әкімнің өкілі ретінде ғана тарап болып өкілдік ете алады.

18) Қандай құқықтық актіні жеке қолданылатын актісіне жатқызуға болады?

«Әкімшілік рәсімдер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 4-бабына сәйкес, егер мемлекеттік органдардың құқықтық актісі бір рет не өзгеше шектеулі түрде қолдануға есептелсе; (немесе) заңдарда регламенттелген жағдай шеңберінде белгілі бір тұлғаға не өзге де белгілі бір тұлғалар тобына қолданылса; (немесе) белгілі бір тұлғаның немесе тұлғалардың өзге шектеулі тобының құқықтары мен міндеттерін белгілесе, өзгертсе, тоқтатса немесе тоқтата тұрса жеке қолданылатын актілерге жатады.

Аталған Заңға және «Нормативтік құқықтық актілер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 3-бабына сәйкес, мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдар қабылдайтын жеке қолданылатын құқықтық актілер нормативтік құқықтық актілер болып табылмайды және Қазақстан Республикасы заңнамаларының құрамына енбейді.

19) Соттың шешімін дереу орындауды қолданудан бас тартуы туралы соттың ұйғарымына шағым беріледі ме?

АДЖК 238-бабына сәйкес шығарылған шешімді дереу орындау туралы ұйғарымға жеке шағым, наразылық беру бұл ұйғарымдардың орындалуын тоқтата тұрады. Сонымен қатар, соттың шешімін дереу орындауды қолданудан бас тарту туралы соттың ұйғарымына соттың шешімінен бөлек шағымдануға, наразылық келтіруге болмайды.

«Сот шешімі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі №5 нормативтік қаулысының 28-тармағына сәйкес, соттың тиісті шешіміне шағымданған (наразылық келтірілген) кезде оны дереу орындаудан бас тарту жөніндегі соттың ұйғарымдарына шағымдануға (наразылық келтіруге) болады.

Егер ерекше жағдайлардың салдарынан шешімді орындаудағы кідіріс өндіріп алушыны елеулі зиянға әкеп соғуы мүмкін болса немесе шешімді орындау мүмкін болмаса, сот талап қоюшының өтінуі бойынша шешімді дереу орындауға жібере алатынын ескеру қажет. Сонымен қатар, шешім дереу орындауға жіберілген кезде сот талап қоюшыдан сот шешімінің күші жойылған жағдайда шешімнің кері орындалуын қамтамасыз етуді талап ете алады.

20) Сот шешімінің орындалуын қайта бұрып атқару туралы мәселені шешу тәртібі қандай?

Апелляциялық немесе қадағалау сатысындағы сот бірінші сатыдағы сот шешімімен бұрын күші жойылған шешімнің орындалуын қайта бұрып атқару туралы мәселе шешілмеген істі қараған кезде, бұл мәселені істе бірінші сатыдағы соттың күші жойылған шешімінің орындалғаны туралы анық деректер болғанда ғана шешеді (АДЖК 240-3-бабы).

Егер сот күші жойылған шешім бойынша орындауды қайта бұрып атқару мәселесін шешпесе, шешімнің орындалуын қайта бұрып атқару туралы жауапкердің арызы іске қатысушы адамдарды, ал қажет болған жағдайда күші жойылған шешімді орындаған органды да хабардар ете отырып, соттың бөлек отырысында қаралады. Аталған адамдар шешімнің орындалуын қайта бұрып атқару туралы арызды қараудың орны мен уақыты туралы хабарландырылады, алайда олардың сот отырысына келмей қалуы осы мәселені шешу үшін

кедергі болмайды. Шешімнің орындалуын қайта бұрып атқару туралы мәселе бойынша сот ұйғарымына жеке шағым немесе наразылық келтірілуі мүмкін (АДЖК 240-2-бабының 2-бөлігі).

21) Азаматтық процесте іс бойынша қорытынды беру үшін прокурордың қатысуы міндетті ме?

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес, прокуратура сотта мемлекеттің мүддесін білдіреді, прокуратураның құзыреті, оның қызметін ұйымдастыру тәртібі заңда егжей-тегжейлі регламенттелген. «Прокуратура туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-тарауында (бұдан әрі Прокуратура туралы заң) сотта мемлекеттің мүддесін білдіру регламенттелген. Қылмыстық, азаматтық немесе өзге де сот ісін жүргізу барысында сотта мемлекет мүддесін білдіре отырып, прокурор Прокуратура туралы заңға, сондай-ақ Республиканың қылмыстық істер жүргізу, азаматтық істер жүргізу және өзге де заңдарына сәйкес апелляциялық және қадағалау тәртібімен өз өкілеттігін жүзеге асырады (30-бабы).

АДЖК 55-бабының негізінде прокурор өзіне жүктелген міндеттерді жүзеге асыру мақсатында іс бойынша қорытынды беру үшін және азаматтардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, ұйымдардың құқықтарын мен заңды мүдделерін, қоғамдық немесе мемлекеттік мүдделерді қорғау үшін өз бастамасы немесе соттың бастамасы бойынша процеске қатысуға құқылы.

Прокурордың сот отырысына міндетті түрде қатысу негіздері «Азаматтық істерді соттың қарауына әзірлеу туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 13 желтоқсандағы №21 нормативтік қаулысының 14-тармағында көрсетілген. Соттар мына істерді: азаматты хабар-ошарсыз кеткен деп тану немесе азаматты қайтыс болған деп жариялау туралы (АДЖК 299-бабы); баланы асырап алу туралы (АДЖК 317-4-бабы); нормативтік құқықтық актінің заңға сәйкес келмеу туралы прокурордың наразылығынан бас тарту туралы (АДЖК 287-бабы); адамды ата-аналық құқынан айыру туралы (Неке және отбасы туралы Заңының 68-бабының 2-тармағы) істерді қараған кезде прокурордың қатысуы міндетті болып табылады.

Осы нормативтік қаулыда судья мына істерді: а) басқа адамдардың мүддесін қорғау жөніндегі прокурордың арызы бойынша қозғалған іс барысында, оның ішінде азаматты психиатриялық стационарға мәжбүрлеп жатқызу туралы прокурордың талап арызы бойынша іс қозғалған жағдайда; б) тараптардың бірі немесе екеуі кәмелетке толмаған, мүгедек, әрекеттері шектеулі азаматтар болған жағдайда; в) тараптардың бірі мемлекет немесе әкімшілік болған жағдайда; г) АДЖК 25-28-баптарында көрсетілген арыздарды қараған жағдайда прокурордың сот отырысына қатысуын міндетті деп тануы мүмкін. Істі соттың қарауына әзірлеу туралы қаулыда прокурордың сот отырысына міндетті түрде қатысуы жөнінде көрсетіледі.

Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2006 жылғы 27 маусымдағы №37 бұйрығымен бекітілген «Азаматтық істер бойынша сот актілерінің заңдылығына прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру туралы» Нұсқаулықтың 4-тармағына сәйкес, прокурор міндетті түрде заңда көзделген, сот немесе жоғары тұрған прокурорлар қажет деп тапқан, прокурордың бастамасы бойынша қозғалған, мемлекеттің мүддесіне қатысты, денесі мен ақыл-есінің кемістігінен өзінің мүддесін сот арқылы қорғау құқығын жүзеге асыра алмайтын азаматтардың, кәмелетке толмағандардың (алимент өндіру туралы істерді қоспағанда) құқықтары мен мүдделеріне қатысты, мемлекеттік басқару органдары мен лауазымды тұлғалардың шешімдеріне және іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) арыздану, азаматты тұрғын үйден басқа үй-жай берместен шығару, жұмысқа қайта орналастыру, азаматтың өмірі мен денсаулығына келтірілген зиянды өтеу туралы сотта қаралатын істер бойынша іс жүргізуге қатысып, қорытынды береді. Сонымен қатар, мемлекет мүддесіне қатысты істердің санатына,

мемлекеттік кәсіпорындардың көрсеткен қызметтері үшін тұтынушылардан берешек сомаларын өндіру туралы даулар бойынша азаматтық істерді қоспағанда, тараптары мемлекеттік органдар, мемлекеттік мекемелер және кәсіпорындар болып табылатын барлық істер жатады.

Іс бойынша тарап болып табылмайтын және осы Кодекстің 55-бабының екінші бөлігінде көзделген тәртіппен процеске қатысушы прокурор сот жарыссөздерінен кейін жалпы істің мәні бойынша қорытынды беретіндігін есте сақтау керек (АІЖК 213-бабы).

22) Азаматтық процесте прокурор қорытындысының мазмұны қандай болуы тиіс және ол қандай нысанда беріледі?

Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2006 жылғы 27 маусымдағы №37 бұйрығымен бекітілген «Азаматтық істер бойынша сот актілерінің заңдылығына прокурорлық қадағалауды ұйымдастыру туралы» Нұсқаулықтың 5-тармағына сәйкес, азаматтық сот ісін жүргізудің барлық сатыларында, прокурорлар өз ұстанымын тек іс құжаттарына, заң талаптарына қатаң негіздеп, оны жүйелі түрде қолдап, заңдылық, азаматтардың және заңды тұлғалардың заң мен сот алдындағы теңдігі, тараптардың бәсекелестігі мен тең құқықтылығы туралы принциптерді басшылыққа алады. Іс бойынша қорытынды берген кезде өз ұстанымын нормативті құқықтық актілер мен сотта зерттелген іс құжаттарына сүйеніп, анықтап дәлелдейді.

Мұнымен қоса, АІЖК және прокуратура органдарының құқықтық актілерінде де прокурордың сот процесіндегі қорытындысының мазмұны регламенттелмеген. Азаматтық іс жүргізу құқығы жөніндегі оқулықтарда прокурордың қорытынды сөзі үш бөліктен тұрады деп көрсетілген.

Бірінші бөлік мыналарды: 1) қаралып отырған істің қоғамдық тұрғыдан маңыздылығын көрсету, құқық бұзышулыққа жол бермеуді, заңдылықты сақтау қажеттілігін; 2) даулы материалдық құқықтық қатынастың құқықтық саралануын (сот қарайтын даулы құқықтық қатынастарды реттейтін құқық нормаларын белгілеу); 3) іс үшін заңдық маңызы бар фактілерді, сондай-ақ олардың құқықтық салдарларын анықтау; 4) талапкердің, жауапкердің және іске қатысушы басқа да тұлғалардың уәждерін талдауды қамтиды.

Екінші бөлік: 1) әрбір заңдық фактілерге (олардың бар-жоғы туралы, осы фактілердің жасалу сипаты мен уақытына) қорытынды бере отырып, дәлелдемелерге талдау мен баға беруді; 2) дәлелдемелерге баға беруге және, тараптар мен іске қатысушы басқа да тұлғалардың жасаған фактілері құқықтары мен міндеттері туралы қорытындыларға қатынасын қамтуы тиіс.

Үшінші бөлік: 1) талап арыз (толық немесе ішінара) қанағаттандырылуы немесе қанағаттандырусыз қалдырылуы тиіс пе; 2) сот шешімін дереу орындау қажет пе; шешімді орындау мерзімін кейінге қалдыруға және мерзімін ұзартуға және шешімнің орындалуын қамтамасыз ету үшін негіздер бар ма; 3) соттың жеке ұйғарым шығару қажеттілігі бар ма деген сұрақтарды және басқа да сұрақтарды қамтуы тиіс.

Прокурордың қорытындысы іс үшін маңызды барлық мән-жайларды мұқият талдап, зерттеуге, сондай-ақ материалдық және іс жүргізу құқықтарының қолдануға болатын нормаларына негізделуі тиіс.

Азаматтық сот ісін жүргізу ережелері бойынша істі қарау ауызша жүргізілетінін (АІЖК 177-бабы) назарға ала отырып, прокурордың істің мәні бойынша қорытындысы да ауызша беріледі. Заң іс материалдарына тіркеу үшін прокурордың ауызша берген қорытындысын жазбаша нысанда беруге тыйым салмайды. Мұндай тәжірибе прокурорларды тәртіпке

келтіріп, олардың істің мәні бойынша беретін қорытындыларының сапасын арттыруға септігін тигізетін еді.

23) Жұртшылық қоршаған ортаны қорғау жөніндегі ұйымдарды құра алады ма?

Конституцияда Республика азаматтарының бірлесу бостандығына құқығы (23-бабының 1-тармағы) және мемлекет пен қоғамдық бірлестіктер арасындағы өзара қарым-қатынастың негізгі принциптері белгіленген, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктерді құру және олардың қызметіне тыйым салу жағдайлары айқындалған (5-бабы). Конституцияның 31-бабына сәйкес, мемлекет адамның өмір сүруі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны қорғауды мақсат етіп қояды.

Яғни, азаматтар заңнамада белгіленген тәртіппен қоғамдық экологиялық бірлестіктер құруға құқылы. Қоғамдық бірлестіктерді құру, оның қызметі мен таратылу мәселелері Азаматтық кодекспен, Қоғамдық бірлестіктер туралы заңмен, Коммерциялық емес ұйымдар туралы заңмен және басқа да заңнамалық актілермен және халықаралық шарттармен реттеледі.

Әрбір адамдардың қауымдасу құқығы БҰҰ-ның 1966 жылғы 16 желтоқсандағы қарарымен қабылданған және Қазақстан 2005 жылғы 28 қарашада ратификациялаған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің нормаларында бекітілген. Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу, жұртшылықтың экологиялық маңызды шешімдерді қабылдау процесіне қатысуы және қоршаған ортаны қорғау мәселелері жөніндегі сот ісін жүргізуге қол жеткізу мәселелері 1998 жылғы 25 маусымда қабылданған және Қазақстан 2000 жылғы 25 қазанда ратификациялаған Орхус Конвенциясының ережелерімен реттеледі.

Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның кіріспесінде бірлесу бостандығына құқық адам мен азаматтың аса маңызды және конституциялық құқықтарының бірі болып табылады, оның іске асырылуы қоғам мүдделеріне сай келеді және мемлекеттің қорғауында болады деп көрсетілуі кездейсоқ емес.

24) Қоғамдық бірлестіктерді құрған кезде қандай ерекиеліктерді білу қажет?

Азаматтардың ортақ мақсаттарға жету үшін ерікті негізде құрылған, заңдарға қайшы келмейтін бірлестіктері қоғамдық бірлестіктер деп танылады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 2-бабы).

Қоғамдық бірлестік Қазақстан Республикасы азаматтарының жарғы қабылданып, басшы органдар қалыптастырылатын құрылтай съезін шақыратын, кемінде он адамнан тұратын тобының бастамасы бойынша құрылады. Қоғамдық бірлестіктердің заңды тұлға ретіндегі құқық қабілеттілігі ол Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы заңда белгіленген тәртіп бойынша тіркелген кезінен бастап пайда болады. Азаматтардың денсаулығы мен адамгершілік негіздеріне қастандық жасайтын қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне, сондай-ақ тіркелмеген қоғамдық бірлестіктердің қызметіне жол берілмейді (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 5 және 10-баптары).

Конституцияның 5-бабының негізінде, мақсаты немесе іс-әрекеті Республиканың конституциялық құрылысын күштеп өзгертуге, оның тұтастығын бұзуға, мемлекет қауіпсіздігіне нұқсан келтіруге, әлеуметтік, нәсілдік, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық

араздықты қоздыруға бағытталған қоғамдық бірлестіктер құруға және олардың қызметіне, сондай-ақ заңдарда көзделмеген әскерилендірілген құрамалар құруға тыйым салынады.

Қоғамдық бірлестіктер заң алдында бірдей. Қоғамдық бірлестіктер ісіне мемлекеттің және мемлекет ісіне қоғамдық бірлестіктердің заңсыз араласуына, қоғамдық бірлестіктерге мемлекеттік органдардың қызметін жүктеуге жол берілмейді.

25) Қоғамдық бірлестіктің жарғысы қандай ережелерді көздеуі қажет?

Қоғамдық бірлестіктің жарғысын оның жоғары органы қабылдайды және онда мыналар: атауы, қызметінің мәні мен мақсаттары; қоғамдық бірлестікке мүшелік (қатысу), мүшелікке ие болу және одан айрылу ережесі мен тәртібі, мүшелердің (қатысушылардың) құқықтары мен міндеттері; оның ұйымдық құрылымы, құрылымдық бөлімшелердің (филиалдар мен өкілдіктердің) құқықтық жағдайы және шегінде өз қызметін жүзеге асыратын аумақ; басшы органдарды құру тәртібі, олардың құзыреті мен өкілеттік мерзімдері, қоғамдық бірлестіктің тұрақты жұмыс істейтін басшы органы орналасқан орын; қоғамдық бірлестіктің ақша қаражаты мен өзге де мүлкінің қалыптастырылу көздері, қоғамдық бірлестік пен оның құрылымдық бөлімшелерінің (филиалдары мен өкілдіктерінің) мүлікті басқару жөніндегі құқықтары; қоғамдық бірлестіктің жарғысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу тәртібі; қоғамдық бірлестікті қайта ұйымдастыру мен тарату тәртібі, қоғамдық бірлестік таратылған жағдайда оның мүлкінің тағдыры және қоғамдық бірлестің заңнамаға қайшы келмейтін қызметіне қатысты өзге де ережелер көзделуі тиіс (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 12-бабы).

26) Республикалық экологиялық қоғамдық бірлестіктің мәртебесін қалай растауға болады?

Қоғамдық бірлестіктер республикалық, аймақтық және жергілікті қоғамдық бірлестіктер болып құрылып, жұмыс істеуі мүмкін.

Жергілікті қоғамдық бірлестіктерге Қазақстан Республикасының бір облысы шегінде жұмыс істейтін бірлестіктер жатады.

Қазақстан Республикасы облыстарының жартысынан азының аумағында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер аймақтық қоғамдық бірлестіктерге жатады.

Қазақстан Республикасы облыстарының жартысынан астамының аумағында өздерінің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) бар бірлестіктер республикалық қоғамдық бірлестіктерге жатады.

Республикалық және аймақтық қоғамдық бірлестіктер өз мәртебесін растау үшін тіркелген күннен бастап бір жыл өткенге дейін осы бірлестікті тіркеген органға құрылымдық бөлімшелерінің (филиалдары мен өкілдіктерінің) аумақтық әділет органдарында есептік тіркеуден өткенін растайтын құжаттардың көшірмелерін табыс етуге міндетті (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 7-бабы).

27) Қоғамдық бірлестіктердің қандай құқықтары бар?

Қоғамдық бірлестіктер жарғыда және Қазақстан Республикасының заңдарында берілген өкілеттік шегінде жұмыс істейтін басшы органдары арқылы құқықтарға ие болып, өздеріне міндеттер алады. Жарғылық мақсаттарды жүзеге асыру үшін қоғамдық бірлестіктер

заңнамаларда белгіленген тәртіппен: өз қызметі туралы ақпарат таратуға; соттар мен басқада мемлекеттік органдарда, өзге де қоғамдық бірлестіктерде өз мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін білдіруге және қорғауға; Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңның талаптарына сәйкес бұқаралық ақпарат құралдарын құруға; Қазақстан Республикасында бейбіт жиналыстар, митингілер, шерулер, пикеттер және демонстрациялар ұйымдастыру мен өткізу тәртібі туралы заңның талаптарына сәйкес жиналыстар, митингілер, демонстрациялар, шерулер мен пикеттер өткізуге; баспа қызметін жүзеге асыруға; халықаралық коммерциялық емес үкіметтік емес бірлестіктерге кіруге; Қазақстан Республикасының заңдарына қайшы келмейтін өзге де өкілеттікті жүзеге асыруға құқылы (19-бабы).

Қоғамдық бірлестіктердің құқықтары өзге де заңнамалық актілерде бекітілуі мүмкін екенін ескеру қажет. Мысалы, Экологиялық кодекстің 14-бабында қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаны қорғау саласындағы құқықтары көзделген.

28) Қоршаған ортаны қорғау саласында азаматтардың қандай құқықтары бар?

Жаңа Экологиялық кодексте бұрынғы «Қоршаған ортаны қорғау туралы» Заңға қарағанда азаматтардың құқықтары айтарлықтай кеңейтілген.

Экологиялық кодексте жеке тұлғалардың қоршаған ортаны қорғау саласында: өздерінің өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаға; қоршаған ортаны қорғау мен сауықтыру жөніндегі шараларды жүзеге асыру; қоршаған ортаны қорғаудың қоғамдық бірлестіктері мен қорларын құруға; заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысу; заңнамасына сәйкес қоршаған ортаны қорғау саласындағы жиналыстарға, митингілерге, пикеттерге, шерулер мен демонстрацияларға, референдумдарға қатысуға; мемлекеттік органдар мен ұйымдарға қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша хаттар, шағымдар, арыздар мен ұсыныстар беруге және оларды қарауды талап ету; мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алу; қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілер жобаларын әзірлеу кезеңінде оларды талқылауға қатысуға және әзірлеушілерге өз ескертпелерін ұсыну; қоршаған ортаға байланысты жоспарлар мен бағдарламаларды дайындау процесіне қатысуға; қоғамдық экологиялық сараптама өткізу туралы ұсыныс жасап, оған қатысу; кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың қоршаған орта мен адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу мен тоқтату туралы шешімдердің әкімшілік немесе сот тәртібімен күшін жоюды талап ету; Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының бұзылуы салдарынан өздерінің денсаулығы мен мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беру құқығы көрсетілген.

Берілген құқықтармен қатар, осы Кодексте азаматтардың: қоршаған ортаны сақтауға, табиғи ресурстарға ұқыпты қарау; табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға, қоршаған ортаны қорғауға және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шараларды іске асыруға жәрдемдесу; өз кінәсінен экологиялық қауіпсіздікке төнуі мүмкін қатерді болдырмау; өз қызметін экологиялық заңнамаға сәйкес жүзеге асыру міндеті көзделген.

Бұдан басқа, азаматтардың заңда белгіленген өзге де құқықтары мен міндеттері бар.

29) Заңмен қоғамдық бірлестіктерге қандай міндеттер жүктелген?

Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 19-бабының негізінде аталған коммерциялық емес ұйымдарға: Қазақстан Республикасының заңдарын, сондай-ақ жарғыда көзделген

нормаларды сақтау; өз мүшелерінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен және шешімдермен олардың танысу мүмкіндігін қамтамасыз ету; ақша қаражатының келіп түсуі мен жұмсалуды туралы өз мүшелерін хабардар ету; тұрақты жұмыс істейтін басшы орган орналасқан жердің және бірыңғай мемлекеттік тізбеге енгізілетін мәліметтер көлемінде басшылар туралы деректердің өзгергені туралы тіркеуші органға хабарлап отыру міндеттері жүктелген.

Бұл орайда, Экологиялық кодекстің 14-бабында қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаны қорғау саласындағы міндеттері қарастырылған.

30) Қоғамдық бірлестіктің тіркелмеуі және тіркелмеген қоғамдық бірлестікті қаржыландыру қандай салдарға әкеп соғады?

Заң тіркелмеген қоғамдық бірлестіктердің қызметіне тыйым салады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 5-бабы).

Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіппен тіркелмеген, сол сияқты қызметі тоқтатылған немесе тыйым салынған қоғамдық бірлестіктердің қызметіне басшылық жасау, қатысу, сондай-ақ олардың қызметін қаржыландыру әкімшілік құқық бұзушылық болып табылады және Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 374-1-бабында көзделген әкімшілік жауапкершілікке әкеп соғады.

31) Егер әділет органдарының тіркеу органдары қоғамдық бірлестікті мемлекеттік тіркеуден немесе оның филиалын есептік тіркеуден бас тартқан жағдайда не істеу керек?

Ең алдымен қоғамдық бірлестікті мемлекеттік тіркеуден немесе оның филиалын есептік тіркеуден не себепті бас тартылғанын анықтап алу қажет.

Мысалы, Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы заңның 11-бабының негізінде әділет органдарының тіркеу органы заңды тұлғаны құрудың және қайта ұйымдастырудың заңнамалық актілерде белгіленген тәртібін бұзуына, құрылтай құжаттарының заңнамалық актілерге сәйкес келмеуіне және басқа да жағдайларға байланысты заңды тұлғаны мемлекеттік тіркеуден бас тартады.

Заңды тұлғаны мемлекеттік тіркеуден немесе қайта тіркеуден, филиалды (өкілдікті) есептік тіркеуден немесе қайта тіркеуден бас тартылған жағдайда, тіркеуші орган заңда көзделген мерзімде (9-бабы) оған ұсынылған құжаттардың Қазақстан Республикасы заң актілерінің талаптарына сәйкес келмейтіндігіне сілтеме жасалған дәлелді жазбаша бас тарту құжатын береді.

Мемлекеттік тіркеуден немесе есептік тіркеуден бас тартуға, сондай-ақ осындай тіркеуден жалтаруға, сонымен қатар заңды тұлғаның құрылтайшылары мен тіркеуді жүзеге асыратын мемлекеттік орган арасындағы өзге де дауларға сотқа шағым берілуі мүмкін (11-бабы).

Сонымен қатар, Қоғамдық бірлестіктер туралы заңда қоғамдық бірлестікті, оның құрылымдық бөлімшесі филиалды, өкілдікті тіркеуден бас тартуға шағымдану тәртібі қарастырылған (16-бабы).

32) Қоғамдық бірлестіктердің қауымдастығын құру тәртібі қандай?

Белгіленген тәртіппен құрылған және тіркелген қоғамдық бірлестіктер, түріне қарамастан, одақтар (қауымдастықтар) қабылдаған құрылтай шарттары мен жарғылары негізінде жаңа заңды тұлға жасай отырып, қоғамдық бірлестіктер одақтарын (қауымдастықтарын) құруға, сондай-ақ халықаралық одақтарға (қауымдастықтарға) қатысушы болуға құқылы.

Қоғамдық бірлестіктер, соның ішінде халықаралық бірлестіктер одақтарының (қауымдастықтарының) қызметі мен мемлекеттік тіркелу тәртібі Қазақстан Республикасының заң актілеріне сәйкес белгіленеді (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 8-бабы).

АК 110-бабына сәйкес, қоғамдық бірлестіктердің және өзге де коммерциялық емес ұйымдардың ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлғалар өз еріктерімен осы ұйымдардың қауымдастықтарына (одақтарына) біріге алады. Бұл ретте, қауымдастық (одақ) коммерциялық емес ұйым болып табылады, ал қауымдастықтың (одақтың) мүшелері өз дербестігін, яғни заңды тұлғаның құқықтарын сақтап қалады. Қауымдастық (одақ) мүшелері оның міндеттемелері бойынша қауымдастықтың (одақтың) құрылтай құжаттарында көзделген мөлшерде және тәртіпте субсидиялық жауаптылықта болады.

Коммерциялық емес ұйымдар туралы заңның 18-бабының негізінде қауымдастық (одақ) мүшелері, егер құрылтай құжаттарында өзгеше көзделмесе, қаржы жылы аяқталған соң өзінің қалауы бойынша қауымдастықтан (одақтан) шығуға құқылы. Бұл жағдайда жоғарыда көрсетілгендей қауымдастық (одақ) мүшесі өзі қауымдастықтан шыққанға дейін туындаған міндеттемелері бойынша шыққан кезінен бастап екі жыл бойына оның өзінің жарнасына бара-бар субсидиялық жауаптылықта болады.

Қауымдастық (одақ) мүшесі қауымдастықтың (одақтың) құрылтай құжаттарында белгіленген реттерде және тәртіппен қауымдастық (одақ) мүшелерінің шешімі бойынша одан шығарылуы мүмкін. Қауымдастықтың (одақтың) шығарылған мүшесінің жауапкершілігіне қатысты қауымдастықтан (одақтан) шығуға жататын ереже қолданылады.

Қауымдастық (одақ) мүшелерінің келісімімен оған қауымдастықтың жаңа мүшесі кіре алады. Қауымдастыққа (одаққа) жаңа мүшенің кіруі қауымдастықтың (одақтың) ол кіргенге дейін туындаған міндеттемелері бойынша оның субсидиялық жауаптылықта байланыстырылуы мүмкін.

Қауымдастықтың (одақтың) атауында «қауымдастық» немесе «одақ» деген сөздерді қоса отырып, осы қауымдастық (одақ) мүшелері қызметінің негізгі мәні көрсетілетінін ескеру қажет.

33) Кім экологиялық қоғамдық бірлестіктің мүшесі бола алады және ресми құжаттарда бірлестіктің мүшесі екенін көрсету қажет пе?

Мүшелікке ие болу және одан айрылу ережелері мен тәртібі қоғамдық бірлестіктердің жарғыларымен белгіленеді. Бұл орайда, жарғының мазмұны Қазақстан заңнамаларының талаптарына сәйкес келуі тиіс. Мысалы, «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 11-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасының азаматтары қоғамдық бірлестіктердің мүшелері (қатысушылары) бола алады. Саяси партиялардан басқа қоғамдық бірлестіктердің жарғыларымен оларға шетел азаматтарының және азаматтығы жоқ адамдардың мүшелігі (қатысуы) көзделуі мүмкін.

Аталған Заңның 6-бабының негізінде, қоғамдық бірлестіктер өз мүшелерінің (қатысушыларының) еріктілігі, тең құқықтылығы, өзін-өзі басқару, қызметінің заңдылығы, есептілігі мен жариялылығы негізінде құрылып, жұмыс істейді.

Азаматтың қоғамдық бірлестік қызметіне қатысуы немесе қатыспауы оның құқықтары мен бостандықтарын шектеу үшін негіз бола алмайды. Ресми құжаттарда қоғамдық бірлестікке мүшелік (қатысу) туралы көрсетуді талап етуге жол берілмейді (6-бабы).

34) Қоршаған ортаны қорғау саласында қоғамдық бірлестіктердің қандай құқықтары бар?

Экологиялық кодекстің нормалары қоршаған ортаны қорғау саласында қоғамдық бірлестіктердің: экологиялық бағдарламаларды әзірлеу және насихаттау, азаматтардың құқықтары мен мүдделерін қорғау, оларды қоршаған ортаны қорғау саласындағы белсенді қызметке ерікті негізде тарту; қоршаған ортаны қорғау мен сауықтыру, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану мен молықтыру жөніндегі жұмыстарды орындау, экологиялық, ғылыми, тарихи-мәдени және рекреациялық жағынан ерекше құнды қоршаған орта объектілерін қорғау, ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың қызметіне қатысу; заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысу; экологиялық білім беру мен ағарту жұмыстарын орындау, қоршаған ортаны қорғау саласында ғылыми зерттеулер жүргізу; қоғамдық экологиялық сараптамаға және қоғамдық тыңдаулар өткізуге бастамашылық жасау және оларды ұйымдастыру; қоғамдық экологиялық бақылауды жүзеге асыру; мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алуға; қоршаған ортаны қорғау саласында мемлекеттік органдармен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтасу және өзара іс-қимыл жасау, олармен келісімдер жасауға, олар үшін шарттар бойынша заңнамада көзделген белгілі бір жұмыстарды орындау; қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілер жобаларын әзірлеу кезеңінде оларды талқылауға қатысу және әзірлеушілерге өз ескертпелерін ұсыну; қоршаған ортаға байланысты жоспарлар мен бағдарламаларды дайындау процесіне қатысу; жеке және (немесе) заңды тұлғаларды жауапқа тарту туралы мәселелер қою, экологиялық заңнаманың бұзылуы салдарынан азаматтардың денсаулығына және (немесе) мүлкіне келтірілген зиянның өтелуі туралы сотқа талап-арыз беру; кәсіпорындарды, құрылыстар мен экологиялық жағынан қауіпті өзге де объектілерді орналастыру, салу, реконструкциялау және пайдалануға беру туралы шешімдердің әкімшілік немесе сот тәртібімен күшін жоюды, сондай-ақ жеке және заңды тұлғалардың қоршаған орта мен адам денсаулығына теріс әсер ететін шаруашылық және өзге де қызметін шектеу, тоқтата тұру және тоқтату туралы шешім шығаруды талап ету; қоршаған ортаны қорғау қорларын құру құқығын көздейді.

Сонымен қатар, Кодексте қоршаған ортаны қорғау саласында қоғамдық бірлестіктердің: табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған шараларды іске асыруға жәрдемдесу; өз қызметін заңнамаға сәйкес жүзеге асыру міндеті көзделген.

Бұдан басқа, қоғамдық бірлестіктердің заңда белгіленген өзге де құқықтары мен міндеттері бар. Мысалы, «Қоғамдық бірлестіктер туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 19-бабында жарғылық мақсаттарды жүзеге асыру үшін қоғамдық бірлестіктер заңнамада белгіленген тәртіппен соттар мен басқада мемлекеттік органдарда өз мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін білдіруге және қорғауға құқығы бар екені қарастырылған.

Сонымен қатар, Қазақстан ратификациялаған халықаралық шарттарды есте сақтау керек. Орхус Конвенциясы азаматтар мен экологиялық қоғамдық бірлестіктерге неғұрлым кең құқықтар береді.

35) Экологиялық қоғамдық бірлестіктер мұнай операцияларының жүргізілуі туралы ақпаратты алуға құқығы бар ма?

«Мұнай туралы» Заңның 4-бабының негізінде мұнай операцияларын жүргізуге және келісім-шарттың талаптарына қатысты ақпаратты беру «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңға сәйкес жүргізіледі.

Мақсаты қоршаған ортаны қорғау болып табылатын барлық мүдделі қоғамдық бірлестіктердің жүргізілетін немесе жоспарланатын жер қойнауын пайдалану жөніндегі операциялардың қоршаған ортаға әсер етуіне қатысты толық және дұрыс ақпаратты Үкімет белгілейтін тәртіппен алуға құқығы бар.

Экологиялық кодекстің 21-тарауында экологиялық ақпарат жөнінде неғұрлым толық жазылған.

36) Экологиялық қоғамдық бірлестіктердің рәміздері болады ма?

Экологиялық қоғамдық бірлестіктердің кез келген қоғамдық бірлестіктер сияқты Республиканың заңдарына қайшы келмейтін өз рәмізі болуы мүмкін. Қоғамдық бірлестіктердің рәміздеріне жалау, гимн, эмблема, вымпелдер, омырау белгілер және басқалар жатады. Қоғамдық бірлестік рәмізінің сипаттамасы мен эскиздері жарғыда бекітіледі.

Қоғамдық бірлестіктердің толық және қысқартылған атауы мен оның рәмізі Қазақстан Республикасының және басқа мемлекеттердің, мемлекеттік органдардың, Қазақстан Республикасында тіркелген қоғамдық бірлестіктердің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңдарын бұзушылыққа байланысты таратылған қоғамдық ұйымдардың атауы мен рәмізін толық немесе олардың елеулі бөлігін қайталамауға тиіс екендігін ескеру қажет («Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 18-бабы).

37) Экологиялық қоғамдық бірлестіктер кәсіпкерлік қызметпен айналыса алады ма және мұндай ұйымда мүліктік қатынастар қалай қалыптастырылады?

Қоғамдық бірлестіктер жарғылық мақсаттарға қол жеткізетіндей кәсіпкерлік қызметті заңнамаға сәйкес жүзеге асыра алады. Қоғамдық бірлестіктердің кәсіпкерлік қызметінен алынатын табысқа салық салынады және қоғамдық бірлестіктердің мүшелері (қатысушылары) арасында қайта бөлуге болмайды және ол жарғылық мақсаттарға жету үшін пайдаланылуға тиіс. Қоғамдық бірлестіктердің өз қаражатын қайрылымдылық мақсаттарға пайдалануына жол беріледі (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 20-бабы).

Қоғамдық бірлестіктің жарғысында көзделген қызметті материалдық жағынан қамтамасыз ету үшін қажетті объектілер оның меншігі болып табылады, бұған заңнамамен тыйым салынған объектілер қосылмайды.

Қоғамдық бірлестіктің ақша қаражаты, егер оларды төлеу жарғыда көзделген болса, кіру жарналары мен мүшелік жарналардан; ерікті жарналар мен жиналған жырудан; жарғыға сәйкес лекциялар, көрмелер, спорттық және басқа шаралар, лотереялар өткізуден түскен түсімдерден; өндірістік және өзге де шаруашылық қызметтен алынған табыстан; заң актілерінде тыйым салынбаған басқа да түсімдерден қалыптасады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 21-бабы).

Қоғамдық бірлестіктерге қатысушылардың (мүшелерінің) осы бірлестіктерге өздері берген мүлікке, соның ішінде мүшелік жарналарға құқықтары жоқ. Олар өздері мүшелері

ретінде қатысатын қоғамдық бірлестіктердің міндеттері бойынша жауап бермейді, ал аталған бірлестіктер өз мүшелерінің міндеттемелері бойынша жауап бермейді (АК 106-бабы).

Қоғамдық бірлестіктердің меншігі заңдармен қорғалады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 21-бабы). Жалпы жиналыстың шешімі бойынша таратылған қоғамдық бірлестіктің мүлкі оның жарғысымен көзделген мақсаттарға жұмсалады. Сот шешімі бойынша таратылған қоғамдық бірлестіктің мүлкі заңнамалық актілерге сәйкес пайдаланылады (АК 106-бабы)

38) Қоғамдық бірлестіктер халықаралық байланыстарды жүзеге асыра алады ма?

Қазақстан Республикасының қоғамдық бірлестіктері өздерінің жарғыларына сәйкес халықаралық байланыстар орнатып, тиісті келісімдер жасасуы, діни бірлестіктерден басқа халықаралық коммерциялық емес үкіметтік емес бірлестіктерге ұжымдық мүшелер ретінде кіруі мүмкін.

Қазақстан Республикасының қоғамдық бірлестіктері жалпы жұрт таныған принциптер мен халықаралық құқық нормалары, халықаралық шарттар мен тиісті мемлекеттердің заңдары негізінде шет мемлекеттерде өздерінің құрылымдық бөлімшелерін (филиалдары мен өкілдіктерін) құра алады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 21-бабы).

39) Шетелдік коммерциялық емес үкіметтік емес ұйымдарының өкілдіктері Қазақстанның аумағында қандай нысанда әрекет ете алады?

Қазақстан Республикасы аумағында құрылымдық бөлімшелер, мысалы халықаралық және шетелдік коммерциялық емес үкіметтік емес бірлестіктердің филиалдары мен өкілдіктері құрылып, жұмыс істей алады. Мұндай құрылымдық бөлімшелер, егер олар Қазақстан Республикасының заңдарына қайшы келмейтін болса, сол бірлестіктердің жарғыларын басшылыққа алады (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 21-бабы).

Шетелдік заңды тұлғалардың филиалдары мен өкілдіктерін тіркеу біздің еліміздің заңды тұлғаларының филиалдары мен өкілдіктерін тіркеу үшін Қазақстан Республикасының заңнамаларында белгіленген тәртіппен жүргізіледі. Егер Қазақстан бекіткен халықаралық шарттарда өзгеше белгіленбесе, осы тәртіппен көзделген құжаттардан басқа, филиал (өкілдік) құратын шетелдік заңды тұлға шет мемлекеттің заңдары бойынша заңды тұлға болып табылатынын растайтын шетелдік заңды тұлғаның сауда тізілімінің заңдастырылған үзінді көшірмесін немесе басқа да заңдастырылған құжатты қосымша ұсынуға тиіс. Филиал (өкілдік) құратын шетелдік заңды тұлғаның құжаттары нотариалды түрде куәландырылған мемлекеттік және орыс тілдеріндегі аудармамен ұсынылады («Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы» Заңның 6-1-бабы).

Әділет министрінің 2007 жылғы 12 сәуірдегі №112 бұйрығымен бекітілген Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу жөніндегі нұсқаулықпен танысқан кезде тіркеу тәртібі туралы неғұрлым толық танысуға болады.

40) Экологиялық кодексте қоғамдық бірлестіктерге қоршаған ортаны қорғау қорларын құру құқығы берілген. Мұндай қорды құрған кезде қандай ерекшеліктерді білу қажет?

«Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңның 6-бабының негізінде коммерциялық емес ұйымдар қордың ұйымдық-құқықтық нысанында құрылуы мүмкін.

Азаматтар және (немесе) заңды тұлғалар ерікті мүліктік жарналар негізінде құрған, әлеуметтік, қайырымдылық, мәдени, білім беру және өзге де қоғамдық пайдалы мақсаттарды көздейтін, мүшелігі жоқ коммерциялық емес ұйым қор деп танылады. Оны құрған кезде құрылтайшылардың (құрылтайшының) шешімімен тұрақты жұмыс істейтін алқалы басқару органы - қордың атқарушы органы тағайындайтын қамқоршылық кеңесі құрылады, ол қор қызметінің оның жарғылық мақсаттарына сай келуіне бақылау жасайды, сондай-ақ қордың жарғысында бекітілген өзге де өкілеттіктерді жүзеге асырады.

Жұбайлық және жақын туыстық байланысы бар адамдар қордың қамқоршылық кеңесінің көпшілік мүшесі, сондай-ақ осы қордың штаттағы қызметкерлері бола алмайды. Қордың атқарушы органы қордың жоғары басқару органының және тұрақты жұмыс істейтін алқалы басқару органының (қамқоршылық кеңестің) шешімдері негізінде және оларды орындау мақсатында жұмыс істейді және соларға есеп береді. Қордың атқарушы органының басшысы мен мүшелері қордың құрылтай құжаттарын, аталған заңды және басқа да заң актілерін бұза отырып өздері қабылдаған шешімдерінің салдарынан келтірілген шығынның орнын бірлесе толтыруға міндетті. Мұндай шешім қабылданған кезде қарсы дауыс берген, қалыс қалған немесе отырысқа қатыспаған адамдар шығынның орнын толтыру міндетінен босатылады. Қордың некеде тұрумен, жақын туыстықпен немесе жекжаттықпен байланыспаған басшысы мен бухгалтері болуға тиіс. Бір адамның екі қызметті қатар істеуіне болмайды. Басшы құрылтай құжаттарының, қорды басқару органының шешімдері негізінде қордың атынан мәмілелер жасауға құқылы. Қордың жарғысында өз бетінше әрекет етіп, мәмілелер жасай алатын басқа уәкілетті адамдардың қызмет аясы белгіленуі мүмкін. Қор басшысының сотта, мемлекеттік органдарда, сондай-ақ ұйымдарда қордың атынан сенімхатсыз өкілдік етуге құқығы бар.

Қорға оның құрылтайшылары берген мүлік қордың меншігі болып табылады. Қор құрылтайшыларының қордың мүлкіне мүліктік құқығы жоқ және оларды міндеттемелерін орындамағаны үшін жарғыда белгіленген тәртіппен құрылтайшылардың жалпы жиналысы қордан шығаруы мүмкін.

Қор жарғыда белгіленген мерзімде қаржы қызметін тексеруді жүзеге асыруға міндетті. Тексеруді тексеруші немесе аудиторлық ұйым жүзеге асырады. Тексерушіні сайлау тәртібі жарғыда белгіленеді аудиторлық ұйымдар «Аудиторлық қызмет туралы» Заңда белгіленген тәртіппен тартылады. Қор жыл сайын ресми басылымдарда өз мүлкін пайдалану туралы есепті жариялауға міндетті («Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңның 12-бабы).

Экологиялық қоғамдық бірлестіктер үшін қоғамдық қор түрінде коммерциялық емес ұйым құру неғұрлым тиімді болып табылады.

Бір отбасының мүшелері болып табылмайтын жеке адамдардың және (немесе) заңды тұлғалардың - қоғамдық бірлестіктердің құрған қоры қоғамдық қор деп танылады. Қоғамдық қордың мүлкі заңды тұлғалардан - қоғамдық бірлестіктер мен жеке тұлғалардан бір жолғы және (немесе) тұрақты түсетін түсімдер есебінен, сондай-ақ «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңның 35-бабында көзделген және қоғамдық қор қызметінің мақсаттарына сай келетін басқа да көздерден құралады. Қоғамдық қордың мүлкі бір отбасы мүшелерінен - аталған қордың бірден бір қатысушыларынан түсетін түсімдер есебінен құрала алмайды. Қоғамдық қорлардың қызметі АҚ 107-бабымен де реттеледі.

41) Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі қоғамдық қорының мүлкін қалыптастыру көздері қандай?

Кез келген коммерциялық емес ұйымдар сияқты заңнамалық актілерге сәйкес: құрылтайшылардан (қатысушылардан, мүшелерден) түскен түсімдер; ерікті мүліктік жарналар мен қайырымалдықтар; заңдарда белгіленген жағдайларда тауарлар сатудан,

жұмыстардан, қызмет көрсетуден түскен түсімдер (кіріс); заңмен тыйым салынбаған басқа да түсімдер қоршаған ортаны қорғау жөніндегі қоғамдық қорының мүлкін қалыптастыру көздері болып табылады. Құрылтайшылардан (қатысушылардан, мүшелерден) түсетін қаржы және өзге де қаражат түсімдерінің тәртібі коммерциялық емес ұйымның құрылтай құжаттарында белгіленеді. Коммерциялық емес ұйымның мүлкін, ақшалай нысаннан басқа, заттай және өзге нысандарда құрауға құрылтайшылардың салымдары барлық құрылтайшылардың келісімі бойынша ақшалай нысанда бағаланады. Егер мұндай салымның құны жиырма мың айлық есептік көрсеткішке тең сомадан асып кетсе, оны бағалауды аудиторлық ұйым растауға тиіс.

Коммерциялық емес ұйымдардың жекелеген түрлерінің кіріс көздеріне заң актілерімен шектеулер қойылуы мүмкін («Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңның 35-бабы).

42) Экологиялық қоғамдық бірлестіктерге мемлекеттік органдармен қандай нысанда өзара байланыс жасауына жол беріледі?

Қоғамдық бірлестіктер мемлекеттік органдармен ынтымақтасуы және өзара іс-қимыл етуі, олармен келісімдер жасасуы мүмкін, мемлекеттік органдармен шарттар бойынша олар үшін заңдармен жол берілетін белгілі бір жұмыстарды орындауы мүмкін.

Бұдан басқа, заң актілерінде көзделген жағдайларда қоғамдық бірлестіктердің мүдделерін қозғайтын мәселелерді қоғамдық бірлестіктермен келісе отырып, мемлекеттік органдар шешуі мүмкін (Қоғамдық бірлестіктер туралы заңның 4-бабы).

Мысалы, Экологиялық кодексте қоғамдық бірлестіктердің қоршаған ортаны қорғау саласында өз қызметін жүзеге асыру кезінде: заңнамада белгіленген тәртіппен мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысу; қоршаған ортаны қорғау саласында мемлекеттік органдармен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтасуға және өзара іс-қимыл жасауға, олармен келісімдер жасауға, олар үшін шарттар бойынша Республиканың заңнамасында көзделген белгілі бір жұмыстарды орындау; қоршаған ортаны қорғау мәселелері бойынша нормативтік құқықтық актілер жобаларын әзірлеу кезеңінде оларды талқылауға қатысуға және әзірлеушілерге өз ескертпелерін ұсыну; қоршаған ортаға байланысты жоспарлар мен бағдарламаларды дайындау процесіне қатысу; мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алу және басқа да құқығы көзделген (14-бабы).

Мемлекеттік органдар экологиялық заңнаманы бұзушылықтарды анықтау жөніндегі жұмысқа жеке және заңды тұлғаны (тұлғаларды) ерікті негізде тартуы мүмкін. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган ынтымақтасу және өзара іс-қимыл жасауды жүзеге асыру үшін жарғыларында қоғамдық экологиялық бақылау функциясы көзделген қоғамдық бірлестіктердің тізбесін жасайды (136-бабы).

43) Экологиялық қоғамдық бірлестік, қоршаған ортаны қорғау қоры аппаратының еңбек қатынастары қалай қалыптасады?

«Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 4-бабына және «Коммерциялық емес ұйымдар туралы» Заңның 39-бабына сәйкес, коммерциялық емес ұйымның еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін штаттағы қызметкерлеріне Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы және Қазақстан Республикасының әлеуметтік қамсыздандыру және сақтандыру туралы заңнамасы қолданылады.

44) Қоғамдық бірлестіктер туралы заңнаманы бұзғаны үшін кім жауапты болады?

Қоғамдық бірлестіктер туралы заңдарды бұзу Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген тәртіп бойынша жауап беруге әкеп соқтырады.

Қоғамдық бірлестіктер туралы заңдарды бұзғаны үшін бұған кінәлі заңды және жеке тұлғалар, соның ішінде мемлекеттік органдардың лауазымды адамдары және қоғамдық бірлестіктердің басшы органдарының құрамына кіретін адамдар жауапты болады («Қоғамдық бірлестіктер туралы» Заңның 22-бабы).

45) Шетелдік коммерциялық емес үкіметтік емес ұйымдар Қазақстан заңнамасы бойынша әкімшілік жазаға тартылады ма?

ӘҚБТК 37-бабы Қазақстан Республикасының аумағында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған шетелдіктер, шетелдік заңды тұлғалар және азаматтығы жоқ адамдар жалпы негіздерде әкімшілік жауаптылықта болатындығы көзделген. Бұл орайда, шетелдік және халықаралық коммерциялық емес үкіметтік емес бірлестіктердің құрылымдық бөлімшелері (филиалдары мен өкілдіктері) Қазақстан Республикасының қоғамдық бірлестіктер туралы заңнамасын бұзғаны үшін заңды тұлға ретінде әкімшілік жауапқа тартылады.

46) Шаруашылық және өзге де қызметтің қандай түрлері экологиялық қауіпті болып табылады?

Адамдардың денсаулығына және қоршаған ортаға теріс әсер етуі мүмкін немесе әсер ететін объектінің қызметі шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлеріне жататындығы белгілі.

Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесі Үкіметтің 2007 жылғы 27 маусымдағы №543 қаулысымен бекітілген. Тізбе жерді және жер қойнауын пайдалану, су ресурстарын пайдаланған, мұнай операцияларын жүзеге асырған кездегі, атмосфералық ауаға, климатқа және Жердің озон қабатына әсерін, қауіпті қалдықтармен жұмыс істеуді, атом және жылу энергиясын пайдалануды және шаруашылық және өзге де қызметтің басқа экологиялық қауіпті түрлерін қамтиды.

Атом электр станциялары мен басқа ядролық реакторлары барлық ядролық отындар мен басқа да радиоактивті ластанған элементтер қондырғылар алаңынан біржола жойылғанда мұндай қондырғы болуын тоқтататындығын есте сақтау керек.

47) Иесіз экологиялық қауіпті қалдықтармен не істеу керек?

Экологиялық кодекстің 284-бабының 5-тармағына сәйкес, иесіз қауіпті қалдықтар сот шешімі бойынша республикалық меншікке түскен болып танылады. Мұндай қалдықтарды басқару тәртібін Үкімет айқындайды. Үкіметтің 2007 жылғы 8 қазандағы №919 қаулысымен Сот шешімімен республикалық меншікке түсті деп танылған иесіз қауіпті қалдықтарды басқару ережесі бекітілген. Бұл Ережелер аталған иесіз қауіпті қалдықтарды басқару жөніндегі қызметті ұйымдастыру тәртібін айқындайды.

Республикалық меншікке айналдырылған иесіз қауіпті қалдықтарды есепке алу, сақтау, бағалау және одан әрі пайдалану жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыруды қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган жүзеге асырады.

Тиісті сот актісінің негізінде жергілікті атқарушы орган қалдықтарды республикалық меншікке беру үшін құрамына жергілікті атқарушы органның, уәкілетті органның не оның аумақтық бөлімшесінің өкілдері, мүдделі тұлғалар кіретін комиссия құрады. Қалдықтар республикалық меншікке берілгеннен кейін алты айдан кешіктірмей уәкілетті орган қауіпті қалдықтардың паспортын әзірлеп әрі Өндіріс және тұтыну қалдықтарының мемлекеттік кадастрына енгізе отырып, қауіпті қалдықтарды есепке қою тиіс. Уәкілетті орган қалдықтардың есебін жүргізеді (түрі, саны және шығу тегі, қауіпті қасиеттері), сондай-ақ халықтың қауіпті қалдықтарға қол жетімділігін, олардың таралуын болдырмау, топырақ жамылғысына, су ресурстары мен атмосфералық ауаға кері әсерін азайту жөнінде шаралар қабылдайды.

Уәкілетті орган жылына бір рет Үкіметке республикалық меншікке түскен қауіпті қалдықтардың көлемі, түрлері, орналасқан жері мен жай-күйі және оларды басқару жөніндегі қолданылатын шаралар туралы ақпарат жібереді.

48) Қоршаған ортаға эмиссияның нормативтері не үшін белгіленеді?

Қоршаған ортаға эмиссиялар – дегеніміз ластағыш заттардың шығарындылары, төгінділері, қоршаған ортада өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру, сондай-ақ зиянды физикалық әсер ету. Бұрынғы экологиялық заңнамада «эмиссия» деген терминнің орнына «зиянды (ластағыш) заттардың шығарындылары, төгінділері» деген терминдер қолданылған.

Экологиялық нормалаудың мақсаты экологиялық қауіпсіздікті, экологиялық жүйелер мен биологиялық әртүрлілікті сақтауды қамтамасыз ететін қоршаған орта сапасын реттеу және оған жол беруге болатын әсерді белгілеу болып табылады (Экологиялық кодекстің 22-бабы).

Эмиссиялар нормативтерінің шамалары шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына теріс әсерін азайту мақсатында экологиялық рұқсаттар беру мен қажетті техникалық іс-шаралар өткізу қажеттігі туралы шешімдер қабылдауға негіз болып табылады.

Эмиссиялар нормативтеріне: эмиссиялардың техникалық үлестік нормативтері; ластаушы заттардың жол беруге болатын шекті шығарындылары мен төгінділерінің нормативтері; өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастыру нормативтері; жол берілетін физикалық әсер (жылу мөлшерінің, шу, тербеліс, иондаушы сәуле және өзге де физикалық әсерлер деңгейінің) нормативтері жатады.

Эмиссиялар нормативтері аумақтардың және акваторияның табиғи ерекшеліктері ескеріле отырып, қоршаған орта сапасы нормативтерінің сақталуын қамтамасыз етуге тиіс және жол берілетін шекті шоғырлану немесе қоршаған орта сапасының нысаналы көрсеткіштері негізінде есептеледі (Экологиялық кодекстің 25-бабы).

49) Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін қандай ластағыш заттарға ақы алынады?

Үкіметтің 2007 жылғы 30 маусымдағы қаулысымен Эмиссиялар нормативтері белгіленетін және қоршаған ортаға эмиссиялар үшін ақы алынатын ластаушы заттар мен қалдық түрлерінің тізбесі бекітілген. Онда атмосфералық ауаны және суды ластайтын заттар, сондай-ақ қалдықтар түрлері тізбектеліп көрсетілген, қалдықтар коммуналдық және өнеркәсіптік болып бөлінеді.

Қоршаған ортаға эмиссияларды жүзеге асыратын табиғат пайдаланушылар қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органнан қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсат алуға міндетті. Мұндай рұқсатты табиғат пайдаланушыға оның өтініміне сәйкес Экологиялық кодексте белгіленген тәртіппен беріледі. Қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсатты алғаннан кейін табиғат пайдаланушылар қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсатта көрсетілген шарттарды орындауға міндетті және оларды сақтамағаны үшін Қазақстан заңдарына сәйкес жауапты болады.

Егер қоршаған ортаға эмиссиялар ортақ табиғат пайдалану процесінде жүретін болса, бұл эмиссияларға рұқсат алу талап етілмейді (Экологиялық кодекстің 69-бабы).

50) Табиғат ресурстарын пайдаланғаны үшін және қоршаған ортаға эмиссиялар үшін қандай субъектілерден төлемақы алынады?

Табиғат пайдалану жалпы және арнайы болып бөлінеді (Экологиялық кодекстің 10-бабы). Жалпы табиғат пайдалану тұрақты болып табылады және халықтың өмірлік қажетті сұраныстарын қанағаттандыру үшін және табиғи ресурстар пайдалануға берілмей, тегін жүзеге асырылады.

Арнайы табиғат пайдалану – Экологиялық кодексте және өзге де заңдарда белгіленген тәртіппен табиғи ресурстарды ақылы негізде пайдалануды және (немесе) қоршаған ортаға эмиссияларды жүзеге асыратын жеке және (немесе) заңды тұлғаның қызметі. Арнайы табиғат пайдалану қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган беретін экологиялық рұқсаттың негізінде жүзеге асырылады.

Арнайы табиғат пайдалану тәртібімен Қазақстан Республикасының аумағында қызметін жүзеге асыратын жеке және заңды тұлғалар төлемақы төлеушілер болып табылады. Қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемақы Салық кодексінің 83-тарауымен белгіленіп, реттеледі. Оны табиғат пайдаланушылар экологиялық рұқсатта белгіленген нормативтер шегінде жүзеге асырады және Үкіметтің 2007 жылғы 30 маусымдағы №557 қаулысымен бекітілген Эмиссиялар нормативтері белгіленетін және қоршаған ортаға эмиссиялар үшін ақы алынатын ластаушы заттар мен қалдық түрлерінің тізбесіне сәйкес төлемақы алынады.

Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақыны есептеу әдістемесін қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган бекітеді. «Юрист» деректер базасында Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 27 сәуірдегі №124-П бұйрығымен бекітілген Қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемдерді есептеу әдістемесі бар. Ол 2008 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілді.

Төлемақы ставкаларын базалық ставкалардан кем болмайтындай және Үкімет бекітетін шекті ставкадан жоғары болмайтындай етіп облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) жергілікті өкілді органдары жыл сайын белгілеп отырады.

Салық кодексінің 459-бабына сәйкес, экологиялық рұқсатта белгіленген тәртіппен ресімделмеген қоршаған ортаға эмиссиялар, жылжымалы көздерден шығатын ластағыш заттар шығарындыларын қоспағанда, қоршаған ортаға белгіленген эмиссиялар нормативтерінен тыс қоршаған ортаға эмиссиялар ретінде қарастырылатынын назарға алу қажет. Бұл орайда, Салық кодексінің 462-бабы қоршаған ортаға белгіленген лимиттерден тыс эмиссия үшін қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті органның келісімімен облыстардың тиісті жергілікті өкілді органдары бекіткен төлемақы ставкалары он есе ұлғайтылатынын көздейді.

Бұл ретте, Экологиялық кодекстің 101-бабына сәйкес, қоршаған ортаға эмиссиялар үшін төлемақы бойынша салықтық міндеттемелерді атқару табиғат пайдаланушыны қоршаған ортаға келтірген залалды өтеуден босатпайды.

51) Жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізген кезде қоршаған ортаны ластағаны үшін кім жауапкершілікке тартылады?

Жер қойнауын пайдалану жөніндегі операцияларды сақтық аймағының шегінде жүзеге асыратын жер қойнауын пайдаланушы жер қойнауын пайдалану жөніндегі жүргізілген операциялардың және мұндай жерқойнауын пайдаланушының кінәсі болу-болмауына қарамастан су деңгейінің көтерілуінің нәтижесінде теңіздің ластануы жағдайында қоршаған ортаға не жеке немесе заңды тұлғаларға келтірілген зиян мен залал үшін жауапкершілікте болады («Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңның 48-1-бабы).

Сақтық аймағының шектерінде мұнай операцияларын жүзеге асыратын мердігер мұнай операцияларын жүргізудің және теңіз суының деңгейі көтерілуінің нәтижесінде теңіз Ластанған жағдайда қоршаған ортаға не басқа жеке немесе заңды тұлғаларға келтірілген залал үшін жауапкершілікте болады («Мұнай туралы» Заңның 30-9-бабы).

«Мұнай туралы» Заңның теңізде және ішкі су қоймаларында мұнай операцияларын жүргізудің жалпы шарттарын реттейтін 36-1-бабына сәйкес, теңізде мұнай операцияларын жүзеге асыратын мердігер теңізде жүргізілген мұнай операцияларының нәтижесінде пайда болған теңіздің ластануы жағдайында қоршаған ортаға және жеке немесе заңды тұлғаларға келтірілген зиян мен залал үшін, мұндай тұлғаның кінәсінің болу-болмауына қарамастан, жауапкершілікте болады.

52) Магистральдық мұнай құбырына өздігінен қосылған кезде қоршаған ортаны ластағаны үшін кім жауапкершілікке тартылады?

АК 931-бабына және Экологиялық кодекстің 321-бабына сәйкес, қызметі айналасындағылар үшін жоғары қауіптілікпен байланысты заңды тұлғалар мен азаматтар, егер зиян дүлей күштердің немесе жәбірленушінің теріс пиғылының салдарынан пайда болғанын дәлелдемесе, жоғары қауіптілік көздері келтірген зиянды өтеуге міндетті.

Бұл орайда, зиянды өтеу міндеті меншік құқығымен, шаруашылық жүргізу құқығымен немесе жедел басқару құқығымен немесе кез келген басқа да заңды негізбен жоғары қауіптілік көзін иеленуші заңды тұлғаға немесе азаматқа жүктеледі (АК 931-бабы).

«Мұнай туралы» Заңның 43-бабының негізінде магистральдық құбырдың иесі оны техникалық пайдалану, қауіпсіздік және қорғау ережелерін сақтауға жауапты болады. Магистральдық құбырдың күзетілетін аймағында оның иесімен келіспей жұмыс пен іс-қимылдың кез келген түрін атқаруына тыйым салынады.

Экологиялық кодекстің 321-бабының негізінде экологиялық құқық бұзушылықтар жасаған тұлғалар өздері келтірген залалды заңнамалық актілерге сәйкес өтеуге міндетті.

Сондықтан, егер тұлғаның магистральдық мұнай құбырына өздігінен (санкциясыз) қосылған, соның нәтижесінде қоршаған ортаны ластағаны анықталса, онда АК 933-бабының ережелері қолданылады. Атап айтқанда, басқа адамның келтірген зиянды өтеушінің, егер заң актілерінде өзгеше мөлшер белгіленбесе, төленген төлем мөлшерінде осы адамға кері талап қоюға (регресс) құқығы бар (АК 933-бабы).

53) Жер қойнауын ұтымсыз пайдаланғаны үшін жауапкершілік көзделген бе?

«Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңның 49-бабында жер қойнауын ұтымды және кешенді пайдалану мен жер қойнауын қорғау саласындағы талаптар белгіленген.

Үкіметтің 1999 жылғы 21 шілдедегі №1019 қаулысымен Қазақстан Республикасында Қатты пайдалы қазбалар, мұнай, газ, жер асты сулары кен орындарын эзирлеу жер қойнауын қорғаудың бірыңғай ережесі бекітілген.

Жер қойнауын қорғау саласындағы талаптарды бұзу салдарынан зиян келтірген тұлғалар, егер зиянның еңсерілмейтін күш салдарынан туындағанын дәлелдей алмаса, нақты залал мөлшерінде келтірілген зиянды өтеуге міндетті. Жер қойнауын ұтымды пайдалану саласындағы талаптарды бұзу салдарынан келтірілген залал мөлшерін жер қойнауын зерттеу мен пайдалану жөніндегі уәкілетті орган жер қойнауын пайдаланушылармен бірлесіп Үкімет белгілеген тәртіппен айқындайды. Атап айтқанда, Үкіметтің 2006 жылғы 22 тамыздағы № 796 қаулысымен Жер қойнауын пайдалану, қорғау саласындағы талаптарды бұзу салдарынан келтірілген зиянды есептеу ережесі бекітілген.

54) Қоршаған ортаны қорғау мақсатында мемлекет жер қойнауын пайдалануды шектеуге құқылы ма?

Жер қойнауының жекелеген учаскелерін пайдалану Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша елдің қауіпсіздігі мен қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету мақсатында шектелуі немесе тыйым салынуы мүмкін.

Елді мекендердің аумақтарында, қала маңы аймақтарында өнеркәсіп, көлік және байланыс объектілерінде жер қойнауларын пайдалануға, егер мұндай пайдалану адамдардың өмірі мен денсаулығына қатер төндіруі, шаруашылық объектілеріне немесе қоршаған ортаға залал келтіруі мүмкін болатын жағдайларда Қазақстан Республикасы Үкіметінің шешімі бойынша ішінара немесе толық тыйым салынуы мүмкін («Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Заңның 11-1-бабы).

Ерекше қорғалатын аумақтардың шектеріндегі жер қойнауларын пайдалану «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» заңға сәйкес жүзеге асырылады. Осы заңның 10-бабына сәйкес, облыстардың (республикалық маңызы бар қаланың, астананың) атқарушы органдары өз құзыреті шегінде ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды қорғау аймақтары шегінде осы аумақтардың экологиялық жүйелерінің, экологиялық дәліздердің жай-күйіне, сондай-ақ оларды қорғау және пайдалану режиміне теріс әсер ететін қызметтің барлық түрін шектей отырып, осындай аймақтарды белгілеу жөнінде шешімдер қабылдайды.

55) Мұнай операцияларын жүзеге асыратын мердігер қоршаған ортаны ластауға байланысты жауапкершілік тәуекелдерін сақтандыруға міндетті ме?

«Мұнай туралы» Заңның 55-бабының негізінде мұнай операцияларын жүзеге асыратын мердігерлер сақтандырудың міндетті түрлерін реттейтін заңнамалық актілерге сәйкес, қоршаған ортаға келтірілген залалдың зардаптарын жою жөніндегі шығындарды қосқанда, қоршаған ортаның ластануына, сондай-ақ үшінші адамдар алдындағы азаматтық-құқықтық жауапкершілікке байланысты жауапкершілік тәуекелін сақтандыруға міндетті.

Бұл ретте, теңізде барлау мен өндіруді жүзеге асыратын мердігерлер мүліктік тәуекел мен жауапкершілік тәуекелін теңіздің ластануы жағдайында тазалау және оқшаулау жөніндегі

шығыстары, сондай-ақ теңізде авариялық жағдайлар мен олардың зардаптарын жою бойынша мамандандырылған компанияларды тарту жөніндегі шығыстары бойынша сақтандыру өтеуін қамтамасыз ететіндей түрде сақтандыруға міндетті.

56) Заңнама қоғамдық экологиялық бақылауды көздейді ме?

Экологиялық кодексте қоршаған ортаны қорғауға - қоршаған ортаны сақтау мен қалпына келтіруге, шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға теріс әсерін болғызбауға және оның зардаптарын жоюға бағытталған мемлекеттік және қоғамдық шаралар жүйесі ретінде анықтама берілген (1-бабы).

Сондықтан Экологиялық кодекс мемлекеттік (12-тарауы), өндірістік (14-тарауы) және қоғамдық (15-тарауы) экологиялық бақылауды көздейді. Бұл ретте, қоғамдық экологиялық бақылау жұртшылықты мемлекеттің экологиялық проблемаларына тарту мақсатында жүргізіледі. Қоғамдық экологиялық бақылау жүргізу тәртібін қоғамдық бірлестіктер өз жарғыларына сәйкес айқындайды.

Қоғамдық экологиялық бақылауды іске асыру үшін ақпараттық және өзге де байланыс жасауды заңнамалық деңгейде қамтамасыз ету көзделген. Оған сәйкес жеке және заңды тұлғалар қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды қорғау, молықтыру және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардың жұмысы және оның нәтижелері туралы ақпаратқа қол жеткізуге тиіс. Қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды қорғау, молықтыру және пайдалану саласындағы мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдар жекелеген тексерулер нәтижелерінің және жылдық есептіліктің жариялануын қамтамасыз етеді. Қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган ынтымақтасу және өзара іс-қимыл жасауды жүзеге асыру үшін жарғыларында қоғамдық экологиялық бақылау функциясы көзделген қоғамдық бірлестіктердің тізбесін жасайды. Мемлекеттік органдарға экологиялық заңнаманы бұзушылықтарды анықтау жөніндегі жұмысқа жеке және заңды тұлғаларды ерікті негізде тарту құқығы берілген (136-бабы).

Орхус Конвенциясы Республикадағы қолданыстағы құқық құрамына енгізіледі, оның нормалары ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу жөніндегі мәселелерді реттейді.

57) Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын қалай іске асыру керек?

Экологиялық кодекстің 4-бабында Республиканың орнықты дамуының экологиялық негіздері тізбектеліп көрсетілген, оның ішінде әрбір адамның экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын сақтау және жұртшылықтың қоршаған ортаны қорғау мен орнықты даму мәселелерін шешуге жан-жақты қатысуы атап көрсетілген.

Экологиялық кодекстің 14-бабында қоршаған ортаны қорғау саласындағы қоғамдық бірлестіктердің құқықтары толық жазылған, атап айтқанда мемлекеттік органдардың қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша шешімдер қабылдау процесіне қатысу, сондай-ақ мемлекеттік органдар мен ұйымдардан уақтылы, толық және дұрыс экологиялық ақпарат алу, қоршаған ортаны қорғау саласында мемлекеттік органдармен және халықаралық ұйымдармен ынтымақтасу және өзара іс-қимыл жасау, олармен келісімдер жасау, олар үшін шарттар бойынша заңнамада көзделген белгілі бір жұмыстарды орындау құқығы көрсетілген.

Экологиялық кодексте 9-баптан тұратын 21-тарау экологиялық ақпарат мәселелеріне арналған. Онда экологиялық ақпарат жалпыға бірдей қолжетімді болып табылатындығы (163-бабы) көрсетілген.

Бұл мәселені неғұрлым егжей-тегжейлі реттеу Қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсіміне және көзделген шаруашылық және басқа да қызмет бойынша шешімдер қабылдау процесіне жататын экологиялық ақпаратқа қол жеткізу ережесіне сай жүзеге асырылады. Бұл Ереже Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі №238-п бұйрығымен бекітілген. Олар қоршаған ортаға әсерді бағалауға (бұдан әрі - ҚОӘБ жобасы) жататын көзделіп отырған шаруашылық қызмет бойынша жобалау (жобалау алдындағы) құжаттамасына мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізу кезеңінде ғана қолданылады. Ақпарат мемлекеттік экологиялық сараптама материалдарын қамтиды. Шаруашылық және өзге де қызметті бастамашы ҚОӘБ жобасын мемлекеттік экологиялық сараптамаға жіберу туралы ақпаратты экология саласындағы арнайы басылымдарда және Қоршаған ортаны қорғау министрлігінің веб-сайтында жариялайды. Мүдделі тұлғалар уәкілетті органға жазбаша сұрау жіберіп, мемлекеттік экологиялық сараптама материалдарына қол жеткізе алады, уәкілетті орган 15 күнтізбелік күн ішінде экологиялық сараптама материалдарымен танысуға болатын жер мен уақыты көрсетіліп, жазбаша жауап береді. Шаруашылық және басқа да қызметті бастамашы мүдделі тұлғалар қол жеткізетін, құпия мәліметтері жоқ жобалау (жобалау алдындағы) құжаттамасын уәкілетті органға ұсынады. Мүдделі тұлғалар уәкілетті органға ҚОӘБ жобасына қатысты ұсыныстар мен ескертулерін жазбаша түрде ұсынуы мүмкін. Заңнамаға сәйкес уәкілетті орган 15 күнтізбелік күн ішінде жүгінуді қарап, жауап қайтаруға міндетті. Егер қосымша зерттеу қажет болған жағдайда, үш күнтізбелік күн ішінде өтінім берушіні хабардар етіп, қарау мерзімі отыз күнтізбелік күннен аспайтын мерзімге ұзартылуы мүмкін.

Экологиялық ақпаратты беру туралы өтінішті алған күннен бастап бір айдан кешіктірілмей Экологиялық кодексте белгіленген негіздер бойынша оны беруден бас тартылатындығына назар аудару қажет (167-бабы). Бұл ретте, бас тарту жазбаша нысанда, бас тартудың себептері мен негіздері, оған өтініш берушінің шағым жасау мүмкіндіктері көрсетіле отырып беріледі, ал егер сұратылған экологиялық ақпарат мемлекеттік органда болмаған жағдайларда алынған сауал құзыретті мемлекеттік органға, ал арыз берушіге алынған сауалдың құзыретті мемлекеттік органға жолданғаны туралы хабарландыру жіберіледі.

Экологиялық ақпарат беруден бас тартуға, оны бермеуге, толық емес немесе дұрыс емес ақпарат беруге, сондай-ақ жалпыға қолжетімді экологиялық ақпаратты қол жеткізілуі шектеулі ақпаратқа заңсыз жатқызуға жоғары тұрған мемлекеттік органға және (немесе) лауазымды адамға немесе сотқа шағым жасалуы мүмкін.

Жұртшылықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығы жөніндегі мәселелер Орхус Конвенциясының нормаларында да жазылған.

58) Мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізген кезде жұртшылықтың пікірі ескеріледі ме?

Мемлекеттік экологиялық сараптаманы қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган және өз құзыреті шегінде жергілікті атқарушы органдар Экологиялық кодекстің талаптарына сәйкес жүзеге асырады (48-бабы).

Мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізудің тәртібін қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган айқындайды (49-бабы), оның жанынан консультациялық-кеңесші органдар болып табылатын мемлекеттік экологиялық сараптаманың сарапшылық кеңестері құрылады. жұртшылық өкілдері мұндай сарапшылық кеңестің мүшелері бола алады (56-

бабы). Бұл орайда, мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізу кезеңінде барлық мүдделі азаматтар мен қоғамдық бірлестіктерге өз пікірін білдіру мүмкіндігі беріледі (57-бабы).

Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №207-п бұйрығымен Мемлекеттік экологиялық сараптаманы жүргізу ережелері бекітілген. Оған сәйкес мемлекеттік экологиялық сараптамаға ұсынылатын материалдарда басқа құжаттармен қатар қоғамдық пікірді есепке алу нәтижелері болуы тиіс (ереженің 12-тармағы). Сараптамалық қорытынды мемлекеттік экологиялық сараптаманы жүзеге асырудың нәтижесі болып табылады. Оны әзірлеген кезде өзге де мемлекеттік органдар жүзеге асыратын салалық сараптама қорытындысының тұжырымы негізделген материалдар ретінде және қоғамдық экологиялық сараптама қорытындысының тұжырымы ұсынымдық сипатта пайдаланылады (Ереженің 27 және 28-тармағы).

Бұдан басқа, іске асыру нәтижесінде қоршаған ортаға және азаматтардың денсаулығына тікелей әсер етуі мүмкін жобалар бойынша қоғамдық тыңдаулар өткізіледі. Мемлекеттік экологиялық сараптама жүргізген кезде қоғамдық тыңдауларды ұйымдастыру тиісті жергілікті атқарушы органдардың құзыретіне жатқызылған (Экологиялық кодекстің 20-бабы). Қоғамдық тыңдауларды өткізу ережелері Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 7 мамырдағы №135-п бұйрығымен бекітілген. Олар қоршаған ортаның жай-күйі туралы жеткілікті және толық ақпаратты өз уақытында алуға және жұртшылықтың экологиялық-маңызды шешімдерді қабылдау процесіне қатысуға азаматтардың және қоғамдық ұйымдардың конституциялық құқығын қамтамасыз ету қағидаттарына негізделген. Қоршаған ортаға әсерді бағалау материалдарын талқылау жөніндегі қоғамдық тыңдауларды көзделген басқарушылық, шаруашылық, инвестициялық және өзге де қызметтің Тапсырыс берушісі (бастамашысы) ұйымдастырады (Ереженің 8-тармағы). Тапсырыс беруші жергілікті атқарушы органдармен қоғамдық тыңдауларды өткізу уақыты мен орнын алдын ала келіседі және БАҚ-на қоршаған ортаға көзделген шаруашылық қызметтің қоршаған ортаға әсерін бағалау материалдары жөніндегі қоғамдық тыңдауларды өткізу бойынша жарнама жариялайды. Жарнаманың жариялануы мемлекеттік және орыс тілдерінде қоғамдық тыңдауларды өткізу күніне 20 күн қалғанда жүзеге асырылуы тиіс (Ереженің 9-тармағы). ҚОӘБ жобасы жөнінде қоғамдық тыңдаулар ұйымдастыру бойынша ресми жарияланған күнінен бастап Тапсырыс беруші ҚОӘБ жобасына қоғамдық өкілдеріне қолжетімдікті, ескертулер мен ұсыныстардың қабылдануы мен тіркелуін қамтамасыз етеді (Ереженің 11-тармағы). Қоғамдық тыңдауларды жергілікті атқарушы органының өкілі ашады, көзделген шаруашылық қызметі және қоршаған ортаға әсердің нәтижесі туралы Тапсырыс беруші өкілдерінің баяндамалары тыңдалады, жұртшылықтың мүдделі өкілдері өз пікірлерін білдіреді, сұрақтар қояды, баяндамашылар жұртшылық өкілдерінің сұрақтарына жауап береді. Қоғамдық тыңдаулар талқыланатын мәселеге қатысы және құпия мәліметтері жоқ құжаттық ақпаратты зерттеу негізінде талқыланатын мәселелер бойынша барлық мүдделі тараптар үшін бірдей өзінің дәлелді пікірін айтуға мүмкіндік береді (Ереженің 6, 13-16-тармақтары). Тапсырыс беруші мемлекеттік экологиялық сараптамаға Республиканың нормативтік құқықтық актілеріне негізделген, оның білікті негізделу жағдайында, сондай-ақ олар бойынша Тапсырыс беруші жобаға өзгерістер мен толықтыруларды енгізуді негізсіз деп тапқан жұртшылықтың ұсыныстары жөніндегі комментарийді, қоғамдық пікірді ескере отырып, жетілдірілген қоғамдық тыңдаулардың хаттамасын және ҚОӘБ нәтижелерінің жобасын ұсынады (Ереженің 20-тармағы). Мемлекеттік экологиялық сараптама қорытындысы бойынша шешім қабылданғаннан кейін барлық мүдделі тұлғаларға сараптама объектісі жөнінде ақпарат алу мүмкіндігі беріледі (57-бабы). Мемлекеттік экологиялық сараптаманы жүзеге асыру кезіндегі келіспеушіліктер келіссөздер жолымен не сот тәртібімен қаралады (58-бабы). Мұндай дауларды шешу кезінде экологиялық заңнаманы, оның ішінде Орхус Конвенциясының ережелерін басшылыққа алу қажет.

59) Шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсерін бағалау кезінде жұртшылықтың пікірі ескеріледі ме?

Қоршаған ортаға әсерді бағалаудың міндеттілігі экологиялық заңнаманың негізгі принциптерінің бірі болып табылады (Экологиялық кодекстің 5-бабы). Қоршаған ортаға әсерді бағалау - шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған орта мен адам денсаулығына ықтимал салдарлары бағаланатын, Қазақстан Республикасы экологиялық заңнамасының талаптары ескеріле отырып, қолайсыз зардаптарды (табиғи экологиялық жүйелер мен табиғи ресурстардың жойылуын, жұтаңдауын, бүлінуін және сарқылуын) болдырмау, қоршаған ортаны сауықтыру жөніндегі шаралар әзірленетін рәсім болып табылады (35-бап). Ол қоршаған ортаға және халықтың денсаулығына тікелей немесе жанама әсер етуі мүмкін болатын кез келген шаруашылық және өзге де қызмет түрлері үшін міндетті болып табылады (36-бап). Қоршаған ортаға әсерді бағалау жөніндегі құжаттама хаттамалармен ресімделген және жоспарланып отырған қызметтің экологиялық аспектілерін қоғамдық талқылау нәтижелері жөніндегі қорытындыларды қамтитын қоғамдық пікірді есепке алу жөніндегі материалдарды қамтиды. Жоспарланып отырған қызметтің тапсырыс берушісі (бастамашысы) қоршаған ортаға әсерге жүргізілген бағалау нәтижелері бойынша жоспарланып отырған немесе жүзеге асырылатын қызметтің экологиялық зардаптары туралы мәлімдеме әзірлеп, табыс етеді, ол осы қызметті іске асыруға болатыны туралы шешім әзірлеуге негіз болады (41-бап).

Экологиялық кодекстің қоршаған ортаға әсерді бағалау жөніндегі ережелерін іске асыру Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 28 маусымдағы № 204-п бұйрығымен бекітілген Жоспарлау алдындағы, жоспарлау, жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасын әзірлеу кезінде көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсеріне бағалау жүргізу жөніндегі нұсқаулыққа сәйкес жүзеге асырылады. Нұсқаулыққа сәйкес, қоршаған ортаға әсерді бағалаудың 8 принципі пысықталған, соның ішінде ҚОӘБ жұртшылықтың қатысуы негізінде жүзеге асыру жөніндегі принцип пысықталған. Бұл ҚОӘБ жүргізу процесінде жұртшылықтың ҚОӘБ жөніндегі ақпаратқа қол жетімділігі қамтамасыз етілетінін білдіреді және ҚОӘБ материалдарын талқылау жөнінде қоғамдық тыңдаулар өткізіледі. Нұсқаулықтың 8-бөлімі жұртшылықтың қоршаған ортаның әсерін бағалауды әзірлеу рәсіміне қатысу мәселелерін реттейді. Қоғамдық пікірді есепке алудың негізгі ұйымдастыру негіздері: қоғамдық тыңдаулар. Жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасының тапсырыскері (әзірлеуші) жұртшылық өкілдерінің пікірлерін ашық тыңдауды жұртшылық өкілдерін жинау жолымен ұйымдастырады. Ол үшін Тапсырыскер (әзірлеуші) өткізілетін қоғамдық тыңдаулар, өткізу күні, уақыты және орны туралы, ҚОӘБ жобасына жұртшылықтың қолын жеткізу тәртібі туралы ақпаратты бұқаралық ақпарат құралдарына (бұдан әрі - БАҚ) алдын ала береді. Қоғамдық тыңдауларға мүдделі жұртшылық, тапсырыскер (әзірлеуші), жергілікті атқарушы органдар, қоршаған ортаны қорғау аумақтық органдарының өкілдері қатысады; 1) жұртшылықтың жазбаша ұсыныстары мен ескертулерін жинау, ол кезде тапсырыскермен (әзірлеушімен) төте байланыс БАҚ-на жұртшылықтың ҚОӘБ жобасы материалдарына қол жеткізуі тәртібі және қоғамдық пікірді ескертуге арналған ұсыныстар мен ескертулерді ұсыну туралы ақпарат беру арқылы қамтамасыз етіледі. Тапсырыскер (әзірлеуші) жұртшылықтан түсетін ұсыныстар мен ескертулерді қабылдау және тіркеу орнын ұйымдастырады; 3) қызмет аумағындағы халыққа сауалнама жүргізу жолымен жазбаша ұсыныстар мен ескертулерді жинау. Осы іс-шара жүргізу үшін Тапсырыскер (әзірлеуші) жұртшылықтың ҚОӘБ қорытындысы және материалдарына қол жеткізуі тәртібі, мерзімі және сауалнама ұйымдастыру шарты туралы жұртшылықты БАҚ-нда хабардар етеді (Нұсқаулықтың 52-тармағы).

Құқықтық қатынас субъектілері арасында ерекше іс жүргізу тәртібімен даулар туындаған жағдайда экологиялық заңнаманы, соның ішінде Орхус Конвенциясының ережелерін басшылыққа алу қажет.

60) Қоғамдық экологиялық сараптама нені білдіреді?

Экологиялық кодексте қоғамдық экологиялық сараптама - қоғамдық бірлестіктер құратын сараптама комиссиялары ерікті негізде жүзеге асыратын қызмет түрі ретінде қарастырылған. Қоғамдық экологиялық сараптама кез келген шаруашылық және өзге де қызметті азаматтардың өмірі мен денсаулығына қолайлы қоршаған ортаны сақтау жөніндегі қоғамдық мүдделердің сақталуы тұрғысынан қарайды. Қоғамдық экологиялық сараптама объектісі іске асырылған жағдайда мүдделері қозғалатын жеке тұлғалар немесе қоғамдық бірлестіктер қоғамдық экологиялық сараптаманың бастамашысы болуы мүмкін (60-бап).

Қоғамдық экологиялық сараптаманы ұйымдастырушы - қоғамдық бірлестіктер, олардың атынан экологиялық сараптама жүргізу туралы өтініш беріледі және сараптама комиссиясының қызметін ұйымдастыру жөнінде шаралар қолданылады. Осы ұйымдастырушының: қоғамдық экологиялық сараптама объектісінің тапсырыс берушісінен осындай сараптаманы жүргізуге қажетті құжаттар мен материалдар сұратуға; сараптама жүргізу үшін сарапшылық комиссия құруға; қоғамдық экологиялық сараптаманың қорытындысын жергілікті атқарушы органдарға және қаржы ұйымдарына табыс етуге құқығы бар. Ұйымдастырушыға мынадай: осындай сараптаманы Экологиялық кодексте жазылған талаптарға сәйкес ұйымдастыру; сараптаманың барысы мен нәтижелері туралы жұртшылықтың хабардар етілуін және қорытындыны әзірлеуде қоғамдық пікірдің есепке алынатынын қамтамасыз ету; қоғамдық экологиялық сараптама қорытындысының барлық мүдделі тараптар үшін ашық болуын қамтамасыз ету міндеті жүктеледі (61-бап). Мұндай объектінің тапсырыс берушісі осындай сараптамаға қажетті құжаттар мен материалдарды беруге міндетті (63-бап).

Қоғамдық экологиялық сараптаманы қаржыландыру оны ұйымдастыратын және жүргізетін қоғамдық бірлестіктердің өз қаражаттары, сондай-ақ ерікті қайырмалдықтар, өтеусіз негізде ұсынылған гранттар және Республиканың заңнамалық актілерінде тыйым салынбаған өзге көздер есебінен жүзеге асырылады (64-бап).

Аумағында сараптама объектісінің қызметі жоспарланып отырған жергілікті атқарушы органдарға өтініш беру арқылы қоғамдық экологиялық сараптама сараптаманы ұйымдастырушының оны жүргізу туралы өтініші тіркелген жағдайда жүзеге асырылатынын ескеру қажет. Жергілікті атқарушы органдар өтініш берілген күннен бастап он жұмыс күні ішінде оны тіркеуге немесе тіркеуден бас тартуға міндетті. Көрсетілген мерзім ішінде қоғамдық экологиялық сараптама жүргізу туралы өтінішті тіркеуден бас тартылмаса, ол тіркелді деп есептеледі. Экологиялық кодексте көзделген жағдайларда қоғамдық экологиялық сараптаманы ұйымдастыру туралы өтінішті тіркеуден бас тартылуы мүмкін. Жергілікті атқарушы орган бұл жөнінде қоғамдық экологиялық сараптаманың бастамашысы мен ұйымдастырушысына бас тартудың себептерін дәлелді түрде негіздей отырып, жазбаша хабарлайды (65-бап).

Қоғамдық экологиялық сараптаманың нәтижелері ұсынымдық сипатта болатын қорытындысы түрінде ресімделеді. Қоғамдық экологиялық сараптаманың қорытындысы: қоғамдық экологиялық сараптама жүргізуге берілген өтінішті тіркеген жергілікті атқарушы органға; осы объектінің мемлекеттік экологиялық сараптамасын жүзеге асыратын органға; жоспарланып отырған қызметтің тапсырыс берушісіне; қоғамдық экологиялық сараптама объектісін іске қосуға байланысты шешімдер қабылдайтын органдарға; бұқаралық ақпарат құралдарына жіберіледі (66-бап).

Жоспарланып отырған қызметтің тапсырыс берушісі қоғамдық экологиялық сараптаманың қорытындысын алған күннен бастап бір ай ішінде онда қамтылған тұжырымдар

мен ұсынымдарды қарауға және өзінің түсіндірмелерін мемлекеттік экологиялық сараптама органына және қоғамдық экологиялық сараптаманы ұйымдастырушыға жіберуге міндетті. Қоғамдық экологиялық сараптаманың қорытындысы жергілікті атқарушы органдар, қаржы ұйымдары және белгіленіп отырған қызметтің тапсырыс берушісі шешімдер қабылдаған кезде де ескерілуі мүмкін (67-бап).

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Смирнов В.Т., Собчак А.П. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. - ЛГУ, 1983.
2. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: ЭКСМО, 2007.
3. Гражданское процессуальное право: учеб. С.А. Алехина и др. Под ред. М.С. Шакарян. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007.
4. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: авт. к.ю.н. Баймолдина З.Х. учебник в двух томах. – Алматы: КазГЮА, 2001.
5. Настольная книга судьи, авторский коллектив судей Верховного Суда, в том числе Борисов В.М. и Сулейменова У.А.2005г, изд-во «Зангер».
6. Донцов С.Е., Глянцев В.В. Возмещение вреда по советскому законодательству. – М., «Юридическая литература», 1990.
7. Донцов С.Е., Маринина М.Я. Имущественная ответственность за вред, причиненный личности. – М. «Юридическая литература», 1985.
8. Смирнов В.Т. Обязательства, возникающие из причинения вреда. Методические указания - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973.
9. Садиков О.Н. Ответственность за действия третьих лиц в гражданском праве, №8. - Сов.государство и право, 1982.
10. Споры о возмещении вреда, Мамаи К.А., Сулейменова У.А., - Астана, изд-во ЗАО «Би Логистикс», 2004.
11. Орхусская Конвенция: Руководство по осуществлению. – Нью-Йорк и Женева, Организация Объединенных Наций, 2000.
12. Ни В.П. Экологические права общественности в Казахстане. – Алматы: «Азиатско-американское партнерство», 2004

Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілері

13. Қазақстан Республикасының Конституциясы
14. Ақпаратқа кіру, шешімдер қабылдау процесіне жұртшылықтың қатысуы және қоршаған ортаға қатысты мәселелер бойынша сот әділдігіне қол жеткізу туралы БҰҰ Еуропалық Экономикалық Комиссиясының Конвенциясы (Орхус Конвенциясы)
15. Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық түрлерін жою туралы конвенцияның факультативтік хаттамасы
16. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі
17. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі
18. Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі
19. Қазақстан Республикасының Орман кодексі
20. Қазақстан Республикасының Су кодексі
21. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі
22. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі
23. «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар туралы» Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі №175-ІІІ Заңы
24. «Жануарлар дүниесін қорғау, өсімін молайту және пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі №593 Заңы
25. «Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы желтоқсандағы №361-ІІ Заңы
26. «Табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар туралы» Қазақстан Республикасының 1996 жылғы 5 шілдедегі №19-І Заңы

27. «Халықтың радиациялық қауіпсіздігі туралы» Қазақстан Республикасының 1998 жылғы 23 сәуірдегі №219-І Заңы
28. «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 16 шілдедегі №242-ІІ Заңы
29. «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 12 қаңтардағы №221-ІІІ Заңы
30. «Міндетті экологиялық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 13 желтоқсандағы №93-ІІІ Заңы
31. «Арал өңіріндегі экологиялық қасірет салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 30 маусымдағы №1468-ІІІ Заңы
32. «Семей ядролық сынақ полигонындағы ядролық сынақтардың салдарынан зардап шеккен азаматтарды әлеуметтік қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 1992 жылғы 18 желтоқсан №1787-ХІІ Заңы
33. «Өсімдіктерді қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 3 шілдедегі №331-ІІ Заңы
34. «Атом энергиясын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 14 сәуірдегі №93-І Заңы (2007 жылғы 7 мамырдағы жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен бірге)
35. «Шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық қауіпті түрлерінің тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 27 маусымдағы №543 Қаулысы
36. «Судың жай-күйіне әсер ететін кәсіпорындар мен басқа да құрылыстарды келісу, оларды орналастыру және пайдалануға беру ережесін, сондай-ақ су объектілерінде, су қорғау аймақтары мен белдеулерінде құрылыс және басқа да жұмыстар жүргізу шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 3 ақпандағы №130 қаулысы
37. «Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңын іске асырудың кейбір мәселелері» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 15 қазандағы №1328 қаулысы
38. «Жоспарлау алдындағы, жоспарлау, жобалау алдындағы және жобалау құжаттамасын әзірлеу кезінде көзделіп отырған шаруашылық және өзге де қызметтің қоршаған ортаға әсеріне бағалау жүргізу бойынша Нұсқаулықты бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 28 маусымдағы №204-ө Бұйрығы
39. «Қоғамдық тыңдауларды өткізу Ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 7 мамырдағы №135-ө Бұйрығы
40. «Қоршаған ортаға әсерді бағалау рәсіміне және көзделген шаруашылық және басқа да қызмет бойынша шешімдер қабылдау процесіне жататын экологиялық ақпаратқа қол жеткізу ережесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасының Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2007 жылғы 25 шілдедегі №238-ө Бұйрығы
41. «Аумағында сарапталатын қызмет көзделіп отырған жергілікті атқарушы органдардың жүзеге асыратын қоғамдық экологиялық сараптаманы жүргізудің мемлекеттік тіркеу ережелерін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қоршаған ортаны қорғау министрінің 2004 жылғы 29 мамырдағы №149-ө бұйрығы
42. «Өндірістік нысандарды жобалауға қойылатын санитарлық-эпидемиологиялық талаптар» атты санитарлық-эпидемиологиялық ережелер мен нормаларды бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2005 жылғы 8 шілдедегі №334 Бұйрығы

**БИБЛИОТЕКА ВЕРХОВНОГО СУДА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**УЧЕБНО-ПРАКТИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ
ПО ПРИМЕНЕНИЮ СУДАМИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ПОЛОЖЕНИЙ ОРХУССКОЙ КОНВЕНЦИИ**

АСТАНА

2008

158

Авторский коллектив:

Борисов В.М., судья Верховного Суда
Республики Казахстан
(автор разделов 1.3, 2.2, 3.2, 4.3, 4.6, приложения 8)

Ни В.П., эксперт Центра ОБСЕ
(автор введения, главы I, разделов 2.1, 3.1, 4.1, 4.2, 4.4 ,
приложений 1, 2, 4, 5).

Сулейменова У.А., судья Верховного Суда
Республики Казахстан, к.ю.н.
(автор введения к разделу 4.4, раздела 4.5,
приложения 7)

Рецензент: Председатель Верховного Суда Республики Казахстан, д.ю.н. **Мами К.А.**

Учебно-практическое пособие по применению судами Республики Казахстан положений Орхусской Конвенции

Рекомендовано в качестве учебно-практического пособия для судей и судебных работников протоколом Ученого совета Института правосудия при Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан от 15 сентября 2008 № 1.

Настоящее учебно-практическое пособие подготовлено на основе анализа законодательства, обобщения судебной практики, мониторинга деятельности судов Республики Казахстан по делам, связанным с нарушением прав на доступ к информации, участие общественности в процессе принятия решений и доступ к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды, возмещение вреда в рамках требований положений Орхусской Конвенции.

Для удобства пользователя в учебном пособии каждому из отдельных элементов Орхусской Конвенции, видов судебных дел, различающихся по содержанию требований, посвящена специальная глава. В них приводятся нормы материального и процессуального права, особенности порядка рассмотрения соответствующих дел.

Предназначается для проведения обучения судей и работников судебной системы в порядке повышения квалификации по вопросам экологического права с акцентом на права общественности в области охраны окружающей среды.

Изложенные в нем материалы могут представлять интерес и для более широкого круга субъектов, активно вовлеченных в деятельность по обеспечению реализации права граждан на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду.

ВВЕДЕНИЕ

23 октября 2000 года Республика Казахстан ратифицировала Конвенцию о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (далее – Орхусская Конвенция или Конвенция)⁷⁴. Одним из ее трех основных элементов является доступ общественности к правосудию по вопросам окружающей среды, т.е. к возможностям для физических лиц, общественных и иных негосударственных организаций обжаловать в судебном или во внесудебном порядке нарушения положений Орхусской Конвенции и национального экологического законодательства. Наряду с тем, что данный элемент обеспечивает защиту экологических прав граждан и общественных объединений, он служит основой для развития современной системы контроля за соблюдением международного права и национального законодательства в области охраны окружающей среды, в осуществлении которого принимают участие как уполномоченные государственные органы, так и общественность.

В соответствии с Орхусской Конвенцией, Экологическим кодексом и Гражданским процессуальным кодексом, доступ общественности к правосудию охватывает дела по заявлениям и искам, связанным с:

- нарушениями права на общественный доступ к экологической информации;
- несоблюдением установленного порядка обеспечения участия общественности в принятии решений по экологическим аспектам проектов хозяйственной деятельности;
- отменой неправомерно принятых решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов;
- обжалованием действий (бездействия) государственных органов и должностных лиц, затрагивающих права и интересы граждан и юридических лиц в области охраны окружающей среды;
- возмещением в судебном порядке вреда, причиненного здоровью и имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства;
- ограничением и прекращением хозяйственной и иной деятельности юридических и физических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека.

На основе использования данной классификации специальной рабочей группой, созданной при Верховном Суде при поддержке Центра ОБСЕ в июне 2007 года, было проведено обобщение соответствующих судебных дел, рассматривавшихся Верховным, областными и специализированными межрайонными экономическими судами с момента ратификации Орхусской Конвенции. В конце 2007 года рабочей группой был подготовлен проект учебно-практического пособия для судей (далее – пособие), который затем был направлен для обсуждения во все областные суды, суды городов Алматы и Астана, а также размещен для более широкого ознакомления и обсуждения на веб-сайте Верховного Суда Республики Казахстан. Представленный для обсуждения материал вызвал значительный интерес среди казахстанских и зарубежных судей, по нему был получен ряд письменных комментариев и предложений, которые затем были учтены при разработке окончательной версии пособия. Одновременно Верховным Судом был организован мониторинг работы судов по соблюдению положений Орхусской Конвенции по доступу общественности к правосудию.

Конечным результатом деятельности вышеуказанной специальной рабочей группы стал выпуск данного пособия, которое рассматривается в качестве основы для проведения обучения и включения в последующем в программы подготовки и повышения квалификации судей и работников судебной системы по вопросам экологического права тем, связанных с правами общественности в области охраны окружающей среды. В пособие включены общие положения, посвященные экологическим правам общественности, и разъясняются основные требования Орхусской Конвенции по доступу общественности к правосудию, позволяющие обращаться к судебным и внесудебным процедурам их

---

⁷⁴ Данная конвенция принята 25 июня 1998 года в датском городе Орхус. По состоянию на 1 мая 2008 года она ратифицирована 40 странами, а также Европейским Союзом.

защиты. Затем в главах II-IV пособия рассматриваются особенности при разрешении дел по обжалованию общественностью нарушений экологического законодательства, подпадающих под требования статьи 9 Конвенции. Внутри каждой из этих глав вначале излагаются относящиеся к ним нормы материального права, а затем собственно требования и особенности процессуального порядка рассмотрения соответствующих дел с использованием примеров из судебной практики. Наконец, в главе V приводится информация о международном механизме рассмотрения соблюдения Орхусской Конвенции.

На сегодняшний день для Казахстана данная Конвенция является лишь одной из ратифицированных международных конвенций⁷⁵, по которой граждане и негосударственные юридические лица обладают правом обращения в международную инстанцию с заявлениями по фактам ее несоблюдения. Такие обращения рассматриваются Комитетом по соблюдению Конвенции, созданным в октябре 2002 года⁷⁶. Эта возможность активно используется казахстанскими гражданами и экологическими организациями, из первых 10 сообщений общественности о несоблюдении Орхусской Конвенции, направленных в Комитет, 4 поступило из Казахстана. Хотя Комитет по соблюдению не является судебным органом, его выводы и рекомендации, касающиеся несоблюдения положений Конвенции, направляются уполномоченному государственному органу⁷⁷, и должны рассматриваться Правительством и иными компетентными государственными органами страны, по которым установлено несоблюдение Конвенции. В целом, информация о процедурах и механизмах соблюдения международного экологического права, включенная в данное пособие, представляет собой уникальный учебный материал для подготовки и повышения квалификации судей по вопросам судебной защиты экологических прав общественности.

От ранее выпускавшихся отечественных изданий по экологическому праву данное пособие отличает также использование примеров конкретных судебных дел, рассматривавшихся казахстанскими судами. Данные примеры могут использоваться в качестве вспомогательных материалов для более углубленного изучения рассмотренных в пособии тем, касающихся экологических прав общественности и их защиты в судебном порядке. Следует также отметить, что материально-правовые нормы и казахстанского законодательства, и Орхусской Конвенции изложены с использованием пояснительных таблиц и схем, позволяющих наглядно и на примерах показать их применение в отношении реальных ситуаций, возникающих на практике.

Несмотря на то, что данное пособие разрабатывалось, прежде всего, для целей подготовки и повышения квалификации судей, изложенные в нем материалы могут представлять интерес и для более широкого круга субъектов, активно вовлеченных в деятельность по обеспечению реализации права граждан на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду. Круг лиц, на которых ориентирована данная публикация, включает наряду с судьями, сотрудников уполномоченных государственных органов в области охраны окружающей среды, природоохранных прокуроров, адвокатов, преподавателей и студентов профильных вузов, юристов, специализирующихся на вопросах охраны окружающей среды, сотрудников и членов общественных экологических организаций.

---

⁷⁵ Другим таким международно-правовым документом для Казахстана является Факультативный протокол к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, ратифицированный 4 июля 2001 года.

⁷⁶ Более подробная информация о Комитете по соблюдению Орхусской Конвенции представлена в разделе 5 данного пособия.

⁷⁷ Обычно эти функции выполняются министерствами охраны окружающей среды (экологии).

I. ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

1.1 Экологические права общественности

Согласно пункту 1 статьи 31 Конституции Республики Казахстан, государство ставит своей целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья людей. Реализация данной конституционной нормы предусматривает с одной стороны выполнение государственными органами, организациями, должностными лицами и государственными служащими их функций и обязанностей по обеспечению права граждан на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду. С другой стороны, решения и действия уполномоченных государственных органов должны содействовать деятельности самих граждан и их объединений по реализации данного права.

На сегодняшний день в целом ряде казахстанских законов определены экологические права физических лиц, общественных объединений и иных юридических лиц. В числе этих законов следует особо отметить Экологический, Водный и Лесной кодексы, законы о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения, архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, радиационной безопасности населения, чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера, об особо охраняемых природных территориях, охране, воспроизводстве и использовании животного мира. Наряду с этим Орхусская Конвенция устанавливает международно-правовые основы в отношении организации деятельности государственных органов по обеспечению экологических прав общественности. Она определяет их обязанности и задачи в отношении трех так называемых основных элементов Конвенции: (ключевых экологических прав общественности):

- доступ общественности к экологической информации (статьи 4 и 5);
- участие общественности в принятии экологически значимых решений, связанных с намечаемой хозяйственной деятельностью (статья 6), разработкой исполнительными органами власти проектов стратегий, программ, планов, нормативных правовых актов, связанных с окружающей средой (статьи 7 и 8);
- доступ общественности к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (статья 9).

Таким образом, эффективная реализация экологических прав общественности во многом зависит от решений, действий (бездействия) уполномоченных государственных органов, должностных лиц (государственных служащих). Вполне закономерно, что на сегодняшний день наиболее часто субъектами споров о нарушении экологических прав выступают с одной стороны физические лица и/или общественные объединения, а с другой стороны – органы государственной власти или должностные лица (государственные служащие).

1.1.1. Право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду

В современном мире право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду получило признание в качестве одного из фундаментальных субъективных прав человека и гражданина. Экологический кодекс определяет право физических лиц на благоприятную для их жизни и здоровья окружающую среду и включает определение понятия “благоприятная окружающая среда”.

Благоприятная окружающая среда - окружающая среда, состояние которой обеспечивает экологическую безопасность и охрану здоровья населения, сохранение биоразнообразия, предотвращение загрязнения, устойчивое функционирование экологических систем, воспроизводство и рациональное использование природных ресурсов – подпункт 23 пункта 1 статьи 1 Экологического кодекса.

Приведенное выше определение связывает экологическую безопасность и охрану здоровья населения Казахстана с состоянием окружающей среды в широком смысле этого слова. Оно не ограничивается только характеристиками уровня и состава загрязнений, но также включает такие аспекты, как сохранение биологического разнообразия, устойчивое функционирование экологических систем, воспроизводство и рациональное использование природных ресурсов. Это означает, что право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду обеспечивается государством не только через соблюдение установленных нормативов качества окружающей среды и нормативов эмиссий загрязняющих веществ. Охрана окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья людей, включает в себя также предпринимаемые государством меры по контролю за соблюдением режима особо охраняемых природных территорий, установленных требований по сокращению потребления невозобновляемых природных ресурсов и иные мероприятия по обеспечению устойчивого функционирования экологических систем.

Законодательством о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения и законодательством об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности также признается право на благоприятную среду обитания, однако в некоторых аспектах оно определяется более узко, нежели в рамках экологического законодательства. Так, пункт 1 статьи 18 Закона о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения определяет право физических лиц на благоприятную среду обитания, факторы которой не оказывают отрицательного воздействия на состояние здоровья человека и его будущих поколений. В соответствии с данным Законом деятельность государства в лице уполномоченных органов должна быть направлена на устранение определенных факторов среды обитания (биологические, химические, физические, социальные и иные), создающих угрозу жизни или здоровью человека (см. определения понятий “благоприятные условия жизнедеятельности человека”, “вредное воздействие на человека”, “факторы среды обитания”).

Необходимо отметить, что регулирование качества окружающей среды, различных факторов воздействия на нее, в том числе со стороны планируемых и действующих объектов хозяйственной деятельности, в значительной мере осуществляется на основе применения санитарных правил и норм (СанПиН), а также строительных норм и правил (СНиП). Так, санитарные нормы и правила устанавливают по многим факторам воздействия на среду обитания человека конкретные количественно выраженные нормативы, например, размеры санитарно-защитных зон, предельно-допустимые уровни вибраций, шума, инфразвука и т.д. Закон о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения связывает право физических лиц на благоприятную среду обитания, прежде всего, с прямым вредным воздействием определенных факторов на их здоровье. Поэтому основания для обжалования нарушенных санитарно-эпидемиологических нормативов, как правило, возникают у достаточно ограниченного круга лиц, для которых несоблюдение установленных размеров санитарно-защитной зоны или уровня шума создает непосредственную угрозу для их жизни или здоровья. С другой стороны Закон о санитарно-эпидемиологическом благополучии предоставляет определенные возможности общественности для обжалования нарушений, связанных с воздействием на будущие поколения, например, в связи с отложенным характером таких воздействий либо в связи с отрицательными последствиями для репродуктивных возможностей.

В статье 7 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности определено право физических лиц на благоприятную применительно к данной местности среду обитания и жизнедеятельности в пределах территории населенного пункта (поселения). Обеспечение благоприятной среды обитания и жизнедеятельности в данном Законе связывается с государственной градостроительной политикой в части расселения и размещения производительных сил, с градостроительными требованиями к зонированию территорий, нормами экологической и санитарно-гигиенической безопасности, а также с уровнем обеспеченности данной местности инфраструктурой. Право людей на благоприятную среду обитания и жизнедеятельности в этом случае имеет территориальное ограничение, т.е. ограничено пределами населенного пункта, в котором данное лицо проживает, а в отношении соблюдения конкретных строительных норм и правил - даже конкретным местом их проживания.

Тяжелые последствия для людей, пострадавших от ядерных взрывов на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне и других полигонах, располагавшихся на территории республики,

послужили предпосылкой для законодательного признания права на радиационную безопасность за гражданами Республики Казахстан, иностранными гражданами и лицами без гражданства, проживающими на территории Республики Казахстан. Статья 19 Закона о радиационной безопасности населения предусматривает, что это право обеспечивается государством путем проведения комплекса мероприятий по предотвращению радиационного воздействия на организм человека ионизирующего излучения выше установленных норм, а также контроля за выполнением гражданами и организациями, осуществляющими деятельность с использованием источников ионизирующего излучения, требований по обеспечению радиационной безопасности.

В других упомянутых выше законах Республики Казахстан⁷⁸ не упоминается право физических лиц на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду, но предусмотрены определенные права физических лиц и общественных организаций, с помощью которых реализуется данное право - так называемые экологические процедурные (процессуальные) права общественности.

1.1.2. Экологические процедурные (процессуальные) права общественности

Экологические права граждан и их объединений, получив законодательное закрепление в Казахстане еще до обретения государственного суверенитета⁷⁹, тем не менее в отечественных публикациях зачастую рассматриваются в контексте Орхусской Конвенции. Дело в том, что она определяет международно-правовую основу для продвижения трех важнейших экологических прав общественности или основных элементов Конвенции (на получение доступа к экологической информации, на участие в принятии экологически значимых решений, обжалование решений, касающихся окружающей среды). Вместе с тем объем так называемых *процедурных экологических прав*, с помощью которых граждане, их объединения и организации реализуют право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду, не ограничивается тремя основными элементами Орхусской Конвенции.

Анализ казахстанских законов, включающих положения по правам физических лиц, общественных объединений и иных юридических лиц в сфере охраны окружающей среды⁸⁰, охраны и рационального использования природных ресурсов⁸¹, санитарно-эпидемиологического⁸² и радиационного благополучия населения⁸³, архитектурной, градостроительной и строительной деятельности⁸⁴, позволяет провести классификацию процедурных экологических прав по следующим категориям:

- право обращения в государственные органы по вопросам охраны окружающей среды и, в том числе, касающихся соблюдения экологических прав физических лиц, общественных объединений и иных юридических лиц;⁸⁵
- право на доступ к экологической информации;⁸⁶
- право на участие в принятии решений государственными органами по проектам строительства и реконструкции объектов с потенциальным воздействием на окружающую среду;

---

⁷⁸ Водный и Лесной кодексы, законы о чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера, об особо охраняемых природных территориях, охране, воспроизводстве и использовании животного мира.

⁷⁹ Право граждан на благоприятную для их жизни и здоровья окружающую природную среду признавалось Законом Казахской ССР от 18 июня 1991 года "Об охране окружающей природной среды".

⁸⁰ Статьи 13 и 14 Экологического кодекса, статьи 12 и 13 Закона "Об особо охраняемых природных территориях".

⁸¹ Статьи 62 и 63 Водного кодекса, статья 66 Лесного кодекса.

⁸² Статьи 18 и 19 Закона "О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения".

⁸³ Статьи 19-21 Закона "О радиационной безопасности населения".

⁸⁴ Статья 13 Закона "Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности".

⁸⁵ Подпункт 6 пункта 1 статьи 13 Экологического кодекса.

⁸⁶ Подпункт 7 пункта 1 статьи 13 и подпункт 7 статьи 14 Экологического кодекса.

- право требовать в административном⁸⁷ или судебном порядке отмены решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных объектов, представляющих экологическую угрозу;
- право требовать в административном⁸⁸ или судебном порядке ограничения или прекращения хозяйственной и иной деятельности, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека;
- право на возмещение вреда здоровью и имуществу, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства;
- право на участие в обсуждении проектов нормативных правовых актов по вопросам охраны окружающей среды, в процессе подготовки планов и программ государственных органов, связанных с окружающей средой;
- право осуществлять общественный контроль и ставить вопросы о привлечении к ответственности физических и (или) юридических лиц;
- право предлагать или инициировать, проводить и участвовать в проведении общественной экологической экспертизы;
- право на объединение с целью осуществления деятельности по охране окружающей среды и защите экологических прав, в том числе посредством создания общественных объединений, фондов;
- право на осуществление экологических прав и интересов посредством участия в собраниях, митингах, пикетах, шествиях и демонстрациях, референдумах в области охраны окружающей среды в соответствии с законодательством⁸⁹.

В соответствии с требованиями пунктов 1-3 статьи 9 Орхусской Конвенции, общественность обладает правом доступа к правосудию в отношении нарушений, связанных с непредоставлением доступа к экологической информации по запросам, участием общественности в принятии решений по проектам хозяйственной и иной деятельности с потенциальным воздействием на окружающую среду, решениями, действиями (бездействием) государственных органов по обеспечению соблюдения национального экологического законодательства. Экологический кодекс устанавливает для физических и юридических лиц право обращения к судебным процедурам в отношении возмещения экологического вреда здоровью и имуществу граждан, ограничения или прекращения хозяйственной и иной деятельности, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека, отмены решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов. Кроме того, в соответствии со статьей 279 Гражданского процессуального кодекса (ГПК) в порядке особого искового производства могут быть обжалованы коллегиальные и единоличные решения, действия (или бездействие) государственного органа, органа местного самоуправления, общественного объединения, организации, должностного лица, государственного служащего, в результате которых:

1. нарушены права, свободы и охраняемые законом интересы граждан и юридических лиц;
2. созданы препятствия к осуществлению гражданином его прав и свобод, а также юридическим лицом его прав и охраняемых законом интересов;
3. на гражданина или юридическое лицо незаконно наложена какая-либо обязанность, или они незаконно привлечены к ответственности.

---

⁸⁷ Согласно пункту 4 статьи 8 Закона “Об административных процедурах” под административным порядком осуществления права требований на отмену таких решений следует понимать обращения с соответствующими заявлениями в вышестоящие органы.

⁸⁸ См. выше пояснения, приведенные к ссылке 14.

⁸⁹ Подпункт 5) пункта 1 статьи 13 Экологического кодекса.

1.1.3. Субъекты экологических прав в соответствии с законами Республики Казахстан

В отношении прав на доступ к экологической информации и участие в принятии государственными органами экологически значимых решений Орхусская Конвенция определяет в качестве субъекта этих прав общественность, т.е. любое физическое или юридическое лицо, а также их объединения, созданные в установленном казахстанским законодательством порядке⁹⁰. В законах Республики Казахстан в качестве субъекта права на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду (благоприятную среду обитания) признаются физические лица. Указание физических лиц в качестве субъекта права означает, что граждане Республики Казахстан, иностранные граждане и лица без гражданства в равной мере пользуются соответствующими правами. В отношении процедурных экологических прав в законах Республики Казахстан применяются различные подходы к определению их субъектов.

Таблица 1.

Субъекты экологических прав в соответствии с законами Республики Казахстан

Закон	Статьи закона	Субъекты экологических прав
<i>Законы Республики Казахстан</i>		
Экологический кодекс	Статьи 13 и 14	Физические лица, общественные объединения
Водный кодекс	Статьи 62 и 63	Физические лица, общественные объединения
Лесной кодекс	Статья 68	Физические лица, общественные объединения
Закон об особо охраняемых природных территориях	Статьи 12 и 13	Физические и юридические лица
Закон об охране, воспроизводстве и использовании животного мира	Статья 57	Общественные объединения
Закон об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности	Статьи 7, 13	Граждане, физические и юридические лица
Закон о радиационной безопасности населения	Статьи 19-21	Граждане, общественные объединения и организации, иностранцы и лица без гражданства, проживающие на территории Республики Казахстан
Закон о санитарно-эпидемиологическом благополучии населения	Статьи 18-19	Физические лица, индивидуальные предприниматели, юридические лица
Закон о чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера	Статьи 7-9	Граждане Иностранцы граждане и лица без гражданства ⁹¹

⁹⁰ См. определение понятия “общественность” в пункте 4 статьи 2 Конвенции.

⁹¹ Пользуются правами граждан Республики Казахстан, если иное не предусмотрено Конституцией, законами и международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан.

Как видно из приведенной выше таблицы 1, в ряде законов Республики Казахстан в качестве коллективных субъектов экологических прав выделены общественные объединения. Это связано с тем, что данная организационно-правовая форма юридического лица дает наиболее широкие возможности для представления и защиты прав и интересов физических лиц, включая их право на благоприятную для жизни и здоровья окружающую среду. При этом в соответствии со статьей 7 Закона об общественных объединениях по территориальной сфере деятельности общественные объединения делятся на республиканские, региональные и местные. Первые могут действовать по всему Казахстану, вторые – на территории двух или нескольких областей, третьи – на территории одной области или города республиканского значения. Территориальное ограничение деятельности существенно влияет на объем экологических прав конкретного общественного объединения. Например, в соответствии с данным ограничением местное общественное объединение, зарегистрированное в Алматинской области, не вправе проводить общественную экологическую экспертизу в Атырауской области, поскольку его деятельность распространяется на территорию только одной области. Однако следует отметить, что пункт 9 статьи 3 Орхусской Конвенции устанавливает запрет на дискриминацию юридического лица “по признаку его зарегистрированного местонахождения или фактического центра деятельности”. Соответственно, в отношении доступа к экологической информации, представления для рассмотрения письменных предложений и замечаний при обсуждении проектов планируемой хозяйственной и иной деятельности с потенциальными экологическими воздействиями, проектов нормативных правовых актов, планов, программ государственных органов, касающихся окружающей среды,⁹² соответствующими правами обладают общественные объединения с любым территориальным статусом, также как и, наряду с ними, юридические лица, созданные в любых иных организационно-правовых формах.

1.2. Требования Орхусской Конвенции по доступу общественности к правосудию

Статья 9 Орхусской Конвенции устанавливает требования в отношении доступа общественности к правосудию, которые в обобщенном виде представлены в таблице 2.

Таблица 2.

Основные требования статьи 9 Орхусской Конвенции

Положение	Обязательство	Элементы осуществления
Статья 9, пункт 1	Предусматривает процедуры рассмотрения жалоб, касающихся запросов к публичным органам на получение доступа к экологической информации на основании статьи 4	<ul style="list-style-type: none"> - Рассмотрение судебным или иным независимым и беспристрастным органом - Дополнительная быстрая и недорогостоящая процедура пересмотра или рассмотрения - Требования в отношении процессуальной правоспособности представителей общественности - Окончательные решения имеют обязательный характер и должны быть изложены в письменной форме
Статья 9, пункт 2	Предусматривает процедуры рассмотрения	<ul style="list-style-type: none"> - Рассмотрение судебным или иным независимым и беспристрастным органом

⁹² См. пункт 1 статьи 4, пункт 7 статьи 6, статьи 7 и 8 Орхусской Конвенции в сочетании определением понятия “общественность”, которое дано в пункте 4 статьи 2 Конвенции.

	жалоб, связанных с участием общественности в принятии решений в соответствии со статьей 6 и другими соответствующими положениями Конвенции	<ul style="list-style-type: none"> - Возможность процедуры предварительного рассмотрения в административном органе - Требования в отношении процессуальной правоспособности представителей общественности
Статья 9, пункт 3	Предусматривает процедуры для обжалования общественностью действий или бездействия частных лиц и государственных органов в связи с нарушениями национального законодательства об охране окружающей среды	<ul style="list-style-type: none"> - Процедуры обжалования во внесудебном порядке - Процедуры обжалования в суде
Статья 9, пункт 4	Устанавливает минимальные нормы, применимые к процедурам доступа к правосудию, решениям и средствам правовой защиты	<ul style="list-style-type: none"> - Адекватные и эффективные средства правовой защиты, включая судебное запрещение - Справедливость - Беспристрастность - Своевременность - Недопущение недопустимо высоких затрат - Вынесение или протоколирование решений в письменной форме - Общедоступность текстов решений
Статья 9, пункт 5	Обязывает Стороны содействовать эффективному доступу общественности к правосудию	<ul style="list-style-type: none"> - и иных препятствий для доступа к правосудию

1.2.1. Требования в отношении рассмотрения заявлений (жалоб) общественности о непредоставлении доступа к информации

Положения пункта 1 статьи 9 Орхусской Конвенции требуют от Казахстана, как и от любого участвующего государства, предоставить возможности для обжалования представителями общественности несоблюдение требований статьи 4 Конвенции при рассмотрении их запросов на получение экологической информации. Обжалуемые на основании данного положения нарушения прав на общественный доступ к экологической информации могут состоять в неправомерном отказе в информации, непредоставлении или неполном предоставлении запрашиваемой информации, установлении ограничений на доступ, противоречащих положениям Орхусской Конвенции, и т.д. Право требовать рассмотрения соответствующих нарушений в суде или ином органе признается за представителем общественности, обладающим процессуальной правоспособностью, независимо от

гражданства в случае физических лиц и места нахождения и организационно-правовой формы в случае юридических лиц. То есть процессуальной правоспособностью в данном случае обладает любое физическое или юридическое лицо, чей запрос на экологическую информацию был неправомерно отклонен, не рассмотрен, не полностью либо неадекватно удовлетворен.

Согласно пункту 1 статьи 9 Орхусской Конвенции, процедура рассмотрения таких дел должна осуществляться в суде или другом “независимом или беспристрастном органе, учрежденном в соответствии с законом”, например уполномоченным по правам человека. Таким образом, как минимум, в стране должна обеспечиваться одна из этих возможностей для обжалования неправомерных действий публичных органов в отношении доступа к экологической информации, истребуемой на основе запросов общественности. Если заявления о непредоставлении доступа к экологической информации рассматриваются в судах, то в соответствии с Орхусской Конвенцией должен обеспечиваться также доступ для общественности к более оперативным и менее дорогостоящим процедурам рассмотрения, нежели процедуры рассмотрения исковых требований в суде. Это требование Конвенции связано с тем, что получение экологической информации не должно быть сопряжено с достаточно высокими временными и материальными затратами для общественности, которые обычно влекут за собой обращения в судебную инстанцию. С целью решения этой проблемы может предусматриваться процедура повторного рассмотрения запроса тем же государственным органом, который первоначально не предоставил информацию, возможность обжалования вышестоящему должностному лицу, в прокуратуру либо административный орган, рассматривающий соответствующие дела.

Орхусская Конвенция устанавливает также ряд требований в отношении решений, принимаемых по результатам рассмотрения жалоб общественности, касающихся непредоставления экологической информации государственными органами. Во-первых, независимо от установленных процедур окончательные решения должны иметь обязательную силу для государственного органа, чьи действия в отношении непредоставления доступа к информации обжалуются. Во-вторых, в случае отказа в рассмотрении жалобы (заявления) причины такого отказа должны быть изложены в письменной форме.

1.2.2. Требования Орхусской Конвенции в отношении рассмотрения заявлений (жалоб), касающихся невыполнения требований по общественному участию

Положения пункта 2 статьи 9 Орхусской Конвенции требуют от Сторон, в том числе от Казахстана, предоставить возможности для обжалования нарушений требований по общественному участию статьи 6 Конвенции. Применительно к условиям нашей страны это, прежде всего, означает нарушения, связанные с проведением процедур оценки воздействия на окружающую среду и государственной экологической экспертизы проектов хозяйственной или иной деятельности, подпадающих под статью 6 Орхусской Конвенции. Необходимо отметить, что на случаи несоблюдения положений по участию общественности при принятии решений по проектам планов, программ и политики в области окружающей среды (статья 7 Конвенции) и нормативных правовых актов (статья 8 Конвенции) не распространяются требования пункта 2 статьи 9 Орхусской Конвенции, если только это не предусмотрено национальным законодательством.

Правом обращения к процедурам рассмотрения несоблюдения положений статьи 6 Орхусской Конвенции должны наделяться, как минимум, представители общественности (физические и юридические лица), проявляющие достаточную заинтересованность в рассматриваемом решении либо считающие, что произошло нарушение того или иного их права в связи с принятием решения по планируемому проекту хозяйственной и иной деятельности с потенциальным воздействием на окружающую среду. В первом случае проявление заинтересованности связывается с соответствием определенным критериям как, например: планируемая деятельность затрагивает или может затрагивать права и интересы населения, проживающего в пределах зоны воздействий проекта; уставные цели неправительственной организации охватывают вопросы охраны окружающей среды. Во втором случае процессуальная правоспособность представителей общественности по обжалованию несоблюдения требований статьи 6 Орхусской Конвенции связывается с нарушением их прав в связи с принятием решения по объекту оценки воздействия на окружающую среду и государственной экологической

экспертизы. Наличие достаточной заинтересованности и нарушение того или иного права в этом случае определяется на основании положений национального законодательства и с учетом достижения цели более широкого доступа заинтересованной общественности к правосудию. Согласно пункту 2 статьи 9 Орхусской Конвенции, заинтересованность неправительственных организаций определяется с учетом их уставных целей и осуществления деятельности в области охраны окружающей среды, а не на том основании, что планируемой деятельностью затрагиваются экологические права и интересы данного конкретного юридического лица либо его членов. Вместе с тем, они могут обжаловать нарушения статьи 6 Орхусской Конвенции и на том основании, что принятым государственным органом решением (в данном случае, прежде всего, это заключение государственной экологической экспертизы) нарушаются их экологические права.

Почти как и в случае нарушений положений статьи 4 рассмотрение дел по пункту 2 статьи 9 Орхусской Конвенции должно осуществляться в суде и/или другом “независимом или беспристрастном органе, учрежденном в соответствии с законом”, например уполномоченным по правам человека. При этом Конвенция предоставляет также возможности для участвующих государств устанавливать возможности рассмотрения нарушений статьи 6 во внесудебном порядке.

1.2.3. Требования в отношении рассмотрения заявлений об обжаловании действий или бездействия государственных органов и частных лиц, нарушающих экологическое законодательство

Наиболее широкий круг оснований для обжалования действий или бездействия государственных органов и негосударственных субъектов устанавливается пунктом 3 статьи 9 Орхусской Конвенции. В соответствии с данным положением общественность наделяется процессуальной правоспособностью инициировать рассмотрение дел о нарушении положений национального законодательства, относящегося к окружающей среде. В данном случае речь идет о так называемом общественном экологическом контроле за соблюдением норм и положений национального экологического законодательства.

Круг субъектов, наделяемых процессуальной правоспособностью в соответствии с пунктом 3 статьи 9 Орхусской Конвенции, определяется на основе критериев, устанавливаемых национальным законодательством. В предыдущих разделах были рассмотрены ряд таких требований, с которыми представители общественности могут обращаться в суд либо вышестоящие органы. В экологическом законодательстве Республики Казахстан такие права прямо оговариваются применительно к физическим лицам и общественным объединениям. Однако при этом необходимо отметить, что Гражданский процессуальный кодекс предусматривает процедуру особого искового производства для обжалования решений, действий (бездействия) государственных органов, органов местного самоуправления, общественных организаций и должностных лиц в отношении любых физических и юридических лиц, чьи права и интересы затрагиваются соответствующими решениями, действиями (бездействием).

Дела, инициируемые отдельными представителями общественности и касающиеся нарушений экологического законодательства государственными органами, физическими и юридическими лицами, могут рассматриваться в соответствии с Орхусской Конвенцией как во внесудебном, так и в судебном порядке. При этом, в силу главы 27 ГПК, предварительное обращение в вышестоящие органы и организации, к должностному лицу не является обязательным условием для предъявления заявления в суд и его принятия судом к рассмотрению и разрешению по существу.

1.2.4. Требования к средствам правовой защиты, процедурам рассмотрения и решениям, выносимым по их результатам

Пункт 4 статьи 9 Орхусской Конвенции требует, чтобы процедуры рассмотрения нарушений положений по доступу к экологической информации, участию общественности и оспариванию действий

(бездействия), нарушающих требования национального экологического законодательства, обеспечивали адекватные и эффективные средства правовой защиты, включая судебное запрещение. Под адекватностью средств правовой защиты здесь понимается, прежде всего, полная компенсация нанесенного ущерба и предотвращение его наступления в будущем, а эффективность означает возможность их эффективного приведения в исполнение.

В качестве конкретных примеров средств правовой защиты можно привести:

- возмещение ущерба здоровью и имуществу, а также взыскание морального вреда;
- обязывание к осуществлению определенных действий, направленных на восстановление нарушенных прав общественности, например, предоставить запрашиваемую экологическую информацию или снять запрет на общественный доступ к ней, провести общественные слушания по планируемой деятельности и предоставить доступ к материалам оценки воздействия, обеспечить возможность для общественного экологического контроля за деятельностью предприятия;
- ограничение деятельности, например, уровня шума при осуществлении строительных работ;
- обязывание к проведению определенных природоохранных мероприятий, например, установить очистные сооружения или осуществить посадку зеленых насаждений;
- приостановление или прекращение деятельности, представляющей неминуемую угрозу для здоровья человека и окружающей среды.

При этом в Орхусской Конвенции отдельно выделено такое средство правовой защиты, как судебное запрещение, которое позволяет тому или иному лицу добиться распоряжения, предписывающего другому лицу осуществить определенные действия, которые охватывают, в том числе, судебные запрещения, связанные с приостановлением или прекращением деятельности.

Наряду с обеспечением средств правовой защиты, пункт 4 статьи 9 Конвенции устанавливает ряд других требований в отношении процедур рассмотрения с участием представителей общественности, предусмотренных пунктами 1-3 той же статьи, а именно, чтобы они были:

- справедливыми, беспристрастными, своевременными и не связанными с недопустимо высокими затратами;
- оформлены решениями в письменной форме с предоставлением доступа к ним для общественности.

1.2.5. Требования по информированию общественности о доступе к правосудию и созданию механизмов оказания помощи

Пункт 5 статьи 9 Орхусской Конвенции обязывает участвующие государства предоставлять общественности информацию о доступе к внесудебным и судебным процедурам рассмотрения решений. Это включает такие обязанности, как предоставление информации о возможностях обжалования в случае отказа в предоставлении экологической информации, а в более широком смысле - обязанность государственных органов в соответствии с их компетенцией разрабатывать и публиковать информационные, методические и иные материалы, ориентированные на общественность, по вопросам доступа к правосудию в области окружающей среды.

Наряду с вышеуказанным, государственные органы должны создавать и развивать механизмы оказания помощи общественности с целью устранения существующих препятствий для доступа к правосудию. Такие механизмы разрабатываются и реализуются, прежде всего, на основе изучения и анализа существующей практики рассмотрения дел, подпадающих под статью 9 Орхусской Конвенции, в судебном и во внесудебном порядке, выявления соответствующих преград. На практике обращается внимание на такие препятствия в плане доступа общественности к правосудию, как:

- финансовые барьеры;
- существующие ограничения процессуальной правоспособности;

- трудности в получении юридических консультаций;
- нечетко регламентированные процедуры рассмотрения;
- взяточничество;
- неосведомленность государственных служащих об установленных процедурах для рассмотрения жалоб;
- проблемы с исполнением вынесенных решений;
- трудности доказывания нарушений экологического законодательства при отсутствии четко установленных экологических стандартов, нормативов выбросов, указанных в разрешениях, регулярного контроля за эмиссиями и доступности соответствующих отчетов⁹³.

1.3. Реализация экологических прав общественности в судебном порядке

В соответствии со статьей 9 Орхусской Конвенции граждане и общественные объединения имеют право на обращение в суд для оспаривания действий или бездействия частных лиц либо государственных органов, которые нарушают положения национального законодательства, относящегося к окружающей среде.

Пример: Экологическое общественное объединение «Зеленое спасение»⁹⁴ (далее – ЭО «Зеленое спасение») обратилось в суд с иском к акимату города «А», городскому территориальному управлению охраны окружающей среды о бездействии юридических лиц, приведших к отрицательному воздействию на природную окружающую среду, мотивируя свои требования тем, что согласно фотографиям, сделанным туристами в июле 2006 года, выявлена несанкционированная свалка строительного и бытового мусора на территории парка «Медеу». При выезде на место представители истца, на расстоянии примерно 1 км выше горнолыжного курорта «Шымбулак» по дороге к высокогорному отелю «Ворота Туяк-Су», обнаружили брошенные бетонно-смесительные узлы, строительный и бытовой мусор.

На обращение в Комитет «Л» поступил ответ от 24 августа 2006 года о том, что бетонно-смесительные узлы установлены в связи со строительством канатной дороги, которые в кратчайшие сроки будут демонтированы и вывезены на место нового строительства. Также сообщено о направлении предписания ТОО «Ш» об очистке территории от мусора в срок до 19 августа 2006 года.

На обращение в Министерство охраны окружающей среды поступил ответ от 11 августа 2006 года о том, что по данному факту была проведена проверка, факты подтвердились, гражданину «Ла» дано предписание о ликвидации свалки и приведении территории в соответствии требованиями природоохранного законодательства. В настоящее время проводятся работы по уборке территории и вывозу металла. Данный вопрос находится на контроле. Государственным национальным природным парком выдано предписание от 11 августа 2006 года гражданину «Ла» об уборке «своей и прилегающей территории» в радиусе 500 метров в недельный срок. Также в предписании указано, что в случае неисполнения предписания последует обращение в правоохранительные органы.

В мае 2007 года представители истца убедились, что часть мусора находится на прежнем месте, другая часть мусора сброшена на обочину дороги, где размещена несанкционированная свалка.

Полагая, что ликвидация несанкционированной свалки не завершена, мусор продолжает наносить ущерб окружающей природной среде и ухудшает экологическую обстановку в природном парке «Медеу», истец изложил следующие требования:

⁹³ Руководство по осуществлению Орхусской Конвенции, подготовленное и опубликованное Европейской Экономической Комиссией ООН.

⁹⁴ Руководство Экологического общественного объединения «Зеленое спасение» на запрос выразило желание не изменять наименования данного юридического лица при освещении примеров из судебной практики в учебно-практическом пособии.

- признать создание ТОО «Ш» несанкционированной свалки, обязать ТОО «Ш» принять меры по ликвидации свалки и привести территорию в соответствии с требованиями природоохранного законодательства в десятидневный срок со дня вступления решения суда в законную силу;
- неосуществление контроля уполномоченными органами за действиями ТОО «Ш» при ликвидации несанкционированной свалки мусора, в результате чего наносится ущерб экологической системе особо охраняемой природной территории, признать нарушением требований закона или бездействием;
- обязать ТОО «Ш» возместить ущерб, причиненный окружающей природной среде вследствие размещения строительных отходов, путем рекультивации территории, на которой находится несанкционированная свалка;
- обязать акимат города и городское территориальное управление охраны окружающей среды осуществить контроль за ликвидацией несанкционированной свалки в районе горнолыжного курорта «Шымбулак»;
- вынести частные определения в соответствии со статьей 253 ГПК в адрес ряда высших должностных лиц и в адрес Комитета «Л» о бездействии территориального подразделения;
- взыскать судебные издержки.

Решением специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы от 10 сентября 2007 года исковое заявление ЭО «Зеленое спасение» удовлетворено. Постановлено обязать акимат города привести территорию в соответствии с требованиями природоохранного законодательства в десятидневный срок со дня вступления решения суда в законную силу.

Неосуществление контроля акиматом города и городским территориальным управлением охраны окружающей среды при ликвидации несанкционированной свалки мусора, в результате чего наносится ущерб экологической системе особо охраняемой природной территории, признать нарушением требований закона или бездействием.

Обязать акимат города осуществить контроль за ликвидацией несанкционированной свалки мусора в районе горнолыжного курорта «Шымбулак».

Взыскать 5460 тенге в пользу истца с акимата города в порядке возврата государственной пошлины.

Суд, удовлетворяя исковое заявление, исходил из содержания писем уполномоченных органов о том, что по результатам проверки факты подтвердились, лицам даны предписания, бетонно-смесительные узлы в кратчайшие сроки должны были демонтировать, а также что земельный участок по дороге к отелю «Ворота Тунок Су» выше горнолыжного курорта «Шымбулак» и южнее Иле-Алатауского государственного национального природного парка относится к городскому земельному фонду.

Суд также исходил из того, что местные исполнительные органы не представили суду доказательств о результатах реализации письменных указаний и предписаний Комитета «Л» от 24 августа 2006 года и Министерства охраны окружающей среды от 1 августа 2006 года.

Судом вынесено частное определение от 10 сентября 2007 года в адрес акима города для принятия мер к городскому территориальному управлению охраны окружающей среды.

Решение не было предметом рассмотрения в суде апелляционной инстанции и предметом пересмотра в суде надзорной инстанции, вступило в законную силу.

Изучение дела показало, что при поступлении искового заявления судьей правильно выполнены требования главы 16 ГПК, регулирующие вопросы подготовки дела к судебному разбирательству. В силу статьи 166 ГПК, задачами подготовки дела к судебному разбирательству являются:

- уточнение обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела;
- определение правоотношений сторон и закона, которым следует руководствоваться;
- разрешение вопроса о составе лиц, участвующих в деле, и других участниках процесса;

- определение доказательств, которые каждая сторона должна представить в обоснование своих утверждений.

Первоначально в требованиях ЭО «Зеленое спасение» был поставлен вопрос о возмещении вреда правонарушителем ТОО «Шымбулак», но не указано в пользу кого и на какую сумму.

Подпунктом 11) пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного здоровью и (или) имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства. Право выносить предписания о возмещении вреда государству и предъявлять соответствующие иски в суд в силу статьи 117 Экологического кодекса принадлежит должностным лицам, осуществляющим государственный экологический контроль. Кроме того, такие исковые заявления в интересах государства могут быть предъявлены прокурором.

Если ЭО «Зеленое спасение», предъявляя требования о возмещении вреда, имело в виду заглаживание правонарушителем вреда, причиненного окружающей среде, то такие требования изложены в исковом заявлении следующими предложениями – обязать ТОО «Ш» принять меры по ликвидации свалки и привести территорию в соответствие с требованиями природоохранного законодательства; провести рекультивацию территории, на которой находится несанкционированная свалка.

Кроме того, в суде ЭО «Зеленое спасение» предъявлено требование к суду о вынесении частного определения в адрес высших должностных лиц и в адрес Комитета «Л» о бездействии территориального подразделения. Следует отметить, что в силу статьи 253 ГПК при выявлении в судебном заседании случаев нарушения законности суд вправе вынести частное определение и направить его соответствующим организациям, должностным или иным лицам, выполняющим управленческие функции. Этот вопрос находится в компетенции суда. Поэтому сторона по делу может ходатайствовать перед судом о вынесении частного определения в адрес должностного лица, а не предъявлять в этой части самостоятельные исковые требования.

Изучение дела показало, что судом также вынесено частное определение суда от 25 июня 2007 года в адрес акима города для принятия мер дисциплинарного характера к работникам юридического отдела акимата, а также обеспечения явки в суд представителя акима с документами о принадлежности парка «Медеу». Данные процессуальные действия были проведены судом в период подготовки дела к судебному разбирательству и до вынесения судьей определения о назначении дела к судебному разбирательству (9 июля 2007 г.).

Между тем, из смысла содержания статьи 253 ГПК следует, что суд вправе вынести частные определения при выявлении в судебном заседании случаев нарушения законности, а не до судебного разбирательства. Следовательно, судье необходимо было реагировать в отношении лица (стороны), злостно уклоняющегося от явки в суд, другими процессуальными действиями.

Кроме того, в нарушение статьи 173 ГПК, судья при вынесении определения от 9 июля 2007 года о назначении дела к судебному разбирательству не указал, признает ли он дело подготовленным к судебному разбирательству.

Хронология по разрешению искового заявления:

- *исковое заявление ЭО «Зеленое спасение» поступило в специализированный межрайонный экономический суд города Алматы 16 мая 2007 г., и распределено в автоматическом режиме компьютером;*
- *определениями судьи от 21 мая 2007 г. возбуждено производство по делу и - постановлено провести подготовку дела к судебному разбирательству;*
- *определением судьи от 28 мая 2007 г. постановлено продлить срок подготовки дела к судебному разбирательству до 9 июля 2007 г.;*
- *вынесено частное определение суда от 25 июня 2007 г. в адрес акима для принятия мер дисциплинарного характера к работникам юридического отдела акимата, а также обеспечения явки в суд представителя акима с документами о принадлежности парка «Медеу»;*

- *поступило дополнение к исковому заявлению ЭО «Зеленое спасение», без даты, о привлечении дополнительных ответчиков по делу в лице Министерства охраны окружающей среды и Комитета «Л»;*
- *вынесено определение судьи от 9 июля 2007 г. о назначении дела к судебному разбирательству;*
- *вынесено определение суда от 18 июля 2007 г. о назначении экспертизы по ходатайству ГНПП для идентификации земельного участка, дело производством приостановлено на время проведения экспертизы;*
- *определением суда от 2 сентября 2007 г. дело производством возобновлено и назначено к слушанию;*
- *поступили заявления ЭО «Зеленое спасение» от 5 сентября 2007 г. об исключении из числа ответчиков всех лиц, кроме акима города и городского территориального управления охраны окружающей среды;*
- *вынесено определение суда от 5 сентября 2007 г. о прекращении производства по делу в отношении требований к ответчикам, за исключением требований к акиму города и городскому территориальному управлению охраны окружающей среды;*
- *вынесено решение специализированного межрайонного экономического суда города Алматы от 10 сентября 2007 г. об удовлетворении искового заявления;*
- *вынесено частное определение суда от 10 сентября 2007 г. в адрес акима города для принятия мер к городскому территориальному управлению охраны окружающей среды;*
- *поступила частная жалоба от представителя акима от 9 октября 2007 г. на частное определение от 10 сентября 2007 г. с ходатайством о восстановлении срока на обжалование;*
- *вынесено определение суда от 19 октября 2007 г. о восстановлении срока на подачу частной жалобы;*
- *поступила апелляционная жалоба представителя акима от 24 октября 2007 г. на решение суда от 10 сентября 2007 г. с ходатайством о восстановлении срока на обжалование;*
- *заявлением представителя акима от 1 ноября 2007 г. частная жалоба и апелляционная жалоба отозваны;*
- *вынесено постановление суда от 1 ноября 2007 г. о возвращении акиму частной жалобы на частное определение и апелляционной жалобы на решение суда;*
- *постановлением судей надзорной коллегии Алматинского городского суда от 28 ноября 2007 г. надзорная жалоба ЭО «Зеленое спасение» на решение суда от 10 сентября 2007 г. возвращена в виду несоответствия требованиям статьи 391 ГПК;*

Таким образом, данный судебный спор разрешен за шесть месяцев двенадцать дней с момента поступления заявления в суд.

II. ПРАВО ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА ДОСТУП К ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ИНФОРМАЦИИ

2.1. Основные материально-правовые нормы, регулирующие право общественности на доступ к экологической информации

В действующем законодательстве Республики Казахстан специальные материально-правовые нормы, регулирующие общественный доступ к экологической информации, установлены главой 21 Экологического кодекса. Соответствующие нормы данного Кодекса разрабатывались на основе положений по доступу общественности к информации, предусмотренных статьями 2 и 4 Орхусской Конвенции. При этом общий порядок предоставления информации по запросам представителей общественности регламентируется законами “О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц” и “Об административных процедурах”. Наряду с вышеуказанными законами представляют интерес отдельные положения и нормы Гражданского, Уголовно-процессуального и Уголовного кодексов, Кодекса об административных правонарушениях, законов об оперативно-розыскной деятельности, государственной статистике и иных нормативных правовых актов.

2.1.1. Понятие экологической информации

Определение понятия *экологической информации* дается в статье 159 Экологического кодекса. Оно определяется через перечень сведений и данных о:

1. состоянии окружающей среды и ее объектов;
2. факторах воздействия на окружающую среду, в том числе о ее загрязнении;
3. программных, административных и иных мерах, оказывающих или способных оказать воздействие на окружающую среду;
4. экологических нормативах и экологических требованиях к хозяйственной и иной деятельности;
5. планируемых и реализуемых мероприятиях по охране окружающей среды и их финансировании;
6. деятельности, оказывающей или способной оказать воздействие на окружающую среду, процессе принятия решения и результатах инспекторских экологических проверок по ней, в том числе рассмотренные при этом расчеты, анализы и иные сведения, касающиеся окружающей среды;
7. воздействии состояния окружающей среды на здоровье, безопасность и условия проживания населения, объекты культуры, здания и сооружения.

В Приложении 1 к пособию приведена таблица 1, в которой даны примеры источников экологической информации по каждому из пунктов данного перечня.

Экологический кодекс (пункт 2 статьи 159) наряду с содержанием определяет формы экологической информации, а именно письменную, электронную, аудиовизуальную и иные формы. Таким образом, источники экологической информации включают в себя документы, данные и сведения на бумажных носителях, компьютерные файлы, включая размещенные в различных информационно-коммуникационных сетях, аудио и видеозаписи, фотографии, а также выраженные в иных формах, которые получают обращение в современном мире с развитием технического прогресса.

2.1.2. Субъекты права на доступ к экологической информации

Статья 164 Экологического кодекса признает право на получение экологической информации по запросу за всеми физическими и юридическими лицами, которые в случае Орхусской Конвенции объединены термином “общественность” (пункт 4 статьи 2). Это значит, что любое физическое или юридическое лицо вправе запросить экологическую информацию от государственных органов и иных субъектов, обязанных предоставлять доступ к ней.

Физические лица имеют право запрашивать общедоступную экологическую информацию независимо от наличия у них гражданства Республики Казахстан или проживания на ее территории (см. пункт 1 статьи 164 Экологического кодекса). Необходимо отметить, что в основе такого подхода лежит понимание того, что многие экологические проблемы в современном мире не являются локальными по своим последствиям и зачастую оказывают трансграничное или глобальное воздействие на окружающую среду. Характерными примерами в этом отношении являются выбросы в атмосферу парниковых газов и озоноразрушающих веществ. Исходя из того же принципа, право граждан Республики Казахстан на получение экологической информации также признается безотносительно от места их проживания.

В случае юридических лиц право на доступ к экологической информации признается независимо от их вида (коммерческая или некоммерческая), организационно-правовой формы (общественные объединения, фонды, АО, ТОО и т.д.) или места регистрации (см. пункт 1 статьи 164 Экологического кодекса). В частности, это означает, что соответствующие запросы могут исходить как от некоммерческих, так и коммерческих организаций, и что организация с местным статусом, например местное общественное объединение, вправе запрашивать экологическую информацию от центральных органов власти, а также местных государственных органов и территориальных подразделений центральных государственных органов из других областей Казахстана.

В подпункте 4 статьи 1 Закона о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц предусматривается, что обращения могут быть как индивидуальными, так и коллективными. Следовательно, запрос на получение экологической информации может исходить как от одного лица, так и от двух и более лиц.

2.1.3. Субъекты, обязанные предоставлять доступ к экологической информации

С принятием Экологического кодекса и новой редакции Закона о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц (далее – Закон о порядке рассмотрения обращений) значительно расширен круг субъектов, на которых возлагаются обязательства по предоставлению доступа к экологической информации по запросам общественности. В таблице 2 Приложения 1 к данному пособию показано распределение экологической информации между государственными органами, обладающими компетенцией в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов, и подведомственными им организациями. В Экологическом кодексе установлена обязанность предоставлять открытый доступ к экологической информации, в том числе по запросам физических и юридических лиц, как для государственных органов и должностных лиц, выполняющих государственные функции, так и для лиц, оказывающих населению на основе публичного договора услуги, имеющие отношение к окружающей среде (см. пункт 2 статьи 164). Дополнительно к этому, Закон о порядке рассмотрения обращений распространяет обязанности по предоставлению информации по запросам общественности также на органы местного самоуправления, юридические лица со стопроцентным участием государства либо предоставляющие товары (работы, услуги) в соответствии с условиями государственного заказа и (или) государственного закупа, в соответствии с их компетенцией (см. подпункт 5 статьи 1).

Расширение круга субъектов, обязанных предоставлять общественный доступ к экологической информации, связано с тем, что функции государственных органов осуществляются подведомственными им учреждениями и организациями. С другой стороны, на уровне отдельных населенных пунктов

происходит приватизация сферы публичных услуг, оказываемых населению и непосредственно связанных с вопросами охраны окружающей среды. Согласно новым требованиям законодательства, на эти организации, наряду с государственными органами, под контролем которых они осуществляют деятельность, возложена обязанность предоставлять общественности доступ к общедоступной экологической информации. В таблице 3 Приложения 1 к данному пособию приведены примеры организаций, осуществляющих функции государственных органов и предоставляющих публичные услуги населению, имеющие отношение к окружающей среде и, в связи с этим, обладающих определенными видами экологической информации. Однако, следует помнить, что этот перечень не является исчерпывающим.

Согласно пункту 3 статьи 164 Экологического кодекса, иные физические и юридические лица, осуществляющие деятельность на территории Республики Казахстан, обязаны предоставлять по запросам лиц экологическую информацию, относящуюся к воздействию на жизнь и здоровье граждан. Данное требование относится, прежде всего, к негосударственным субъектам хозяйственной и иной деятельности с потенциально значительными экологическими последствиями в период прохождения процедур оценки воздействия на окружающую среду и государственной экологической экспертизы по соответствующим проектам. Приказом Министра охраны окружающей среды от 25 июля 2007 года № 238-п утверждены правила, которые определяют содержание и порядок доступа к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду.

2.1.4. Требования законодательства к оформлению информационного запроса

В статье 1 Закона о порядке рассмотрения обращений запрос определяется как один из видов обращения, в котором содержится просьба лица о предоставлении информации по интересующим вопросам личного или общественного характера. Он может быть направлен в устной или письменной формах либо в форме электронного документа, заверенного электронной цифровой подписью (подпункт 4 статьи 1 вышеуказанного Закона).

Запрос адресуется субъекту или должностному лицу, к компетенции которого относится запрашиваемая информация (см. таблицу 2 Приложения 1 к данному пособию, в котором показано распределение экологической информации между различными субъектами). Согласно пункту 6 статьи 7 Закона о порядке рассмотрения обращений в случае, если информационный запрос поступает субъекту или должностному лицу, в компетенцию которого не входят соответствующие вопросы, то в срок не позднее трех рабочих дней он направляется соответствующему субъекту с сообщением об этом заявителю.

Поскольку анонимные запросы рассмотрению не подлежат, в случае письменного запроса физического лица в нем должны быть указаны фамилия, имя и, по желанию, отчество, а также почтовый адрес, в случае юридического лица – наименование организации, почтовый адрес, исходящий номер и дата (пункт 1 статьи 5 Закона о порядке рассмотрения обращений). Письменный запрос подписывается заявителем. С точки зрения содержания запроса для его рассмотрения требуется, чтобы в нем была изложена суть запрашиваемой информации. Следует отметить, что в сравнении с ранее действовавшим Указом Президента, имевшим силу закона, от 19 июня 1995 года № 2340 “О порядке рассмотрения обращений граждан” новый Закон не требует указывать в запросе мотивов обращения, т.е. формулировать заинтересованность лица в получении запрашиваемой информации. Тем самым казахстанское законодательство было приведено в соответствие с пунктом 1а статьи 4 Орхусской Конвенции, предусматривающее, что заявитель не обязан формулировать свою заинтересованность в истребуемой информации

2.1.5. Сроки рассмотрения запросов на экологическую информацию

Сроки предоставления экологической информации в случае государственных органов определяются в соответствии с требованиями законодательства об административных процедурах и о порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц. Статья 8 Закона о порядке рассмотрения обращений предусматривает для государственных органов следующие сроки предоставления экологической информации по запросам общественности:

- 1) если не требуется получения информации от иных субъектов, должностных лиц либо проверки с выездом на место – в течение 15 календарных дней;
- 2) если требуется получение информации от иных субъектов, должностных лиц либо проверка с выездом на место – в течение 30 календарных дней;
- 3) если необходимо проведение дополнительного изучения или проверки, то срок рассмотрения запроса может быть продлен не более чем на 30 календарных дней.

Необходимо отметить, что в отношении запросов на материалы государственной экологической экспертизы законодательством установлено, что уполномоченный орган обязан в течение 15 календарных дней дать письменный ответ с указанием времени и места, где можно ознакомиться с ними. Данное требование установлено пунктом 6 приказа Министра охраны окружающей среды от 25 июля 2007 года № 238-п с учетом объемности материалов государственной экологической экспертизы.

В тех случаях, когда срок предоставления экологической информации продлевается по причине необходимости проведения дополнительного изучения или проверки, должны быть выполнены следующие требования:

- 1) решение о продлении срока рассмотрения информационного запроса принимается руководителем запрашиваемого субъекта или его заместителем;
- 2) лицо, запросившее информацию, должно быть извещено об этом в течение трех календарных дней с момента продления срока рассмотрения.

Иные физические и юридические лица, согласно пункту 2 статьи 164 Экологического кодекса, предоставляют экологическую информацию по запросам общественности не позднее одного месяца. В Приложении 2 данного пособия размещена таблица 4, на отдельных примерах поясняющая применение вышеуказанных сроков рассмотрения запросов на экологическую информацию.

2.1.6. Требования к оформлению ответа на информационный запрос

Ответ должен содержать запрашиваемую экологическую информацию либо мотивированный отказ в ее предоставлении и оформляется на государственном языке или языке обращения (пункт 1 статьи 10 Закона о порядке рассмотрения обращений).

Согласно требованиям пункта 4 статьи 164 Экологического кодекса, государственные органы, а также должностные лица, выполняющие государственные функции, или физические и юридические лица, оказывающие населению на основе публичного договора услуги, имеющие отношение к окружающей среде, предоставляют экологическую информацию в запрашиваемой форме (письменной, электронной, аудиовизуальной и др.), если нет оснований предоставить ее в другой форме. На практике в качестве оснований для предоставления информации не в запрашиваемой форме могут рассматриваться: ее отсутствие в запрашиваемой форме, факт предоставления заявителю информации в запрошенной форме ранее.

2.1.7. Основания и срок для отказа в предоставлении экологической информации

Пункт 1 статьи 167 Экологического кодекса устанавливает следующий исчерпывающий перечень оснований для отказа в предоставлении экологической информации:

- запрос сформулирован в общем виде и не позволяет установить те сведения и данные, которые запрашиваются заявителем;
- отсутствие запрашиваемой информации;
- запрос относится к сведениям и данным с ограниченным доступом в соответствии с законами Республики Казахстан.

Обоснованность первого из вышеуказанных оснований устанавливается после изучения текста запроса на получение экологической информации. Второе основание является обоснованным в тех случаях, когда запрашиваемые данные или сведения отсутствуют не только у запрашиваемого государственного органа, но и у подчиненных ему подразделений, вышестоящего органа, а также подведомственных им организаций. Кроме того, данное основание не может применяться автоматически к запросам, касающимся отсутствующей на момент запроса экологической информации, сбор которой, согласно требованиям законодательства Республики Казахстан, данный государственный орган обязан осуществлять. В частности, это касается сведений, которые могут быть получены посредством выезда на место, проведения проверки соблюдения законодательства, экологических прав общественности (см. статья 8 Закона о порядке рассмотрения обращений).

Согласно пункта 1 статьи 163 Экологического кодекса, отнесение экологической информации к информации с ограниченным доступом может осуществляться только на основании законов Республики Казахстан. Действующие законы позволяют выделить следующие ограничения на доступ, применимые в случае экологической информации:

- служебная и коммерческая тайна⁹⁵;
- право интеллектуальной собственности⁹⁶;
- тайна оперативно-розыскной деятельности, дознания и предварительного следствия⁹⁷;
- тайна личной жизни⁹⁸;
- конфиденциальность первичной статистической информации⁹⁹.

В таблице 5 Приложения 2 к данному пособию основания для отказа в предоставлении экологической информации, предусмотренные различными законами, рассматриваются на примерах.

Необходимо отметить, что сведения о состоянии экологии не подлежат засекречиванию. Это требование предусмотрено подпунктом 2 пункта 1 статьи 17 Закона о государственных секретах.

2.1.8. Требования к оформлению отказа

Согласно требованиям пункта 3 статьи 167 Экологического кодекса, отказ в экологической информации предоставляется в письменной форме с указанием причин и оснований для отказа, возможностей для его обжалования заявителем. В случае государственных органов к отказу в предоставлении экологической информации, относящейся к компетенции другого государственного органа, прилагается уведомление о перенаправлении полученного запроса. При этом устанавливается

---

⁹⁵ Статья 126 Гражданского кодекса.

⁹⁶ Статья 125 Гражданского кодекса.

⁹⁷ Статья 53 Уголовно-процессуального кодекса, Закон об оперативно-розыскной деятельности.

⁹⁸ Статья 144 Гражданского кодекса.

⁹⁹ Статьи 11-13 Закона о государственной статистике.

общий для всех субъектов предельный срок отказа в предоставлении экологической информации – не позднее одного месяца с даты получения запроса (пункт 2 статьи 167 Экологического кодекса).

2.1.9. Плата за экологическую информацию

Общие требования в отношении платы за экологическую информацию установлены в статье 166 Экологического кодекса. Взимаемая плата за предоставление экологической информации не должна превышать фактических затрат на ее копирование, поиск и подготовку. В случае общедоступных государственных электронных регистров и кадастров экологической информации - в соответствии с законом требуется предоставлять к ним доступ на безвозмездной основе.

Предоставление экологической информации непосредственно государственными органами осуществляется, как правило, на бесплатной основе, если только соответствующие услуги не внесены в Государственный регистр платных услуг, оказываемых государственными органами, утвержденный приказом Председателя Агентства по регулированию естественных монополий от 3 февраля 2006 года № 25-ОД. В настоящее время к числу таких платных услуг отнесено информационно-справочное обслуживание физических и юридических лиц, осуществляемое Комитетом по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан и его территориальными органами.

Формирование цен на платные услуги государственных учреждений, не являющихся государственными органами, регламентируется специальными правилами, утвержденными приказом Председателя Агентства по регулированию естественных монополий и защите конкуренции от 11 сентября 2002 года № 185-ОД. В этом случае цены формируются самостоятельно соответствующими государственными учреждениями, согласно вышеуказанным правилам, и утверждаются уполномоченными государственными органами, в ведении которых они находятся.

2.2. Процессуальные аспекты и судебная практика обжалования непредоставления общественности доступа к экологической информации

Согласно статье 4 Орхусской Конвенции, государственные органы при наличии запроса обязаны предоставлять экологическую информацию общественности.

Следует признать, что судебная практика по делам, связанным с обжалованием действий государственных органов и должностных лиц, отказавших общественности в доступе к экологической информации остается нестабильной.

Пример запроса экологической информации в интересах физического лица. ЭО «Зеленое спасение» в интересах гражданки «Г» обратилось в суд с иском к директору ТОО о бездействии должностного лица, создающего препятствие к осуществлению прав и охраняемых интересов граждан, мотивируя свои требования тем, что в ноябре 2005 года г. в ЭО «Зеленое спасение» в интересах гражданки «Г» обратилось в суд с иском ЭО «Зеленое спасение» обратилась гражданка «Г» с заявлением об оказании практической помощи, поскольку в непосредственной близости от жилых домов, в одном из которых с 1996 года проживает семья «Г», находится предприятие по приему, хранению, отпуску угля, производству товарного бетона и керамзитобетона, их приусадебный участок подвергается постоянному запылению цементом. Цемент попадает в почву, что ведет к уничтожению садовых и огородных культур. Из-за непрерывной работы предприятия семья «Г», как и все жители района, по вине КСМК не имеют нормальных условий для жизни и отдыха. Несмотря на обращения семьи «Г» и других граждан в суд по данному вопросу, в удовлетворении иска судом было им отказано под предлогом неблагоприятной экологической обстановки в целом по городу Алматы и невозможности закрыть предприятие, которое поставляет бетон всему городу на строительные площадки. Директор ТОО, не только не навел порядок в деятельности предприятия, но и увеличил объемы работ, начал расширение производства, что неминуемо приведет к дополнительным выбросам вредных веществ в атмосферу. В связи с этим гражданка «Г» 9 апреля и 14 августа 2007 года обратилась к руководителю с просьбой предоставить

отчетные данные по производственному экологическому контролю за первый квартал текущего года, в частности, данные мониторинга эмиссий в окружающую среду и мониторинга воздействия. Однако ТОО не ответило на запрос.

Поэтому истец считает, что бездействие директора ТОО является сокрытием информации от общественности, ущемляет права граждан на благоприятную среду обитания. Просит суд признать действия директора ТОО неправомерными, нарушающими права и законные интересы граждан, т.е. бездействием. Обязать директора ТОО предоставить отчетные данные по производственному экологическому контролю за первый квартал текущего года, данные мониторинга эмиссий в окружающую среду и мониторинга воздействия ТОО.

Заочным решением Жетысуского районного суда г. Алматы от 10 декабря 2007 года иск удовлетворен. Постановлено признать бездействие директора ТОО, не предоставившего запрошенную гражданке «Г» информацию, неправомерным. Обязать директора ТОО предоставить гражданке «Г» отчетные данные по производственному экологическому контролю за первый-второй квартал 2007 года, данные мониторинга эмиссий в окружающую среду и мониторинга воздействия ТОО.

Решение суд мотивировал тем, что, согласно статье 167 Экологического кодекса, физическим и юридическим лицам в предоставлении экологической информации может быть отказано по следующим основаниям:

- 1) запрос сформулирован в общем виде и не позволяет установить те сведения и данные, которые запрашиваются заявителем;
- 2) отсутствие запрашиваемой информации;
- 3) запрос относится к сведениям и данным с ограниченным доступом в соответствии с законами Республики Казахстан.

Отказ в предоставлении экологической информации направляется заявителю не позднее одного месяца со дня его получения.

Отказ предоставляется в письменной форме с указанием причин и оснований для отказа, возможностей для его обжалования заявителем, а также в случаях, предусмотренных пунктом 4 статьи 165 Экологического кодекса, включает уведомление о перенаправлении полученного запроса компетентному государственному органу.

Отказ в предоставлении, непредоставление, предоставление неполной или недостоверной экологической информации, а также неправомерное отнесение общедоступной экологической информации к информации с ограниченным доступом могут быть обжалованы в вышестоящий государственный орган и (или) должностному лицу или в суд.

Таким образом, суд пришел к выводу о том, что бездействием директора ТОО были нарушены права гражданки «Г» в доступе к экологической информации, а именно к программам производственного экологического контроля и отчетным данным по производственному экологическому контролю.

Данное решение не было обжаловано сторонами, а также не опротестовано прокурором, вступило в законную силу.

Из анализа судебных актов по данному делу следует следующее.

Заявление рассмотрено судом в порядке заочного производства. Следует отметить, что заочное производство относится лишь к производству дела в суде первой инстанции и не касается последующих стадий гражданского процесса. Особенности рассмотрения дела в порядке заочного производства вытекают из содержания статей 260 и 261 ГПК. Так, в случае неявки в судебное заседание ответчика, извещенного надлежащим образом о времени и месте заседания, не сообщившего об уважительных причинах неявки и не просившего о рассмотрении дела в его отсутствие, дело может быть рассмотрено в порядке заочного производства, если против этого не возражает истец. Если явившийся в судебное заседание истец не согласен на рассмотрение дела в порядке заочного производства в отсутствие ответчика, суд откладывает разбирательство дела и направляет ответчику извещение о времени и месте нового судебного заседания. В случае повторной неявки извещенного надлежащим образом ответчика суд рассматривает дело в порядке заочного производства. О рассмотрении дела в порядке заочного

производства суд выносит определение. При изменении истцом предмета или основания иска суд не вправе рассмотреть дело в порядке заочного производства в данном судебном заседании.

Пример запроса экологической информации общественным объединением. ЭО «Зеленое спасение» обратилось в суд с иском к акимату города о бездействии юридического лица и об обязывании предоставить запрашиваемую информацию, в обоснование своих требований указало, что ЭО «Зеленое спасение» неоднократно обращалось в акимат с просьбой сообщить, в каком месте планируется строительство курортно-горнолыжной базы «К», начата ли разработка данного проекта, где можно получить исчерпывающую информацию о проекте. Однако их запросы были проигнорированы и информация не предоставлена.

В этой связи, истец предъявил следующие требования:

- признать непредоставление ЭО «Зеленое спасение» акиматом сведений о планируемом месте строительства курортно-горнолыжной базы «К», сроках разработки данного проекта, а также ведомств, в котором можно получить исчерпывающую информацию о строительстве, бездействием;
- обязать акимат предоставить вышеуказанную информацию, взыскать с акимата судебные расходы.

Заочным решением специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы от 14 ноября 2007 года иск удовлетворен. Постановлено признать непредоставление акиматом запрашиваемых сведений бездействием, обязать акимат предоставить запрашиваемую информацию, взыскать с акимата в пользу истца 5460 тенге в порядке возврата государственной пошлины.

Удовлетворяя требования истца суд указал, что акиматом в нарушение пунктов 1 и 2 статьи 164 Экологического кодекса, статьи 4 Орхусской Конвенции о доступе информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды, пункта 1 статьи 8 и статьи 9 Закона «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц» не было сообщено ЭО «Зеленое спасение» о направлении обращения заявителя в Департамент архитектуры и градостроительства на рассмотрение в соответствии с компетенцией и на основании распоряжения акима от 27 марта 2007 года о создании рабочей группы.

Данное решение не было обжаловано сторонами, а также не опротестовано прокурором, вступило в законную силу.

Анализ содержания судебных актов показал, что при разрешении вышеуказанных обращений общественности судом допущены следующие процессуальные ошибки:

- 1) Дела рассмотрены в порядке искового производства. Между тем, заявление на решение, действие (или бездействие) государственного органа, органа местного самоуправления, общественного объединения, организации, должностного лица, государственного служащего подлежат рассмотрению судом в порядке особого искового производства (глава 27 ГПК), где имеются свои особенности. В частности, сокращенные сроки обращения с заявлением в суд (в течение трех месяцев со дня, когда заявителю стало известно о нарушении его прав, свобод и охраняемых законом интересов), сокращенный срок рассмотрения заявления судом (в месячный срок), сокращенный срок исполнения судебного акта (не позднее, чем в месячный срок со дня получения решения суда) и другие.
В содержании главы 27 ГПК не применяются такие термины, как истец, ответчик, исковое заявление, исковые требования и другие, относящиеся к исковому производству. По делам особого искового производства в суд подается заявление, а не иск, поскольку Гражданский процессуальный кодекс устанавливает специфическое средство возбуждения этих дел. Субъекты спора о праве не именуется истцами и ответчиками. Однако заявителем и судом по данному делу допущены термины, не свойственные для производства дел особого искового производства.
- 2) Иски (заявления) предъявлены акимату города. Между тем, акимат не является юридическим лицом. Согласно статьям 26, 29, 30, 33 Закона Республики Казахстан «О

местном государственном управлении в Республике Казахстан» аким представляет интересы соответствующей административно-территориальной единицы во взаимоотношениях с гражданами, юридическими лицами и государственными органами. Следовательно, стороной по таким делам должен выступать аким соответствующей территориальной единицы или его представитель, а не акимат и не руководитель аппарата акима. При этом аппарат акима в качестве юридического лица (руководитель аппарата акима) может выступать стороной по делу только в качестве представителя акима в пределах предоставленных полномочий на ведение дела в суде, основанное на доверенности, выданной акимом.

Пункт 4 статьи 4 Орхусской Конвенции содержит ряд оснований, по которым может быть отказано в просьбе о предоставлении экологической информации. Отказ возможен в случаях, если:

- a) государственный орган, в который направлена просьба, не располагает запрашиваемой экологической информацией;*
- b) просьба является явно необоснованной или сформулирована в слишком общем виде; или*
- c) просьба касается материалов, находящихся на заключительном этапе их подготовки, или внутренней переписки государственных органов и между ними, когда такое исключение предусматривается национальным законодательством или сложившейся практикой, при этом учитывается заинтересованность общественности в получении такой информации.*

Пример. Экологическое общество «Зеленое спасение» обратилось в суд с заявлением к начальнику Управления статистики «К» о бездействии должностного лица, в результате чего создано препятствие к осуществлению прав и охраняемых интересов юридического лица, мотивируя свои требования тем, что 21 февраля 2007 года экологическое общество, руководствуясь нормами Экологического кодекса, обратилось к начальнику Управления статистики с просьбой предоставить ежегодные данные государственной статистической отчетности формы 2-ТП (воздух) о выбросах загрязняющих веществ в атмосферу АО «М» за 1998-2006 годы, ежегодные данные государственной статистической отчетности формы 2-ТП (водхоз) об использовании воды АО «М» за 1998-2006 годы, ежегодные данные государственной статистической отчетности формы 2-ТП (отходы) об образовании, использовании и размещении отходов АО «М» за 1998-2006 годы. Однако начальник Управления статистики письмом от 7 марта 2007 года сообщила, что «данная информация является конфиденциальной и подлежит распространению только с согласия данного предприятия или по обращению органов МВД по возбужденным уголовным делам». В этой связи, ЭО «Зеленое спасение» просило признать действия должностного лица нарушающими права и интересы юридического лица и обязать ее предоставить запрашиваемую информацию.

Решением Казыбекбийского районного суда г. Караганды от 23 июля 2007 года в удовлетворении заявления ЭО «Зеленое спасение» отказано.

Постановлением судей Карагандинского областного суда от 15 октября 2007 года в возбуждении надзорного производства по пересмотру обжалуемого решения суда первой инстанции отказано.

По результатам предварительного рассмотрения надзорной жалобы составом трех судей Верховного Суда было вынесено постановление от 6 декабря 2007 года об отказе в возбуждении надзорного производства по пересмотру обжалуемого решения суда первой инстанции.

Отказывая в пересмотре решения Казыбекбийского районного суда г. Караганды от 23 июля 2007 года в порядке надзора, судьи Верховного Суда пришли к выводу, что судом первой инстанции обоснованно сделаны выводы о том, что запрашиваемая информация является конфиденциальной. При этом сделана ссылка на статью 11 Закона «О государственной статистике», в соответствии с которой уполномоченный орган и его территориальные подразделения в пределах своей компетенции обязаны

соблюдать конфиденциальность первичной статистической информации на основе персональной ответственности работников органов государственной статистики в соответствии с законодательством Республики.

Суд первой инстанции, отказывая в удовлетворении заявления, указал, что согласно письму начальника Управления статистики от 7 марта 2007 года, направленному ЭО «Зеленое спасение», в органах государственной статистики из перечисленных в запросе форм статистической отчетности разрабатывается только отчет об охране атмосферного воздуха по форме 2-ТП (воздух). Вместе с тем, в соответствии с Законом «О государственной статистике» запрашиваемая первичная статистическая информация является конфиденциальной и подлежит распространению только с согласия данного предприятия или по обращению органов Министерства внутренних дел по возбужденным уголовным делам. В то же время, Управление статистики имеет возможность предоставить сводную информацию об охране атмосферного воздуха и об образовании и удалении токсичных отходов по городам и районам области, видам экономической деятельности и видам загрязняющих веществ.

Данная форма отчетности утверждена приказом Агентства Республики Казахстан по статистике от 23 июля 2006 года за № 12-г, при этом в ней четко отражено: конфиденциальность гарантируется получателем информации.

Кроме того, судом установлено, что формы отчетности 2-ТП (водхоз) об использовании воды АО «М» и 2-ТП (отходы) об образовании, использовании и размещении отходов Управлением статистики не разрабатываются. Вместе с тем, в органах статистики имеется сводная информация об охране атмосферного воздуха и об образовании и удалении токсичных отходов по городам и районам области.

Таким образом, судьи Верховного Суда в ходе предварительного рассмотрения надзорной жалобы согласились с выводами суда первой инстанции.

Хронология по разрешению искового заявления:

- *заявление ЭО «Зеленое спасение» от 29 мая 2007 г. поступило в Казыбекбийский районный суд г. Караганды от 4 июня 2007 г.;*
- *определением судьи от 8 июня 2007 г. возбуждено производство по делу;*
- *определением судьи от 13 июня 2007 г. постановлено провести подготовку дела к судебному разбирательству;*
- *определением судьи от 14 июня 2007 г. постановлено продлить срок подготовки дела к судебному разбирательству;*
- *определением судьи от 2 июля 2007 г. дело назначено к судебному разбирательству на 6 июля 2007 г.;*
- *вынесено решение Казыбекбийского районного суда г. Караганды от 23 июля 2007 г. об отказе в удовлетворении заявления;*
- *постановлением судей Карагандинского областного суда от 15 октября 2007 года в возбуждении надзорного производства по пересмотру обжалуемого решения суда первой отказано;*
- *по результатам предварительного рассмотрения надзорной жалобы составом трех судей Верховного Суда было вынесено постановление от 6 декабря 2007 года об отказе в возбуждении надзорного производства по пересмотру обжалуемого решения суда первой инстанции.*

Не вступая в обсуждение вопроса о законности судебных актов по данному делу, следует отметить, что в силу статьи 13 Закона Республики Казахстан «О государственной статистике» распространение первичной статистической информации может быть произведено только с согласия физических и юридических лиц, предоставивших информацию, или анонимно. Это означает, что орган статистики при получении запроса на первичную информацию, прежде чем дать ответ на него,

предварительно должен выяснить мнение лиц, предоставивших информацию, то есть узнать об их согласии или несогласии на распространение первичной статистической информации.

Вопросы о предоставлении экологической информации также регулируются Экологическим кодексом и положениями Орхусской Конвенции. К сожалению, в названных судебных актах не имеется ссылки на указанный международный договор и Экологический кодекс.

Пример по аналогичному гражданскому делу по запросу экологической информации. ЭО «Зеленое спасение» обратилось в суд с заявлением к начальнику Управления статистики «З» (дословно) «о бездействии должностного лица, создающего препятствие к осуществлению прав и охраняемых интересов юридического лица». Свои требования ЭО «Зеленое спасение» мотивировало тем, что в мае 2006 года в ЭО «Зеленое спасение» обратилась гражданка «А» с просьбой оказать помощь в связи с неблагоприятной окружающей средой, для полноты проверки указанного факта ЭО «Зеленое спасение» 16 января 2007 года обратилось в Управление статистики «З» с просьбой предоставить информацию о выбросах в атмосферу загрязняющих веществ предприятием «КПО». Однако начальник Управления статистики «З» отказал в предоставлении данной информации, указывая, что она является конфиденциальной.

Решением специализированного межрайонного экономического суда Западно-Казахстанской области от 7 мая 2007 года, оставленным без изменения постановлением коллегии по гражданским делам Западно-Казахстанского областного суда от 12 июня 2007 года, в удовлетворении заявления ЭО «Зеленое спасение» отказано.

Постановлением надзорной коллегии Верховного Суда от 26 марта 2008 года судебные акты по данному делу отменены и принято новое решение об удовлетворении заявления ЭО «Зеленое спасение». Также постановлено обязать Управление статистики «З» предоставить ЭО «Зеленое спасение» запрашиваемую экологическую информацию.

Коллегия, отменяя по надзорной жалобе ЭО «Зеленое спасение» состоявшиеся по делу судебные акты, указала, что по данному делу допущено существенное нарушение норм материального права, в частности, дано неправильное истолкование норм закона.

Согласно пункту 2 статьи 11 Закона Республики Казахстан «О государственной статистике», уполномоченный орган и его территориальные подразделения в пределах своей компетенции обязаны соблюдать конфиденциальность первичной статистической информации на основе персональной ответственности работников органов государственной статистики в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

Из материалов дела следует, что письмом ответчика от 24 января 2007 года за № 7.1-45/127 в предоставлении запрашиваемой заявителем информации на основании вышеизложенной нормы Закона отказано, со ссылкой на конфиденциальность первичной статистической информации.

Заявитель считает, что запрашиваемая информация не относится к государственным и коммерческим тайнам. Кроме того, ЭО «Зеленое спасение» запрашивало информацию о состоянии загрязнения атмосферы предприятием «КПО», а не первичную информацию о юридическом лице «КПО».

Коллегия признала указанные доводы надзорной жалобы обоснованными.

Суд, отказывая в удовлетворении заявления ЭО «Зеленое спасение», мотивировал свои выводы тем, что запрашиваемая заявителем информация по форме 2-ТП «воздух» «Отчет об охране атмосферного воздуха» является первичной статистической информацией, а, следовательно, конфиденциальной.

Между тем, согласно статье 2 Закона Республики Казахстан «О государственной статистике», первичная статистическая информация – данные о конкретном физическом лице, юридическом лице и его структурном подразделении, представленные при проведении статистического наблюдения органам государственной статистики для использования в статистических целях.

Как видно из материалов дела, ЭО «Зеленое спасение» не запрашивало сведения о количестве сотрудников «КПО», их заработной плате, профиле деятельности, структурных подразделениях, поэтому

нельзя согласиться с выводами суда о том, что запрашиваемые сведения о выбросах в атмосферу являются первичной статистической информацией, а потому конфиденциальной.

Орхусской Конвенцией придается особое значение открытости информации, касающейся загрязнения окружающей среды. Во-первых, эти сведения не могут быть признаны коммерческой тайной, а во-вторых, это служит дополнительным основанием для принятия решения о раскрытии конфиденциальной информации. Коллегия пришла к выводу, что в случае получения общественного запроса на документ, содержащий конфиденциальные сведения, государственный орган должен исключить из него закрытую информацию, предоставив доступ к остальной части документа.

В развитие положений Орхусской Конвенции в Концепции экологической безопасности на 2004-2015 годы, одобренной Указом президента Республики Казахстан от 3 декабря 2003 года за № 1241, доступ населения к экологической информации и его участие в решении экологических проблем определяются в качестве одного из базовых принципов экологической безопасности.

Согласно пункту 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан, международные договоры, ратифицированные Республикой, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона.

Исходя из изложенного, надзорная коллегия Верховного Суда применила при рассмотрении данного дела статью 4 Орхусской Конвенции.

Так, согласно положениям данной статьи, в просьбе о предоставлении экологической информации может быть отказано, если разглашение такой информации отрицательно повлияет на:

- a) конфиденциальность работы государственных органов в тех случаях, когда такая конфиденциальность предусматривается национальным законодательством;
- b) конфиденциальность коммерческой и промышленной информации в тех случаях, когда такая конфиденциальность охраняется законом в целях защиты законных экономических интересов. В этих рамках информация о выбросах, относящаяся к охране окружающей среды, подлежит раскрытию.

Вышеупомянутые основания для отказа толкуются ограничительно с учетом заинтересованности общественности в раскрытии этой информации и с учетом того, относится ли запрошенная информация к выбросам в окружающую среду.

Анализ указанных норм как национального законодательства, так и международного договора свидетельствует о том, что запрашиваемая экологическая информация не может быть закрытой, предоставление такой информации не влияет отрицательно на конфиденциальность работы государственного органа в лице органа статистики и, более того, информация о выбросах, относящаяся к охране окружающей среды, подлежит раскрытию.

Принимая во внимание указанные обстоятельства, коллегия пришла к выводу, что отказ органов статистики в выдаче информации по выбросам в атмосферу противоречит нормам международного договора, в связи с чем состоявшиеся по делу судебные акты подлежат отмене с принятием нового решения об удовлетворении требований заявителя.

Хронология по разрешению заявления:

- *заявление ЭО «Зеленое спасение» поступило в специализированный межрайонный экономический суд Западно-Казахстанской области от 16 марта 2007 г.;*
- *определением судьи от 20 марта 2007 г. заявление оставлено без движения в порядке ст. 155 ГПК, ЭО «Зеленое спасение» дан срок до 25 марта 2007 г. устранить недостатки;*
- *определениями судьи от 26 марта 2007 г. возбуждено производство по делу и - постановлено провести подготовку дела к судебному разбирательству;*
- *определением судьи от 30 марта 2007 г. постановлено продлить срок подготовки дела к судебному разбирательству;*
- *определением судьи от 16 апреля 2007 г. дело назначено к судебному разбирательству*

на 26 апреля 2007 г.;

- определением суда от 26 апреля 2007 г. произведена замена ненадлежащего уполномоченного органа ГУ «Управление статистики Западно-Казахстанской области» на надлежащее должностное лицо – начальника ГУ «Управление статистики Западно-Казахстанской области» - «Х»;
- вынесено решение специализированного межрайонного экономического суда Западно-Казахстанской области от 7 мая 2007 г. об отказе в удовлетворении заявления;
- принесена апелляционная жалоба ЭО «Зеленое спасение» поступила 21 мая 2007 г.;
- вынесено постановление апелляционной инстанции Западно-Казахстанского областного суда от 12 июня 2007 г.;
- подана надзорная жалоба в надзорную коллегию областного суда – без даты;
- вынесено постановление судей надзорной коллегии Западно-Казахстанского областного суда от 24 августа 2007 г. об отказе в возбуждения надзорного производства;
- подана надзорная жалоба в надзорную коллегию Верховного Суда от 16 января 2008 г.;
- вынесено постановление судей надзорной инстанции Верховного Суда о возбуждении надзорного производства от 6 марта 2008 г.;
- вынесено постановление надзорной коллегией Верховного Суда о пересмотре судебных решений от 26 марта 2008 г. об отмене судебных актов по делу и принятию нового решения об удовлетворении заявления ЭО «Зеленое спасение».

Таким образом, данный судебный спор разрешен с рассмотрением дела во всех судебных инстанциях Казахстана с момента поступления заявления и до принятия окончательного судебного решения за один год и десять дней.

Изучение гражданского дела показало, что заявление ЭО «Зеленое спасение» в специализированный межрайонный экономический суд Западно-Казахстанской области поступило от 16 марта 2007 года, а решение судом первой инстанции вынесено 7 мая 2007 года, то есть через один месяц и 20 дней. Между тем, срок рассмотрения заявления в порядке особого искового производства в силу статьи 281 ГПК составляет один месяц.

Кроме того, изучение этого и аналогичных дел показало, что ЭО «Зеленое спасение» обращается с заявлениями (исками) о предоставлении экологической информации в интересах граждан, как в суды общей юрисдикции, так и в специализированные межрайонные экономические суды.

Между тем, по смыслу части 2 статьи 56 ГПК лица, предъявившие иск (заявление) в защиту чужих интересов, пользуются всеми процессуальными правами и несут все процессуальные обязанности истца (заявителя), кроме права на заключение мирового соглашения. По смыслу указанной нормы, отказ общественного объединения от иска (заявления) не лишает лицо, в интересах которого возбуждено дело, права требовать рассмотрения дела по существу. Если лицо, в интересах которого возбуждено дело, не поддерживает заявленного требования, суд оставляет иск (заявление) без рассмотрения, если не ущемляются права третьих лиц.

Из сказанного напрашивается вывод, что спорные правоотношения имеют место не между юридическими лицами, а между гражданином (гражданами), чьи интересы представляет в суде экологическое общественное объединение, и юридическим лицом, отказавшим в предоставлении экологической информации. Следовательно, такие споры должны решаться в судах общей юрисдикции по месту нахождения юридического лица – территориального государственного органа.

Следует отметить, что не все сведения о природопользователях составляют экологическую информацию.

Пример. ЭО «Зеленое спасение» обратилось в суд заявлением к директору дочернего государственного предприятия «К» (далее – ДГП) о бездействии должностного лица в связи с непредоставлением информации и о вынесении частного определения в адрес акима города «А» за несоблюдение законов уполномоченным органом. Свои требования мотивировало тем, что, согласно

обращению жительницы микрорайона Горный Гигант «Б», на участок берега реки «Есентай» свозится грунт и строительный мусор, идет подготовка площадки для строительных работ. Указанная деятельность осуществляется собственником участка в нарушение требований Земельного кодекса. Комиссия, выехавшая на место стройки по поручению заместителя акима, установила, что земельный участок площадью 0,1977 га принадлежит гражданину «Б», которому он предоставлен для строительства жилого дома на основании постановления акима от 23 ноября 2005 года.

На данном участке обнаружен грунт и строительный мусор, что свидетельствует о засорении водоохранной полосы реки «Есентай». Кроме того, в нарушение СНиП РК 3.01-01-2002 указанный земельный участок находится в водоохранной полосе. В связи с указанными обстоятельствами истец 4 апреля 2007 года обратился с просьбой в Алматинское городское территориальное управление земельными ресурсами сообщить, выдавался ли гражданину «Б» государственный акт на право частной собственности на земельный участок, и было ли зарегистрировано это право в установленном порядке в государственном органе. Указанное обращение было переправлено 6 июня 2007 года для рассмотрения по принадлежности в ДПП, однако ответ на запрос не был предоставлен.

Заочным решением специализированного межрайонного экономического суда г. Алматы от 23 ноября 2007 года в иске ЭО «Зеленое спасение» отказано.

Отказывая в иске, суд указал следующие обстоятельства.

В нарушение требований статьи 65 ГПК заявитель не представил доказательства, подтверждающие факт наличия отказа должностного лица директора ДПП в предоставлении государственного акта на право частной собственности на земельный участок, а также информации о его регистрации.

Также заявителю до вынесения решения письмом ДПП от 8 ноября 2007 года запрашиваемая заявителем информация предоставлена, и копия акта на право частной собственности получена представителем заявителя 14 ноября 2007 года.

Что касается требований о вынесении частного определения в адрес акима г. Алматы за несоблюдение законов директором ДПП, суд посчитал необходимым отказать, поскольку в силу требований пункта 1 статьи 235 ГПК вынесение частного определения является правом, а не обязанностью суда.

Данное решение было обжаловано экологическим общественным объединением в надзорном порядке.

Постановлением надзорной коллегии Алматинского городского суда от 1 апреля 2008 года заочное решение в части отказа в признании бездействием - непредоставления заявителю директором ДПП государственного акта на право собственности на земельный участок, выделенный гражданину «Б», отменено и в этой части принято новое решение: непредоставление ЭО «Зеленое спасение» государственного акта на право собственности на земельный участок, выделенный гражданину «Б», директором ДПП признать бездействием. В остальной части решение оставлено без изменения.

Из содержания судебных актов следует, что экологическим общественным объединением выдвинуто требование о предоставлении информации о том, выдавался ли гражданину «Б» государственный акт на право частной собственности на земельный участок, и было ли зарегистрировано это право в установленном порядке в государственном органе.

Известно, что, согласно статье 159 Экологического кодекса, экологическая информация включает в себя сведения и данные о:

- 1) состоянии окружающей среды и ее объектов;
- 2) факторах воздействия на окружающую среду, в том числе о ее загрязнении;
- 3) программных, административных и иных мерах, оказывающих или способных оказать воздействие на окружающую среду;
- 4) экологических нормативах и экологических требованиях к хозяйственной и иной деятельности;

- 5) планируемых и реализуемых мероприятиях по охране окружающей среды и их финансировании;
- 6) деятельности, оказывающей или способной оказать воздействие на окружающую среду, процессе принятия решения и результатах инспекторских экологических проверок по ней, в том числе рассмотренные при этом расчеты, анализы и иные сведения, касающиеся окружающей среды;
- 7) воздействию состояния окружающей среды на здоровье, безопасность и условия проживания населения, объекты культуры, здания и сооружения.

Из этого примера следует, что запрашиваемая в судебном порядке информация не относится к экологической информации.

Необходимо отметить, что правилами ведения государственного земельного кадастра, утвержденными постановлением Правительства Республики Казахстан от 20 сентября 2003 года за № 958, предусмотрено, что государственный земельный кадастр ведется с целью обеспечения государственных органов, физических и юридических лиц информацией о земле и отдельных земельных участках. В состав Кадастра включается информация о собственниках земельных участков и землепользователях. Пользователями сведений Кадастра являются соответствующие государственные органы, организации и иные физические и юридические лица. Сведения Кадастра, не содержащие государственных секретов и иных ограничений, являются общедоступными и предоставляются заинтересованным физическим и юридическим лицам на платной основе.

Таким образом, нормативные правовые акты допускают истребование информации о собственниках земельных участков и землепользователях. Поэтому, именно непредоставление информации, а не самого акта на право собственности на земельный участок, следовало надзорной инстанции областного суда признать бездействием руководителя уполномоченного органа.

Надзорная инстанция Алматинского городского суда правомерно оставила без изменения заочное решение суда первой инстанции в части отказа в предоставлении информации о государственной регистрации прав на указанный земельный участок, поскольку ДГП не обладает такой информацией.

Официальным источником для получения информации о правообладателе объекта недвижимости является правовой кадастр, который ведется органами юстиции.

Ранее доступ к данным, содержащимся в правовом кадастре, регулировался статьей 21 Указа Президента Республики Казахстан, имеющего силу Закона, от 25 декабря 1995 года «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним», который утратил силу в соответствии с Законом Республики Казахстан от 26 июля 2007 года за № 310-III в связи с принятием Закона Республики Казахстан «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним».

Действующий Закон Республики Казахстан «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» гласит, что сведения, раскрывающие информацию о гражданах (персональные данные) и других правообладателях, за исключением данных, идентифицирующих правообладателя (фамилия, имя, отчество и дата рождения физического лица, наименование и регистрационный номер юридического лица), не могут быть предоставлены. Из этого следует, что заинтересованное лицо вправе в порядке, предусмотренном законодательством, получить сведения, а именно, фамилию, имя и отчество правообладателя. Согласно правилам предоставления информации из правового кадастра, утвержденным приказом и.о. Министра юстиции Республики Казахстан от 24 августа 2007 года за № 239, сведения правового кадастра, кроме сведений, относящихся к государственным секретам, коммерческой тайне и иным тайнам, охраняемым в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан, являются общедоступными, кроме случаев, предусмотренных пунктом 12 названных Правил (пункт 12 Правил: Копии документов, находящихся в регистрационном деле правового кадастра, предоставляются по мотивированным запросам судебных, правоохранительных и других государственных органов в соответствии с их компетенцией, установленной законодательством Республики Казахстан. Иным лицам указанная информация выдается с согласия правообладателя).

Таким образом, требования о предоставлении информации о правообладателе объекта недвижимости могут быть предъявлены к органам юстиции, ведущим правовой кадастр.

При этом следует отметить, что ответственность за экологические правонарушения наступает не зависимо от того, является ли правонарушитель собственником земельного участка или землепользователем или не является таковым.

Для обращения с иском (заявлением) в суд необходимо иметь реквизиты о правонарушителе экологического законодательства. Здесь следует признать о наличии фактов, когда общественность сталкивается со сложностью по выяснению наименования лиц, нарушающих экологическое законодательство. Как известно, точная информация о нарушителе экологического законодательства необходима для предъявления иска (заявления) к надлежащему ответчику (лицу). Это обусловлено тем, что в силу статьи 150 ГПК в содержании искового заявления должны быть указаны: фамилия, имя, отчество (если оно указано в документе, удостоверяющем личность) ответчика, его место жительства или нахождения и, если истцу известны, сведения о его регистрации по месту жительства, месте работы и регистрационный номер налогоплательщика (если указаны в заявлении о вынесении судебного приказа); или, если ответчиком является юридическое лицо, его наименование, место фактического нахождения, либо, если истцу известны, сведения из единого Государственного регистра, регистрационный номер налогоплательщика и банковские реквизиты, и т.д.

Если экологическое общественное объединение не имеет возможности выяснить надлежащего ответчика, нарушающего экологическое законодательство, имеются другие внесудебные способы реагирования на загрязнение окружающей среды.

Одним из таких внесудебных способов реагирования на загрязнение окружающей среды в отношении лиц, чьи реквизиты не известны, может стать предоставление информации о загрязнении окружающей среды в адрес соответствующего уполномоченного органа. Это право вытекает из положений статьи 145 Земельного кодекса, которыми регулируются вопросы по организации осуществления государственного контроля за использованием и охраной земель государственными органами и иными уполномоченными органами в пределах их компетенции. В частности, государственный контроль за соблюдением земельного законодательства может производиться путем внеплановых проверок, которые назначаются в связи со сложившейся социально-экономической ситуацией, требующей немедленного устранения угрозы жизни и здоровью физических лиц, окружающей среде, по фактам, изложенным в обращениях и иной информации о нарушениях прав и законных интересов физических и юридических лиц, непосредственным выявлением признаков нарушений законодательства Республики Казахстан. Непринятие мер по устранению угрозы окружающей среде уполномоченным органом служит основанием обращения с заявлением в суд на действия должностного лица уполномоченного органа.

Возвращаясь к анализу вышеуказанных судебных актов, следует отметить, что экологическое общественное объединение неправомерно предъявило требование к суду о вынесении частного определения в адрес акима за несоблюдение законов уполномоченным органом. Как указано выше, об этом заявитель может ходатайствовать перед судом, а не предъявлять требования. Вынесение частного определения является правом, а не обязанностью суда (ст. 253 ГПК), поэтому суд правильно мотивировал отказ в удовлетворении указанных требований.

Вместе с тем, такие противоречия в заявленных требованиях судье следовало устранить в стадии подготовки дела к судебному разбирательству, когда судья, в порядке статьи 170 ГПК, опрашивает заявителя по существу заявленных им требований, выясняет у него возможные со стороны уполномоченного органа возражения, предлагает, если это необходимо, представить дополнительные доказательства, разъясняет заявителю его процессуальные права и обязанности.

III. ПРАВА ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА УЧАСТИЕ В ПРИНЯТИИ РЕШЕНИЙ ПО ПРОЕКТАМ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ВОЗДЕЙСТВИЕМ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ

3.1. Порядок и основные требования к организации общественного участия при принятии решений

Порядок и требования к общественному участию в принятии решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности с потенциальным воздействием на окружающую среду установлены статьей 6 Орхусской Конвенции, положениями специальных глав 6 и 7 Экологического кодекса применительно к процедурам оценки воздействия на окружающую среду и государственной экологической экспертизы. На уровне подзаконных актов вопросы учета мнения общественности наиболее детально регламентируются разделом 8 Инструкции по проведению оценки воздействия намечаемой хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду при разработке предплановой, плановой, предпроектной и проектной документации, утвержденной приказом Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 28 июня 2007 года № 204-п (далее – Инструкция об ОВОС). Кроме того, Министерством охраны окружающей среды утверждены также специальные правила по отдельным аспектам общественного участия в принятии решений, а именно, по общественным слушаниям¹⁰⁰, доступу к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду и процессу принятия решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности¹⁰¹, общественной экологической экспертизе¹⁰².

3.1.1. Процедуры принятия решений, предусматривающие обязательный учет общественного мнения по экологическим аспектам

В случае принятия решений по экологическим аспектам проектов хозяйственной деятельности в Казахстане обязательный учет общественного мнения предусматривается в рамках процедур *оценки воздействия на окружающую среду (ОВОС)* и *государственной экологической экспертизы*. Законодательная основа для применения требований по общественному участию в этих случаях определена соответственно в статьях 41 (подпункт 14 пункта 1) и 57 Экологического кодекса.

Оценка воздействия на окружающую среду

Оценка воздействия на окружающую среду — процедура, в рамках которой оцениваются возможные последствия хозяйственной и иной деятельности для окружающей среды и здоровья человека, разрабатываются меры по предотвращению неблагоприятных последствий (уничтожения, деградации, повреждения и истощения естественных экологических систем и природных ресурсов), оздоровлению окружающей среды с учетом требований экологического законодательства Республики Казахстан – *статья 35 Экологического кодекса*.

Оценка воздействия на окружающую среду осуществляется физическими и юридическими лицами, получившими лицензию на выполнение работ и оказание услуг в области охраны окружающей среды, а организацию и финансирование работ по оценке воздействия на окружающую среду обеспечивает заказчик (инициатор) планируемой деятельности - *пункты 1 и 2 статьи 38 Экологического кодекса*.

¹⁰⁰ Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 7 мая 2007 года № 135-о “Об утверждении Правил проведения общественных слушаний” (далее – Правила проведения общественных слушаний).

¹⁰¹ Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 25 июля 2007 года № 238-п “Об утверждении Правил доступа к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду и процессу принятия решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности”.

¹⁰² Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 29 мая 2004 года № 149-П “Об утверждении Правил государственной регистрации проведения общественной экологической экспертизы, осуществляемой местными исполнительными органами, на территории которых намечается экспертируемая деятельность”.

Стадии процедуры оценки воздействия на окружающую среду планируемой хозяйственной деятельности, на которых законодательством Республики Казахстан предусмотрено общественное участие, представлены ниже в виде схемы.

Схема 1.

Стадии процедуры ОВОС с общественным участием

Вышеуказанная схема описывает стадии общественного участия для объектов, по которым оценка воздействия на окружающую среду проводится в полном объеме. Для объектов с незначительным воздействием на окружающую среду процедура ОВОС носит более упрощенный характер и может состоять из меньшего количества стадий¹⁰³. Например, для автостоянок открытого типа при количестве автомашин не более пятидесяти единиц, производственных объектов, не требующих устройства

¹⁰³ См. раздел 6 "Особенности проведения процедуры оценки воздействия на окружающую среду для объектов малого бизнеса" Инструкции об ОВОС.

санитарно-защитных зон, не имеющих автономных источников теплоснабжения, водоснабжения, очистных сооружений сточных вод и полигонов твердых бытовых отходов, и размещаемых вне земель особо охраняемых природных территорий, государственного лесного фонда, водоохраных зон, рекреационных зон, не связанных со сносом зеленых насаждений, оценка воздействия на окружающую среду проводится в одну стадию (Приложение 5 к Инструкции об ОВОС).

Государственная экологическая экспертиза

Экологическая экспертиза — установление соответствия намечаемой хозяйственной и иной деятельности нормативам качества окружающей среды и экологическим требованиям, а также определение допустимости реализации объекта экологической экспертизы в целях предупреждения возможных неблагоприятных воздействий этой деятельности на окружающую среду и связанных с ними социальных последствий – пункт 1 статьи 1 Экологического кодекса. Государственная экологическая экспертиза проводится Министерством охраны окружающей среды и его территориальными подразделениями, департаментами (управлениями) природных ресурсов и регулирования природопользования акиматов областей и городов Астана и Алматы.

В соответствии с пунктом 1 статьи 47 Экологического кодекса материалы оценки воздействия на окружающую среду планируемой хозяйственной и иной деятельности являются обязательным объектом государственной экологической экспертизы, на которую они представляются вместе с результатами общественного обсуждения экологических аспектов планируемой деятельности. Наряду с этим режим гласности государственной экологической экспертизы, установленный статьей 57 Экологического кодекса, предусматривает возможности для представителей общественности выразить свое мнение непосредственно органу государственной экологической экспертизы, в том числе посредством представления письменных замечаний и предложений.

3.1.2. Субъекты права на участие в принятии решений

В статье 13 и 14 Экологического кодекса определены соответственно права физических лиц и общественных объединений на участие в процессе принятия решений по вопросам, касающимся окружающей среды. Однако в широком смысле в качестве субъекта данного права Орхусская Конвенция и экологическое законодательство Республики Казахстан признает общественность, и это означает, что любое физическое или юридическое лицо вправе выразить свое мнение по любому проекту планируемой хозяйственной деятельности. В соответствии с пунктом 7 статьи 6 Орхусской Конвенции признается право любого представителя общественности выразить свое мнение по обсуждаемому решению в форме письменных замечаний и предложений либо в ходе слушаний.

В главе по экологической экспертизе Экологического кодекса, в Инструкции об ОВОС, Правилах проведения общественных слушаний в качестве субъектов прав на общественное участие указываются “заинтересованные граждане”, “заинтересованные лица”, “заинтересованная общественность”. Заинтересованность в этом случае выражается во влиянии реализации принимаемых решений на определенных лиц, например, в связи с проживанием, владением недвижимостью, осуществлением прав природопользования в зоне потенциальных воздействий проекта намечаемой деятельности. Указание на нее выражает требование экологического законодательства по вовлечению в процесс принятия решений конкретных целевых групп общественности, чьи права и интересы могут непосредственно затрагиваться в случае реализации объекта, в частности, при организации уведомления о возможностях общественного участия, приглашении на общественные слушания.

3.1.3. Субъекты, обязанные осуществлять учет общественного мнения

На этапе процедуры оценки воздействия на окружающую среду проектов хозяйственной и иной деятельности основная обязанность по обеспечению и организации учета общественного мнения возложена казахстанским законодательством на заказчика (инициатора) намечаемой деятельности (см. пункт 51 Инструкции об ОВОС). Наряду с этим в соответствии с пунктом 2 статьи 57 Экологического кодекса представители общественности вправе выразить свое мнение в период проведения государственной экологической экспертизы, в том числе посредством направления соответствующих предложений и замечаний в орган государственной экологической экспертизы.

Пунктом 2 статьи 48 Экологического кодекса компетенция по осуществлению государственной экологической экспертизы проектов планируемой хозяйственной и иной деятельности распределена между государственными органами следующим образом. Центральный аппарат Министерства охраны окружающей среды осуществляет государственную экологическую экспертизу планируемых объектов хозяйственной и иной деятельности 1 и 2 классов опасности, территориальные подразделения данного министерства – 3 и 4 классов опасности, департаменты (управления) природных ресурсов и регулирования природопользования местных исполнительных органов – 5 класса опасности. Класс опасности планируемого объекта определяется в этом случае на основе их классификации, согласно Приложению I Санитарно-эпидемиологических правил и норм “Санитарно-эпидемиологические требования к проектированию производственных объектов”, утвержденных приказом и.о. Министра здравоохранения от 8 июля 2005 года № 334.

Необходимо также отдельно отметить, что в случае учета общественного мнения посредством проведения слушаний независимо от класса опасности объекта, согласно подпункту 4 статьи 20 Экологического кодекса, со стороны государственных органов их организацией должны заниматься местные исполнительные органы областей (города республиканского значения, столицы). Непосредственно этими вопросами в структуре акиматов занимаются, как правило, департаменты (управления) природных ресурсов и регулирования природопользования.

3.1.4. Виды планируемых объектов, по которым требуется проводить учет общественного мнения

Требования по учету общественного мнения при принятии решений по вопросам, касающимся окружающей среды, распространяются на виды намечаемой хозяйственной и иной деятельности, являющиеся объектами оценки воздействия на окружающую среду и государственной экологической экспертизы. К ним относятся производственные объекты I-V классов опасности, согласно санитарной классификации, перечень которых приведен в Санитарно-эпидемиологических правилах и нормах “Санитарно-эпидемиологические требования к проектированию

производственных объектов”, утвержденных приказом и.о. Министра здравоохранения от 8 июля 2005 года № 334.

Применение требований по общественному участию по определенным видам хозяйственной деятельности прямо предусматривается международными обязательствами, принятыми Республикой Казахстан в рамках Орхусской Конвенции. В соответствии с положениями пункта 1 статьи 6 данной Конвенции, их соблюдение является обязательным при планировании следующих видов деятельности:

- 1) подпадающих под перечень Приложения I Орхусской Конвенции (см. Приложение 3 к данному пособию);
- 2) рассматриваемых в качестве экологически опасных видов деятельности в соответствии с перечнем, утвержденным постановлением Правительства от 27 июня 2007 года № 543 (см. Приложение 6 к данному пособию).

Эти перечни объединяют объекты, характеризующиеся значительным экологическим воздействием в силу наличия определенных факторов воздействия, превышения установленных пороговых значений объемов, размеров, мощностей. К ним автоматически и в полном объеме применяются требования по общественному участию, предусмотренные статьей 6 Орхусской

Конвенции, Инструкцией об ОВОС, Правилами по проведению общественных слушаний, Правилами доступа к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду и процессу принятия решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности.

3.1.5. Система требований по общественному участию

Система требований по обеспечению и организации общественного участия при принятии решений по проектам хозяйственной и иной деятельности определяется в соответствии со статьей 6 Орхусской Конвенции, главой 6 и 7 Экологического кодекса, специальным разделом 8 Инструкции об ОВОС, приказами Министра охраны окружающей среды от 7 мая 2007 года № 135-о и от 25 июля 2007 года № 233-п. В Орхусской Конвенции они определены как обязанности компетентных государственных органов государства-участника. Казахское законодательство возлагает выполнение определенных вытекающих из статьи 6 Конвенции требований по обеспечению общественного участия на заказчика (инициатора) намечаемой деятельности.

Таблица 3.

*Основные требования по общественному участию
в соответствии со статьей 6 Орхусской Конвенции*

Обязанность компетентного государственного органа	Форма выполнения	Положение Конвенции
Обеспечить общественное участие на самом раннем этапе принятия решений по деятельности или объекту, который может оказать значительное экологическое воздействие, уведомив об этом заинтересованную общественность	Заблаговременное публичное или индивидуальное уведомление общественности с обязательным включением определенных в Конвенции сведений	Статья 6, пункт 2
Предоставить общественный доступ к информации, относящейся к процессу принятия решения	Доступ к информации, включая указанные в Конвенции сведения, по запросам общественности	Статья 6, пункт 6
Организовать возможности для выражения общественного мнения по намечаемой деятельности	Сбор письменных предложений и замечаний или проведение общественных слушаний	Статья 6, пункт 7
Учесть должным образом результаты общественного обсуждения при принятии решения инициатором хозяйственной деятельности и государственными органами	Рассмотрение мнений общественности при принятии решения государственным органом	Статья 6, пункт 8
Информировать общественность об окончательном решении с указанием причин и соображений, положенных в основу этого решения	Оперативное уведомление о принятом решении и предоставление общественного доступа к тексту мотивированного решения	Статья 6, пункт 9

3.1.6. Организационные формы учета общественного мнения

В Инструкции об ОВОС проводится различие трех организационных форм учета общественного мнения:

- общественные слушания;
- сбор письменных предложений и замечаний;
- сбор письменных предложений и замечаний путем анкетированного опроса населения района деятельности.

Выбор и применение определенных форм учета общественного мнения определяется путем согласования с органом охраны окружающей среды¹⁰⁴.

Пункт 54 Инструкции об ОВОС предписывает использование формы общественных слушаний применительно к проектам намечаемой хозяйственной и иной деятельности со значительным воздействием на окружающую среду и здоровье человека, которое оценивается с учетом размера, периода и интенсивности воздействия. Они проводятся, как правило, на заключительной стадии процедуры оценки воздействия на окружающую среду, когда готовы соответственно результаты ОВОС предпроектных и проектных материалов намечаемой хозяйственной деятельности. Сбор письменных предложений и замечаний осуществляется (в том числе методом анкетирования) на всех стадиях процедуры общественного участия, в том числе в тех случаях, когда проводятся общественные слушания. В случае проектов намечаемой хозяйственной и иной деятельности, с незначительным воздействием на окружающую среду, сбор письменных предложений и замечаний применяется в качестве самостоятельной организационной формы, т.е. без использования формы общественных слушаний.

На стадии государственной экологической экспертизы документации ОВОС в соответствии с положениями статьи 57 Экологического кодекса могут использоваться две формы учета общественного мнения - сбор письменных предложений и замечаний и общественные слушания.

3.1.7. Сроки общественного участия

Орхусская Конвенция не указывает каких-либо точно определенных сроков в отношении общественного участия в принятии решений по проектам хозяйственной и иной деятельности. Пункты 2 и 4 статьи 6 Конвенции устанавливают требования, согласно которым общественность должна быть уведомлена и ей предоставлена возможность для участия в принятии решений “на самом раннем этапе, когда открыты все возможности для рассмотрения различных вариантов и когда может быть обеспечено эффективное участие общественности”. Это означает необходимость выполнения вышеуказанных требований до выдачи заключения государственной экологической экспертизы и начала строительства, а также для многих объектов строительства – до принятия окончательного решения о месте их размещения.

В рамках казахстанского законодательства определены сроки в отношении:

- a) публикации организатором объявления о проведении общественных слушаний с целью обсуждения материалов оценки воздействия на окружающую среду;
- b) ответов уполномоченного государственного органа на запросы общественности о предоставлении доступа к материалам государственной экологической экспертизы проектной (предпроектной) документации по намечаемой хозяйственной деятельности;
- c) ответов уполномоченного государственного органа на письменные замечания и предложения общественности, касательно вышеуказанных материалов государственной экологической экспертизы.

---

¹⁰⁴ См. пункты 52 и 53 Инструкции об ОВОС.

В первом случае в пункте 9 приказа Министра охраны окружающей среды от 7 мая 2007 года № 135-п установлен срок не позднее 20 дней до даты проведения общественных слушаний. Во втором случае в соответствии с пунктом 6 приказа Министра охраны окружающей среды от 25 июля 2007 года № 238-п орган государственной экологической экспертизы обязан в течение 15 календарных дней дать письменный ответ с указанием времени и места, где можно ознакомиться с запрашиваемыми материалами. Пункт 9 вышеуказанного приказа МОЭС определяет тот же срок для ответов на предложения и замечания представителей общественности по материалам государственной экологической экспертизы намечаемой хозяйственной деятельности.

3.2. Процессуальные аспекты и судебная практика, связанная с нарушениями прав общественности на участие в принятии решений по планируемой хозяйственной и иной деятельности

На основании подпункта 4) пункта 1 статьи 13 и подпункта 3) пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса общественность вправе участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды, в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

Следует отметить, что в судебной практике Казахстана заявления, связанные с нарушениями прав общественности на участие в принятии решений по планируемой хозяйственной и иной деятельности поступают крайне редко.

Пример по обращению в суд граждан. Граждане «Т» и «К» обратились в суд заявлением к акиму города, Управлению санэпиднадзора, Управлению охраны окружающей среды, специализированному отряду № 2 г., УГПС, Управлению архитектурно-строительного инспектирования и лицензирования, Отдел архитектуры и градостроительства, ТОО об отмене решений акима города от 10 июня 1998 года № 410 «О разрешении «М» сноса жилого дома и строительства контейнерной АЗС по ул. «Б», от 24 августа 2001 года № 603 «О разрешении «М» реконструкции КАЗС».

Свои требования мотивировали тем, что после сноса домостроения на улице «С», угол улицы «Б», жителям близлежащих домов представителями уполномоченных ведомств и акимата было разъяснено, что на месте жилого дома будет возведен мини рынок или магазин, поэтому заявители были не против проводимых строительных работ. Однако была построена контейнерная АЗС. При строительстве данной контейнерной АЗС никто из представителей местного исполнительного органа этот вопрос не обсуждал через средства массовой информации, не учитывал мнение жителей близлежащих домов посредством проведения общественных слушаний. В результате деятельности вышеуказанной контейнерной АЗС нарушена санитарно-защитная зона территории. Огороды пропитаны бензином, гибнут сады, по воде, в арыке плывут отходы нефтепродуктов, тем самым оказывается вред окружающей среде. Ежедневно они и жители близлежащих домов вынуждены вдыхать бензиновые пары, что приносит огромный вред их здоровью, увеличилось количество больных людей, происходят обострения различных аллергических заболеваний. Данные факты истцы связывают с деятельностью контейнерной АЗС, которая построена на основании решений акима. Жилые дома и надворные постройки находятся в недопустимой близости с контейнерной АЗС, в результате чего имеется угроза пожара. В связи с этим и другими негативными причинами, связанными с деятельностью контейнерной АЗС, жители обеспокоены экологическим, санитарно - эпидемиологическим, противопожарным состоянием их жилого массива, и поэтому требуют отменить акты акима.

Решением Талдыкорганского городского суда от 10 января 2005 года заявление граждан «Т» и «К» удовлетворено. Решения акима города за № 410 от 10 июня 1998 года «О разрешении «М» сноса жилого дома и строительства контейнерной АЗС по ул. «Б» и № 603 от 24 августа 2001 года «О разрешении «М» реконструкции КАЗС» признаны незаконными и отменены.

Суд обязал акима города и должностных лиц соответствующих контрольно-надзорных служб города устранить допущенные нарушения прав и законных интересов граждан и решить вопрос о размещении контейнерной АЗС на улице «С», угол улицы «Б», в порядке, предусмотренном

законодательством. Суд возложил обязанность на акима города и вышеуказанных должностных лиц сообщить суду и заявителям об исполнении решения не позднее одного месяца со дня его получения и указал, что за неисполнение решения суда они несут ответственность, предусмотренную законом.

В решении суд указал, что представитель акима города и другие представители уполномоченных органов в суде признали требования граждан в полном объеме, решением акима города действительно нарушены права и охраняемые законом интересы заявителей и других граждан, живущих рядом с АЗС, так как не было учтено мнение жителей близлежащих домов. АЗС функционирует с нарушением государственных нормативов в области архитектуры, пожарной, санитарной и экологической безопасности. Кроме того, бывшим собственником контейнерной АЗС «М» и нынешним ее владельцем ТОО не были выполнены указанные в решении предписания, а именно до начала строительства разработать проект АЗС, получить разрешение в государственной архитектурно-строительной инспекции, вести строительство строго по плану застройки.

Суд пришел к выводу, что органы местного самоуправления обязаны обеспечивать участие населения в решении вопросов, предусмотренных экологическим законодательством, что не было сделано.

Постановлением коллегии по гражданским делам Алматинского областного суда от 23 февраля 2005 года указанное решение Талдыкорганского городского суда оставлено без изменения, а апелляционный протест прокурора и апелляционная жалоба третьего лица ТОО - без удовлетворения.

Следует отметить, что дела, возбужденные по таким заявлениям, рассматриваются в порядке особого искового производства.

Это обусловлено тем, что принятие решений по планируемой хозяйственной и иной деятельности принимаются уполномоченными органами и должностными лицами. Следовательно, нарушение указанных прав общественности со стороны уполномоченных органов, а именно, решением, действием (или бездействием) государственного органа, органа местного самоуправления, государственного служащего и т.д., может быть оспорено непосредственно в суде в порядке главы 27 ГПК.

При этом предварительное обращение в вышестоящие органы и организации должностному лицу не является обязательным условием для предъявления заявления в суд и его принятия судом к рассмотрению и разрешению по существу (ст. 278 ГПК).

К решениям, действиям (или бездействию) органов, организаций, лиц, оспариваемым в суде, относятся коллегиальные и единоличные решения и действия (или бездействие), в результате которых:

- нарушены права, свободы и охраняемые законом интересы граждан и юридических лиц;
- созданы препятствия к осуществлению гражданином его прав и свобод, а также юридическим лицом его прав и охраняемых законом интересов;
- на гражданина или юридическое лицо незаконно наложена какая-либо обязанность, или они незаконно привлечены к ответственности.

Граждане и экологические общественные объединения вправе обратиться в суд с заявлением в течение трех месяцев со дня, когда им стало известно о нарушении их прав, свобод и охраняемых законом интересов. Пропуск трехмесячного срока для обращения с заявлением не является основанием к отказу судом в принятии заявления. Причины пропуска срока выясняются в судебном заседании при рассмотрении заявления по существу и могут явиться одним из оснований к отказу в удовлетворении заявления (ст. 280 ГПК). Заявление рассматривается судом в месячный срок с участием гражданина, представителя юридического лица, руководителя государственного органа, органа местного самоуправления, общественного объединения, организации, должностного лица или государственного служащего, решения и действия которых оспариваются. Неявка в судебное заседание кого-либо из перечисленных лиц, надлежащим образом извещенных о месте и времени судебного заседания, не является препятствием к рассмотрению заявления. Однако суд может признать явку указанных лиц в судебное заседание обязательной (ст. 281 ГПК).

Суд отказывает в удовлетворении заявления, если установит, что оспариваемые решения и действия были вынесены и совершены в соответствии с законом, и права, свободы и охраняемые законом интересы гражданина и юридического лица не были нарушены.

Суд, признав заявление обоснованным, выносит решение об обязанности соответствующего лица устранить в полном объеме допущенное нарушение прав, свобод и охраняемых законом интересов гражданина и юридического лица.

Решение суда направляется для устранения допущенных нарушений закона руководителю государственного органа, организации, лицу, решения и действия которых были оспорены, либо вышестоящему в порядке подчиненности органу, организации или должностному лицу в течение трех дней после вступления решения суда в законную силу. Об исполнении решения должно быть сообщено суду, гражданину или юридическому лицу не позднее чем в месячный срок со дня получения решения суда. За неисполнение решения суда виновные должностные лица несут ответственность, предусмотренную законом (ст. 282 ГПК).

IV. ПРАВА ОБЩЕСТВЕННОСТИ НА ТРЕБОВАНИЯ ОБ ОГРАНИЧЕНИИ, ПРИОСТАНОВЛЕНИИ И ПРЕКРАЩЕНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И ИНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ФИЗИЧЕСКИХ И ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ, ОКАЗЫВАЮЩЕЙ ОТРИЦАТЕЛЬНОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ НА ОКРУЖАЮЩУЮ СРЕДУ И ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА

В дополнение к правам искивой правоспособности общественности, прямо предусмотренных параграфами 1 и 2 статьи 9 Орхусской Конвенции и рассмотренным выше в главах II и III данного пособия, Экологический кодекс предусматривает также следующие права физических лиц¹⁰⁵ и общественных объединений¹⁰⁶:

- требовать отмены в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, а также вынесения решения об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека;
- предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного их здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан.

Согласно пункту 3 статьи 9 Орхусской Конвенции вышеуказанные права физических лиц и общественных объединений также подпадают под требования Конвенции по доступу общественности к правосудию. В этом случае представители общественности, обладающие искивой правоспособностью, определяются в соответствии с критериями, установленными казахстанским законодательством. Вместе с тем, доступ к правосудию для соответствующих лиц должен обеспечиваться в соответствии с требованиями Конвенции, а именно пунктов 4 и 5 статьи 9. Применение к ним специальных положений Орхусской Конвенции связано с тем, что они дают возможность оспаривать действия или бездействие частных лиц и государственных органов, которые нарушают положения национального законодательства, относящегося к окружающей среде. Реализуя соответствующие права представители общественности одновременно осуществляют общественный контроль за соблюдением законодательства по охране окружающей среды. Поэтому к ним в этом случае применяются специальные права, касающиеся снижения уровня судебных затрат, предоставления механизмов оказания помощи для устранения или уменьшения финансовых или иных препятствий для доступа общественности к правосудию. Наряду с этим, как было рассмотрено выше в главе I, пункты 4 и 5 статьи 9 Орхусской Конвенции содержат требования и более общего характера, а именно касающиеся справедливости, беспристрастности и своевременности процедур рассмотрения, обеспечения адекватных и эффективных средств правовой защиты, письменной формы и доступности текста решения, принимаемого судом или иным органом по результатам рассмотрения соответствующих заявлений представителей общественности.

4.1. Право требовать отмены решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов

Право обжалования представителями общественности в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и объектов предусмотрено наряду с Экологическим кодексом¹⁰⁷, также Водным кодексом¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Подпункты 11 и 12 пункта 1 статьи 13.

¹⁰⁶ Подпункты 11 и 12 пункта 1 статьи 14.

¹⁰⁷ Подпункт 11 пункта 1 статьи 13 и подпункт 12 пункта 1 статьи 14.

¹⁰⁸ Подпункт 4 пункта 1 статьи 62.

и Законом об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности¹⁰⁹. В сравнении с главой III настоящего пособия данное право представителей общественности, в первую очередь, касается не так называемых экологически значимых решений (заключения государственной экологической экспертизы, разрешения на эмиссии и природопользование, комплексное экологическое разрешение, разрешения (лицензии) на природопользование), а разрешений, непосредственно касающихся выбора участка для строительства, реконструкции и ввода в эксплуатацию различных объектов. С другой стороны, в этом случае решения оспариваются не на основании нарушений требований по участию общественности в их принятии, а на основании того, что сохранение силы за соответствующими решениями приведет к реализации проектов с опасными последствиями для окружающей среды и здоровья населения, в том числе с нарушением установленных законодательных требований и государственных нормативов.

В отличие от раздела 4.2 данного пособия, посвященного вопросам ограничения, приостановления и прекращения хозяйственной и иной деятельности по требованию представителей общественности, в этом разделе рассматриваются вопросы, связанные с обжалованием решений по проектируемым объектам и объектам незавершенного строительства, т.е. непринятым в установленном порядке заказчиком для ввода в эксплуатацию и неиспользуемым по назначению (проживание, оказание услуг, выпуск продукции, получение прибыли и другие виды эксплуатации). Материально-правовые нормы, касающиеся принятия таких решений, регулируются Экологическим, Гражданским и природоресурсными кодексами, законами об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, особо охраняемых природных территориях и другими законами, соответствующими подзаконными актами и санитарно-эпидемиологическими правилами и нормами, а также нормативно-техническими документами, определяющими порядок и требования к проектированию, строительству и вводу в эксплуатацию объектов.

4.1.1. Объекты, решения о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию которых могут быть обжалованы представителями общественности

В Экологическом кодексе право физических лиц и общественных объединений требовать отмены решений, связанных с выбором места для строительства, строительством, реконструкцией и вводом в эксплуатацию, определено в отношении “предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов”¹¹⁰.

Предприятие — имущественный комплекс, предназначенный для осуществления предпринимательской деятельности – пункт 1 статьи 119 Гражданского кодекса.

Сооружение — искусственно созданный объемный, плоскостной или линейный объект (наземный, надводный и (или) подземный, подводный), имеющий естественные или искусственные пространственные границы и предназначенный для выполнения производственных процессов, размещения и хранения материальных ценностей или временного пребывания (перемещения) людей, грузов, а также размещения (прокладки, проводки) оборудования или коммуникаций – подпункт 7 статьи 1 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности.

Экологически опасный объект — хозяйственный и иной объект, строительство и деятельность которого может оказывать или оказывает вредное воздействие на здоровье людей и окружающую среду – подпункт 58 пункта 1 статьи 1 Экологического кодекса.

В данном случае рассматриваемое право общественности определено, прежде всего, в отношении объектов хозяйственной деятельности или так называемых производственных объектов. Необходимо

¹⁰⁹ Подпункт 1 пункта 6 статьи 13.

¹¹⁰ См. соответственно подпункт 11 пункта 1 статьи 13 и подпункт 12 пункта 1 статьи 14.

отметить, что действующим законодательством не определен какой-либо перечень экологически опасных объектов. Вместе с тем, постановлением Правительства от 27 июня 2007 года № 543 утвержден перечень экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности. При этом, согласно вышеприведенному определению, экологическая опасность определенного объекта хозяйственной и иной деятельности может быть связана как со строительством, так и с будущей деятельностью, а его вредное воздействие может быть как фактическим, так и потенциальным. Одним из проявлений экологической опасности является аварийное загрязнение окружающей среды либо угроза такого загрязнения¹¹¹.

Выбор места для строительства, проектирование, строительство и ввод в эксплуатацию жилых и общественных зданий, офисов также могут быть связаны с определенными воздействиями на окружающую среду. В качестве примеров можно привести выбор зараженных участков для их размещения, строительство таких объектов на особо охраняемых природных территориях либо на водоохраных зонах и полосах, использование радиоактивных и токсичных материалов для их строительства. Возможности для обжалования представителями общественности решений, связанных с размещением, проектированием, строительством (реконструкцией) и вводом в эксплуатацию таких объектов, определены в Законе об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности. В рамках данного Закона право представителей общественности на отмену в административном или судебном порядке решения о размещении, проектировании, строительстве (реконструкции) или вводе в эксплуатацию установлено применительно к объектам, осуществляемым с нарушением законодательства или государственных нормативов. Под объектами в данном случае понимаются здание, сооружение, монумент, комплекс зданий и сооружений, их экстерьеры и (или) интерьеры, элементы благоустройства, ландшафтного или садово-паркового искусства, созданные на основе архитектурных или градостроительных проектов, в разработке которых необходимо участие архитектора¹¹².

В Водном кодексе вышеуказанное право общественности определено в отношении предприятий и других сооружений, не отвечающих требованиям в области использования и охраны водного фонда. К числу сооружений, к которым применяются специальные требования водного законодательства, относятся, прежде всего, водохозяйственные сооружения - искусственно созданные гидротехнические сооружения и устройства на водных объектах с целью регулирования использования и охраны водных ресурсов, обеспечения водой населения и отраслей экономики, отведения сточных вод и устранения вредного воздействия вод¹¹³. Однако, в целом под требования в области использования и охраны водного фонда подпадают не только водохозяйственные, но и иные сооружения, влияющие на состояние вод. Требования, направленные на устранение вредного воздействия на водные объекты от таких сооружений, устанавливаются как непосредственно Водным кодексом, так и подзаконными актами, принятыми в целях его реализации. В частности, постановлением Правительства от 3 февраля 2004 года № 130 утверждены правила согласования, размещения и ввода в эксплуатацию предприятий и других сооружений, влияющих на состояние вод.

4.1.2. Негосударственные субъекты права на обжалование решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий и сооружений

В подпункте 11 пункта 1 статьи 13 Экологического кодекса в качестве субъектов данного права указаны физические лица и общественные объединения, без определения каких-либо дополнительных критериев в отношении их процессуальной правоспособности по обжалованию решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию. Однако, как было показано выше, данное право ограничивается, прежде всего, экологически опасными объектами. В соответствии с подпунктом 4 пункта 1 статьи 62 Водного кодекса право требовать отмены таких решений в административном или

---

¹¹¹ См. подпункт 51 пункта 1 статьи 1 Экологического кодекса.

¹¹² См. подпункт 54 статьи 1 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности.

¹¹³ Подпункт 25 статьи 1 Водного кодекса.

судебном порядке может быть реализовано физическими лицами в случае установленных нарушений требований в области использования и охраны водного фонда.

В Законе об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности право требования отмены решений о размещении, проектировании, строительстве (реконструкции) или вводе в эксплуатацию определенных объектов предусмотрено для граждан, общественных объединений и юридических лиц. Однако, в этом случае законом оговаривается, что соответствующая деятельность должна затрагивать их интересы, т.е. по существу предполагается критерий наличия у них прямого интереса в обжалуемом решении. Кроме того, данное право связывается с обжалованием решений, осуществляемых с нарушением законодательства или государственных нормативов.

4.1.3. Субъекты и порядок принятия решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию объектов

Порядок принятия решений в отношении строительства новых и изменения существующих объектов определяется в соответствии с Земельным кодексом, Законом об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, правилами застройки населенных пунктов (территорий), утвержденных на уровне местных исполнительных органов, а также иными нормативными правовыми актами. Основные стадии процесса строительства объектов и принимаемые по их результатам разрешительные (правоустанавливающие) документы приведены ниже в виде схемы.

Схема 2.

Стадии разрешительных процедур

Выбор земельного участка и решение о его предоставлении под строительство объекта либо разрешение на использование под строительство участка, принадлежащего заказчику на праве собственности или землепользования, принимается местным исполнительным органом района (города) на основании заключения создаваемой для этого комиссии. Общие требования к порядку предоставления земельных участков под строительство установлены статьей 44 Земельного кодекса.

Разрешение на производство строительно-монтажных работ выдается по объектам республиканского значения Комитетом по делам строительства и жилищно-коммунального хозяйства

Министерства индустрии и торговли, по объектам местного значения - государственными органами архитектурно-строительного контроля. Порядок оформления и выдачи разрешения на строительство регулируется статьей 68 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, приказом Председателя Комитета по делам строительства Министерства индустрии и торговли от 30 июня 2003 года N 255 “Об утверждении перечня документов, необходимых для получения разрешения на производство строительно-монтажных работ”.

Акт о приемке в эксплуатацию объектов, связанных с производственными процессами, имеющими потенциальную опасность для людей и окружающей среды, выдается государственной приемочной комиссией. Положения, определяющие порядок ввода в эксплуатацию соответствующих объектов, установлены статьей 663 Гражданского кодекса (далее – ГК), главой 11 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности, Правилами установления полномочий, обязанностей, а также обязательного состава приемочной и рабочей комиссий по приемке построенных объектов в эксплуатацию в Республике Казахстан, утвержденными постановлением Правительства от 15 октября 2001 года № 1328.

4.2. Право требовать ограничения, прекращения хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека

Требования по ограничению, приостановлению и прекращению хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека, являются одним из видов исковых требований, с которыми представители общественности могут обращаться в суд в соответствии с казахстанским законодательством. Данное право предусмотрено не только Экологическим кодексом¹¹⁴, но также Водным кодексом¹¹⁵ и Законом об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности¹¹⁶. Важной особенностью данного вида исковых требований общественности с точки зрения Орхусской Конвенции является то, что они служат в качестве средств правовой защиты нарушенных экологических прав и интересов общественности. В силу этого для рассматриваемых в данном разделе вопросов представляют непосредственный интерес требования пункта 4 статьи 9 Орхусской Конвенции, согласно которому процедуры обжалования представителями общественности нарушений, связанных с доступом к экологической информации, участием общественности в принятии решений и обжалованием действий, а также оспариванием действий (бездействия) государственных органов и частных лиц “должны обеспечивать адекватные и эффективные средства правовой защиты, включая при необходимости средства правовой защиты в виде судебного запрещения”.

Данное право общественности на обращение к судебным и внесудебным возможностям для ограничения, приостановления или прекращения деятельности, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье людей, распространяется как на введенные в эксплуатацию, так и на строящиеся объекты.

4.2.1. Негосударственные субъекты, наделенные правом требовать ограничения, приостановления или прекращения хозяйственной и иной деятельности

Экологическом кодексе (см. статьи 13 и 14) правом требовать ограничения либо прекращения деятельности наделены, соответственно, физические лица и общественные объединения в отношении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека. В Водном кодексе (см. статью 62) данное право определено для физических лиц применительно к хозяйственной и иной деятельности физических и

---

¹¹⁴ Подпункт 11 пункта 1 статьи 13 и подпункт 12 пункта 1 статьи 14.

¹¹⁵ Подпункт 4 пункта 1 статьи 62.

¹¹⁶ Подпункт 1 пункта 6 статьи 13.

юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на водные объекты. Наиболее широкий круг негосударственных субъектов, обладающих данным правом, определен в Законе об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности (статья 13), и он охватывает физические лица, общественные объединения и иные юридические лица. Однако, как будет изложено ниже, в этом случае, по сравнению с Экологическим и Водным кодексами, гораздо более узко определены основания, при наличии которых они могут требовать ограничения, приостановления, прекращения деятельности объекта, являющегося источником отрицательного воздействия на окружающую среду.

Согласно пункту 1 статьи 8 ГПК, граждане и юридические лица имеют право обратиться в суд с заявлением о защите прав и охраняемых законом интересов других лиц или неопределенного круга лиц в случаях, предусмотренных законом. В этом смысле положения Экологического и Водного кодексов не ограничивают право физических лиц и общественных объединений выдвигать требования об ограничении и прекращении хозяйственной и иной деятельности какими-либо дополнительными условиями в отношении их процессуальной правоспособности. В сравнении с ними пункт 6 статьи 13 Закона об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности оговаривает право граждан, общественных объединений и юридических лиц требовать введения ограничений, приостановления или прекращения в административном или судебном порядке деятельности применительно к тем случаям, когда обжалуемая деятельность затрагивает их интересы.

4.2.2 Способы реализации права требования по ограничению, приостановлению и прекращению хозяйственной и иной деятельности

Действующее законодательство не определяет конкретных способов возможных ограничений с целью предотвращения или снижения воздействия на окружающую среду, которые могут применяться по заявлениям представителей общественности. Вместе с тем анализ положений экологического законодательства и судебной практики по экологическим искам граждан и общественных объединений позволяет привести некоторые примеры ограничений, которые могут применяться в отношении:

- осуществления некоторых видов деятельности на определенных участках природы (особо охраняемые природные территории, зоны чрезвычайной экологической ситуации и экологического бедствия, водоохранные зоны и полосы, участки государственного лесного фонда, и др.);
- эмиссий в окружающую среду (в отношении объемов и видов загрязняющих веществ, в том числе признаваемых опасными для жизни и здоровья людей);
- уровней определенных видов физических воздействий (шум, вибрация, тепловое воздействие, электромагнитное и радиационное излучение, и др.);
- применения и обращения экологически небезопасной продукции, материалов, химических веществ, изделий, конструкций и оборудования, сооружений;
- использования определенных природных ресурсов (объемы, сроки, применяемые для этого средства и способы, и т.д.);
- применения технологий, способов производства работ, представляющих угрозу для окружающей среды и здоровья населения;
- движения транспортных средств, включая судоходство, на определенных уязвимых участках природной среды, и др.
- Требования по введению ограничений хозяйственной и иной деятельности могут выражаться в виде требований, выдвигаемых в судебном порядке по их ограничению (обязывание индивидуального предпринимателя, юридического лица к выполнению определенных действий, направленных на устранение, снижение конкретных экологических воздействий), либо в виде требований по пересмотру выданных экологических разрешений, разрешений на использование природных ресурсов с учетом выполнения требований экологической безопасности.

В зависимости от того, является деятельность физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека, требующей получения специального разрешения (лицензии) или нет, возможны два способа ее приостановления либо прекращения:

- приостановление или запрещение деятельности или отдельных видов деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица, которое производится в судебном порядке;
- приостановление, аннулирование лицензий и разрешений в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов, которое может осуществляться как в административном, так и в судебном порядке.

На практике гораздо более широкие возможности для ограничения, приостановления и прекращения хозяйственной и иной деятельности дает приостановление, отмена разрешительных документов на специальное природопользование (приостановление действия и отмена экологических разрешений, разрешений (лицензий) на использование определенных видов природных ресурсов).

4.2.3. Основания для ограничения, приостановления и прекращения хозяйственной и иной деятельности

В статьях 13 и 14 Экологического кодекса в качестве основания для ограничения и прекращения хозяйственной и иной деятельности по требованиям физических лиц и общественных объединений с целью защиты их экологических прав и интересов указывается оказываемое в результате ее осуществления отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека. Важную основу для обращений представителей общественности с такими исковыми требованиями в суд представляют заключения государственной экологической экспертизы, акты инспекционных проверок, экологического аудита, общественной экологической экспертизы, а также результаты оценки воздействия на окружающую среду хозяйственной и иной деятельности.

Применительно к определенным условиям и ситуациям экологическим законодательством прямо предусматривается возможность ограничения и прекращения деятельности или отдельных видов деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица. Так, например, на территориях зон чрезвычайной экологической ситуации и экологического бедствия, в силу статьи 176 Экологического кодекса, меры по запрещению и ограничению деятельности могут применяться к объектам, обусловившим возникновение неблагоприятной экологической обстановки, а также составляющим повышенную экологическую опасность для людей, растительного, животного мира и других природных объектов. Другой пример: статья 293 Экологического кодекса указывает на возможность ограничения и запрещения деятельности физических и юридических лиц, в процессе которой образуются опасные отходы, при отсутствии возможности обеспечить безопасное для окружающей среды и здоровья человека обращение с опасными отходами. В Кодексе об административных правонарушениях (часть 2 статьи 246) предусматривается применение приостановления и запрещения деятельности индивидуального предпринимателя и юридического лица в качестве меры административного взыскания за правонарушения в области охраны окружающей среды, использования природных ресурсов в отношении выпуска транспортных и других передвижных средств с превышением нормативов содержания загрязняющих веществ в выбросах. В первых двух случаях физические лица и их объединения, по-видимому, могут требовать в судебном порядке применения соответствующих ограничений, поскольку они прямо связываются с опасностью для здоровья людей. В последнем случае, касающемся Кодекса об административных правонарушениях, право обращения с таким требованием в суд предусмотрено только для уполномоченных государственных органов.

В частности, в силу статьи 53 Кодекса об административных правонарушениях, приостановление или запрещение деятельности или отдельных видов деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица производится только в судебном порядке по заявлению органа (должностного лица), уполномоченного рассматривать дела об административных правонарушениях. Иски с указанными требованиями направляются в суд в порядке и на основаниях, установленных

законодательными актами Республики Казахстан¹¹⁷. Такое заявление рассматривается судом в десятидневный срок.

В пункте 3 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 26 ноября 2004 года за № 18 «О некоторых вопросах применения судами законодательства об административных правонарушениях» указано, что приостановление либо запрещение деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица могут применяться как в качестве основных, так и дополнительных мер административного взыскания (часть вторая статьи 46 КоАП).

В случаях, когда санкция соответствующей статьи особенной части КоАП предусматривает такую меру взыскания, дело подлежит рассмотрению в порядке административного судопроизводства.

Применение указанных мер административного взыскания возможно в случаях, когда нарушение устранимо проведением необходимых действий (мероприятий) в срок, установленный судом для их устранения - в виде приостановления деятельности, либо нарушение не было устранено в установленный срок или его устранение невозможно - в виде запрещения деятельности.

Если санкция статьи особенной части КоАП не предусматривает указанную меру взыскания, вопрос о приостановлении либо запрещении деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица подлежит рассмотрению судом в порядке искового производства. Соответствующее исковое заявление органа (должностного лица), уполномоченного рассматривать дело об административном правонарушении, рассматривается судом в десятидневный срок с участием всех заинтересованных лиц (часть вторая статьи 53 КоАП). При этом соответствующий орган (должностное лицо) к исковому заявлению обязан приложить протокол об административном правонарушении, составленный в отношении лица, вопрос о приостановлении или запрещении деятельности которого подлежит разрешению судом либо постановление о привлечении к административной ответственности.

Приостановление или запрещение деятельности или отдельных видов деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица без судебного решения допускается в исключительных случаях на срок не более трех дней с обязательным предъявлением в указанный срок искового заявления в суд. При этом акт о запрещении или приостановлении деятельности или отдельных видов деятельности действует до вынесения судебного решения (ст. 53 КоАП).

Возможности для ограничения, приостановления и прекращения определенных видов хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду, предусмотрены в рамках законодательных положений, касающихся экологических разрешений и разрешений (лицензий) на специальное природопользование. Их приостановление и отмена на сегодняшний день осуществляются безотносительно от указания в качестве мер административного взыскания в специальных составах административных правонарушений, установленных Кодексом об административных правонарушениях. В частности, основания для приостановления и отмены экологических разрешений и разрешений (контрактов) на специальное природопользование предусмотрены в Экологическом¹¹⁸, Водном¹¹⁹, Лесном¹²⁰ кодексах, Законе о недрах и недропользовании¹²¹, Законе об охране, воспроизводстве и использовании животного мира¹²². Более подробная информация о предусмотренных данными законами основаниях для приостановления действия, прекращения действий экологических разрешений и разрешений на специальное природопользование представлена в таблице 8 Приложения 5 к данному пособию.

4.2.4. Сроки приостановления хозяйственной и иной деятельности

---

¹¹⁷ Законы Республики Казахстан «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения», «О защите растений», «Об использовании атомной энергии», и др.

¹¹⁸ Статья 77.

¹¹⁹ Статья 75.

¹²⁰ Статьи 39 и 40.

¹²¹ Статьи 45 и 45-2.

¹²² Статья 30.

В общем случае установление сроков приостановления деятельности или отдельных видов деятельности индивидуальных предпринимателей и юридических лиц, отрицательно воздействующих на окружающую среду, отнесено к компетенции судов, которые устанавливают их с учетом времени, необходимого для выполнения действий (мероприятий) по устранению соответствующих причин.

В силу части третьей статьи 53 Кодекса об административных правонарушениях, указание конкретного срока приостановления деятельности индивидуального предпринимателя или юридического лица является обязательным.

В исключительных случаях государственный орган, уполномоченный рассматривать дела о соответствующих правонарушениях, в праве приостановить деятельность на срок не более трех дней с обязательным предъявлением в указанный срок искового заявления в суд¹²³.

В случае лицензий и специальных разрешений, в том числе в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов, их действие может приостанавливаться в общем случае по решению уполномоченного государственного органа на срок до шести месяцев (см. статью 52 Кодекса об административных правонарушениях). Вместе с тем, пунктом 2 статьи 77 Экологического кодекса предусмотрен более короткий срок приостановления действия разрешения на эмиссии в окружающую среду по решению органа, выдавшего его, а именно, до трех месяцев для следующих случаев:

- 1) выявление фактов представления недостоверных данных природопользователями, в том числе ошибок, связанных с расчетами нормативов эмиссий в окружающую среду;
- 2) нарушение природопользователями условий природопользования, указанных в разрешении, экологических требований и норм, установленных экологическим законодательством Республики Казахстан.

4.3. Процессуальные аспекты и судебная практика по искам граждан и общественных экологических объединений об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду

В соответствии с подпунктом 11) пункта 1 статьи 13 Экологического кодекса физические лица имеют право предъявлять иски о ограничении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека.

Подпунктом 12) пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса установлено, что общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право предъявлять иски о ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека.

Таким образом, законодатель решил, что право на исковое требование о приостановлении деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека принадлежит только общественным организациям, а право на предъявление исков об ограничении и прекращении деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека, принадлежит и физическим лицам и экологическим общественным объединениям.

Статьей 8 ГК предусмотрено, что граждане и юридические лица должны действовать при осуществлении принадлежащих им прав добросовестно, разумно и справедливо, соблюдая содержащиеся в законодательстве требования. К примеру, нарушение строительных норм застройщиком при возведении жилой пристройки в непосредственной близости с трансформаторной подстанцией не может быть основанием для удовлетворения требований заявителя о прекращении работы трансформаторной подстанции.

---

¹²³ Пункт 4 статьи 53 Кодекса об административных правонарушениях.

Пример обращения в суд экологического общественного объединения. Дело по исковому заявлению ЭО «Зеленое спасение» в интересах гражданки «Б» к ЗАО о прекращении деятельности трансформаторной подстанции № 7596 (постановление Верховного Суда 4г-1282-07 от 17 мая 2007 г.).

ЭО «Зеленое спасение» обратилось в суд с названным заявлением, мотивируя свои требования тем, что указанная трансформаторная станция (далее – ТП), в нарушение требования СНиП 3.01-01-2002 расположена менее четырех метров от жилого дома № 20«а» по ул. «А», принадлежащего «Б», что создает угрозу ее жизни и здоровью, а также жизни и здоровью членов её семьи.

Решением Медеуского районного суда г. Астаны от 27 декабря 2004 года, оставленным без изменения постановлением коллегии по гражданским делам Алматинского городского суда от 21 декабря 2006 года, в удовлетворении искового заявления ЭО «Зеленое спасение» в интересах «Б» отказано.

ЭО «Зеленое спасение» обратилось с надзорной жалобой в Верховный Суд на принятые по делу судебные акты в интересах «Б» к ЗАО о прекращении деятельности ТП № 7596, указывая, что судом не выяснялось каким образом получено разрешение на строительство ТП-7596, проигнорировано наличие возле дома «Б» двух ТП, одна из которой расположена на расстоянии четырех метров от окон жилой пристройки к плановому домостроению. Кроме того, судом оставлен без внимания тот факт, что разрешение на строительство пристройки дано в 1985 году.

Постановлением судей Верховного Суда от 17 мая 2007 года в возбуждении надзорного производства отказано, поскольку судом не допущено существенных нарушений норм материального либо процессуального права, а изложенные в надзорной жалобе доводы связаны с правовой оценкой материалов, имеющих в деле.

Так, из материалов дела усматривается, что ТП № 7596 построена и введена в эксплуатацию в 1994 году.

В соответствии со СНиП 2.07.01-89 и СНиП 3.01.-02, разрыв от отдельно стоящей ТП до окон жилых домов должен составлять не менее 10 метров. Судом установлено, что на момент введения ТП в эксплуатацию домостроение, принадлежащее «Б», состояло в виде одной жилой комнаты площадью 12,8 кв.м. и находилось от ТП № 7596 на расстоянии 10 метров, что соответствовало установленным данным СНиП.

Согласно техническому паспорту, в 2004 году гражданкой «Б» была возведена пристройка к плановому домостроению, за счет которой расстояние до ТП сократилось до 4 метров. Таким образом, принятие в эксплуатацию и узаконивание пристройки произведены спустя 10 лет, т.е. в период наличия всех ТП, в том числе и оспариваемой. При таких обстоятельствах наличие решения акима района от 27 февраля 1996 года, в котором дается разрешение на строительство пристройки, коллегией правомерно не принято во внимание. В силу указанного судебными инстанциями, сделан обоснованный вывод, что сокращение расстояния между оспариваемой ТП и домостроением произошло по вине самой «Б», следовательно, со стороны ЗАО не нарушалось её право на благоприятную окружающую среду.

Следует отметить, что в силу подпунктов 11 и 12 пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право: ставить вопросы о привлечении к ответственности физических и (или) юридических лиц; предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного здоровью и (или) имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан; требовать отмены в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, а также вынесения решения об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека.

Вместе с тем, когда экологическое объединение выступает в суде в качестве представителя гражданина, то его полномочия должны быть выражены в доверенности, выданной и оформленной в соответствии с законом (ст. 62 ГПК).

В силу статьи 61 ГПК полномочия на ведение дела в суде дают представителю право на совершение от имени представляемого всех процессуальных действий, кроме подписания искового заявления, передачи дела в третейский суд, полного или частичного отказа от исковых требований и признания иска, изменения предмета или основания иска, заключения мирового соглашения, передачи полномочий другому лицу (передоверие), обжалования постановления суда, требования принудительного исполнения судебного постановления, получения присужденных имущества или денег. Полномочия представителя на совершение каждого из выше указанных действий должны быть специально предусмотрены в доверенности, выданной представляемым. При этом следует учесть, что, в силу части 2 статьи 62 ГПК, уполномоченные организаций должны представить суду документы, удостоверяющие поручение на осуществление представительства по данному делу (подпункты 3), 4) и 5 статьи 59 ГПК).

В соответствии со статьей 65 ГПК каждая сторона должна доказать те обстоятельства, на которые она ссылается как на основания своих требований и возражений.

Пример по обращению в суд граждан. Истцы «Д», «Б» и «З» обратились в суд с исковыми требованиями к ТОО о приостановлении деятельности предприятия и взыскании морального вреда по 1000000 тенге в пользу каждого истца, мотивируя свои требования тем, что они являются жильцами микрорайона «А», где расположено производственное помещение ТОО по выпуску безалкогольной продукции и пластиковых бутылок. От круглосуточной работы аппаратов в цехах ТОО стоит производственный шум, в воздухе создается резкий запах уксусной кислоты, в квартирах истцов чувствуется постоянная вибрация, из-за чего истцы и члены их семьи испытывают стресс, резко ухудшилось состояние их здоровья. Поэтому считают, что деятельность такого предприятия должна быть приостановлена.

Решением Турксибского районного суда г. Алматы от 13 октября 2005 года в удовлетворении иска отказано в полном объеме.

Не согласившись с данным решением суда, истцы обратились в коллегии по гражданским делам Алматинского областного суда с апелляционной жалобой с требованием отменить решение суда первой инстанции и вынести по делу новое решение об удовлетворении исковых требований. Свои доводы мотивировали тем, что суд не выяснил всех обстоятельств по делу, не принял во внимание представленные истцами доказательства по делу. В частности, Уполномоченным органом в апреле 2005 года были проведены лабораторно-инструментальные замеры, по результатам которых было отмечено превышение уровня шума в квартирах жильцов домов микрорайона «А», а по результатам исследования воздуха была обнаружена окись углерода. Данные обстоятельства не приняты во внимание суда. На обзрение суда была представлена видеокассета с записью производственного шума ТОО, однако она не принята судом в качестве доказательства по делу.

Постановлением коллегии по гражданским делам Алматинского областного суда 9 декабря 2005 года обжалованное решение суда оставлено без изменения, а апелляционная жалоба истцов – без удовлетворения.

В обоснование принятого постановления коллегия указала, что определением суда первой инстанции от 19 августа 2005 года была назначена судебно-экологическая экспертиза для определения наличия и степени вреда от производственной деятельности ТОО окружающей среде, его характере и масштабах. Согласно заключению городского территориального управления охраны окружающей среды от 29 сентября 2005 года, превышения предельно допустимых концентраций на рабочих местах и в селитебной зоне не обнаружено.

Кроме того, Центром санитарно-эпидемиологической экспертизы проведено измерение шума и вибрации в квартирах, близлежащих к ТОО домов (в частности, в кв. 6 д. 13 и кв. 2, д.21 микрорайона «А»). Согласно протоколу № 16 от 16 мая 2005 года, уровень шума не превышает предельно допустимый уровень, предусмотренный санитарными нормами.

Таким образом, доводы истцов о наличии вредных веществ в воздухе окиси углевода и превышении уровня шума предельно допустимых норм в результате производственной деятельности

ТОО не нашли своего подтверждения, в связи с чем суд первой инстанции правомерно пришел к выводу об отказе в удовлетворении иска.

Согласно статье 65 ГПК, каждая сторона должна доказать те обстоятельства, на которые ссылается как на основания своих требований или возражений. Однако истцы не представили ни суду первой, ни суду апелляционной инстанции достоверных доказательств в обоснование своих требований. В частности, утверждения истцов о том, что на момент произведения замеров шума ответчик заблаговременно отключает компрессоры, поэтому в данный момент уровень шума не превышает предельно допустимые нормы, а после отъезда проверяющих, ответчик снова продолжает эксплуатировать компрессоры во всю мощь, что издает большой шум, ничем не подтверждены.

На этом примере следует отметить, что лицо, участвующее в деле, в целях собирания доказательств, а также суд в целях их исследования и оценки вправе использовать научно-технические средства. При этом экспертиза может быть назначена и проведена в порядке обеспечения доказательств при подготовке дела к судебному разбирательству, а также в ходе судебного рассмотрения дела до вынесения решения (ст. 90 ГПК). В частности, экспертиза назначается в случаях, когда обстоятельства, имеющие значение для дела, могут быть установлены в результате исследования материалов дела, проводимого экспертом на основе специальных научных знаний. Наличие таких знаний у иных лиц, участвующих в гражданском судопроизводстве, не освобождает суд от необходимости в соответствующих случаях назначить экспертизу. Производство экспертизы может быть поручено лицу из числа предложенных лицами, участвующими в деле. Требование суда о вызове лица, которому поручено производство экспертизы, обязательно для руководителя организации, где работает указанное лицо. Каждое лицо, участвующее в деле, вправе представить суду вопросы, которые должны быть поставлены перед экспертом. Окончательно круг вопросов, по которым эксперт должен дать заключение, определяется судом. Отклонение предложенных вопросов суд обязан мотивировать. Определение суда о назначении экспертизы может быть обжаловано или опротестовано (ст. 91 ГПК).

4.4. Право физических лиц предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного их здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства

В соответствии с положениями ст.8 ГК, граждане и юридические лица по своему усмотрению распоряжаются принадлежащими им гражданскими правами, в том числе и правом на защиту. Представляется, что добросовестность, разумность и справедливость действий участников гражданских правоотношений предполагается.

Как правило, данные положения соблюдаются участниками гражданских правоотношений, но вместе с тем имеет место злоупотребление правом, когда действия граждан и юридических лиц направлены на причинение вреда другому лицу, осуществление права в нарушение требований законодательства.

В силу ст.9 ГК, защита гражданских прав осуществляется судом, арбитражным судом или третейским судом путем: признания прав; восстановления положения, существовавшего до нарушения права; пресечения действий, нарушающих право или создающих угрозу его нарушения; присуждения к исполнению обязанности в натуре; взыскания убытков, неустойки; признания сделки недействительной; компенсации морального вреда; прекращения или изменения правоотношений; признания недействительным или не подлежащим применению несоответствующего законодательству акта органа государственного управления или местного представительного либо исполнительного органа; взыскания штрафа с государственного органа или должностного лица за воспрепятствование гражданину или юридическому лицу в приобретении или осуществлении права, а также иными способами, предусмотренными законодательными актами.

Наиболее применяемой процессуальной формой защиты прав и свобод, охраняемых законом интересов юридических и физических лиц, является судебная защита, которая реализуется предъявлением иска в суд. Количество обращений в суды республики ежегодно возрастает. Изложенное

позволяет сделать вывод о том, что судебная защита вызывает у субъектов обращения больший приоритет и доверие.

4.4.1. Законы, предусматривающие право представителей общественности предъявлять иски о возмещении вреда, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства

Пункт 3 статьи 9 Орхусской Конвенции регулирует вопросы доступа общественности к административным или судебным процедурам для оспаривания действий или бездействия частных лиц и государственных органов, которые нарушают положения национального законодательства, относящегося к окружающей среде. В основе данного положения Конвенции лежит, прежде всего, идея использования потенциала общественности для обеспечения режима соблюдения законодательства по охране окружающей среды, а не регулирования вопросов возмещения вреда физическим и юридическим лицам. В этом смысле основной интерес в контексте данного пособия представляет исковая правоспособность физических лиц и общественных объединений в соответствии с Экологическим кодексом¹²⁴, а также законами «О радиационной безопасности населения»¹²⁵ и чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера»¹²⁶.

В соответствии со статьями 13 и 14 Экологического кодекса физические лица и общественные объединения наделены правом предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного их здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан. Закон «О радиационной безопасности населения» (пункт 1 статьи 21) предусматривает право граждан на возмещение вреда, причиненного их жизни и здоровью, и на возмещение имущественных убытков, обусловленных облучением ионизирующим излучением сверх установленных пределов, или в результате радиационной аварии, в соответствии с законодательством Республики Казахстан. В статье 7 Закона о чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера определено право физических лиц, требовать возмещения ущерба, причиненного их здоровью и имуществу вследствие чрезвычайных ситуаций. В свою очередь, чрезвычайные ситуации могут быть вызваны техногенными причинами (промышленными, транспортными и другими авариями, пожарами (взрывами), авариями с выбросами (угрозой выброса) сильнодействующих ядовитых, радиоактивных и биологически опасных веществ, внезапным обрушением зданий и сооружений, прорывами плотин, авариями на электроэнергетических и коммуникационных системах жизнеобеспечения, очистных сооружениях)¹²⁷ и быть последствиями нарушения экологических требований.

Целый ряд других законов Республики Казахстан также предусматривает право представителей общественности на возмещение вреда, причиненного вследствие нарушения законодательства. К их числу относятся Трудовой кодекс¹²⁸, законы «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения»¹²⁹, «О защите прав потребителей»¹³⁰, «Об архитектурной, градостроительной деятельности»¹³¹ и др. законы.

---

¹²⁴ Подпункт 12 пункта 1 статьи 14.

¹²⁵ Статья 21.

¹²⁶ Статья 7.

¹²⁷ См. определение понятия “чрезвычайные ситуации техногенного характера”, приведенное в статье 1 Закона о чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера.

¹²⁸ Подпункт 11 пункта 1 статьи 22.

¹²⁹ См. подпункт 5 пункта 1 статьи 18.

¹³⁰ См. статью 6.

¹³¹ См. подпункт 4 пункта 6 статьи 13.

Однако во всех вышеперечисленных законах исковая правоспособность физических и юридических лиц связывается с нарушениями требований законодательства и нормативов, которые зачастую могут не иметь отношения к вопросам охраны окружающей среды.

Исходя из изложенного, в данном подразделе пособия не рассматриваются вопросы возмещения вреда в соответствии с Законом 13 декабря 2005 года № 93-III ЗРК «Об обязательном экологическом страховании», Законом от 30 июня 1992 года № 1468-XII «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие экологического бедствия в Приаралье» и Законом от 18 декабря 1992 года № 1787-XII «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне». В первом случае законом регулируются, прежде всего, вопросы возмещения вреда здоровью и имуществу, вытекающих из договоров обязательного экологического страхования. В случае же лиц, пострадавших от ядерных испытаний и экологического бедствия в Приаралье речь идет о выплате государством компенсаций за экологические последствия деятельности, имевшей место десятилетия назад и силу исторических обстоятельств соответствующие судебные дела о возмещении вреда нельзя отнести к категории дел, подпадающих под Орхусскую Конвенцию. Они напрямую не связаны с нарушениями экологического законодательства Республики Казахстан и участием общественности в обеспечении его соблюдения.

При обсуждении вопроса о допустимости представительства в суде при рассмотрении категорий дел, рассматриваемых в данном пособии необходимо применять положения главы 6 ГПК. В ней рассматриваются общие положения о ведении дел через представителей; отдельные виды представительства по поручению, к которым относится и общественное представительство; перечень лиц, которые не могут быть представителями в суде; пределы полномочий представителя; оформление полномочий представителя. (см. приложение 4, собственный комментарий автора).

4.4.2. Предмет исковых требований представителей общественности по возмещению вреда

Действующее экологическое законодательство Республики Казахстан не содержит определения понятия «экологический вред» или «экологический ущерб», которое бы объединяло ущерб окружающей среде и связанный с ним вред, причиняемый здоровью и имуществу. Экологический кодекс (подпункт 25 пункта 1 статьи 1) определяет лишь понятие «ущерб окружающей среде» как «загрязнение окружающей среды или изъятие природных ресурсов свыше установленных нормативов, вызвавшее или вызывающее деградацию и истощение природных ресурсов или гибель живых организмов». Данным Законом регулируются, прежде всего, общественные отношения, связанные с возмещением ущерба окружающей среде, но не связанного с ним вреда здоровью и имуществу физических лиц и имуществу юридических лиц.

В то же время, согласно пункту 2 статьи 321 Экологического кодекса, в случае нарушения экологического законодательства ущерб, подлежащий возмещению, включает ущерб, причиненный окружающей среде, здоровью граждан, имуществу физических и юридических лиц, государству. При этом, в соответствии с Экологическим кодексом (пункт 3 статьи 321) возмещение вреда здоровью физического лица подлежит в полном объеме с учетом степени потери трудоспособности потерпевшего, затрат на его лечение и восстановление здоровья, затрат по уходу за больным, иных расходов и потерь.

Исковая правоспособность физических лиц и общественных объединений в соответствии с Экологическим кодексом ограничена не только вредом, причиненным здоровью физических лиц и имуществу физических и юридических лиц, но также и связанным с ним моральным вредом¹³². Законом не предусматриваются возможности для представителей общественности предъявлять в суд иски о возмещении вреда здоровью, причиненного окружающей среде либо имуществу государства, они отнесены только к компетенции уполномоченных государственных органов.

О судебной практике по возмещению вреда и процессуальных аспектах см. п. 4.3.5.

---

¹³² См. подпункт 12 пункта 1 статьи 13 и подпункт 11 пункта 1 статьи 14 в сочетании с пунктами 3 и 6 статьи 321.

4.4.3. Негосударственные субъекты права на возмещение экологического вреда

Статьи 13 и 14 Экологического кодекса определяют в качестве субъектов права на возмещение вреда, причиненного здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства – физические лица. Соответствующим правом пользуются как граждане Республики Казахстан, так и иностранные граждане и лица без гражданства. Иск в суд о возмещении данного вида экологического вреда могут предъявляться как самими пострадавшими физическими лицами, так и представляющими их интересы общественными объединениями. Однако, необходимо отметить, что общественные объединения обладают таким правом только в отношении вреда, причиненного здоровью и имуществу граждан Республики Казахстан, но не иностранных граждан и лиц без гражданства (подпункт 11 пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса).

Юридические лица, включая общественные объединения, обладают также правом предъявлять в суд иски о возмещении вреда их имуществу, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства¹³³.

4.4.4. Субъекты, ответственные за возмещение экологического вреда

Экологический кодекс (пункт 1 статьи 321) устанавливает обязанность по возмещению причиненного ущерба, причиненного вследствие нарушения экологического законодательства на лиц, совершивших экологические правонарушения не определяет круг субъектов, к которым могут быть обращены иски о возмещении вреда здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства. В соответствии с постановлением Пленума Верховного Суда Республики Казахстан от 22 декабря 2000 года № 16 «О практике применения судами законодательства об охране окружающей среды» при невозможности установления причинителя вреда суды должны возлагать ответственность на собственника природного ресурса или иного титульного владельца, на которого в соответствии с действующим законодательством возложена обязанность по его охране.

В общем случае необходимыми основаниями для привлечения к ответственности за причинение вреда здоровью и имуществу физических лиц являются нарушение экологического законодательства и наличие вины за причинение вышеуказанного вреда. В соответствии с общим правилом, установленным пунктом 1 статьи 931 ГК, также предусмотрено, что юридические лица и граждане, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих (транспортные организации, промышленные предприятия, стройки, владельцы транспортных средств и др.) обязаны возместить вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего. Пунктом 5 статьи 321 Экологического кодекса аналогичное правило по ответственности за причинение вреда установлено применительно к юридическим и физическим лицам, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающей среды. Определение того, связана ли деятельность с повышенной опасностью для окружающей среды осуществляется в настоящее время на основе перечня экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности утвержден постановлением Правительства от 27 июня 2007 года № 543 (см. Приложение 6 к данному пособию). Отметим здесь, что именно для юридических и физических лиц, осуществляющих такие виды деятельности, является обязательным страхование гражданско-правовой ответственности за возмещение вреда, причиненного жизни, здоровью, имуществу лиц в результате аварийного загрязнения окружающей среды. Данная обязанность установлена и регулируется Законом об обязательном экологическом страховании. Соответственно при наступлении страхового случая по данному Закону (см. статью 13) исковые требования потерпевших лиц о возмещении вреда могут быть направлены к страховщику (страховой компании), заключившему договор о страховании

---

¹³³ См. пункты 3 и 4 статьи 321 Экологического кодекса.

гражданско-правовой ответственности за возмещение ущерба жизни, здоровью и имуществу лиц, пострадавших в результате экологической аварии.

4.5. Некоторые процессуальные аспекты рассмотрения дел по возмещению вреда

Анализ судебной практики показывает, что причинение вреда вследствие различного рода нарушений закона, противоправных действий (бездействий) наиболее распространенный случай нарушения охраняемых законом прав и интересов граждан и юридических лиц.

Возмещение вреда относится к деликтным видам гражданско-правовой ответственности, то есть не вытекает из договоров и обязательственного права. В ГК отдельной 47 главой выделены нормы регламентирующие обязательства, возникающие вследствие причинения вреда и, они не включены в раздел обязательственного права. Вместе с тем, правильно отмечается в юридической литературе, возможность предъявления иска из деликта и при наличии договора. Различия между договорной и деликтной ответственностью основаны на юридических фактах, порождающих обязательства из договора и из причинения вреда.

Договорная ответственность опирается на относительное правоотношение, существующее между должником и кредитором, либо устанавливается за нарушение обязанности, вытекающей из сделки. Но это всегда ответственность перед управомоченным участником уже существующего обязательственного правоотношения. Напротив деликтной ответственности не предшествует какая-либо обязанность конкретного лица. Она основывается на факте совершения недозволенного действия, посягающего на абсолютные права: право собственности, на жизнь, здоровье граждан.¹³⁴

По мнению Смирнова В.Т., Собчак А.А. по нормам о деликтах должен возмещаться и вред, причиненный преступлением при наличии договора. Лицо, совершившее преступление, нарушая установленный нормами уголовного права общий запрет совершать общественно опасные деяния, прежде всего, нарушает обязанность не совершать действий, запрещенных законом. Нарушение вследствие этого субъективного права потерпевшего и причинение ему вреда влечет за собой не договорную, а деликтную ответственность.¹³⁵

По действующему законодательству, лицо, которому причинен вред, может разными правовыми способами восстановить свое нарушенное право. Например, требованиями к виновной стороне исполнить надлежащим образом обязательства по договору и возместить убытки, требовать возмещения вреда вследствие трудовых правоотношений и т.д. Но для возникновения таких оснований необходимо еще до наступления обстоятельств, влекущих возмещение вреда заключить договор и доказать, что причинение убытков связано именно с ненадлежащим исполнением договорных обязательств. Например, для применения норм трудового права необходимо предварительное вступление в определенные трудовые отношения с работодателем. Возмещение вреда вследствие нарушения законодательства об охране окружающей среде необходимо, чтобы суд установил, что вред причинен именно в процессе природопользования и т.д.

Правильным представляются выводы Донцова С.Е., Глянцева В.В. о том, что деликтные обязательства охраняют права потерпевшего во всех случаях, когда вред причинен вне связи с какими-либо правовыми отношениями вообще (договорными или иными обязательственными), а также когда вред полностью не компенсирован.¹³⁶

Поведение причинителя вреда в разрез положением нормативных актов дают основания признавать такое поведение противоправным. При этом имеет значение для правоприменителя, к какой отрасли права относятся положения, нарушаемые причинителем вреда, поскольку от этого зависит, по каким нормам права подлежит возмещению вред: по общим правилам гражданского права, экологического или др.

¹³⁴ Смирнов В.Т. Обязательства, возникающие из причинения вреда. - Л., 1973. - с.14.

¹³⁵ Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. - Л., 1983. - с.117.

¹³⁶ С.Е.Донцов, В.В. Глянецв Возмещение вреда по советскому законодательству. - М., «Юридическая литература», 1990- 270 с.

В юридической литературе правильно признается, что основанием возникновения обязательства из причинения вреда (деликтного обязательства) является совокупность юридических фактов, образующих, как еще говорят, так называемый состав правонарушения. Состав правонарушения динамичен и может в силу закона видоизменяться, дополняться новыми (специальными) элементами, необходимыми для контрентных видов гражданской ответственности за вред.¹³⁷

Рассмотрим основания ответственности за причинение вреда личности. Для наступления обязательств по возмещению вреда личности теоретиками правильно указывается необходимость установления классического юридического состава правонарушения, т.е. условий ответственности:

- наличие вреда, поскольку лишь при этом у потерпевшего могут возникнуть основания для его возмещения;
- противоправность поведения (в случаях установленных законом) лица действующего в нарушение норм права, объективных правил поведения, в результате которых возникает необходимость защиты субъективных интересов потерпевшего. ГК устанавливает в порядке исключения имущественную ответственность за вред, причиненный в состоянии крайней необходимости. Вместе с тем положения статьи 920 ГК предусматривают возможность возложения такой обязанности на третье лицо, в интересах которого действовал причинивший вред, либо на это третье лицо и причинителя вреда в долевом порядке, а также освободить от возмещения вреда полностью или частично как это третье лицо, так и причинившего вред;
- вина (в случаях установленных законом), поскольку причинитель вреда отвечает за свое противоправное поведение. Вместе с тем необходимо иметь ввиду положения статьи 917 ГК, предусматривающей, что законодательными актами обязанность возмещения вреда может быть возложена на лицо, не являющегося причинителем, а также установлен более высокий размер возмещения. Причинивший вред освобождается от его возмещения, если докажет, что вред причинен не по его вине, за исключением случаев, предусмотренных ГК. Вред, причиненный правомерными действиями, подлежит возмещению в случаях, предусмотренных ГК и иными законодательными актами.

Кроме того, гражданское законодательство предусматривает ответственность за вред личности, причиненный третьими лицами¹³⁸ и, следовательно, вина может включать в себя оценку не только поведения причинителя вреда привлекаемого к данной ответственности, но поведение определенного законом круга других лиц. При этом могут учитываться степень вины потерпевшего, соизмеряется степень вины и при солидарной, долевой ответственности. В судебной практике по конкретным категориям исков учитываются не только формы вины причинителя, но иногда мотивов целей противоправных действий, поведения. Закон предусматривает и невинную ответственность, например, за вред, причиненный в результате издания государственными органами актов, не соответствующих законодательным актам, независимо от вины органов и должностных лиц, издавших акт.¹³⁹

Причинная связь между вредом - последствиями, наступившими в результате противоправных действий (бездействия) является необходимым элементом состава правонарушения в результате которого, наступает ответственность за причинение вреда.

Представляется правильным, когда суды относятся безразлично к установлению условий способствовавших причинению вреда. Иногда в судебной практике к ответственности в долевом порядке привлекаются наряду с причинителями вреда и лица, действия которых способствовали причинению вреда. В юридической литературе приводится следующий пример: Возник вопрос о привлечении к ответственности органов, которым подчинена автомобильная инспекция, не обеспечившая исправность светофора, в результате чего произошло дорожное транспортное происшествие, повлекшее смерть

¹³⁷ С.Е.Донцов, В.В. Глянцев Возмещение вреда по советскому законодательству. – М., «Юридическая литература», 1990- 270 с.

¹³⁸ Садиков О.Н. Ответственность за действия третьих лиц в гражданском праве, №8. - Сов.государство и право, 1982. - сс. 16, 23.

¹³⁹ Гражданский кодекс Республики Казахстан.

нескольких человек. К ответственности по одному из дел были привлечены должностные лица, не принявшие мер по обеспечению техники безопасности.¹⁴⁰

Ответственность за причинение вреда юридического лица или гражданина за вред, причиненный его работником и др. можно отнести к специальным основаниям ответственности за причинение вреда личности.

ГК РК предусмотрены не только общие основания ответственности за причинение вреда, но и установлена возможность обращения в суд с исками о запрещении действий, создающих опасность причинения вреда, освобождении от ответственности за причинение вреда, рассмотрены случаи причинения вреда в состоянии крайней необходимости и пределы ответственности.

В главе 47 ГК рассмотрены виды гражданско-правовой ответственности различных субъектов - юридического лица, за вред причиненный его работником; госорганов, органов местного самоуправления и их должностных лиц за вред, причиненный в результате издания государственными органами актов, не соответствующих законодательным актам; органов дознания, предварительного следствия, прокуратуры и суда за вред, причиненный их незаконными действиями; возмещение вреда лицом застраховавшим свою ответственность; ответственность родителей за вред, причиненный несовершеннолетними; ответственность за вред, причиненный гражданином признанными недееспособным, ограничено дееспособным, не способным понимать значение своих действий; источником повышенной опасности; ответственность за совместно причиненный вред; право регресса к лицу, причинившему вред; способы возмещения вреда. Отдельно рассмотрены ответственность по возмещению вреда, причиненного жизни и здоровью гражданина; возмещению вреда, причиненного вследствие недостатков товаров, работ, услуг, возмещению морального вреда.

Необходимо признать, что наиболее эффективным средством судебной защиты прав и интересов граждан и юридических лиц в случае их нарушения является возмещение нанесенного ущерба. Но при нарушении личных неимущественных прав и интересов, связанных с имущественными, эта защита обеспечивается возмещением морального вреда.

Установление права на возмещение морального вреда в ГК представляется наиболее прогрессивной нормой, позволяющей реально осуществить судебную защиту. Так, статьей 951 ГК регламентировано, что моральный вред - это нарушение, умаление или лишение личных неимущественных благ и прав физических и юридических лиц, в том числе нравственные или физические страдания (унижение, раздражение, подавленность, гнев, стыд, отчаяние, физическая боль, ущербность, дискомфортное состояние и т.п.), испытываемые (претерпеваемые, переживаемые) потерпевшим в результате совершенного против него правонарушения.

В соответствии со ст.951 ГК моральный вред возмещается не только при наличии вины причинителя, но и независимо от вины причинителя, если:

- 1) вред причинен жизни и здоровью гражданина источником повышенной опасности;
- 2) вред причинен гражданину в результате его незаконного осуждения, незаконного привлечения к уголовной ответственности, незаконного применения в качестве меры пресечения заключения под стражу, домашнего ареста или подписки о невыезде, незаконного наложения административного взыскания в виде ареста, незаконного помещения в психиатрическое лечебное учреждение или другое лечебное учреждение;
- 3) вред причинен распространением сведений, порочащих честь, достоинство и деловую репутацию;
- 4) иных случаях, предусмотренных законодательными актами.

Моральный вред, причиненный действиями (бездействием), нарушающими имущественные права гражданина, возмещению не подлежит, кроме случаев, предусмотренных законодательными актами.

Однако, в отдельных случаях положения подпункта 4 пункта 2 статьи 951 ГК об иных случаях возмещения морального вреда расширительно толкуются судьями, субъектами обращений в суд, не учитываются положения нормативного постановления Верховного Суда по данному вопросу, в результате чего предъявляются иски о компенсации морального вреда, которые судами в дальнейшем

---

¹⁴⁰ Смирнов В.Т., Собчак А.А. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. - ЛГУ, 1983. - сс. 76-78.

удовлетворяются по основаниям, не предусмотренным законом, тогда как имело место нарушение только имущественных прав.

Специальная статистика по спорам о возмещении вреда с указанием оснований иска не выделена, что не позволяет дать анализ динамике такой категории споров по основаниям.

Предъявляемые иски в основном обоснованные, т.е. злоупотребление правом, недобросовестность и несправедливость со стороны ответчиков наблюдается в большинстве случаев.

В формировании единообразного применения судебной практики по рассматриваемой категории дел, важное значение имеют нормативные постановления Верховного Суда Республики Казахстан, которые в соответствии со статьей 4 Конституции Республики Казахстан включаются в состав действующего права, а также являются общеобязательными и вступают в силу со дня их официального опубликования. По вопросу возмещения вреда Верховным Судом принят ряд нормативных постановлений по результатам проведенных обобщений судебной практики, правильное применение которых, а также буквальное толкование норм права, полагаем, позволяют исключить ошибки в правоприменительной деятельности.

Так, в течение последних ряда лет Верховным Судом приняты следующие нормативные постановления, касающиеся рассматриваемой темы:

- от 9 июля 1999 года N 9 «О некоторых вопросах применения судами республики законодательства по возмещению вреда, причиненного здоровью»;
- от 22 декабря 2000 года N 16 «О практике применения судами законодательства об охране окружающей среды»;
- от 21 июня 2001 года N 3 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда».

Настоящее пособие авторы в основном считают полезной будущим судьям (студентам, магистрантам, аспирантам), либо вновь назначенным судьям, для которых рассмотрение дел такой категории может представлять определенную сложность. В связи с чем, в нем рассматриваются некоторые процессуальные действия судьи, регламентированные ГПК в части принятия искового заявления, возбуждения производства по делу и подготовки дела к судебному разбирательству по вопросам о возмещении вреда с учетом положений нормативных постановлений Верховного Суда от 22 декабря 1989 года №12 «О практике применения судами законодательства о языке судопроизводства», от 13 декабря 2001 года №21 «О подготовке дела к судебному разбирательству», от 20 марта 2003 года №2 «О применении судами некоторых норм процессуального законодательства», от 11 июля 2003 года «О судебном решении», которыми судьям предлагается руководствоваться при рассмотрении гражданских дел, касающихся возмещения вреда.

4.5.1. Предъявление иска, возбуждение гражданского дела

Возбуждение гражданского дела в суде первой инстанции является обязательной начальной стадией производства в суде первой инстанции. Судьей при приеме заявления решается, имеются ли предусмотренные законом основания для возникновения производства в суде по рассмотрению и разрешению по существу конкретного гражданского дела. Наличие таких оснований и соблюдение установленного законом порядка обращения в суд обязывают судью осуществить определенные процессуальные действия, т.е. вынести определение о возбуждении гражданского дела. Без возбуждения дела невозможна судебная защита нарушенных или оспариваемых прав и интересов субъектов обращения.

Однако возникновение гражданского процесса не обязательно обусловлено возбуждением производства по делу в суде первой инстанции, судья может отказать в принятии искового заявления, которое может являться предметом дальнейшей проверки в судах апелляционной и надзорной инстанций.

Необходимо стремиться к правильному принятию решения изначально для предотвращения незаконных действий и нарушений сроков рассмотрения дел в последующем. Для этого судья при приеме искового заявления должен тщательно проверить наличие предпосылок для обращения за судебной защитой и соблюдение порядка обращения в суд. Следует установить, нет ли правовых запретов предусмотренных статьей 153 ГПК, влекущих отказ в принятии искового заявления, оснований, предусмотренных статьей 154 ГПК для возвращения искового заявления.

После указанных действий судья обязан проверить, нет ли оснований для оставления искового заявления без движения, т.е. соответствие искового заявления положениям статьи 150 ГПК и подпунктам 1)-3) статьи 151 ГПК. Указанные действия необходимо осуществить для достижения процессуальной цели, к которым стремятся субъекты процесса на этом этапе. Выполняя поставленные процессуальные задачи при наличии недостатков в исковом заявлении, судья выносит определение об оставлении заявления без движения, о чем извещает лицо, подавшее исковое заявление и предоставляет ему срок для исправления недостатков. При этом конечно действия судьи должны быть в рамках очерченных ГПК.

Рассматривая порядок оформления документов при подаче искового заявления о возмещении вреда причиненного здоровью полагаем необходимым обратить внимание на следующее.

В соответствии с нормативным постановлением Верховного Суда от 9 июля 1999 года № 9 (с изменениями и дополнениями, внесенными нормативным постановлением от 18 июня 2004 года №12) «О некоторых вопросах применения судами Республики законодательства по возмещению вреда, причиненного здоровью», исковое заявление о возмещении вреда, причиненного работнику, принимается к производству суда после того, как по его требованию или по требованию членов семьи умершего работника состоялось решение администрации организации, с решением которой не согласился потерпевший, члены семьи умершего, либо когда эти требования не были рассмотрены администрацией в установленный десятидневный срок.

В случае несвоевременного принятия решения администрацией по заявлению потерпевшего, последний вправе обратиться непосредственно в суд.

При оспаривании потерпевшим решения администрации о возмещении ущерба суд обязан рассмотреть иск в полном объеме, а не только в отношении спорных денежных сумм.

К исковому заявлению, в зависимости от характера исковых требований, должны быть приобщены доказательства: решение администрации организации (приказ, распоряжение) о возмещении ущерба, причиненного трудовым увечьем потерпевшему работнику; акт о несчастном случае или ином повреждении здоровья работников, связанных с трудовой деятельностью (акт формы Н-1); акт специального расследования несчастного случая; заключение Государственного инспектора труда о причинах несчастного случая; заключение медико-социальной экспертной комиссии (МСЭК) об установлении степени утраты профессиональной трудоспособности (в процентах) работником, получившим увечье или иное повреждение здоровья, связанные с исполнением трудовых обязанностей; заключение судебно-медицинской экспертной комиссии в других случаях повреждения здоровья; заключение о нуждаемости потерпевшего в постороннем уходе и других видах дополнительных расходов; сведения о размере среднего месячного заработка (дохода), исчисленного согласно статье 938 ГК РК, а также другие необходимые документы.

Указанные выше положения нормативного постановления необходимо соблюдать во всяком случае, при приеме исковых заявлений такого характера.

Резюмируя изложенное в исковом заявлении, излагая суть нарушения прав и законных интересов, обстоятельства, на которых истец основывает свои требования и доказательства, подтверждающие эти обстоятельства, полагаем, что истец должен указать следующее:

- с какого времени на основании трудового договора (контракта) работал он в организации (предприятии), в какой должности и что входило в его должностные обязанности;
- когда при исполнении служебных обязанностей ему причинено трудовое увечье и при каких обстоятельствах;

- чем подтверждается вина ответчика в происшедшем с ним несчастном случае, изложить заключение о причинах несчастного случая и выводы акта о несчастном случае на производстве с указанием даты составления и соответствия их требованиям закона;
- признан ли истец по результатам экспертизы, проведенной ВТЭК инвалидом, какой группы, с утратой процента профессиональной трудоспособности в результате несчастного случая на производстве на основании заключения ВТЭК, когда назначено переосвидетельствование;
- после происшедшего несчастного случая работает ли истец и в качестве кого, на том ли предприятии, либо переведен, уволен с указанием даты и номера приказа работодателя об этом;
- какой размер среднемесячного заработка истца до происшедшего несчастного случая и после, либо указать, что заработка не имеет, т.к. не работает.

Кроме того, истец должен представить обоснованный расчет утраченного заработка со ссылкой на нормативные правовые акты % утраты трудоспособности к среднемесячному заработку до увечья; указать на наличие дополнительных расходов вызванных повреждением здоровья на лечение, специальное дополнительное питание, приобретение лекарств, протезирование, посторонний уход, санаторно-курортное лечение, приобретение специальных транспортных средств, подготовку к другой профессии и др.), если признано, что потерпевший нуждается в этих видах помощи и не получает их бесплатно с обоснованием суммы требований, представлением расчета.

В исковом заявлении должна содержаться ссылка на нормы права, в соответствии с которым истец считает необходимым возместить ему утраченный средний заработок, который он имел до увечья, а также произведенные им в результате несчастного случая дополнительные расходы. Если истец предлагал во внесудебном порядке разрешить спор с ответчиком, можно указать об этом в исковом заявлении. В просительной части искового заявления истец должен указать конкретные суммы предъявляемых к ответчику требований в возмещение заработка, утраченного в результате повреждения здоровья по вине ответчика ежемесячно с какого времени, а также дополнительных расходов, произведенных истцом в результате поврежденного здоровья.

Вот некоторый перечень документов, которые полагаем необходимым представить суду в приложении к исковому заявлению:

- трудовой договор (контракт);
- копию (выписка из) приказа о приеме на работу;
- акт о несчастном случае или ином повреждении здоровья работников, связанных с трудовой деятельностью (акт формы Н-1);
- заключение Государственного инспектора труда о причинах несчастного случая;
- справку о среднемесячном заработке на момент обращения;
- если истец не работает, то справку о получении пенсии по инвалидности и т.д.;
- копию (выписка из) приказа об освобождении от занимаемой должности, переводе на другую работу и др.;
- решение администрации организации (приказ, распоряжение) о возмещении ущерба, причиненного трудовым увечьем потерпевшему работнику;
- акт специального расследования несчастного случая;
- заключение медико-социальной экспертной комиссии (МСЭК) об установлении степени утраты профессиональной трудоспособности (в процентах) работником, получившим увечье или иное повреждение здоровья, связанные с исполнением трудовых обязанностей;
- заключение судебно-медицинской экспертной комиссии в других случаях повреждения здоровья;
- сведения о размере среднего месячного заработка (дохода), исчисленного согласно статье 938 ГК;
- расчет утраченного заработка;
- расчет дополнительных расходов;

- доказательства, подтверждающие дополнительные расходы и их необходимость заключение о нуждаемости потерпевшего в постороннем уходе и других видах дополнительных расходов;
- другие относимые и допустимые доказательства, которыми истец подтверждает свои доводы;
- копию искового заявления.

Если предъявляются требования и о *возмещении морального вреда*, полагаем, что помимо основных положений указанных в статье 150 ГПК необходимо в исковом заявлении указать:

- в чем заключается нарушение, умаление или лишение личных неимущественных благ и прав, в том числе нравственные или физические страдания, испытываемые потерпевшим в результате совершенного против него нарушения;
- какими доказательствами изложенное подтверждается;
- в какой сумме определяет истец размер причиненного ему морального вреда, и обосновать расчет.

Все обстоятельства должны быть документально подтверждены письменными доказательствами в соответствии с требованиями статьи 83 ГПК, которые следует приложить к исковому заявлению, а в случае невозможности их представления в соответствии с положениями статьи 82 ГПК судья может оказать содействие в их истребовании. При этом суды должны руководствоваться положениями нормативного постановления Верховного Суда «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» от 21 июня 2001 года №3.

Аналогично с незначительной корректировкой могут быть изложены суть нарушения прав и законных интересов, обстоятельства, на которых истец основывает свои требования и доказательства, подтверждающие эти обстоятельства исковые заявления о возмещении вреда по другим основаниям, например изданием незаконного акта административного органа, повлекшего причинение вреда окружающей среде, физическим лицам и т.д.

В случае, если отсутствуют правовые запреты для приема искового заявления судья в пятидневный срок со дня его поступления решает вопрос в соответствии с требованиями статьи 152 ГПК о принятии искового заявления к производству суда и выносит определение о возбуждении гражданского дела и определении языка судопроизводства.

4.5.2. Подготовка дела к судебному разбирательству

После совершения процессуальных действий по возбуждению гражданского дела судье необходимо провести подготовку дела к судебному разбирательству в соответствии с требованиями главы 16 ГПК, имея в виду, что правильная подготовка дела к судебному разбирательству, целью которой является обеспечение своевременного и правильного его разрешения - это залог вынесения обоснованного решения по делу. Необходимо провести подготовку дела к судебному разбирательству таким образом, чтобы ничто не препятствовало проведению судебного разбирательства в дальнейшем.

В соответствии с требованиями пункта 2 статьи 166 ГПК, задачами подготовки дела к судебному разбирательству, обязательной по каждому делу, является:

- 1) уточнение обстоятельств, имеющих значение для правильного разрешения дела;
- 2) определение правоотношений сторон и закона, которыми следует руководствоваться;
- 3) разрешение вопроса о составе лиц, участвующих в деле и других участниках процесса;
- 4) определение доказательств, которая каждая сторона должна представить в обоснование своих утверждений.

Выполняя поставленные задачи, судья должен уточнить предмет и основания исковых требований, мнение ответчика, возможные возражения, а также другие обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения спора о возмещении вреда.

Определяя законы, которыми должен руководствоваться суд судья должен иметь в виду, что при рассмотрении таких споров необходимо руководствоваться не только положениями ГК, регламентирующего обязательства, возникающие вследствие причинения вреда, но и положениями ряда

специальных законов, предусматривающих возмещение вреда в связи с нарушениями прав потребителей, законодательства по охране окружающей среды, по охране труда и др., нормативных постановлений Верховного Суда, Правила возмещения организациями всех форм собственности ущерба, причиненного рабочим и служащим увечьем либо иным повреждением здоровья, связанным с исполнением ими трудовых обязанностей, Правилами расследования и учета несчастных случаев и иных повреждений здоровья работников, связанных с трудовой деятельностью и т.д.

В соответствии с требованиями ст. 65 ГПК, каждая сторона должна доказать те обстоятельства, на которые она ссылается как на основания своих требований и возражений. Поэтому при проведении подготовки дела к судебному разбирательству по делу судьей необходимо предложить сторонам выполнить указанные требования закона.

Выполнив задачи подготовки дела к судебному разбирательству в соответствии с требованиями главы 16 ГПК и указанными выше нормативными постановлениями Верховного Суда, судья, признав дело подготовленным, выносит определение о назначении его к разбирательству в судебном заседании, извещает стороны и других участников процесса о месте и времени рассмотрения дела.

Предлагаем примерный круг обстоятельств, имеющих значение для дела, которые необходимо определить и выяснить при подготовке дела о возмещении вреда к судебному разбирательству, а затем в ходе судебного разбирательства подлежащие оценке в соответствии с положениями статьи 77 ГПК, устанавливающей, что каждое доказательство подлежит оценке с точки зрения относимости, допустимости, достоверности, а все собранные доказательства в совокупности - достаточности для разрешения гражданского дела.

Обстоятельства, подлежащие установлению судом в обязательном порядке и подлежащие доказыванию по спорам о возмещении вреда по любым основаниям, предусмотренным в законе:

- факт причинения вреда;
- причинная связь между действиями причинителя и наступившим вредом;
- наличие вины, в случаях установленных законом;
- неправомерность действий причинителя вреда в случаях установленных законом;
- размер вреда.

Указанный круг обстоятельств подлежащих доказыванию не является исчерпывающим по различным категориям дел о возмещении вреда и зависит от предмета и оснований иска, а также оснований и предмета встречных исковых требований возражений ответчиков.

Во всяком случае, в соответствии с требованиями статей 67-68 ГПК судья должен их оценивать, учитывая их относимость их к делу, и допустимость в качестве доказательств.

Действия судьи при совершении указанных выше процессуальных действий должны соответствовать требованиям гражданского процессуального права, осуществляться с учетом нормативных постановлений Верховного Суда, регламентирующих вопросы процессуального права. А при разрешении спора по существу и вынесении решения необходимо руководствоваться нормами права, в том числе и положениями нормативных постановлений Верховного Суда, касающихся вопросов возмещения вреда и вынесения решения.

4.6. Судебная практика по искам о возмещении вреда, причиненного здоровью, имуществу и морального вреда вследствие нарушения экологического законодательства

Возможная ситуация обращения в суд экологического общественного объединения. По причине самовольной (несанкционированной) врезки неизвестным лицом в магистральный нефтяной трубопровод произошла утечка нефтепродуктов на значительное расстояние с последующим возгоранием. В результате этого два представителя экологического общественного объединения получили отравление продуктами горения и ожоги, в огне сгорели фотоаппарат, видеокамера, испорчена одежда. На обращение пострадавших к владельцу нефтепровода о возмещении вреда здоровью и имуществу последний ответил отказом, мотивируя тем, что возгорание нефтепродуктов произошло по причине хищения нефтепродуктов неустановленным лицом, который разыскивается

правоохранительными органами, и должен быть ответственным за возмещение вреда здоровью пострадавших.

Собрав необходимые медицинские документы и другие доказательства по факту причинения вреда здоровью и морального вреда, граждане обратились в свое экологическое общественное объединение с просьбой защитить их права и законные интересы.

Экологическое общественное объединение, в интересах членов своего общественного объединения предъявило исковое заявление в суд к владельцу нефтепровода о возмещении вреда, причиненного жизни, здоровью и имуществу граждан источником повышенной опасности вследствие нарушения экологического законодательства. Также предъявлено требование о компенсации пострадавшим морального вреда. Исковые требования экологическая организация мотивировала тем, что в силу статьи 5 Закона «Об общественных объединениях» она действует в целях охраны окружающей природной среды, а по смыслу статьи 19 названного Закона – для осуществления уставных целей имеет право представлять и защищать права и законные интересы своих членов в судах и других государственных органах. Более того, в силу подпункта 11) пункта 1 статьи 14 Экологического кодекса общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного здоровью и (или) имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства. Также в основу требований экологического общественного объединения было положено то обстоятельство, что нефтепровод является источником повышенной опасности. В нарушение экологического законодательства произошел разлив и возгорание нефтепродуктов, в результате чего причинен вред здоровью и имуществу двух граждан – членов общественного объединения, а также им нанесен моральный вред.

Заслушав пояснения сторон и исследовав предоставленные сторонами доказательства, суд пришел к выводу об удовлетворении исковых требований в полном объеме и взыскании с ответчика в пользу истца понесенных им судебных расходов. При этом судом применены следующие нормы материального права.

В силу статьи 931 ГК и статьи 321 Экологического кодекса юридические лица, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих, обязаны возместить вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего. При этом обязанность возмещения вреда возлагается на юридическое лицо, которое владеет источником повышенной опасности на праве собственности, праве хозяйственного ведения или праве оперативного управления либо на любом другом законном основании (ст. 931 ГК).

Как следует из содержания статьи 43 Закона «О нефти», владелец магистрального трубопровода несет ответственность за соблюдение правил его технической эксплуатации, безопасности и охраны. В охранной зоне магистрального трубопровода запрещаются любые виды работ и действий без согласования с его владельцем.

В силу статьи 321 Экологического кодекса лица, совершившие экологические правонарушения, обязаны возместить причиненный ими ущерб в соответствии с законодательными актами. При этом суд разъяснил ответчику, что если будет установлено лицо, совершившее самовольную (несанкционированную) врезку в магистральный нефтяной трубопровод, в результате которой произошло загрязнение окружающей среды, возгорание нефтепродуктов, причинение вреда здоровью и имуществу потерпевших, то в порядке статьи 933 ГК ответчик как лицо, возместившее вред, причиненный другим лицом - правонарушителем, имеет право обратного требования (регресса) к правонарушителю в размере выплаченного возмещения, если иной размер не установлен законодательными актами.

При рассмотрении исков о взыскании компенсации за причинение морального вреда следует руководствоваться не только нормами ГК, Экологического кодекса, но и положениями нормативных постановлений Верховного Суда.

Так, нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года за № 3 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» обращает внимание судов на то, что судебная защита личных неимущественных прав и благ, принадлежащих гражданам от

рождения или в силу закона, и полное возмещение причиненного гражданам морального вреда является эффективным способом реализации конституционных прав и свобод, построения правового государства и гражданского общества.

В нормативном постановлении обращается внимание судов на то, что только в предусмотренных ГК случаях личные неимущественные права подлежат защите судом независимо от вины лица, нарушившего эти права.

При рассмотрении исков граждан о взыскании компенсации морального вреда в денежном выражении, причиненного источником повышенной опасности, судам необходимо иметь в виду, что владелец источника повышенной опасности обязан компенсировать моральный вред в денежном выражении, если не докажет, что этот вред причинен потерпевшему вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего, либо в связи с тем, что источник повышенной опасности выбыл из его правомерного владения в результате противоправных действий причинителя вреда. Под умыслом потерпевшего судам следует понимать такие действия, которые свидетельствуют об умышленном нарушении потерпевшим правил безопасного обращения с источником повышенной опасности (к примеру, нарушение правил безопасного обращения с огнеопасными, взрывчатыми, ионизирующими и другими опасными для здоровья и жизни человека предметами и веществами), которые способствовали причинению потерпевшему морального вреда.

В остальных случаях возмещение морального вреда производится при установлении вины причинителя.

В исковом заявлении истец обязан указать доказательства, подтверждающие факт нарушения его конкретных личных неимущественных прав и благ, а также способ их защиты. При заявлении иска о компенсации морального вреда в денежном выражении истец обязан указать сумму компенсации, которая, по его мнению, обеспечит возмещение причиненного ему морального вреда.

Под личными неимущественными правами и благами, нарушение, лишение или умаление которых может повлечь причинение потерпевшему морального вреда, следует понимать принадлежащие гражданину от рождения блага или, в силу закона, права, которые неразрывно связаны с его личностью.

К благам, принадлежащим человеку от рождения, следует относить жизнь, здоровье, честь, свободу, неприкосновенность личности, а к правам гражданина - такие права, как право на неприкосновенность жилища или собственности; право на личную и семейную тайну, тайну телефонных, телеграфных сообщений и переписку; право на пользование именем; право на изображение; право авторства и другие личные неимущественные права, предусмотренные законодательством об авторском праве и смежных правах; право на свободу передвижения и выбор места жительства; право на получение достоверной информации, а также предусмотренные законодательными актами республики другие права.

Под моральным вредом следует понимать нравственные или физические страдания, испытываемые гражданином в результате противоправного нарушения, умаления или лишения принадлежащих ему личных неимущественных прав и благ.

Под нравственными страданиями как эмоционально-волевыми переживаниями человека следует понимать испытываемые им чувства унижения, раздражения, подавленности, гнева, стыда, отчаяния, ущербности, состояния дискомфорта и т.д. Эти чувства могут быть вызваны, например, причинением вреда здоровью, в том числе уродующими открытые части тела человека шрамами и рубцами, и т.д.

Под физическими страданиями следует понимать физическую боль, испытываемую гражданином в связи с совершенным против него противоправным насилием или причинением вреда здоровью.

Пример по обращению в суд граждан. Граждане «Х», «А», «О», «Ж», «Б» и другие обратились в суд с иском к Компании о взыскании каждому по 70000 тенге материального ущерба и по 20000 тенге компенсации морального вреда. Определением суда исковые заявления объединены в одно производство по делу. Представителем всех истцов выступила истица «Б» в силу полномочий, предоставленных ей путем выдачи каждым из истцов доверенности.

В обоснование иска истцами указано, что в результате деятельности ответчика, разместившего в 1998 году в непосредственной близости от дачных участков асфальтобетонный завод, погибли в 2000 году плодово-ягодные насаждения на дачных участках. Весной 2001 года члены садоводческих товариществ «В» и «Ви» приняли решение о прекращении деятельности товариществ.

Решением Карагандинского областного суда от 29 апреля 2004 года в удовлетворении иска отказано.

Постановлением коллегии по гражданским делам Верховного Суда от 13 июля 2004 года № За-153-04 по результатам рассмотрения апелляционной жалобы истцов решение Карагандинского областного суда от 29 апреля 2004 года оставлено без изменения, а апелляционная жалоба – без удовлетворения по следующим основаниям.

Суд установил, что ответчик в июне 1998 года в непосредственной близости от садоводческих товариществ «В» и «Ви» разместил асфальтобетонный завод, который эксплуатировался без применения очистных фильтров до апреля 2000 года. Производимые в атмосферу выбросы вредных веществ в совокупности с другими факторами привели к гибели в 2000 году расположенных на садовых участках плодово-ягодных насаждений.

Часть членов названных садоводческих товариществ (47 человек, интересы которых представлял «С») в 2001 году обратились с иском в Карагандинский областной суд, решением которого от 15 октября 2003 года в возмещении вреда взыскано с ответчика в пользу каждого из истцов по 70000 тенге.

Суд установил, что вред имуществу истцов (гибель плодово-ягодных насаждений) причинен ответчиком. Однако в судебном заседании ответчик заявил ходатайство о применении срока исковой давности к требованиям о возмещении имущественного вреда.

Суд указанное ходатайство всесторонне исследовал и пришел к выводу о том, что истцами пропущен установленный статьей 178 ГК срок исковой давности, а уважительность причин пропуска этого срока истцами не доказана.

При этом суд исходил из того, что срок исковой давности исчисляется со дня, когда лицо узнало или должно было узнать о нарушении права. Так, о нарушении имущественных прав в результате повреждения расположенных на садовых участках плодово-ягодных насаждений истцам стало известно с начала ввода в действие асфальтобетонного завода, который работал до апреля 2000 года. За период работы этого завода плодово-ягодные насаждения погибли. При таких обстоятельствах суд пришел к обоснованному выводу о том, что о повреждении (гибели) находящихся на садовых участках плодово-ягодных насаждений истцам стало достоверно известно в сентябре 2000 года. С этой даты суд исчислил срок исковой давности. В суд с иском о взыскании стоимости погибших плодово-ягодных насаждений истцы обратились только 3 марта 2004 года, по истечении трех лет со дня, когда им стало известно о причинении имущественного вреда.

Истцы не представили доказательств того, что срок исковой давности пропущен ими по уважительным причинам и имеются основания для его восстановления.

В соответствии с пунктом 3 статьи 179 ГК истечение срока исковой давности до предъявления иска является самостоятельным основанием к вынесению судом решения об отказе в иске.

При рассмотрении дела суд установил, что требование о взыскании компенсации морального вреда в денежном выражении основано на том, что погибли плодово-ягодные насаждения, истцы и их семьи лишились свежих овощей и фруктов. Суд пришел к выводу о том, что требование о взыскании компенсации морального вреда в денежном выражении основано на нарушении имущественных прав истцов. В соответствии с пунктом 4 статьи 951 ГК нарушение имущественных прав граждан не является основанием для взыскания компенсации морального вреда в денежном выражении.

V. РАССМОТРЕНИЕ СООБЩЕНИЙ ОБЩЕСТВЕННОСТИ О НЕСОБЛЮДЕНИИ КОМИТЕТОМ ПО СОБЛЮДЕНИЮ

Для рассмотрения вопросов выполнения обязательств по Орхусской Конвенции участвующими государствами в октябре 2002 года был учрежден международный механизм соблюдения. С 23 октября 2003 года представители общественности (физические и юридические лица, в том числе из Казахстана) могут инициировать соответствующую процедуру путем обращения в Комитет по соблюдению Орхусской Конвенции (далее – Комитет). В настоящее время данный Комитет состоит из 9 независимых международных экспертов стран Западной, Центральной и Восточной Европы, а также Центральной Азии. Его состав формируется по решению Совещаний Сторон Конвенции из кандидатов, номинируемых странами, подписавшими Конвенцию и Европейским Экофорумом¹⁴¹.

Заседания данного органа в настоящее время проводятся, как правило, в Женеве (Швейцария) в здании Европейской Экономической Комиссии ООН¹⁴². В настоящее время проводится 4 трехдневных заседания Комитета в год, значительную часть времени которых занимает работа по сообщениям общественности. В период между заседаниями оперативное обсуждение и принятие решений по отдельным срочным вопросам осуществляется по электронной почте. Заседания Комитета являются открытыми для общественности, за исключением той части, на которой непосредственно его членами принимается решение вопроса о соблюдении или несоблюдении Конвенции и, при наличии такой необходимости, обсуждение и принятие рекомендаций по данному делу.

При рассмотрении обращений Комитет руководствуется статьей 15 Конвенции и Решением I/7 Совещания Сторон. Важным отличием механизма соблюдения Орхусской Конвенции от механизмов соблюдения более ранних природоохранных конвенций является то, что она дает возможность общественности подавать сообщения, касающиеся случаев утверждаемого несоблюдения норм Конвенции. Наряду с этим процедура рассмотрения соблюдения может быть возбуждена в Комитете на основе представления одного государства-участника против другого и представлений Секретариата. Однако основными для Комитета являются сообщения общественности. За четыре года работы Комитета по соблюдению поступило более 20 сообщений общественности, за тот же период - всего лишь одно представление государства в отношении другого государства.

Сообщения о несоблюдении в Комитет могут быть направлены физическими и юридическими лицами из стран, ратифицировавших Орхусскую Конвенцию, в письменной форме, в том числе по электронной почте. Они могут касаться либо общей неспособности государства-участника принять необходимые законодательные, регулирующие и другие меры для выполнения Конвенции; определенных недостатков принятых мер; либо конкретных примеров нарушения прав по Конвенции какого-либо лица; либо сочетания всего вышеперечисленного. Как правило, такие сообщения подаются вместе со вспомогательными документами (копии переписки с государственными органами, судебных решений, нормативных правовых актов, публикаций из газет и т.д.). Принимаются к рассмотрению сообщения, документы и иные материалы на одном из официальных языков Конвенции, т.е. на английском, русском или французском. После поступления сообщения по каждому из них назначается куратор из числа членов Комитета, несущий основное бремя ответственности за поиск и изучение материалов по делу, подготовку вопросов к заявителю и к Стороне Конвенции, презентацию дела на заседаниях и, при необходимости, подготовку проектов выводов и рекомендаций по результатам рассмотрения сообщения о предполагаемом несоблюдении.

Процедура рассмотрения сообщений общественности непосредственно во время заседаний проходит в три основных стадии:

- предварительное определение допустимости рассмотрения сообщения;

---

¹⁴¹ Данная структура объединяет неправительственные организации региона Европейской Экономической Комиссии ООН и активно работает по вопросам реализации Орхусской Конвенции на международном и национальном уровнях.

¹⁴² Выездные заседания проводятся в период и в месте проведения очередных Совещаний Сторон, а именно одно такое заседание проходило в мае 2005 года в Алматы, а второе - в июне 2008 года в Риге.

- рассмотрение сообщения общественности с приглашением на заседания представителя заявителя и правительственного органа страны предполагаемого несоблюдения;
- решение вопроса о соблюдении или несоблюдении Конвенции и, при наличии такой необходимости, обсуждение и принятие рекомендаций по данному делу.

5.1. Стадия предварительного решения о допустимости к рассмотрению

Такое решение обычно принимается на первом заседании после поступления сообщения, если только у Секретариата Конвенции или Комитета по соблюдению в ходе обсуждений на заседании не возникает дополнительных вопросов к заявителю, ответы на которые необходимы для предварительного решения о принятии к рассмотрению. На данной стадии выясняется, не является ли поступившее сообщение от общественности:

- a) анонимным;
- b) злоупотреблением правом подачи подобных сообщений (жалоб);
- c) явно необоснованным;
- d) несовместимым с Решением Совещания Сторон Конвенции I/7 о рассмотрении соблюдения и самой Конвенцией;
- e) направленным в отношении государства, не являющегося Стороной Конвенции;
- f) направленным в отношении Стороны, использовавшей процедуру уклонения от процедуры рассмотрения соблюдения на основе сообщений общественности.

К рассмотрению принимаются обращения, не подпадающие ни под один из вышеуказанных критериев. Наряду с оценкой на несоответствие вышеуказанным критериям Комитет по соблюдению принимает во внимание все доступные местные средства защиты, если только их применение затягивается без всяких на то оснований или очевидным образом не обеспечивает эффективных или достаточных средств для исправления ситуации. Необходимо отметить, что в случае механизма соблюдения Орхусской Конвенции не существует строгого требования по исчерпанию всех внутренних средств правовой защиты. Однако, может быть принято решение не продолжать рассмотрение сообщения, если будет установлено, что заявитель в недостаточной мере изучил и использовал возможности решения проблемы с несоблюдением Орхусской Конвенции посредством обращения к национальным внесудебным или судебным процедурам для обжалования нарушений, в связи с которыми он обратился к международному механизму соблюдения.

Если поступившее сообщение общественности принято к рассмотрению, то оно направляется вместе с сопроводительным письмом в ответственному должностному лицу по Конвенции страны¹⁴³, в отношении которой возбуждена процедура рассмотрения соблюдения. В сопроводительное письмо включаются также вопросы Комитета по соблюдению, связанные с предметом данного сообщения. На них предлагается ответить ответственному государственному органу с целью выяснения различных правовых аспектов и обстоятельств дела, наряду с чем могут запрашиваться копии представляющих важное значение для его рассмотрения актов законодательства, определенных подтверждающих документов и т.д. В целом, направление сообщения в ответственный государственный орган страны предполагаемого нарушения является приглашением изучить обстоятельства дела и доводы заявителя, подготовить по ним комментарии и разъяснения для Комитета по соблюдению. Для предоставления ответа на сообщение о предполагаемом несоблюдении Стороной установлен срок не позднее пяти месяцев. Необходимо отметить, что по принятым к рассмотрению сообщениям заявитель может также представлять в этот период дополнительные комментарии и информацию в письменной форме.

Если сообщение не принимается к рассмотрению либо если Комитет решает не продолжать рассмотрение по причине не использования внутренних средств правовой защиты, то об этом заявителю сообщается в письменном виде.

¹⁴³ В случае Казахстана эту роль выполняет Министерство охраны окружающей среды, в других государствах-участниках, как правило, это также правительственный орган, ответственный за вопросы охраны окружающей среды.

5.2. Стадия рассмотрения сообщения с участием сторон

После получения ответа на сообщение общественности от ответственного государственного органа страны предполагаемого нарушения или истечения установленного срока для его предоставления назначается заседание по рассмотрению сообщения с участием обеих сторон. Обычно Комитет предпочитает начинать эту стадию после поступления ответа от государственного органа, если только он не затягивает с предоставлением ответа на очень продолжительный период. Заблаговременно до назначенного Комитетом времени проведения заседания по рассмотрению сообщения с участием сторон заявитель и ответственный государственный орган страны предполагаемого несоблюдения извещаются об этом и приглашаются к участию.

Собственно заседание с участием сторон является открытым и в нем может принять участие любое заинтересованное лицо со статусом наблюдателя. Рассмотрение дела начинается с оглашения Председателем Комитета по соблюдению процедуры, регламента и представления основных участников заседания. Далее назначенный куратор из числа членов Комитета представляет основные обстоятельства рассматриваемого дела. После этого поочередно предоставляется слово для выступлений заявителю и правительственной стороне государства предполагаемого несоблюдения с тем, чтобы озвучить свои позиции по рассматриваемому сообщению. В первую очередь уточняется вопрос о его допустимости к рассмотрению, далее, если соответствующее предварительное решение Комитета не оспаривается, то рассматриваются доводы обеих сторон по существу сообщения о несоблюдении Конвенции. После выступлений сторон предоставляется время для обсуждения дела на основе вопросов со стороны членов Комитета по соблюдению, а после их исчерпания - от наблюдателей. В некоторых случаях может проводиться 2 или более открытых заседаний по делу с учетом необходимости уточнения определенных вопросов, возникающих в ходе последующих закрытых заседаний членов Комитета и получения какой-либо дополнительной информации от сторон.

5.3. Принятие решений по вопросам несоблюдения Конвенции и применение мер по их устранению

По результатам изучения сообщения общественности, ответа ответственного государственного органа по нему (при наличии такового), предоставленных сторонами документов и обсуждения обстоятельств дела на заседании с участием сторон принимается решение по вопросу соблюдения Орхусской Конвенции данным конкретным государством. Эта часть процедуры рассмотрения проходит в рамках закрытых заседаний членов Комитета по соблюдению. На них рассматривается вопрос о наличии факта несоблюдения Конвенции по рассматриваемому делу и, в случае установления данного факта, определяются конкретные ее статьи и положения, которые были нарушены. Затем решается вопрос о мерах по обеспечению соблюдения и форме их представления, которые могут применяться самим Комитетом по соблюдению либо на основе рекомендаций данного органа Совещанием Сторон Орхусской Конвенции. С учетом этого подготавливается проект выводов и рекомендаций Комитета по соответствующему делу, который после обсуждения и принятия членами Комитета направляется для предоставления возможных комментариев заявителю и правительственной стороне в установленный срок. Далее проект выводов и рекомендаций утверждается Комитетом в окончательном варианте, с учетом поступивших комментариев, и направляется обеим сторонам.

В случае установления несоблюдения Орхусской Конвенции каким-либо государством-участником к нему в соответствии с Решением I/7 Совещания Сторон могут быть применены следующие меры:

- a) предоставление консультации и оказание помощи по вопросам, касающимся осуществления Конвенции;
- b) рекомендации соответствующей Стороне;

- c) запрос на предоставление Комитету по соблюдению стратегии действий по соблюдению положений Конвенции, включая сроки реализации этой стратегии и обязанности по информированию о ходе ее осуществления;
- d) рекомендации относительно конкретных мер по рассмотрению вопроса, поднятого в сообщении общественности;
- e) заявление о факте несоблюдения;
- f) предупреждение;
- g) временное лишение в соответствии с применимыми нормами международного права, касающимися приостановления действия какого-либо договора, соответствующей Стороны специальных прав и привилегий, предусматриваемых в Конвенции;
- h) принятие иных целесообразных неконфронтационных, несудебных и консультативных мер.

Весь спектр вышеуказанных мер может использоваться Совещанием Сторон на основе рекомендаций Комитета по соблюдению. Самостоятельно Комитет может использовать меры, указанные в подпунктах a)-d).

Необходимо отметить, что даже в том случае, когда факт несоблюдения не признан по тем или иным причинам, но установлена потенциальная проблема с реализацией Конвенции, Комитет может представить определенные рекомендации, если само государство с ними согласно. В частности, такая ситуация сложилась в 2006 году с бельгийским делом (порядковый номер АССС/С/2005/11), по которому все представленные заявителем факты несоблюдения относились к судебной практике, имевшей место до вступления в силу Орхусской Конвенции в Бельгии, однако сохранялась большая вероятность того, что рассмотренные проблемы с соблюдением могут возникать и в будущем. В сложившейся ситуации Комитетом были вынесены соответствующие рекомендации в адрес бельгийской стороны без признания факта несоблюдения Конвенции.

В целом, в настоящее время складывается практика, что в период между Совещаниями Сторон Комитет по согласию ответственного государственного органа страны, в отношении которой возбуждена процедура рассмотрения несоблюдения, выносит самостоятельные решения в форме выводов и рекомендаций. В них в части выводов указываются установленные аспекты несоблюдения и соответствующие положения Орхусской Конвенции, а в части рекомендаций – меры, которые необходимо принять Стороне с целью их устранения, при необходимости - с указанием сроков и общих подходов по их реализации. В этом случае применяются только меры по обеспечению соблюдения, которые Комитет по соблюдению компетентен применять самостоятельно. Если же согласие правительственной стороны на принятие мер, предложенных Комитетом по соблюдению, не будет достигнуто, то вопрос о применении мер к государству, в отношении которого установлено несоблюдение Конвенции, выносится на Совещание Сторон. Также на Совещание Сторон могут выноситься решения по делам о несоблюдении Орхусской Конвенции и в других случаях, например, в случае близости срока проведения очередного Совещания Сторон.

ПРИЛОЖЕНИЯ

Приложение 1. Источники экологической информации

Таблица 1. Виды и примеры источников экологической информации

Вид экологической информации	Примеры источников соответствующей информации
<i>Состояние окружающей среды и ее объектов</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Экологический бюллетень, периодические доклады о состоянии окружающей среды и природных ресурсов. 2. Данные государственного экологического мониторинга, виды и объекты которого определены в главе 16 Экологического кодекса и в государственных кадастрах природных ресурсов. 3. Данные оценки экологической обстановки территорий, осуществляемой в соответствии со статьей 175 Экологического кодекса и специальным постановлением Правительства от 31 июля 2007 года № 653. 4. Информация, полученная в результате специального обследования и исследований состояния отдельных элементов или объектов окружающей среды (атмосферный воздух, вода, почва, земля, климат, озоновый слой, ландшафт, биологическое разнообразие, экосистемы, особо охраняемые природные территории и иные участки природной среды, объекты животного и растительного мира, и т.д.).
<i>Факторы воздействия на окружающую среду, в том числе - о ее загрязнении</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Источники, состав и объемы эмиссий в окружающую среду от стационарных и нестационарных источников (выбросы, сбросы загрязняющих веществ, размещение отходов производства и потребления в окружающей среде). 2. Уровень и источники вредных для человека и окружающей среды физических воздействий (шумы, запахи, вибрация, тепловые выбросы). 3. Уровень и источники радиационных и электромагнитных воздействий. 4. Использование природных ресурсов и энергии, включая браконьерство и иные виды незаконного использования. 5. Лесные пожары, выжигание растительности, засоление почв, эпизоотии и иные факторы, связанные с причинением вреда окружающей среде, уничтожением ее отдельных объектов. 6. Данные о высвобождении генетически модифицированных организмов в окружающую среду. 7. Информация об интродукции в природную среду чужеродных видов. 8. Туризм на природных территориях. 9. Воздействие чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера на окружающую среду.
<i>Программные, административные и иные меры, оказывающие</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Разрабатываемые и утвержденные документы, касающиеся планирования и реализации политики с потенциальным воздействием на окружающую среду (стратегии, программы, планы,

<p><i>или способные оказать воздействие на окружающую среду¹⁴⁴</i></p>	<p>законодательство, соглашения и договора).</p> <ol style="list-style-type: none"> Административные и иные меры, связанные с потенциальным воздействием на окружающую среду (запреты, ограничения, лицензирование и разрешительные процедуры, налогообложение и экологические платежи и иные меры экономического характера, экологическая маркировка, экологическая сертификация и т.д.). Информация о соответствующей деятельности государственных органов и иных лиц, обязанных предоставлять информацию общественности в соответствии со статьей 164 Экологического кодекса.
<p><i>Экологические нормативы и экологические требования к хозяйственной или иной деятельности</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> Нормативы и целевые показатели качества окружающей среды, включая ПДК (предельно допустимые концентрации), ОБУВ (ориентировочно безопасные уровни воздействия), ПДУВ (предельно допустимые уровни воздействия) и иные нормативы и показатели, согласно статьям 23 и 24 Экологического кодекса. Нормативы и лимиты изъятия, устанавливаемые по отдельным объектам природной среды. Нормативы эмиссий в окружающую среду, устанавливаемые для природопользователей в соответствии со статьями 25-28 Экологического кодекса. Установленные для природопользователей объемы использования природных ресурсов. Экологические требования (требования по охране окружающей среды), установленные законодательством, разрешительными документами, соглашениями государственных органов с субъектами хозяйственной деятельности.
<p><i>Планируемые и реализуемые мероприятия по охране окружающей среды и их финансированию</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> Информация о планировании и реализации природоохранных мероприятий государственными органами и иными лицами, указанными в пункте 2 статьи 164 Экологического кодекса, в рамках соответствующих программ и их текущей деятельности. Данные бюджетов и отчетов об их использовании по объемам запланированных, выделенных и использованных средств на природоохранные мероприятия. Информация о выполнении природопользователями мероприятий по охране окружающей среды, установленных в рамках законодательства, процедур оценки воздействия и государственной экологической экспертизы, разрешительных документов либо соглашений с государственными органами.
<p><i>Деятельность, оказывающая или способная оказать воздействие на окружающую среду, процесс принятия решения и результаты инспекторских экологических проверок по ней, в том числе рассмотренные при этом</i></p>	<ol style="list-style-type: none"> Материалы, связанные с хозяйственной и иной деятельностью и прохождением процедур оценки воздействия на окружающую среду и экологической экспертизы. Данные технико-экономических обоснований и расчетов по планам, программам, проектам, являющихся объектом оценки воздействия на окружающую среду. Информация, связанная с получением экологических разрешений (разрешения на эмиссии в окружающую среду и комплексное экологическое разрешение), лицензий (разрешений) на природопользование, а также иных разрешений, если при их выдаче рассматриваются вопросы охраны окружающей среды.

¹⁴⁴ Здесь важно заострить внимание на том, что в этом случае речь идет не в узком смысле о природоохранных мерах, а о мерах, предпринимаемых в рамках реализации государственной политики, программ, планов и связанных с воздействием на окружающую среду.

<p><i>расчеты, анализы и иные сведения, касающиеся окружающей среды</i></p>	<p>4. Отчеты и отдельные сведения по результатам контрольно-инспекционной и правоприменительной деятельности в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов.</p> <p>5. Результаты анализов проб, расчетов сумм возмещения экологического вреда, размеров административных штрафов, полученных в рамках проведения проверок соблюдения экологического законодательства.</p>
<p><i>Воздействие состояния окружающей среды на здоровье, безопасность и условия проживания населения, объекты культуры, здания и сооружения.</i></p>	<p>1. Информация об экологических условиях мест проживания и трудовой деятельности людей.</p> <p>2. Сведения о состоянии объектов культуры, памятников природы, зданий, сооружений, объектов инфраструктуры в связи с состоянием окружающей среды и факторов, мер, деятельности, оказывающих воздействие на нее.</p>

Таблица 2. Распределение экологической информации между государственными органами и подведомственными им организациями

Вид данных	Подвид	Компетентные государственные органы и подведомственные организации
<i>Информация о состоянии окружающей среды</i>	Поверхностные воды	РГП “Казгидромет”, Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора
	Подземные воды	Комитет геологии и недропользования, Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора
	Атмосферный воздух	РГП “Казгидромет”, Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора
	Земля, почва	Центр по земельным ресурсам и землеустройству Агентства по управлению земельными ресурсами, РГП “Казгидромет”, Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора
	Радиационный фон	РГП “Казгидромет”, Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора
	Биоразнообразие	Комитет лесного и охотничьего хозяйства, Комитет рыбного хозяйства, Центр по земельным ресурсам и землеустройству Агентства по управлению земельными ресурсами, Агентство по статистике
	ООПТ	<i>Республиканские</i> - Комитет лесного и охотничьего хозяйства, <i>региональные</i> – акиматы
	Ландшафт и природная среда	Комитет лесного и охотничьего хозяйства, Министерство охраны окружающей среды
	Архитектурно-ландшафтная среда	Местные государственные органы (акиматы, маслихаты)

	Изменение климата	РГП “Казгидромет”, Казахский научно-исследовательский институт экологии и климата
<i>Факторы воздействия на окружающую среду</i>	Использование поверхностных вод	Комитет по водным ресурсам, Агентство по статистике
	Землепользование	Агентство по управлению земельными ресурсами, акиматы, Агентство по статистике
	Использование подземных вод	Комитет по водным ресурсам, Комитет геологии и недропользования, Агентство по статистике
	Использование лесных ресурсов	Государственные учреждения лесного хозяйства, Агентство по статистике
	Выбросы в атмосферу	Министерство охраны окружающей среды, Комитет санитарно-эпидемиологического надзора, департаменты (управления) государственного санитарно-эпидемиологического надзора, Агентство по статистике, Министерство внутренних дел
	Шум, вибрация	Комитет санитарно-эпидемиологического надзора, департаменты (управления) санитарно-эпидемиологического надзора
	Загрязнение земель	Министерство охраны окружающей среды, Агентство по статистике
	Промышленные отходы	Министерство охраны окружающей среды, Министерство энергетики и минеральных ресурсов, Агентство по статистике
	Бытовые отходы	Министерство охраны окружающей среды, акиматы, департаменты (управления) санитарно-эпидемиологического надзора, предприятия по вывозу и утилизации бытовых отходов
	Сбросы в воду	Министерство охраны окружающей среды, Агентство по статистике
	Использование опасных веществ	Министерство охраны окружающей среды, Комитет санитарно-эпидемиологического надзора, департаменты (управления) санитарно-эпидемиологического надзора, Министерство по чрезвычайным ситуациям, Агентство по статистике
Использование источников радиации	Комитет по атомной энергетике, Комитет санитарно-эпидемиологического надзора, департаменты (управления) санитарно-эпидемиологического надзора, Министерство по чрезвычайным ситуациям	

	Качество и экологическая безопасность продукции	Министерство здравоохранения, Министерство охраны окружающей среды, Комитет по техническому регулированию и метрологии
	Использование озоноразрушающих веществ	Министерство охраны окружающей среды
	Туризм на природных территориях	Министерство туризма и спорта, Комитет лесного и охотничьего хозяйства, акиматы
	Чрезвычайные ситуации	Министерство по чрезвычайным ситуациям, акиматы
<i>Меры, воздействующие на окружающую среду</i>	Политика, стратегии, программы, планы	Президент, Правительство, Министерство экономики и бюджетного планирования, Министерство охраны окружающей среды, иные министерства, маслихаты, акиматы
	Законодательство	Центральные и местные государственные органы, уполномоченные разрабатывать и утверждать нормативные правовые акты, касающиеся окружающей среды
	Соглашения в области окружающей среды	Государственные органы, являющиеся сторонами таких соглашений
	Запреты, ограничения	Государственные органы, уполномоченные устанавливать соответствующие запреты и ограничения
	Экологические платежи и меры экономического стимулирования	Правительство, Министерство экономики и бюджетного планирования, Министерство охраны окружающей среды и иные министерства в соответствии с их компетенцией
<i>Экологические нормативы и экологические требования к хозяйственной деятельности</i>	ПДК, ОБУВ, ПДВ	Министерство здравоохранения, Министерство охраны окружающей среды
	Целевые показатели качества окружающей среды	Республиканские и по ООПТ – Правительство, Министерство охраны окружающей среды Региональные – маслихаты, акиматы
	Нормативы, лимиты, разрешенные объемы использования природных ресурсов	Правительство, Комитет по водным ресурсам, Комитет лесного и охотничьего хозяйства, Комитет рыбного хозяйства, Комитет геологии и недропользования, маслихаты, акиматы
	Экологические требования к хозяйственной деятельности	Правительство, Министерство охраны окружающей среды, маслихаты, акиматы

<i>Природоохранные мероприятия</i>	Предусмотренные программами	Администраторы и ответственные исполнители программ, финансируемых из государственного бюджета
	Предусмотренные планами государственных органов и организаций	Соответствующие государственные органы и организации
	Предусмотренные соглашениями и договорами	Государственные органы, правомочные осуществлять мониторинг выполнения согласованных природоохранных мероприятий
<i>Хозяйственная и иная деятельность с потенциальным воздействием на окружающую среду</i>	Документация, связанная с ОВОС и государственной экологической экспертизой	<i>По объектам 1-4 классов опасности, согласно санитарной классификации производственных объектов -</i> Министерство охраны окружающей среды, <i>по объектам 5 класса опасности -</i> департаменты (управления) природных ресурсов и регулирования природопользования
	Материалы ОВОС, предоставляемые в ходе общественных слушаний	Департаменты (управления) природных ресурсов и регулирования природопользования акиматов, инициаторы соответствующих проектов и разработчики документации ОВОС
	Данные по результатам контрольно-инспекционной и правоприменительной деятельности	Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры, государственные органы, уполномоченные рассматривать дела об административных правонарушениях в области охраны окружающей среды и использования природных ресурсов (см. Раздел 3 Кодекса об административных правонарушениях), органы внутренних дел
<i>Воздействие окружающей среды на</i>	Состояние здоровья и безопасности людей, условия их жизни	Министерство здравоохранения, Министерство по чрезвычайным ситуациям
	Состояние объектов культуры, зданий и сооружений	Министерство по чрезвычайным ситуациям, Министерство культуры и информации, акиматы

Таблица 3. Примеры организаций, осуществляющих функции государственных органов и предоставляющих публичные услуги населению

Организации, осуществляющие функции государственных органов	
<i>Государственный орган</i>	<i>Поконтрольные организации</i>
Министерство охраны окружающей среды	РГП “Казгидромет”, РГП “Информационно-аналитический центр охраны окружающей среды”, РГП “Казахский научно-исследовательский институт экологии и климата”
Комитет лесного и охотничьего хозяйства МСХ	Заповедники и национальные природные парки, РГП “Казахский государственный проектно-изыскательский институт по проектированию лесного хозяйства”, РГП “Жасыл аймак”
Комитет по водным ресурсам МСХ	Водхозы, Республиканский методический центр “Казагромелиоводхоз”
Министерство здравоохранения	ГУ “Республиканская санитарно-эпидемиологическая станция”
Министерство энергетики и минеральных ресурсов	РГП “Национальный ядерный центр Республики Казахстан”, РГП “Уранликвидрудник”
Агентство по управлению земельными ресурсами	Центр по земельным ресурсам и землеустройству
Агентство по статистике	РГП “Информационно-вычислительный центр Агентства Республики Казахстан по статистике”
Акиматы	Местные природные парки, государственные учреждения лесного хозяйства
Организации, предоставляющие публичные услуги населению	
Акиматы	Предприятия, занимающиеся вывозом и утилизацией бытовых отходов, благоустройством и озеленением населенных пунктов, предоставляющие услуги по питьевому водоснабжению и канализации

Приложение 2. Запросы общественности на получение экологической информации

Таблица 4. Сроки рассмотрения запросов на экологическую информацию

Пример запроса	Срок рассмотрения	Подтверждение применимости срока в случае обжалования
Запрашивается информация, относящаяся к компетенции другого государственного органа	Запрос перенаправляется в течение 3 рабочих дней	Уведомление заявителя о перенаправлении запроса в рамках письменного отказа в предоставлении информации
Запрашиваются сведения, данные документов и материалов, информационных систем, которыми располагает запрашиваемый государственный орган	Предоставляется не позднее 15 календарных дней	Подтверждение наличия такой информации у запрашиваемого органа
Запрашиваются сведения, данные документов и материалов, информационных систем, которыми располагает вышестоящий государственный орган или подведомственная ему организация	Предоставляется не позднее 30 календарных дней	Копия запроса, направленного в вышестоящий орган или подведомственную организацию
Запрашиваются сведения, данные документов и материалов, информационных систем, которыми располагает территориальный орган запрашиваемого государственного органа или подведомственная ему организация	Предоставляется не позднее 30 календарных дней	Копия запроса, направленного в территориальный орган или подведомственную организацию
У государственного органа запрашиваются сведения или данные, которые требуется уточнить с другим государственным органом или подведомственной ему организацией	Предоставляется не позднее 30 календарных дней	Копия запроса, направленного в другой государственный орган или подведомственную организацию
У государственного органа запрашиваются сведения или данные, которые необходимо получить от природопользователя либо раскрытие которых требует согласования с природопользователем	Предоставляется не позднее 30 календарных дней	Копия переписки с природопользователем
Запрашиваются сведения или данные, для уточнения которых необходим выезд на место, например, в случае визуально устанавливаемых фактов нарушений экологического законодательства, экологических прав общественности	Предоставляется не позднее 30 календарных дней	Копия акта, составленного по результатам выезда на место

Запрашивается экологическая информация у субъекта, не являющегося государственным органом	Не позднее одного месяца	
Запрашиваются сведения или данные, для получения которых необходимо проведение инспекционной проверки, исследования или анализа проб	Не позднее 60 календарных дней	Копии решения руководителя или заместителя государственного органа о продлении срока и уведомление заявителя

Таблица 5. Основания для отказов в предоставлении экологической информации

Основание для отказа	Норма закона	Примеры
Запрос не позволяет установить те сведения и данные, которые запрашиваются заявителем	Подпункт 1 пункта 1 статьи 167 Экологического кодекса	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запрос сформулирован в слишком общем виде и из него неясен предмет запрашиваемой информации; 2. Необходимо уточнение существа запроса с заявителем.
Запрашиваемая информация отсутствует	Подпункт 2 пункта 1 статьи 167 Экологического кодекса	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запрос относится к компетенции запрашиваемого государственного органа или иного лица, но оно не располагает информацией; 2. Истребуемая у государственного органа информация относится к компетенции другого государственного органа. В этом случае запрос перенаправляется компетентному государственному органу; 3. Запрашиваемая экологическая информация отсутствует, и ее получение объективно затруднено или нецелесообразно.
Запрашивается информация, отнесенная к категории для служебного пользования (ДСП)	Пункт 4 статьи 13 Закона об административных процедурах	<ol style="list-style-type: none"> 1. Информация может быть отнесена к категории документов “для служебного пользования” по решению руководителя государственного органа, организации. На материалах для служебного пользования проставляется специальная помета; 2. Запрещается относить к ДСП информацию, касающуюся прав, свобод и обязанностей граждан.
Предоставление информации нарушит	Статья 14 Закона об оперативно-	Запрашиваемая информация относится к процессам оперативно-розыскной деятельности,

тайну оперативно-розыскной деятельности, дознания и предварительного следствия	розыскной деятельности, статьи 53 и 205 Уголовно-процессуального кодекса	предварительного следствия или дознания. Разрешение на доступ к ней дает орган предварительного следствия или дознания.
Запрос касается сведений, отнесенных к коммерческой тайне	Статья 126 ГК	Экономические данные по деятельности предприятия, оказывающего воздействие на окружающую среду.
Будет нарушено авторское право или иное право интеллектуальной собственности	Статья 964 ГК, статьи 15, 20-22 Закона “Об информатизации”	Идеи, документы, материалы, которые содержат экологическую информацию, но составляют предмет авторского или патентного права.
Запрос касается сведений, составляющих личную или семейную тайну	Пункты 1, 2 статьи 18 Конституции, статья 15 Закона “Об информатизации”	Личные или медицинские данные, сведения о частной жизни, информация о заработной плате и т.д. физических лиц, сотрудников запрашиваемых организаций.
Конфиденциальность первичной статистической информации	Статья 13 Закона о государственной статистике	Статистические данные о выбросах, сбросах и размещаемых отходах конкретного предприятия.

Приложение 3. Виды хозяйственной деятельности, предусматривающие право общественности на участие в принятии решений

Приложение I к Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды

Перечень видов деятельности, упомянутых в пункте 1 а) статьи 6¹⁴⁵

1. Энергетика:

- нефтеперерабатывающие и газоперерабатывающие заводы;
- установки для газификации и сжижения угля;
- тепловые электростанции и другие установки для сжигания с подводимой тепловой мощностью 50 мегаватт (МВт) или более;
- коксовые печи;
- атомные электростанции и другие установки с атомными реакторами, включая демонтаж или вывод из эксплуатации таких электростанций или реакторов 1/ (за исключением исследовательских установок для производства и конверсии делящихся и воспроизводящих материалов, максимальная мощность которых не превышает 1 кВт постоянной тепловой нагрузки);
- установки для переработки облученного ядерного топлива;
- установки, предназначенные:
  - для производства или обогащения ядерного топлива;
  - для обработки облученного ядерного топлива или высокорadioактивных отходов;
  - для окончательного удаления облученного ядерного топлива;
  - исключительно для окончательного удаления радиоактивных отходов;
  - исключительно для хранения (запланированного на период более чем 10 лет) облученного ядерного топлива или радиоактивных отходов в других местах за пределами территории производственного объекта.

2. Производство и обработка металлов:

- установки для обжига или агломерации металлических руд (включая сульфидную руду);
- установки для производства передельного чугуна или стали (первичная или вторичная плавка), включая непрерывную разливку с производительностью, превышающей 2,5 т в час;
- установки для обработки черных металлов:
  - i. станы горячей прокатки с мощностью, превышающей 20 т сырой стали в час;
  - ii. кузнечные молоты, энергия которых превышает 50 кДж на молот, а потребляемая тепловая мощность превышает 20 МВт;
  - iii. нанесение защитных распыленных металлических покрытий с подачей сырой стали, превышающей 2 т в час;

---

¹⁴⁵ Приложение I к Конвенции.

- литье черных металлов с производственной мощностью, превышающей 20 т в день;

- установки для:

- i. производства нераскисленных цветных металлов из руды, концентратов или вторичных сырьевых материалов посредством металлургических, химических или электролитических процессов;
- ii. выплавки, включая легирование, цветных металлов, в том числе рекуперированных продуктов (рафинирование, литейное производство и т.д.), с плавильной мощностью, превышающей 4 т в день для свинца и кадмия или 20 т в день для всех других металлов;
  - установки для поверхностной обработки металлов и пластических материалов с использованием электролитических или химических процессов, при которых объем используемых для обработки чанов превышает 30 м кубических.

3. Промышленность по переработке минерального сырья:

- установки для производства цементного клинкера во вращающихся обжиговых печах с производственной мощностью, превышающей 500 т в день, или извести во вращающихся обжиговых печах с производственной мощностью, превышающей 50 т в день, или в других печах с производственной мощностью, превышающей 50 т в день;
- установки для производства асбеста и изготовления асбестосодержащих продуктов;
- установки для производства стекла, включая стекловолокно, с плавильной мощностью, превышающей 20 т в день;
- установки для плавления минеральных веществ, включая производство минеральных волокон, с плавильной мощностью, превышающей 20 т в день;
- установки для производства керамических продуктов путем обжига, в частности кровельной черепицы, кирпича, огнеупорного кирпича, керамической плитки, каменной керамики или фарфоровых изделий, с производственной мощностью обжиговых печей, превышающей 4 м кубических, и плотностью садки на обжиговую печь, превышающей 300 кг/м кубических.

4. Химическая промышленность: производство в пределах значения категорий деятельности, содержащихся в этом пункте, означает производство в промышленных масштабах с помощью химической обработки веществ или групп веществ, перечисленных в подпунктах а) - г):

а) химические установки, для производства основных органических химических веществ, таких, как:

- i) простые углеводороды (линейные или циклические, насыщенные или ненасыщенные, алифатические или ароматические);
- ii) кислородсодержащие углеводороды, такие, как спирты, альдегиды, кетоны, карбоновые кислоты, сложные эфиры, ацетаты, простые эфиры, перекиси, эпоксидные смолы;
- iii) сернистые углеводороды;
- iv) азотные углеводороды, такие, как амины, амиды, соединения азота, нитросоединения или нитратные соединения, нитрилы, цианаты, изоцианаты;
- v) фосфорсодержащие углеводороды;
- vi) галогенизированные углеводороды;
- vii) органометаллические соединения;
- viii) основные пластические материалы (полимеры, синтетические волокна и волокна на базе целлюлозы);

- ix) синтетический каучук;
- x) краски и пигменты;
- xi) поверхностно-активные вещества;
  - b) химические установки для производства основных неорганических веществ, таких, как:
    - i) газы, такие, как аммиак, хлор или хлористый водород, фтор или фтористый водород, оксиды углерода, соединения серы, оксиды азота, водород, диоксид серы, хлорокись углерода;
    - ii) кислоты, такие, как хромовая кислота, фтористоводородная кислота, фосфорная кислота, азотная кислота, хлористоводородная кислота, серная кислота, олеум, сернистая кислота;
    - iii) щелочи, такие, как гидроокись аммония, гидроокись калия, гидроокись натрия;
    - iv) соли, такие, как хлористый аммоний, хлорноватокислый калий, углекислый калий, углекислый натрий, перборат, азотнокислое серебро;
    - v) неметаллы, оксиды металлов или другие неорганические соединения, такие, как карбид кальция, кремний, карбид кремния;
      - c) химические установки для производства фосфорных, азотных или калийных минеральных удобрений (простых или сложных удобрений);
      - d) химические установки для производства основных продуктов для растениеводства и биоцидов;
      - e) установки, на которых используются химические или биологические процессы для производства основных фармацевтических продуктов;
      - f) химические установки для производства взрывчатых веществ;
      - g) химические установки, в которых химические или биологические процессы используются для производства белковых кормовых добавок, ферментов и других белковых веществ.

5. Обработка и удаление отходов:

- установки для сжигания, рекуперации, химической обработки или захоронения опасных отходов;
- установки для сжигания коммунально-бытовых отходов с производительностью превышающей 3 т в час;
- установки для удаления неопасных отходов с производительностью, превышающей 50 т в день;
- свалки, на которые поступает более 10 т отходов в день, или с общей емкостью, превышающей 25 000 т, исключая свалки инертных отходов.

6. Установки для очистки сточных вод с производительностью, превышающей эквивалент численности населения в размере 150 000 человек.

7. Промышленные установки для:

- a) производства целлюлозы из древесины или аналогичных волокнистых материалов;
- b) производства бумаги и картона с производственной мощностью, превышающей 20 т в день.

8.

- a) Строительство железнодорожных линий дальнего сообщения и аэропортов 2/ с длиной основной взлетно-посадочной полосы в 2 100 м или более;
- b) строительство автомагистралей и скоростных дорог 3/;
- c) строительство новых дорог, имеющих четыре или более полос движения, или реконструкция и/или расширение существующих дорог, имеющих две или менее полос движения, с целью создания четырех или более полос для движения там, где такая новая дорога или реконструированный и/или расширенный участок дороги будут иметь непрерывную протяженность в 10 км или более.

9.

- a) Внутренние водные пути и порты для внутреннего судоходства, допускающие проход судов водоизмещением более 1 350 т;
- b) торговые порты, причалы для погрузки и разгрузки, связанные с береговыми и выносными портами (за исключением причалов паромных переправ), которые могут принимать суда водоизмещением более 1 350 т.

10. Забор подземных вод или системы искусственного пополнения подземных вод с ежегодным объемом забираемой или пополняемой воды, эквивалентным или превышающим 10 млн. м кубических.

11.

- a) Работы по переброске водных ресурсов между речными бассейнами, при которых такая переброска направлена на предотвращение возможной нехватки воды и объем перемещаемой воды превышает 100 млн. м кубических / год;
- b) во всех других случаях работы по переброске водных ресурсов между речными бассейнами с многолетним средним потоком забора воды из бассейна, превышающим 2 000 млн. м кубических /год, при которых объем перебрасываемых вод превышает 5% этого потока.

В обоих случаях исключается переброска водопроводной питьевой воды.

12. Добыча нефти и природного газа в коммерческих целях, при которой извлекаемое количество превышает 500 т в день в случае нефти и 500 000 м кубических в день в случае газа.

13. Плотины и другие объекты, предназначенные для удерживания или постоянного хранения воды, для которых новое или дополнительное количество задерживаемой или хранимой воды превышает 10 млн. м кубических.

14. Трубопроводы для транспортировки газа, нефти или химических веществ диаметром более 800 мм и протяженностью более 40 км.

15. Установки для интенсивного выращивания птицы или свиней, рассчитанные на более чем:

- a) 40 000 для птицы;
- b) 2 000 мест для откормочных свиней (весом более 30 кг); или
- c) 750 мест для свиноматок.

16. Карьеры и открытая добыча полезных ископаемых с поверхностью участка, превышающей 25 га, или добыча торфа, при которой поверхность участка превышает 150 га.

17. Строительство воздушных линий электропередачи с напряжением 220 кВ или более и протяженностью более 15 км.

18. Установки для хранения нефти, нефтехимических или химических продуктов вместимостью в 200000 т или более.

19. Прочие виды деятельности:

- установки для предварительной обработки (такие операции, как промывка, отбеливание, мерсеризация) или окрашивания волокна или текстиля, на которых объем обрабатываемых материалов превышает 10 т в день;
- установки для дубления кожи и шкур, на которых объем переработки превышает 12 т обработанных продуктов в день;

1) бойни с мощностями по переработке туш, превышающими 50 т в день;

2) обработка и переработка с целью производства пищевых продуктов из:

i) животного сырья (помимо молока) с мощностями по производству готовой продукции, превышающими 75 т в день;

ii) растительного сырья с производственными мощностями, превышающими 300 т готовой продукции в день (средний показатель на квартальной основе);

3)

- обработка и переработка молока, при которых количество получаемого молока превышает 200 т в день (средний показатель на ежегодной основе);
- установки для удаления или рециркуляции туш домашних животных или отходов животноводства с перерабатывающей мощностью, превышающей 10 т в день;
- установки для поверхностной обработки веществ, предметов или продуктов с использованием органических растворителей, в частности для отделки, печати, покрытия, обезжиривания, гидроизоляции, калибровки, окраски, очистки или пропитки, с производственной мощностью более 150 кг в час или более 200 т в год;
- установки для производства углерода (естественного кокса) или электрографита путем сжигания или графитизации.

20. Любой вид деятельности, не охватываемый пунктами 1-19, в тех случаях, когда участие общественности предусматривается в рамках процедуры оценки воздействия на окружающую среду в соответствии с национальным законодательством.

21. Положение пункта 1 а) статьи 6 настоящей Конвенции не применяется ни к какому из вышеупомянутых проектов, осуществляемых исключительно или в основном в целях разработки и

проверки новых методов или продуктов в течение менее двух лет, если только не существует вероятности оказания ими значительно вредного воздействия на окружающую среду и здоровье.

22. Любое изменение или расширение деятельности, которое само по себе отвечает критериям/пороговым величинам, установленным в этом приложении, подпадает под действие пункта 1 а) статьи 6 настоящей Конвенции. Любое изменение или расширение деятельности подпадает под действие пункта 1 b) статьи 6 настоящей Конвенции.

Примечания:

- 3) *Атомные электростанции и другие атомные реакторы перестают быть такими установками, когда все ядерное топливо и другие радиоактивно загрязняющие элементы окончательно удалены с промышленной площадки установки.*
- 4) *Для целей настоящей Конвенции «аэропорт» означает аэропорт, который соответствует определению, содержащемуся в Чикагской Конвенции 1944 года, учреждающей Международную организацию гражданской авиации (Приложение 14).*
- 5) *Для целей настоящей Конвенции «скоростная дорога» означает дорогу, которая соответствует определению, содержащемуся в Европейском соглашении о международных автомагистралях от 15 ноября 1975 года.*

Приложение 4. Размещение и проектирование производственных объектов

Таблица 6. Примеры охранных, санитарно-защитных и иные защитных зон

Законодательная основа для их установления	Вид зоны
Закон от 7 июля 2006 года № 175-III “Об особо охраняемых природных территориях”	Зоны особо охраняемых природных территорий
Санитарно-эпидемиологические требования к проектированию производственных объектов, утвержденные приказом и.о. Министра здравоохранения от 8 июля 2005 года № 334	Санитарно-защитные зоны производственных объектов
Водный кодекс, Правила установления водоохранных зон и полос, утвержденные постановлением Правительства от 16 января 2004 года № 42	Водоохранные зоны и полосы
Санитарно-эпидемиологические правила и нормы “Санитарно-эпидемиологические требования к содержанию зон санитарной охраны источников водоснабжения и водопроводов хозяйственно-питьевого назначения”, утвержденные приказом Министра здравоохранения от 18 февраля 2005 года № 63	Зоны санитарной охраны источников питьевого водоснабжения
Экологический кодекс, Закон от 30 июня 1992 года № 1468-ХП “О социальной защите граждан, пострадавших вследствие экологического бедствия в Приаралье”, Закон от 18 декабря 1992 года № 1787-ХП “О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне”	Зоны чрезвычайной экологической ситуации и экологического бедствия

Таблица 7. Нормативные документы по проектированию производственных объектов

Предмет регулирования	Нормативные документы
<i>Порядок разработки, согласования, утверждения и состав проектно-сметной документации на строительство, предприятий, зданий и сооружений</i>	<ul style="list-style-type: none"> - СНиП А.2.2-1-2001 “Инструкция о порядке разработки, согласования, утверждения и составе проектно-сметной документации на строительство предприятий, зданий и сооружений” - Инструкция по проведению оценки воздействия намечаемой хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду при разработке предплановой, плановой, предпроектной и проектной документации, утвержденная приказом Министра охраны окружающей среды от 28 июня 2007 года № 204-п

<p><i>Общие правила и нормы проектирования производственных объектов и зданий, сооружений промышленных предприятий</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Санитарно-эпидемиологические требования к проектированию производственных объектов, утвержденные приказом? и.о. Министра здравоохранения от 8 июля 2005 года № 334 - СНиП 3.01-01-2002 “Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских территорий” - СНиП 2.09.02-85 “Производственные здания” - СНиП 2.09.03-85 “Сооружения промышленных предприятий” СНиП 1.02-28-2004 “Типовая проектная документация”.
<p><i>Правила и нормы проектирования отдельных видов производственных объектов и сооружений</i></p>	<p>Отдельные примеры: СП 1.04-06-2004 “Рекомендации по проектированию полигонов по обезвреживанию и захоронению промышленных отходов”; СН 4.05-05-2003 “Мусороперегрузочные станции. Нормы проектирования”; Санитарные правила и нормы № 5.01.026-99 “Проектирование, строительство, эксплуатация, консервация и ликвидация добычных полигонов подземного выщелачивания радиоактивных руд” (СНП-ПВ-99)</p>

Приложение 5. Ограничение, приостановление и прекращение действия экологических разрешений и разрешений на специальное природопользование

Таблица 8. Основания для ограничения, приостановления и прекращения действия разрешений

Вид разрешения	Ограничение, приостановл., прекращение	Норма закона	Основание для ограничения, приостановления, отмены
<i>Разрешение на эмиссии в окружающую среду</i>	Приостановл.	Пункт 2 статьи 77 Экологич. Кодекса	1) выявление фактов представления недостоверных данных природопользователями, в том числе ошибок, связанных с расчетами нормативов эмиссий в окружающую среду; 2) нарушение условий природопользования, указанных в разрешении, экологических требований и норм, установленных экологическим законодательством.
	Прекращение	Пункт 3 статьи 77 Экологич. Кодекса	1) систематические нарушения (более 3 раз в течение срока действия разрешения) природопользователями условий природопользования, указанных в разрешении, экологических требований и норм, установленных экологическим законодательством; 2) неустранение в установленный срок нарушений, по которым действие разрешения было приостановлено; 3) нанесение значительного ущерба окружающей среде и создание угрозы безопасности жизни и здоровью населения; 4) после оформления и выдачи нового разрешения на эмиссии в окружающую среду.

<p><i>Контракт на недропользование</i></p>	<p>Односторон. прекращение</p>	<p>Пункт 1 статьи 45-2 Закона о недрах и недропользовании</p>	<p>1)при отказе подрядчика устранить причины, вызвавшие принятие решения о приостановлении проведения разведки, добычи, совмещенной разведки и добычи либо строительства и (или) эксплуатации подземных сооружений, не связанных с разведкой и (или) добычей, либо при неустранении этих причин в срок, достаточный для их устранения;</p> <p>2)при непринятии недропользователями мер, предусмотренных статьей 70 Закона о недрах и недропользовании;</p> <p>3)в случае невозможности устранения причин, вызвавших приостановление операций по недропользованию;</p> <p>4)в случае существенного нарушения подрядчиком обязательств, установленных контрактом либо программой работ;</p> <p>5)в случае признания подрядчика банкротом в соответствии с действующим законодательством Республики Казахстан, за исключением случая, когда право недропользования является предметом залога в соответствии с настоящим Законом;</p> <p>6)в случае невыполнения части третьей статьи 71 Закона о недрах и недропользовании в отношении приоритетного права государства.</p>
<p><i>Разрешение на специальное водопользование.</i></p>	<p>Прекращение</p>	<p>Статья 75 Водного кодекса</p>	<p>1)использование водных ресурсов не по целевому назначению;</p> <p>2)неиспользование в течение одного года водных ресурсов, предназначенных для питьевого водоснабжения;</p> <p>3)неиспользование водных ресурсов в течение трех лет;</p> <p>4)возникновение необходимости использования водных ресурсов для государственных нужд;</p> <p>5)несоблюдение условий и требований, установленных водным законодательством;</p> <p>6)возникновение оснований для наложения запрета на использование водных ресурсов.</p>

<i>Разрешения на лесопользование</i>	Ограничение	Пункт 2 статьи 39 Лесного кодекса	<p>1) сокращение запасов лесных ресурсов на участках государственного лесного фонда, где осуществляется лесопользование, в результате наступления чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, повлекших ухудшение их состояния;</p> <p>2) проведение авиационных, авиационных и аэрозольных мероприятий по борьбе с вредителями и болезнями леса, а также в периоды высокой пожарной опасности в лесу.</p>
	Приостановл.	Пункт 1 статьи 39 Лесного кодекса	<p>1) нарушение требований лесного законодательства, законодательства об охране, воспроизводстве и использовании животного мира и особо охраняемых природных территориях;</p> <p>2) невыполнение условий договора долгосрочного лесопользования, лесорубочного билета, лесного билета.</p>
	<i>Прекращение</i>	Пункт 1 статьи 40 Лесного кодекса	<p>1) добровольный отказ от права лесопользования;</p> <p>2) истечение срока лесопользования;</p> <p>3) ликвидация юридического лица - лесопользователя;</p> <p>4) систематическое (два и более раз) нарушение установленных правил лесопользования или условий, предусмотренных договором долгосрочного лесопользования, лесорубочным билетом, лесным билетом;</p> <p>5) наступление чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, повлекших изменения в государственном лесном фонде, препятствующих осуществлению лесопользования;</p> <p>6) систематическое (два и более раз) нарушение установленных сроков внесения платы за лесопользование или невнесения платы за лесопользование в течение трех месяцев после установленного срока;</p> <p>7) изъятие земель государственного лесного фонда для государственных нужд, установления на участках государственного лесного фонда более строгого режима ограничения лесопользования.</p>

	<i>Прекращение</i>	Статья 30 Закона об охране, воспроиз- водстве и использова нии животного мира	1) добровольный отказ от пользования животным миром; 2) истечение срока пользования животным миром; 3) прекращение деятельности пользователя животным миром; 4) систематическое нарушение требований законодательства в области охраны, производства и использования животного мира, а также условий договора на ведение охотничьего или рыбного хозяйства; 5) изъятие земельных участков, на которых произведено закрепление охотничьих угодий или рыбохозяйственных водоемов (участков), для государственных нужд в порядке, установленном законодательством; 6) лишение разрешений на специальное пользование животным миром; 7) возникновения иных оснований, предусмотренных законодательными актами Республики Казахстан.
--	--------------------	---	---

Приложение 6. Экологические опасные виды хозяйственной и иной деятельности

Постановление Правительства Республики Казахстан
от 27 июня 2007 года № 543
“Об утверждении перечня экологически опасных видов хозяйственной и
иной деятельности”

В соответствии со статьей 16 Экологического кодекса Республики Казахстан от 9 января 2007 года Правительство Республики Казахстан **ПОСТАНОВЛЯЕТ**:

1. Утвердить прилагаемый перечень экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности.

2. Признать утратившими силу:

1) постановление Правительства Республики Казахстан от 8 января 2004 года № 19 «Об утверждении Перечня экологически опасных видов хозяйственной деятельности и Правил их обязательного государственного лицензирования» (САПП Республики Казахстан, 2004 г., № 1, ст. 10);

2) постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2005 года № 340 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 8 января 2004 года № 19» (САПП Республики Казахстан, 2005 г., № 15, ст. 185);

3) постановление Правительства Республики Казахстан от 18 мая 2006 года № 423 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства Республики Казахстан от 8 января 2004 года № 19» (САПП Республики Казахстан, 2006 г., № 18, ст. 172).

3. Настоящее постановление вводится в действие со дня первого официального опубликования.

**Премьер-Министр
Республики Казахстан**

К. Масимов

Утвержден
постановлением Правительства
Республики Казахстан
от 27 июня 2007 года № 543

Перечень экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности

Использование земель и недр

1. Техническая рекультивация земель, загрязненных токсическими, радиоактивными и другими опасными вредными веществами.
2. Разработка карьеров по добыче полезных ископаемых при площади участка свыше 25 гектаров.
3. Разработка горных выработок при площади участка свыше 25 гектаров.

Использование водных ресурсов

4. Строительство и размещение на водосборных площадях предприятий и сооружений, использующих в производственных целях потенциально опасные химические и биологические вещества и радиоактивные материалы, приводящие к загрязнению и засорению водных объектов.

5. Деятельность станций очистки сточных вод с производительностью свыше 150 тысяч эквивалентных жителей.

Осуществление нефтяных операций

6. Размещение, хранение и использование техногенных минеральных образований, оказывающих вредное воздействие на окружающую среду.

7. Осуществление нефтяных операций, в том числе:

- 1) добыча нефти и природного газа в коммерческих целях;
- 2) хранение нефти, нефтехимических или химических продуктов;
- 3) деятельность нефтеперерабатывающих заводов (исключая предприятия, производящие только смазочные материалы из сырой нефти) и сооружений для газификации;
- 4) эксплуатация трубопроводов для транспортировки газа, нефти или химикатов.

8. Первоначальная выплавка чугуна и стали.

9. Производство цветных металлов из руд, концентратов или вторичного сырья металлургическими, химическими или электролитическими процессами.

Использование атомной и тепловой энергии

10. Эксплуатация тепловых электростанций и других тепловых сооружений с тепловой мощностью 300 мегаватт или более.

11. Деятельность атомных электростанций и других ядерных реакторов, включая демонтаж или прекращение эксплуатации таких электростанций или реакторов (кроме исследовательских установок для производства и преобразования расщепляющихся и воспроизводящих материалов максимальной мощностью не выше 1 киловатт постоянной тепловой нагрузки^{*}).

12. Переработка отработанного ядерного топлива.

13. Деятельность по:

- 1) обогащению урана и производству ядерного топлива;
- 2) размещению отработанного ядерного топлива и радиоактивных отходов.

Воздействие на атмосферный воздух, климат и озоновый слой Земли

14. Осуществление производственных процессов, сопровождаемых выбросами в атмосферу вредных (загрязняющих) веществ 1-2 класса опасности согласно санитарной классификации производственных объектов.

15. Импорт, экспорт озоноразрушающих веществ и содержащей их продукции, производство работ с использованием озоноразрушающих веществ, ремонт, монтаж, обслуживание оборудования, содержащего озоноразрушающие вещества.

Обращение с опасными отходами

16. Уничтожение, утилизация и захоронение опасных отходов.

17. Владение опасными отходами на праве собственности, праве хозяйственного ведения или на праве оперативного управления или обращение с ними.

18. Трансграничная перевозка опасных отходов в связи с выполнением обязательств Республики Казахстан.

Другие экологически опасные виды хозяйственной и иной деятельности

19. Деятельность, связанная с производством, реализацией, применением и обезвреживанием химических и биологических веществ, оказывающих вредное воздействие на окружающую среду.

20. Аэрокосмическая деятельность, в том числе эксплуатация и вывод из эксплуатации космических аппаратов и объектов космической деятельности.

21. Деятельность военных и оборонных объектов.

22. Производство генетически модифицированных организмов.

23. Деятельность, связанная с микробиологическим производством, включая обращение и обезвреживание микроорганизмов.

Примечание: * Атомные электростанции и другие ядерные реакторы перестают быть такой установкой, когда все ядерное топливо и другие радиоактивно загрязненные элементы удалены навсегда с площадки установки.

Приложение 7. Практические задачи для самостоятельной работы либо проведения семинаров¹⁴⁶

Задача 1

Общественное объединение обратилось в суд с заявлением о признании нарушающим права и законные интересы физического лица «А» отказ начальника Управления статистики о предоставлении запрашиваемой информации по выбросам предприятия, загрязняющего атмосферу, понуждении предоставить информацию по выбросам предприятия, загрязняющего атмосферу. Требования мотивированы тем, что им отказано в предоставлении информации, поскольку она является конфиденциальной.

Вопросы:

1. Какие обстоятельства, имеющие значения для дел, суд должен устанавливать?
2. Какая информация в соответствии с Орхусской Конвенцией является конфиденциальной?
3. Можно ли признать запрашиваемую информацию первичной статистической информацией с учетом положений Закона «О государственной статистике».
4. Как оформляются полномочия представителя общественного объединения, является ли оно заинтересованной общественностью.
5. Какое решение должен принять суд?

Задача 2

Общественное объединение обратилось в суд с заявлением к начальнику Управления статистики о бездействии должностного лица, создающего препятствия к осуществлению прав и охраняемых интересов юридического лица. Требования мотивированы тем, что отказано в предоставлении ежегодных данных государственной статистической отчетности о выбросах загрязняющих веществ в атмосферу, об использовании воды, об образовании, использовании и размещении отходов ввиду конфиденциальности информации, которая подлежит распространению только с согласия акционерного общества, или по обращению органов МВД по возбужденным уголовным делам.

Судом установлено, что в органах государственной статистики из перечисленных в запросе форм статистической отчетности разрабатывается только отчет об охране атмосферного воздуха по форме 2-ТП (воздух). Управление статистики имеет возможность предоставить сводную информацию об охране атмосферного воздуха и об образовании и удалении токсичных отходов по городам и районам области, видам экономической деятельности и видам загрязняющих веществ. Данная форма отчетности утверждена приказом Агентства Республики Казахстан по статистике от 23 июля 2006 года за № 12-г, при этом в ней четко отражено, что получателем гарантируется конфиденциальность информации.

Формы отчетности об использовании воды, об образовании, использовании и размещении отходов управлением статистики не разрабатываются.

Вопросы:

1. Можно ли признать запрашиваемую информацию первичной статистической информацией с учетом положений Закона «О государственной статистике».
2. Какие сроки установлены законом для обращения в суд и рассмотрения заявлений такой категорий.
3. Какое решение должен принять суд?

Задача 3

Общественное объединение обратилось в суд с иском к государственным органам о бездействии юридических лиц, приведших к отрицательному воздействию на природную

---

¹⁴⁶ Подготовлены для Международной конференции судей, посвященной 10-летию Орхусской Конвенции (г. Астана, 16-17 июня 2008 года).

окружающую среду. Требования мотивированы тем, что, согласно фотографиям, сделанным туристами в июле 2006 года, выявлена несанкционированная свалка строительного и бытового мусора на территории парка.

Судом установлено, что по обращениям общественного объединения направлялись письма в ТОО образовавшегося свалку, которая не устранила нарушение.

Вопросы:

1. Необходимо ли было предварительное обращение общественного объединения в государственные органы в соответствии с Орхусской Конвенцией до обращения в суд?
2. Необходимо ли было предварительное обращение в общественное объединение заинтересованных лиц об устранении свалки, или для общественного объединения достаточно публичной информации с фото о загрязнении окружающей среды.
3. Кто может являться заинтересованным лицом для предъявления такого иска в суд?
4. Каким должно быть решение суда?

Задача 4

Общественное объединение обратилось в суд с иском к акимату о бездействии юридического лица, об обязанности предоставления информации, в каком месте планируется строительство горнолыжной базы, начата ли разработка проекта, где можно получить информацию о проекте, поскольку ответа на запрос не получено.

Требования мотивированы тем, что нарушены положения Экологического кодекса, Орхусской Конвенции, Закона «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц».

Вопросы:

1. Каков порядок и сроки предоставления информации и рассмотрения обращений государственными органами.

Задача 5

Общественное объединение обратилось в суд с заявлением к директору государственного предприятия о признании отказа в предоставлении государственного акта на право частной собственности на земельный участок, а также информации о его регистрации бездействием, об обязанности предоставить государственный акт на право частной собственности на земельный участок, информацию о его регистрации.

Требования мотивированы тем, что, согласно обращению жительницы Г., установлено, что на участок берега реки свозится грунт и строительный мусор, засорена водоохранная полоса реки, идет подготовка площадки для строительных работ в нарушение требований Земельного кодекса.

До вынесения решения судом, запрашиваемая информация истцу предоставлена.

Вопросы:

1. Какие сроки установлены законом для рассмотрения обращений граждан и юридических лиц государственными органами?
2. Суд должен был отказать в иске, оставить заявление без рассмотрения, прекратить производство по делу? В каких случаях возможен возврат заявлений?

Задача 6

Общественное объединение обратилось в суд в интересах Г. с иском к ТОО о бездействии должностного лица, создающего препятствие к осуществлению прав и охраняемых интересов граждан. Требования мотивированы тем, что в близости от жилого дома, в котором проживает семья Г., находится предприятие по приему, хранению, отпуску угля, производству товарного бетона и керамзитобетона, приусадебный участок подвергается постоянному запылению цементом, цемент попадает в почву, что ведет к уничтожению садовых и огородных культур. Просьба о предоставлении отчетных данных по

производственному экологическому контролю, данных мониторинга эмиссий в окружающую среду и мониторинга воздействия. Бездействие должностного лица является сокрытием информации от общественности, что ущемляет права граждан на защиту своего права на благоприятную среду обитания.

Вопросы:

1. Как оформляется запрос на предоставление информации?
2. Каковы возможные основания для отказа в предоставлении экологической информации и сроки рассмотрения запроса.
3. Какое решение должен принять суд?

Задача 7

Общественное объединение в интересах Б. обратилось в суд с иском к ЗАО о прекращении деятельности трансформаторной подстанции. Требования мотивированы тем, что трансформаторная станция расположена менее четырех метров от жилого дома Б., что создает угрозу ее жизни и здоровью, а также членов семьи.

Судом установлено, что ТП построена и введена в эксплуатацию в 1994 году. В соответствии со СНиП 2.07.01-89 и СНиП 3.01.-2002 разрыв от отдельно стоящей ТП до окон жилых домов должен составлять не менее 10 метров. На момент введения ТП в эксплуатацию домостроение Б. находилось от ТП на расстоянии 10 метров, что соответствовало установленным данным СНиП. В 2004 году Б. возведена пристройка к плановому домостроению, за счет которой расстояние до ТП сократилось до 4 метров.

Вопросы:

1. Могут ли действия Б. по строительству пристройки являться основанием для признания возможным нахождения данной пристройки на расстоянии менее установленной нормы.
2. Какое решение должен принять суд?

Отмечая, что значительное количество исков предъявляются самими государственными органами в интересах окружающей среды, а истцами по ним могут быть общественные объединения и граждане, предлагаются следующие задачи на рассмотрение пользователя:

Задача 8

ГУ Областное территориальное управление охраны окружающей среды (далее – ГУ ОГУООС) обратилось с иском к ТОО о приостановлении деятельности. Требования мотивированы тем, что в работе ТОО в ходе проведенной проверки выявлены нарушения природоохранного законодательства. Установлено, что ТОО вело разработку 9 карьеров по добыче общераспространенных полезных ископаемых в двух районах области, не имея положительного заключения экологической экспертизы, разрешения на природопользование и заключения контракта на недропользование.

Вопросы:

1. Какое решение должен принять суд?
2. В деятельности ТОО выявлены нарушения природоохранного законодательства, в частности какого?
3. Подлежало ли ТОО из-за отсутствия разрешения на специальное природопользование, за невыполнение требований законодательства об обязательном проведении государственной экологической экспертизы, за нарушение права государственной собственности на недра к административному взысканию?
4. Какой уполномоченный государственный орган вправе вынести постановление о привлечении ТОО к административной ответственности?

Задача 9

ГУ ОТУООС обратилось в суд с иском к ТОО о приостановлении деятельности производственной базы в связи с допущенными нарушениями экологических требований и законодательства в области охраны окружающей среды. Требования мотивированы тем, что ТОО не выполнило предписание ГУ ОТУООС о вывозе и захоронении находящихся на территории склада ТОО ядохимикатов, запрещенных к использованию в Казахстане, речь идет о 9-ти железных бочках с хлорпикрином, об 1-ой бочке с бромистым этилом и 49 мешках с симaziном-порошком.

Вопросы:

1. Руководитель субъекта предпринимательства в течение какого срока должен предоставить уполномоченному органу в области охраны окружающей среды информацию о выполнении предписания об устранении нарушений законодательства Республики Казахстан?
2. Допускается ли запрещение или приостановление деятельности субъекта малого предпринимательства без судебного решения?
3. Решения должностных лиц уполномоченного органа в области охраны окружающей среды могут ли быть обжалованы, в каком порядке?
4. Какое решение должен принять суд?

Задача 10

ГУ ОТУООС обратилось в суд с иском к ТОО о приостановлении деятельности, связанной с погрузкой, разгрузкой и транспортировкой металлургического шлака. Требования мотивированы тем, что ТОО не были выполнены предписания ГУ ОТУООС о производстве, инвентаризации выбросов загрязняющих веществ в атмосферу, не разработаны нормативы предельно-допустимых выбросов, отсутствует учет выбросов вредных веществ в атмосферный воздух и их источников. Из заключения государственной экологической экспертизы (далее – ГЭЭ), материалы «Инвентаризации источников выбросов и проект предельно-допустимых выбросов для ТОО» не были согласованы, то есть отсутствие положительного заключения ГЭЭ свидетельствует о том, что инвентаризация выбросов загрязняющих веществ в атмосферу предприятием не произведена и нормативы предельно-допустимых выбросов им не разработаны. Давая оценку данному заключению ГЭЭ, суд первой инстанции указал, что, согласно его содержанию, при осуществлении ТОО погрузки, разгрузки и транспортировки металлургического шлака превышения предельно-допустимых концентраций по всем загрязняющим веществам и группам отсутствует. Также в своем решении суд указал, что, исходя из письма госоргана, следует, что содержание цветных металлов в шлаках незначительно, и наличие в них вредных элементов как мышьяк, сурьма, кадмий не представляет экологической опасности. Данные обстоятельства послужили основанием для вывода суда об отсутствии у ТОО нарушений относительно выбросов в окружающую среду вредных веществ.

Отменяя решение суда первой инстанции и вынося по делу новое решение об удовлетворении иска ГУ ОТУООС, коллегия по гражданским делам областного суда признала выводы суда первой инстанции неверными. Коллегия указала, что доводы заявителя подтверждаются другими доказательствами по делу, свидетельствующими о том, что на самих площадках в процессе погрузочно-разгрузочных работ металлургического шлака происходит выброс в окружающую среду загрязняющих веществ, при этом по массе и видовому составу выбросов предприятие отнесено к 4-ой категории опасности. Кроме того, в силу п. 2 ст. 288 Экологического кодекса, размещение и удаление отходов производства и потребления производится в местах, определяемых решениями местных исполнительных органов по согласованию с уполномоченным органом в области охраны окружающей среды и государственным органом санитарно-эпидемиологической службы и иными специально уполномоченными государственными органами.

Вопросы:

1. Какой правоустанавливающий документ ТОО должно было получить для проведения погрузочно-разгрузочных работ?
2. Каким органом выдается разрешение на природопользование?

3. Какой документ должно было представить ТОО в ГУ ОГУООС для получения разрешения на природопользование?
4. Ответы обосновать со ссылкой на нормы права.

Задача 11.

Государственное учреждение лесного хозяйства района обратилось в суд с иском к И. о возмещении ущерба, причиненного незаконной порубкой леса. После принятия дела к производству судом, истцом было подано заявление об отказе от иска и прекращении по этим основаниям производства по делу, поскольку после предъявления иска причиненный ущерб ответчиком был полностью возмещен. В соответствии с п.3 ст.247 ГПК суд прекратил производство по делу в виду отказа истца от иска.

Вопросы:

1. Какие вопросы подлежали разрешению судом при прекращении производства по делу?
2. Кто может предъявлять иски указанной категории?
3. Как разрешаются вопросы по оплаченной госпошлине?
4. Может ли суд указать в определении о возврате госпошлины или ее взыскании с виновного лица при прекращении производства по делу?

Задача 12

ГУ ОГУООС обратилось в суд с иском к ТОО с требованиями о приостановлении добычи нефти и газа, мотивируя это тем, что, согласно акту проверки, ТОО нарушены требования статей 11, 47, 198 Экологического кодекса, поскольку в районе осуществлялась эксплуатация нефтяного месторождения по технологической схеме, не получившей положительного заключения государственной экологической экспертизы.

Возражая против заявленных требований, ответчик указал, что им проводилась пробная эксплуатация залежей углеводородов на нефтяных и газонефтяных месторождениях, что предусматривает временную эксплуатацию пробуренных разведочных скважин. Лицензия на добычу нефти у него имеется.

Вопросы:

1. Какое решение должен принять суд?
2. Какая регламентация имеется по данному вопросу в Единых правилах разработки нефтяных и газовых месторождений, утвержденных постановлением Правительства № 745 от 18 июня 1996.
3. Необходима ли предварительная государственная экологическая экспертиза для осуществления пробной эксплуатации?

Задача 13

Удовлетворяя требования ИП С. о признании уведомления налогового комитета о доначислении платежей за загрязнение окружающей среды в 10-кратном размере незаконным, экономический суд указал, что индивидуальные предприниматели относятся к лицам, осуществляющим общее природопользование.

Надзорная коллегия областного суда отменила решение суда об удовлетворении иска и вынесла новое решение об отказе в иске. Областной суд признал возложение налоговым комитетом на ИП С. ответственности за загрязнение окружающей среды в 10-кратном размере правомерным.

Вопросы:

1. Отменяя решение суда первой инстанции, надзорная коллегия областного суда отнесла индивидуального предпринимателя С. к спецприродопользователям. Является ли правомерным вывод суда?
2. Каков порядок возложения ответственности за загрязнение окружающей среды?
3. В чем отличие спецприродопользователя от лица, осуществляющего общее природопользование?

Задача 14

ГУ ОГУООС обратилось с иском к ОАО о возмещении ущерба, причиненного окружающей среде. Требования мотивированы тем, что ОАО самовольно складировало сверх установленного лимита 30 тонн золошлаковых отходов, на принадлежащей ОАО территории, поскольку сверхнормативное складирование свыше 30 тонн золошлаковых отходов, является нарушением норм статей 11, 288 Экологического кодекса.

Вопросы:

1. Из требований каких нормативно-правовых актов исходил суд, проверяя обоснованность произведенного ГУ ОГУООС расчета по возмещению вреда нанесенного ОАО природной среде?
2. Возможно ли уменьшение размера предъявленного иска и в каких случаях?
3. Каков размер госпошлины при подаче иска?
4. Каковы сроки рассмотрения дел указанной категории?
5. Какое решение должен принять суд?

Задача 15

ГУ ОГУООС обратилось с иском к ТОО о возмещении ущерба, причиненного окружающей среде. Требования мотивированы тем, что при проверке деятельности ТОО установлен факт сброса ливневых сточных вод с территории верхнего и нижнего бьефов без очистки в реку, что причинило ущерб окружающей среде. Данное обстоятельство подтверждено актом проверки и предписанием ГУ ОГУООС об устранении нарушений природоохранного законодательства. В процессе судебного рассмотрения истцом не представлены доказательства, свидетельствующие о том, что ливневые сточные воды, попадая в реку, наносят вред окружающей среде, путем загрязнения поверхностных и подземных вод. Далее было установлено, что отбора проб в целях определения наличия или отсутствия самого факта загрязнения в ходе проверки не проводилось.

Вопросы:

1. Какое решение может принять суд?
2. Какие действия необходимо осуществить суду при проведении подготовки дела к судебному разбирательству?
3. Каким нормативным актом регулируются вопросы возмещения вреда окружающей среде, как определяется объем загрязнения и размер ущерба при изложенных выше обстоятельствах?

Задача 16

Согласно статье 321 Экологического кодекса, юридические и физические лица, причинившие вред окружающей среде, здоровью граждан, имуществу организаций, граждан и государства вследствие нарушения законодательства об охране окружающей среды, обязаны возместить вред в соответствии с действующим законодательством.

Определением суда первой инстанции прекращено производство по иску ГУ Государственный лесной природный резерват к С. в связи с отказом истца от иска по причине добровольного возмещения ответчиком суммы ущерба. Из материалов дела следует, что иск предъявлен на сумму 199775 тенге, истцом же возмещен ущерб в сумме 19977 тенге.

При рассмотрении аналогичных дел суды, удовлетворяя иски, территориальных органов, осуществляющих функции по охране окружающей среды, суммы ущерба взыскивали непосредственно в их пользу.

Вопросы:

1. Правильны ли действия суда?
2. В чью пользу взыскивается причиненный ущерб, каким нормативным актом данное решение регламентировано?
3. Какие правовые последствия повлечет отказ от иска?

Задача 17

С 9 января 2007 года введен в действие Экологический кодекс. Судебные инстанции применяют отдельные его нормы к правоотношениям, возникшим до его принятия ссылаясь на то, что его положения смягчают основания и пределы ответственности природопользователя.

Вопросы:

1. Правильно ли поступают суды, применяя нормы Экологического кодекса к правоотношениям, возникшим до его принятия.
2. Подлежат ли разрешению в судебном порядке с применением Закона «Об охране окружающей среды» от 15 июля 1997 года № 160 правоотношения, возникшие до принятия кодекса.
3. Какие новеллы имеются в Экологическом кодексе, что ранее не устанавливалось экологическим законодательством?
4. Как регламентированы в нормах материального и процессуального права вопросы действия закона во времени.

Приложение 8. Вопросы и ответы по экологическому, гражданскому процессуальному законодательству и законодательству об общественных объединениях

(из публикаций Борисова В.М. в СМИ)

1. Применяется ли судами Орхусская Конвенция при разрешении споров по экологическим вопросам?

Конвенция о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхус, 25 июня 1998 года), ратифицирована Казахстаном Законом от 23 октября 2000 года.

В соответствии со статьей 4 Конституции, международные договоры, ратифицированные Республикой, являются действующим правом в Республике Казахстан, имеют приоритет перед ее законами и применяются непосредственно, кроме случаев, когда из международного договора следует, что для его применения требуется издание закона. Аналогичные положения закреплены и в части 3 статьи 3 ГПК.

До судов доведено, что данная Конвенция входит в состав действующего права Республики и имеет силу прямого действия. В этой связи положения указанной Конвенции подлежат прямому применению, в том числе судами.

Верховным Судом проводится значительная работа, направленная на реализацию положений Конвенции, в частности, введена специализация судей местных судов по рассмотрению экологических споров, осуществляется разъяснение норм Конвенции судам и широкой общественности. В частности, регулярно проводятся международные конференции и семинары с изданием сборников докладов и выступлений. В местных судах и в Верховном Суде изучается судебная практика по применению судами экологического законодательства, в СМИ регулярно публикуются материалы на экологическую тему, налажен взаимный информационный обмен с Министерством охраны окружающей среды.

При содействии представителей общественных экологических организаций Верховным Судом проведен мониторинг деятельности судов Республики Казахстан по соблюдению положений Орхусской Конвенции в 2007 году. На сайте Верховного Суда <http://www.supcourt.kz> имеется страница «Международное сотрудничество», где изложены «Документы международного права» и расположена информация «Реализация Орхусской Конвенции». Также на сайте имеется страничка «Форум», в том числе по вопросам применения экологического законодательства. Кроме того, на сайте публикуются тексты судебных актов, в том числе по экологическим спорам. Вопросы реализации положений Орхусской Конвенции включены в учебные планы Института правосудия, в планы учебных центров областных судов, в планы стажировок судей в областных и Верховном судах. С участием судей Верховного Суда реализуется проект ОБСЕ по написанию учебно-практического пособия по применению судами Республики Казахстан положений Орхусской Конвенции.

2. Что означает доступ общественности к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды?

Согласитесь, что конституционное право каждого на судебную защиту (ст. 13 Конституции) не может считаться обеспеченным, если правосудие остается недоступным.

Вопросы доступа общественности к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды в Казахстане регулируются положениями ратифицированной Парламентом Казахстана Конвенции о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхусская Конвенция), а также Экологическим кодексом, Гражданским процессуальным кодексом и другими законодательными актами.

В силу статьи 9 Орхусской Конвенции каждая Сторона в рамках своего национального законодательства обеспечивает доступ общественности к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды.

Полагаю, что обеспечение для общественности доступа к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды, охватывает все процессуальные аспекты работы судов, деятельности судей, судебных исполнителей. В этой связи обеспеченность такого доступа означает соблюдение следующих основных положений:

- возможность беспрепятственного обращения каждого гражданина или представителя общественного объединения в суд с иском (заявлением) с минимальными финансовыми затратами (судебными издержками) и с гарантиями, при необходимости, оказания юридической помощи;
- разумные процессуальные сроки подготовки дела к судебному разбирательству судьей;
- разумные процессуальные сроки разрешения дела судом с обеспечением своевременного извещения сторон о времени и месте судебного заседания или совершения отдельных процессуальных действий;
- своевременное изготовление судебных решений, высылка и выдача их копий лицам, участвующим в деле, с разъяснением о праве на обжалование судебных актов;
- разумные процессуальные сроки рассмотрения апелляционной (надзорной) жалобы вышестоящими судебными инстанциями с обеспечением своевременного извещения сторон о времени и месте заседания апелляционной (надзорной) инстанции;
- своевременное изготовление судебных актов вышестоящими судебными инстанциями, высылка и выдача их копий соответствующим лицам;
- своевременное направление (выдача) судебных актов, вступивших в законную силу, для исполнения с разъяснением о праве взыскателя на обжалование в судебном порядке действий судебных исполнителей;
- разумные процессуальные сроки по возбуждению исполнительного производства судебным исполнителем, принятию им мер по обеспечению своевременного исполнения судебного акта.

3) Как могут реализовать свое право на доступ к правосудию экологические общественные объединения?

В Казахстане право общественности на доступ к правосудию гарантировано Конституцией, нормами законодательных актов и положениями ратифицированной Парламентом Казахстана Конвенции о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхусская Конвенция). Нормы Конституции, а также положения Орхусской Конвенции имеют силу прямого действия.

Согласно процессуальному законодательству, каждый вправе в порядке, установленном ГПК, обратиться в суд за защитой нарушенных или оспариваемых конституционных прав, свобод или охраняемых законом интересов. Юридические лица (в том числе экологические общественные объединения) или граждане имеют право обратиться в суд с заявлением о защите прав и охраняемых законом интересов других лиц или неопределенного круга лиц в случаях, предусмотренных законом. Отказ от права на обращение в суд недействителен, если он противоречит закону или нарушает чьи-либо права и охраняемые законом интересы (ст. 8 ГПК).

Экологические общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды вправе обращаться в суд с исками, форма и содержание которых должны соответствовать требованиям статьи 150 ГПК. Иск подается в письменной форме и подписывается истцом, а именно руководителем экологического общественного объединения или его представителем при наличии полномочия на подписание и предъявление искового заявления.

В Казахстане право экологического общественного объединения на обращение в суд с иском не ограничено продолжительностью его деятельности. Известно, что деятельность организации осуществляется с момента её государственной регистрации в качестве юридического лица. Например, в ряде европейских стран такое право экологическим некоммерческим организациям предоставляется лишь в случае, если они имеют стаж деятельности не менее трех - пяти лет.

Следует помнить, что в иске должна быть указана суть нарушения прав, свобод или законных интересов истца и его исковые требования, а также обстоятельства, на которых истец основывает свои требования, и доказательства, подтверждающие эти обстоятельства.

К иску должны быть приложены документы, как того требует статья 151 ГПК. К ним относятся: копии искового заявления по числу ответчиков и третьих лиц; документ, подтверждающий уплату государственной пошлины; доверенность или иной документ, удостоверяющий полномочия представителя; документы, подтверждающие обстоятельства, на которых истец основывает свои требования, копии этих документов для ответчиков и третьих лиц, если они у них отсутствуют; текст нормативного правового акта в случае его оспаривания; ходатайства истца об обеспечении иска, истребовании доказательств и другие, если они не изложены в исковом заявлении.

В порядке особого искового производства экологические общественные объединения обращаются в суд с заявлениями, когда необходимо оспорить решение, действие (или бездействие) государственного органа, органа местного самоуправления, организации, должностного лица, государственного служащего непосредственно в суде (ст. 278 ГПК).

Важно помнить, что предварительное обращение в вышестоящие органы и организации, должностному лицу не является обязательным условием для предъявления заявления в суд и его принятия судом к рассмотрению и разрешению по существу.

Не следует забывать, что в силу статьи 280 ГПК, юридическое лицо вправе обратиться в суд с таким заявлением в течение трех месяцев со дня, когда им стало известно о нарушении их прав, свобод и охраняемых законом интересов. Пропуск этого срока для обращения с заявлением не является основанием для суда к отказу в принятии заявления, однако причины пропуска срока выясняются в судебном заседании при рассмотрении заявления по существу, и могут являться одним из оснований к отказу в удовлетворении заявления.

4) В каких случаях общественным объединениям предоставляется право на обращение в суд в защиту прав других лиц, общественных и государственных интересов?

Организации или граждане имеют право обращаться в суд с иском в защиту прав, свобод и охраняемых законом интересов других лиц по их просьбе или неопределенного круга лиц, а равно общественных или государственных интересов, в случаях, предусмотренных законом. Лица, предъявившие иск в защиту чужих интересов, пользуются всеми процессуальными правами и несут все процессуальные обязанности истца, кроме права на заключение мирового соглашения. Отказ указанных органов и лиц от иска не лишает лицо, в интересах которого возбуждено дело, права требовать рассмотрения дела по существу. Если лицо, в интересах которого возбуждено дело, не поддерживает заявленного требования, суд оставляет иск (заявление) без рассмотрения, если не ущемляются права третьих лиц (ст. 8 и ст. 56 ГПК).

Например, в силу статьи 22 Закона «О защите прав потребителей», общество потребителей для устранения нарушения прав потребителей вправе предъявить иски в судебные органы в интересах потребителей. Согласно статье 19 Закона «Об общественных объединениях», в установленном законодательством порядке общественные объединения имеют право представлять и защищать права и законные интересы своих членов в судах и других государственных органах, иных общественных объединениях, а также осуществлять иные полномочия, не противоречащие законодательству. В силу статьи 14 Экологического кодекса общественные объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды имеют право требовать отмены в судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека и др.

5) Какие требования могут быть указаны экологическими общественными объединениями при обращении в суд с исками (заявлениями), связанными с охраной окружающей среды?

Это зависит от того, какие права предоставлены экологическим общественным объединениям законодательными актами, в том числе международными договорами, какие полномочия указаны в уставах экологических общественных объединений и какие экологические нарушения выявлены ими.

При обращении в суд не лишним будет знать, какие задачи решаются в порядке гражданского судопроизводства. Так, в силу статьи 5 ГПК, задачами гражданского судопроизводства являются защита

нарушенных или оспариваемых прав, свобод и охраняемых законом интересов граждан, государства и организаций, укрепление законности и правопорядка, предупреждение правонарушений.

Представляется, что для экологических общественных объединений при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды посредством обращения в суд с исками (заявлениями), важно опираться на конкретные нормы материального и процессуального права.

К примеру, согласно статье 4 Орхусской Конвенции, государственные органы по просьбе общественности о предоставлении экологической информации должны предоставлять её с учетом норм национального законодательства. На основании статьи 14 Экологического кодекса экологические общественные объединения вправе получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию, а статьями 163-167 названного Кодекса урегулирован порядок получения такой информации. В силу статьи 17 Закона «О государственных секретах», сведения о состоянии экологии не подлежат засекречиванию.

С учетом требований указанных норм ЭО «Зеленое спасение» обратилось к акиму г. Алматы о предоставлении экологической информации в связи с предстоящим строительством курортно-горнолыжной базы «Кокжайлау», но не получило её в установленный законом срок.

По результатам рассмотрения заявления экологического общественного объединения на бездействие акима специализированным межрайонным экономическим судом г. Алматы от 14 ноября 2007 года требования ЭО «Зеленое спасение» были удовлетворены на основании вышеуказанных законодательных норм, государственная пошлина взыскана с ответчика в пользу общественного объединения в порядке возврата судебных расходов. Данное решение не было обжаловано сторонами, не опротестовано прокурором и вступило в законную силу.

б) Какие существуют виды экологических правонарушений, а также виды наказаний и взысканий за их совершение?

К видам экологических правонарушений относятся: нарушения экологического законодательства, влекущие имущественную ответственность физического или юридического лица; административные правонарушения в области охраны окружающей среды, использования природных ресурсов, влекущие административную ответственность; экологические преступления, влекущие уголовную ответственность.

Нарушение экологического законодательства Республики влечет ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан.

Экологическим преступлением признается виновное общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное главой 11 Уголовного кодекса (далее – УК) под угрозой наказания. Названной главой УК предусмотрены составы уголовных экологических преступлений (статьи 277-294 УК). В частности, подлежат уголовной ответственности лица за: нарушение экологических требований к хозяйственной и иной деятельности; нарушение экологических требований при производстве и использовании экологически потенциально опасных химических, радиоактивных и биологических веществ; загрязнение, засорение и истощение вод, атмосферы, морской среды; нарушение правил охраны и использования недр; уничтожение или повреждение лесов; нарушение режима особо охраняемых природных территорий; непринятие мер по ликвидации последствий экологического загрязнения и другие преступления по основаниям, предусмотренным соответствующими нормами УК.

Санкции за указанные преступления предусматривают такие виды уголовного наказания как штрафы, лишение свободы, лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью. Следует отметить, что Верховным Судом принято нормативное постановление от 18 июня 2004 года за № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические преступления».

Административным правонарушением признается противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) действие либо бездействие физического лица или противоправное действие либо бездействие юридического лица, за которое Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее - КоАП), предусмотрена административная ответственность.

Так, главой 19 КоАП предусмотрена административная ответственность за правонарушения в области охраны окружающей среды и использование природных ресурсов (статьи 240-306 КоАП). В частности, названной главой КоАП ответственность предусмотрена за: нарушение требований проведения производственного экологического контроля; уклонение от проведения мер по ликвидации последствий экологического загрязнения; несообщение о производственных сверхнормативных сбросах и выбросах загрязняющих веществ, размещении отходов; превышение нормативов эмиссий в окружающую среду, установленных в экологическом разрешении, либо отсутствие экологического разрешения; нарушение правил эксплуатации, а также неиспользование оборудования для очистки выбросов в атмосферу и сброса сточных вод; нарушение законодательства по охране атмосферного воздуха; невыполнение требований природоохранного режима использования земель; нарушение экологических норм и правил при использовании недр и переработке минерального сырья; нарушение правил захоронения отходов и других материалов, а также правил консервации и демонтажа на континентальном шельфе Республики Казахстан. Административная ответственность предусматривается и за другие административные правонарушения по основаниям, предусмотренным соответствующими нормами КоАП.

В зависимости от того, кто является субъектом административного правонарушения (физическое, должностное, юридическое лицо или индивидуальный предприниматель), к нему применяется соответствующий вид административных взысканий: предупреждение, административный штраф, лишение лицензии, специального разрешения, квалификационного аттестата (свидетельства) или приостановление ее (его) действия на определенный вид деятельности либо совершение определенных действий и другие виды взысканий, предусмотренные КоАП.

Помимо этого лица, совершившие экологические правонарушения, обязаны возместить причиненный ими ущерб. Возмещению подлежит ущерб, причиненный окружающей среде, здоровью граждан, имуществу физических и юридических лиц, государству вследствие: уничтожения и повреждения природных ресурсов; самовольного и нерационального использования природных ресурсов; самовольного загрязнения окружающей среды, в том числе аварийных, несогласованных залповых выбросов и сбросов, размещения отходов производства и потребления; сверхнормативного загрязнения окружающей среды.

Возмещение вреда (ущерба) производится добровольно или по решению суда в соответствии с законодательными актами.

Возмещение вреда не освобождает лицо, причинившее вред окружающей среде, от административной и уголовной ответственности (ст. 322 Экологического кодекса).

В соответствии с главой 46 Экологического кодекса экологические споры между субъектами экологических правоотношений могут быть решены путем переговоров, в том числе с привлечением экспертов, либо в соответствии с ранее согласованной сторонами процедурой разрешения споров, а также судами в порядке, установленном законодательными актами.

7) Каковы сроки рассмотрения в судах первой инстанции заявлений граждан, экологических общественных объединений, на действия должностных лиц и каков порядок рассмотрения заявления?

Граждане и экологические общественные объединения в порядке главы 27 ГПК вправе оспорить решение, действие (или бездействие) государственного органа, органа местного самоуправления, общественного объединения, организации, должностного лица, государственного служащего непосредственно в суде. Они вправе обратиться в суд с заявлением в течение трех месяцев со дня, когда им стало известно о нарушении их прав, свобод и охраняемых законом интересов (ст. 280 ГПК). Такое заявление рассматривается судом в месячный срок с участием гражданина, представителя юридического лица, руководителя государственного органа, органа местного самоуправления, общественного объединения, организации, должностного лица или государственного служащего, решения и действия которых оспариваются (ст. 281 ГПК). Суд, признав заявление обоснованным, выносит решение об обязанности соответствующего лица устранить в полном объеме допущенное нарушение прав, свобод и охраняемых законом интересов гражданина и юридического лица. Решение суда направляется для устранения допущенных нарушений закона руководителю государственного органа, организации, лицу,

решения и действия которых были оспорены, либо вышестоящему в порядке подчиненности органу, организации или должностному лицу в течение трех дней после вступления решения суда в законную силу. Об исполнении решения должно быть сообщено суду, гражданину или юридическому лицу не позднее чем в месячный срок со дня получения решения суда. За неисполнение решения суда виновные должностные лица несут ответственность, предусмотренную законом (ст. 282 ГПК).

8) Каковы сроки рассмотрения в судах первой инстанции исков граждан и экологических общественных объединений, вытекающих из экологических правоотношений?

Экологическим кодексом (статьями 13 и 14) гражданам и общественным объединениям в области охраны окружающей среды предоставлено право предъявлять в суд иски, к примеру, о возмещении вреда, причиненного имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства. Форма и содержание иска регулируется статьей 150 ГПК. Судья в пятидневный срок со дня поступления искового заявления решает вопрос о его принятии к производству суда, после чего выносит определение о возбуждении гражданского дела (ст. 152 ГПК). Затем судья производит подготовку дела к судебному разбирательству в семидневный срок, но не более одного месяца с целью обеспечения своевременного и правильного его разрешения (ст.ст. 166-167 ГПК). Признав дело подготовленным, судья выносит определение о назначении его к разбирательству в судебном заседании, извещает стороны и других участников процесса о месте и времени рассмотрения дела (ст. 173 ГПК). Гражданские дела рассматриваются и разрешаются в срок до двух месяцев со дня окончания подготовки дела к судебному разбирательству (ст. 174 ГПК).

9) Каков порядок обжалования экологическим общественным объединением решений суда первой инстанции и каковы сроки рассмотрения апелляционной жалобы в суде вышестоящей инстанции?

Если стороны и другие лица, участвующие в деле не согласны с решением суда первой инстанции, не вступившим в законную силу, они вправе обжаловать его в апелляционном порядке. На решение суда также может быть принесен протест прокурора. Апелляционную жалобу вправе подать и лица, не привлеченные к участию в деле, но в отношении прав и обязанностей которых суд принял решение (ст. 332 ГПК). Апелляционные жалобы и протесты подаются (приносятся) через суд, вынесший решение (ст. 334 ГПК) и рассматриваются: коллегией по гражданским делам областного и приравненного к нему суда - на решения, вынесенные районными и приравненными к ним судами; коллегией по гражданским делам Верховного Суда - на решения, вынесенные областными и приравненными к ним судами по первой инстанции (ст. 333 ГПК).

Дело в апелляционной инстанции подлежит рассмотрению не позднее месячного срока со дня его поступления из суда первой инстанции (ст. 349 ГПК). Неявка лиц, надлежащим образом извещенных о времени и месте рассмотрения дела, не является препятствием к разбирательству дела. Однако суд вправе и в этих случаях, признав причины неявки уважительными, отложить разбирательство дела (ст. 352 ГПК). Постановления суда апелляционной инстанции вступают в законную силу со дня их принятия (ст. 368 ГПК).

10) В Орхусской Конвенции, ратифицированной Казахстаном, изложено положение о льготах для общественности при предъявлении экологических исков. Как эти вопросы регулируются законодательством Казахстана?

Подпункт 5 статьи 9 Орхусской Конвенции предусматривает, что каждая Сторона Международного договора рассматривает вопрос о создании соответствующих механизмов оказания помощи для устранения или уменьшения финансовых или иных препятствий для доступа общественности к правосудию.

Следует признать, что таких механизмов для устранения или уменьшения финансовых препятствий для доступа общественности к правосудию в рамках реализации положений Конвенции Правительством пока не создано.

Ранее, а именно до внесения изменений и дополнений Законом от 13 декабря 2004 года в Гражданский процессуальный и Налоговый кодексы, частью 2 статьи 104 ГПК предусматривалось, что

суд, исходя из имущественного положения сторон, вправе освободить одну или обе стороны от уплаты государственной пошлины, взыскиваемой в доход государства. Этой нормы в ГПК и Налоговом кодексе в настоящее время нет, но такие положения успешно действуют во многих странах дальнего и ближнего зарубежья.

Согласно пункту 4 нормативного постановления Верховного Суда от 20 марта 2003 года за № 2 «О применении судами некоторых норм гражданского процессуального законодательства», освобождение истца от уплаты государственной пошлины при подаче заявления в суд допускается по основаниям, предусмотренным Налоговым кодексом. При этом размер государственной пошлины в судах, порядок ее уплаты и возврата определен статьями 496, 507, 508 Налогового кодекса.

Государственные учреждения, за исключением органов прокуратуры, при предъявлении исков в защиту интересов третьих лиц и обжаловании решений суда от уплаты государственной пошлины не освобождаются. Стороны по мотивам имущественного положения не могут освобождаться от уплаты предусмотренных статьей 107 ГПК судебных издержек, связанных с производством по делу.

Согласно пункту 21 нормативного постановления Верховного Суда от 23 июня 2006 года за № 5 «О судебной практике применения налогового законодательства», возможность отсрочки или рассрочки уплаты государственной пошлины законодательством не предусмотрена. Закон допускает лишь освобождение от уплаты государственной пошлины в определенных случаях. Так в соответствии со статьей 501 Налогового кодекса от уплаты государственной пошлины в судах освобождаются, к примеру, истцы: по искам о возмещении вреда, причиненного увечьем или иным повреждением здоровья, а также смертью кормильца; по искам о возмещении материального ущерба, причиненного преступлением; участники Великой Отечественной войны и лица, приравненные к ним, инвалиды I и II групп - по всем делам и документам; по искам о взыскании в доход государства средств в возмещение ущерба, причиненного государству нарушением природоохранного законодательства; общественные организации инвалидов - при подаче исков по вопросам, входящим в их компетенцию и др.

При этом, согласно пункту 18 нормативного постановления Верховного Суда от 25 декабря 2006 года за № 9 «О применении судами Республики Казахстан законодательства о судебных расходах по гражданским делам», перечисленные в статье 501 Налогового кодекса лица освобождаются от уплаты государственной пошлины как при подаче иска, так и при подаче апелляционной жалобы.

Следует помнить, что статьей 501 Налогового кодекса установлен исчерпывающий перечень оснований освобождения от уплаты государственной пошлины в судах.

Остается надеяться, что Правительством будут приняты меры по созданию соответствующих механизмов оказания помощи для устранения или уменьшения финансовых или иных препятствий для доступа общественности к правосудию в рамках реализации положений Орхусской Конвенции.

11) Каковы сроки рассмотрения надзорных жалоб экологических общественных объединений в судах надзорной инстанции и каков порядок обжалования?

Как известно, решения районных, областных и приравненных к ним судов, вынесенные по рассмотренным по первой инстанции делам, вступают в законную силу по истечении срока на их апелляционное обжалование, опротестование прокурором (15 дней), если они не были обжалованы или опротестованы (ст. 235 ГПК).

Вступившие в законную силу судебные акты могут быть пересмотрены в порядке судебного надзора по надзорной жалобе сторон и других участвовавших в деле и имеющих право на подачу апелляционной жалобы лиц, а также по протесту прокурора в надзорной коллегии областного, Верховного судов по правилам статей 384-400 ГПК. Постановления надзорной коллегии Верховного Суда могут быть пересмотрены в исключительных случаях в связи с установлением данных о том, что принятое постановление может привести к тяжким необратимым последствиям для жизни, здоровья людей либо для экономики и безопасности Республики Казахстан (ст. 384 ГПК). Отсутствие лица, подавшего жалобу (протест), надлежаще уведомленного о времени и месте рассмотрения дела, не исключает возможность продолжения судебного заседания надзорной инстанции. Участие прокурора в суде надзорной инстанции при рассмотрении дела обязательно (ст. 398 ГПК).

Надзорная инстанция после получения постановления суда о возбуждении надзорного производства по пересмотру обжалуемого судебного акта направляет сторонам копии надзорной жалобы, извещение о рассмотрении дела в надзорной инстанции с указанием даты, времени, места проведения судебного заседания.

Дело в надзорной инстанции должно быть рассмотрено в течение одного месяца со дня передачи дела в надзорную инстанцию с постановлением о возбуждении надзорного производства либо поступления протеста прокурора (ст. 395 ГПК). Постановления суда надзорной инстанции вступают в законную силу с момента их принятия (ст. 400 ГПК).

12) Каков порядок судебного извещения сторон о времени и месте судебного заседания или совершения отдельных процессуальных действий в судах первой, апелляционной и надзорной инстанций?

Лица, участвующие в деле, их представители, а также свидетели, эксперты, специалисты и переводчики извещаются о времени и месте судебного заседания или совершения отдельных процессуальных действий и вызываются в суд судебными повестками (ст. 129 ГПК). В необходимых случаях они могут быть извещены или вызваны заказным письмом с уведомлением о его вручении, телефонограммой или телеграммой, а также с использованием иных средств связи, обеспечивающих фиксирование извещения или вызова. Извещения и вызовы должны быть направлены по адресу, указанному стороной, или другим лицом, участвующим в деле с таким расчетом, чтобы извещаемый или вызываемый имел достаточный срок для своевременной явки в суд и подготовки к делу. Если по сообщенному суду адресу гражданин фактически не проживает, извещение или вызов могут быть направлены по месту его работы. Извещение или вызов, адресованные организации, направляются по месту ее нахождения.

Повестки доставляются по почте заказным письмом с уведомлением или лицами, которым судья это поручает. Время вручения повестки адресату отмечается на корешке повестки, подлежащим возврату в суд с указанием даты ее вручения и распиской адресата в получении повестки.

Судья может, с согласия лица, участвующего в деле, выдать ему на руки повестку для вручения другому извещаемому или вызываемому по делу лицу (ст. 131 ГПК).

Правила организации деятельности канцелярий в районных и приравненных к ним судах по вопросам извещений и вызовов соответствующих лиц в суд изложены в главе 11 ГПК и в Инструкции по делопроизводству в районном и приравненном к нему суде Республики Казахстан, утвержденной приказом Председателя Комитета по судебному администрированию при Верховном Суде. Соответствующие требования изложены в статьях 338, 341, 348, 352, 393, 395 ГПК, а также в Инструкции по делопроизводству в областных и приравненных к ним судах.

Следует помнить, что при отсутствии сообщения о перемене своего адреса во время производства по делу лицами, участвующими в деле (их представителями), повестка или иное извещение, вызов посылаются по последнему известному суду адресу и считаются доставленными, хотя бы адресат по этому адресу более не проживает или не находится (ст. 134 ГПК).

13) Как регулируются вопросы принятия мер по обеспечению иска, судебного решения и исполнения исполнительного документа?

По заявлению лиц, участвующих в деле суд может принять меры к обеспечению иска. Обеспечение иска допускается во всяком положении дела, если непринятие таких мер может затруднить или сделать невозможным исполнение решения суда (ст. 158 ГПК). Мерами по обеспечению иска могут быть: наложение ареста на имущество, принадлежащее ответчику; запрещение ответчику совершать определенные действия; приостановление действия оспариваемого акта государственного органа, организации или должностного лица и иные меры по обеспечению иска, которые отвечают целям, указанным в статье 158 ГПК. Судом может быть принято несколько мер обеспечения иска (ст. 159 ГПК). Заявление об обеспечении иска разрешается судьей в день его поступления в суд без извещения ответчика и других лиц, участвующих в деле. Рассмотрев заявление об обеспечении иска, судья выносит определение, которое приводится в исполнение немедленно (ст.ст. 160-161 ГПК) государственным судебным исполнителем.

Процессуальный закон допускает замену одного вида обеспечения иска другим. Вопрос о замене обеспечения иска разрешается судом с извещением лиц, участвующих в деле, о времени и месте рассмотрения заявления, однако их неявка не препятствует рассмотрению данного вопроса по существу. О замене одного вида обеспечения иска другим судья выносит определение (ст. 162 ГПК).

На все определения по вопросам обеспечения иска может быть подана частная жалоба и принесен протест (ст. 164 ГПК).

Следует помнить, что суд, допуская обеспечение иска, может потребовать от истца предоставления обеспечения возможных для ответчика убытков. Ответчик после вступления в законную силу решения, которым в иске отказано, вправе предъявить истцу иск о возмещении убытков, причиненных ему мерами обеспечения иска, принятыми по просьбе истца (ст. 165 ГПК).

После вынесения судебного акта, но до направления исполнительного листа на исполнение в орган исполнительного производства суд может обеспечить исполнение решения, не обращенного к немедленному исполнению (ст. 239 ГПК).

В стадии возбуждения исполнительного производства судебный исполнитель, согласно Закону «Об исполнительном производстве и статусе судебного исполнителя», принимает меры по обеспечению исполнения исполнительных документов, предусмотренные названным Законом (ст. 10). Такими мерами по обеспечению исполнения исполнительных документов являются: наложение ареста на имущество или денежные суммы должника; запрещение должнику совершить определенные действия; опечатывание имущества должника и др. (ст. 34 Закона).

14) Вправе ли суд после вынесения решения по экологическому спору вынести дополнительное решение?

Суд, постановивший решение по делу, может по заявлению лиц, участвующих в деле, или по своей инициативе вынести дополнительное решение в случаях, если: по какому-либо требованию, по которому лица, участвующие в деле, представляли доказательства и давали объяснения, не было вынесено решение; суд, разрешив вопрос о праве, не указал размера присужденной суммы, имущества, подлежащего передаче, или действий, которые обязан совершить ответчик; судом не разрешен вопрос о судебных расходах; судом не разрешен вопрос о повороте исполнения решения суда (ст. 231 ГПК).

При этом в силу пункта 32 нормативного постановления Верховного Суда от 11 июля 2003 года за № 5 «О судебном решении» дополнительное решение может быть вынесено судом только на основании фактических обстоятельств, которые были установлены при разбирательстве дела в пределах установленного законом срока исполнения решения. Суд не вправе под видом вынесения дополнительного решения изменить содержание решения либо разрешить новые вопросы, не исследовавшиеся в судебном заседании.

Дополнительное решение выносится судом после рассмотрения вопроса в судебном заседании и может быть обжаловано или опротестовано. Лица, участвующие в деле, извещаются о времени и месте судебного заседания, однако их неявка не является препятствием для рассмотрения вопроса о вынесении дополнительного решения. На определение суда об отказе в вынесении дополнительного решения могут быть поданы частная жалоба, протест (ст. 231 ГПК).

15) Что делать, если сторонам, судебному исполнителю выводы суда, изложенные в решении, представляются неясными?

В случае неясности решения суд, рассмотревший дело, вправе по заявлению лиц, участвующих в деле, а также по ходатайству судебного исполнителя разъяснить решение. Разъяснение решения допускается, если оно еще не приведено в исполнение и не истек срок, в течение которого решение может быть принудительно исполнено. Суд обязан рассмотреть заявление, ходатайство о разъяснении решения в десятидневный срок со дня принятия заявления.

Вопрос о разъяснении решения разрешается в судебном заседании. Лица, участвующие в деле, а также судебный исполнитель в случаях, когда предметом рассмотрения является его ходатайство о разъяснении, извещаются о времени и месте судебного заседания, однако их неявка не является препятствием для рассмотрения вопроса о разъяснении решения. По результатам рассмотрения

заявления (ходатайства) о разъяснении решения, суд выносит определение, в котором разъясняет решение, не изменяя его содержания. На такое определение суда могут быть поданы частная жалоба, протест (ст. 232 ГПК).

Следует помнить, что в силу пункта 33 нормативного постановления Верховного Суда от 11 июля 2003 года за № 5 «О судебном решении» при разъяснении решения суд не вправе обсуждать вопросы, которые не отражены в решении суда.

16) Глава 27 ГПК предоставляет право гражданам и юридическим лицам оспорить решения и действия (или бездействия) органов государственной власти, местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих. Какие госорганы, объединения и организации имеет в виду закон?

В силу статьи 1 Закона Республики Казахстан «Об административных процедурах» под государственными органами понимаются государственные учреждения, уполномоченные Конституцией, законами, иными нормативными правовыми актами на осуществление от имени государства функций по: изданию актов, определяющих общеобязательные правила поведения; управлению и регулированию социально-значимых общественных отношений; контролю за соблюдением установленных государством общеобязательных правил поведения. Такие юридические лица являются некоммерческими организациями, содержащимися лишь за счет государственного бюджета, и могут быть созданы исключительно в организационно-правовой форме государственного учреждения.

В силу статьи 34 ГК, юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, может быть создано только в форме государственного предприятия, хозяйственного товарищества, акционерного общества, производственного кооператива.

Также юридическим лицом может быть организация, не имеющая целью своей деятельности извлечение дохода и не распределяющая полученный чистый доход между участниками (некоммерческая организация). При этом юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией, может быть создано в форме учреждения, общественного объединения, акционерного общества, потребительского кооператива, общественного фонда, религиозного объединения и в иной форме, предусмотренной законодательными актами.

Так, на основании статьи 106 ГК общественными объединениями признаются политические партии, профессиональные союзы и другие объединения граждан, созданные на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству.

17) Предусматривается ли принудительное изъятие у собственника или землепользователя земельного участка, используемого с нарушением экологического законодательства. Кто должен выступать стороной по гражданскому делу?

В случаях если использование земельного участка осуществляется с грубым нарушением правил рационального использования земли, установленных Земельным кодексом или иными законами Республики Казахстан, в частности, если земельный участок используется не в соответствии с целевым назначением или его использование приводит к значительному ухудшению экологической обстановки, то после применения мер взыскания, предусмотренных Кодексом об административных правонарушениях, такой земельный участок подлежит принудительному изъятию у собственника или землепользователя в порядке, предусмотренном статьей 94 настоящего Земельного кодекса. При этом собственник земельного участка или землепользователь обязан возместить государству ущерб в соответствии с гражданским законодательством, за исключением случаев, возникших при чрезвычайных и непредотвратимых обстоятельствах (ст. 93 Земельного кодекса).

Согласно пункту 6 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 16 июля 2007 года за № 6 «О некоторых вопросах применения судами земельного законодательства», при оспаривании решений и действий по предоставлению или изъятию земельных участков стороной по делу является аким соответствующей территориальной единицы, поскольку именно аким представляет

интересы соответствующей административно-территориальной единицы во взаимоотношениях с гражданами, юридическими лицами и государственными органами в соответствии со статьями 26, 29, 30 и 33 Закона о местном государственном управлении.

В силу статьи 38 Закона Республики Казахстан «О местном государственном управлении в Республике Казахстан» (далее – Закон о местном государственном управлении) аким и акимат не обладают правами юридического лица. Юридическим лицом в форме государственного учреждения является аппарат акима, которым осуществляется обеспечение деятельности местного исполнительного органа, а также информационно-аналитическое, организационно-правовое и материально-техническое обеспечение деятельности акима.

При этом аппарат акима в качестве юридического лица (руководитель аппарата акима) может выступать стороной по делу только в качестве представителя акима в пределах предоставленных полномочий на ведение дела в суде, основанное на доверенности, выданной акимом.

18) Какой правовой акт следует относить к актам индивидуального применения?

В соответствии со статьей 4 Закона Республики Казахстан «Об административных процедурах» правовой акт государственных органов относится к актам индивидуального применения, если он: рассчитан на одноразовое либо иное ограниченное применение; (или) распространяется на определенное лицо либо иной определенный круг лиц в рамках законодательно регламентированной ситуации; (или) устанавливает, изменяет, прекращает или приостанавливает права и обязанности определенного лица или иного ограниченного круга лиц.

Следует отметить, что в силу названного Закона и статьи 3 Закона Республики Казахстан «О нормативных правовых актах», принимаемые государственными органами и должностными лицами правовые акты индивидуального применения не являются нормативными правовыми актами и не входят в состав законодательства Республики Казахстан.

19) Подлежит ли обжалованию определение суда об отказе в применении немедленного исполнения решения суда?

Подача частной жалобы, принесение частного протеста на определение суда о немедленном исполнении решения суда, вынесенного в соответствии со статьей 238 ГПК, приостанавливает исполнение такого определения. Вместе с тем, определение суда об отказе в применении немедленного исполнения решения суда обжалованию, опротестованию отдельно от решения суда не подлежит.

По смыслу пункта 28 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 11 июля 2003 года № 5 «О судебном решении» обжалование и опротестование таких определений возможно одновременно с обжалованием (опротестованием) соответствующего решения суда, в немедленном исполнении которого судом было отказано.

Следует помнить, что суд может по просьбе истца обратиться к немедленному исполнению решения, если вследствие особых обстоятельств замедление в исполнении решения может привести к значительному ущербу для взыскателя, или исполнение решения может оказаться невозможным. В то же время при допущении немедленного исполнения решения суд может потребовать от истца обеспечения поворота исполнения решения на случай отмены решения суда.

20) Каков порядок решения вопроса о повороте исполнения судебного решения?

Суд апелляционной или надзорной инстанции при рассмотрении дела, по которому решением суда первой инстанции не был разрешен вопрос о повороте исполнения ранее отмененного решения, разрешает этот вопрос только при наличии в деле достоверных данных об исполнении отмененного решения суда первой инстанции (ст. 240-3 ГПК).

Если же суд не разрешил вопрос о повороте исполнения по отмененному решению, заявление ответчика о повороте исполнения решения рассматривается в отдельном судебном заседании суда первой инстанции с извещением лиц, участвующих в деле, а при необходимости и органа, исполнившего отмененное решение. Названные лица извещаются о месте и времени рассмотрения такого заявления, однако их неявка в судебное заседание не является препятствием для разрешения данного вопроса. На

определение суда по вопросу о повороте исполнения решения может быть подана частная жалоба или принесен протест (ч. 2 ст. 240-2 ГПК).

21) Обязательно ли участие прокурора в гражданском процессе для дачи заключения по делу?

В соответствии с Конституцией Республики Казахстан, прокуратура представляет интересы государства в суде, детальная же регламентация компетенции, организации и порядка деятельности прокуратуры определяются законом. Главой 5 Закона Республики Казахстан «О прокуратуре» (далее - Закон о прокуратуре) регламентировано представительство интересов государства в суде. Представляя интересы государства в суде в ходе уголовного, гражданского или иного судопроизводства, в апелляционном и надзорном порядках, прокурор осуществляет свои полномочия в соответствии с Законом о прокуратуре, а также уголовно-процессуальным, гражданским процессуальным и иным законодательством республики (ст. 30).

В силу статьи 55 ГПК, прокурор вправе вступить в процесс по своей инициативе или по инициативе суда для дачи заключения по делу в целях осуществления возложенных на него обязанностей и для защиты прав, свобод и законных интересов граждан, прав и законных интересов организаций, общественных или государственных интересов.

Основания обязательного участия прокурора в судебном заседании, в частности указаны в пункте 14 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 13 декабря 2001 года за № 21 «О подготовке гражданских дел к судебному разбирательству». Так, участие прокурора обязательно при рассмотрении судами следующих дел: о признании гражданина безвестно отсутствующим или объявлении гражданина умершим (ст. 299 ГПК); об усыновлении (удочерении) ребенка (ст. 317-4 ГПК); об отклонении протеста прокурора на не соответствующий закону нормативный правовой акт (ст. 287 ГПК); о лишении лица родительских прав (п. 2 ст. 68 Закона «О браке и семье») и т.д.

В данном нормативном постановлении также указывается, что судьей может быть признано участие прокурора в судебном заседании обязательным при рассмотрении, например, дел: а) возбужденных по заявлениям прокурора в интересах других лиц, в том числе о принудительной госпитализации гражданина в психиатрический стационар; б) одной из сторон в которых являются несовершеннолетние, инвалиды, ограниченно дееспособные граждане; в) в которых стороной является государство или административно-территориальная единица; г) которые перечислены в главах 25-28 ГПК. Об обязательном участии прокурора в судебном заседании указывается в определении о подготовке дела к судебному разбирательству.

Согласно пункту 4 Инструкции «Об организации прокурорского надзора за законностью судебных актов по гражданским делам», утвержденной приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 27 июня 2006 года за № 37, прокуроры в обязательном порядке вступают в процесс и дают заключения по делам, когда это предусмотрено законом, признано необходимым судом или вышестоящим прокурором, по делам, возбуждаемым по их инициативе, по делам, затрагивающим интересы государства, права и интересы лиц, которые в силу своих физических и психических недостатков не могут осуществлять свое право на судебную защиту, несовершеннолетних (за исключением дел о взыскании алиментов), об оспаривании решений и действий (бездействия) органов государственного управления и должностных лиц, о выселении гражданина из жилища без предоставления другого жилого помещения, о восстановлении на работе, о возмещении вреда, причиненного жизни или здоровью гражданина. При этом к категории дел, затрагивающих интересы государства относятся все дела, сторонами в которых являются государственные органы, государственные учреждения и предприятия, за исключением гражданских дел по спорам о взыскании с потребителей сумм задолженности за оказанные услуги государственными предприятиями.

Следует помнить, что прокурор, не являющийся стороной по делу и вступивший в процесс в порядке, предусмотренном частью второй статьи 55 ГПК, дает заключение по существу дела в целом после судебных прений (ст. 213 ГПК).

22) Каким по содержанию должно быть заключение прокурора в гражданском процессе и в какой форме оно дается?

Согласно пункту 5 Инструкции «Об организации прокурорского надзора за законностью судебных актов по гражданским делам», утвержденной приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 27 июня 2006 года за № 37, на всех стадиях гражданского судопроизводства прокуроры, вступившие в процесс, определяют свою позицию в строгом соответствии с требованиями закона, материалами дел, последовательно отстаивают ее, руководствуются принципами законности, равенства юридических лиц и граждан перед законом и судом, состязательности и равноправия сторон. При даче заключения по делу подробно аргументируют позицию со ссылкой на нормативные правовые акты и исследованные в суде материалы дела.

Между тем, ни в ГПК, ни в правовых актах органов прокуратуры не регламентировано содержание заключения прокурора в судебном процессе. В учебниках по гражданскому процессуальному праву изложено, что заключение прокурора состоит из трех частей.

Первая часть включает в себя: 1) показ общественной значимости рассматриваемого дела, недопустимости правонарушения, необходимости соблюдения законности; 2) правовую квалификацию спорного материального правоотношения (определение норм права, регулирующих рассматриваемое судом спорное правоотношение); толкование подлежащих применению правовых норм; 3) выяснение круга фактов, имеющих юридическое значение для дела, а также их правовые последствия; 4) разбор доводов истца, ответчика и других участвующих в деле лиц.

Вторая часть должна содержать:

- 1) анализ и оценку доказательств с выводами о каждом юридическом факте (об их наличии или отсутствии, о характере и времени совершения данных фактов);
- 2) отношение к оценке доказательств и к выводам о фактах, правах и обязанностях, сделанных сторонами и другими участвующими в деле лицами.

Третья часть должна содержать ответы на вопросы:

- 1) подлежит ли иск удовлетворению (полному, частичному) или отклонению;
- 2) необходимо ли немедленное исполнение судебного решения; есть основания для отсрочки или рассрочки исполнения решения либо для обеспечения исполнения решения;
- 3) есть ли необходимость в вынесении судом частного определения и др.

Подчеркивается, что заключение прокурора должно быть основано на тщательном анализе и исследовании всех обстоятельств, имеющих значение для дела, а также подлежащих применению норм материального и процессуального права.

Принимая во внимание, что по правилам гражданского судопроизводства разбирательство дела происходит устно (ст. 177 ГПК), то и заключение прокурора по существу дела дается в устной форме. Между тем законодательством не запрещается прокурору предоставить суду в письменной форме озвученное им устное заключение с целью приобщения его к материалам дела. Такая практика лишь дисциплинировала бы прокуроров, что сказалось бы на повышении качества содержания их заключений по существу дела.

23) Может ли общественность создать организацию по защите окружающей среды?

Конституция провозглашает право граждан Республики на свободу объединений (п. 1 ст. 23), и устанавливает основополагающие принципы взаимоотношений между государством и общественными объединениями, а также определяет случаи, когда запрещается создание и деятельность общественных объединений (ст. 5). В соответствии со статьей 31 Конституции Государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека.

Это означает, что граждане вправе создавать общественные экологические объединения в порядке, установленном законодательством. Вопросы создания, деятельности и ликвидации общественных объединений регулируются Гражданским кодексом, Законом об общественных объединениях, Законом о некоммерческих организациях и другими законодательными актами и международными договорами.

Так, право каждого человека на свободу ассоциации с другими закреплено в нормах Международного пакта о гражданских и политических правах, принятого резолюцией ООН от 16 декабря 1966 года и ратифицированного Казахстаном от 28 ноября 2005 года. Вопросы доступа общественности к экологической информации, участие общественности в процессе принятия экологически значимых решений и доступ к судопроизводству по вопросам защиты окружающей среды также регулируются положениями Орхусской Конвенции, принятой 25 июня 1998 года и ратифицированной Казахстаном 25 октября 2000 года.

Не случайно, в преамбуле Закона об общественных объединениях подчеркивается, что право на свободу объединений представляет собой одно из важнейших конституционных прав человека и гражданина, и реализация этого права отвечает интересам общества и находится под защитой государства.

24) Какие особенности следует знать при создании общественного объединения?

Общественными объединениями признаются объединения граждан, созданные на добровольной основе для достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству (ст. 2 Закона об общественных объединениях).

Общественное объединение создается по инициативе группы граждан Республики Казахстан не менее десяти человек, созывающих учредительное собрание, на котором принимается устав и формируются руководящие органы.

Следует помнить, что правоспособность общественного объединения как юридического лица возникает с момента его регистрации в порядке, установленном Законом о государственной регистрации юридических лиц и учетной регистрации филиалов и представительств. Не допускается создание и деятельность общественных объединений, посягающих на здоровье и нравственные устои граждан, а также деятельность незарегистрированных общественных объединений (ст. 5 и 10 Закона об общественных объединениях).

В силу статьи 5 Конституции, запрещаются создание и деятельность общественных объединений, цели или действия которых направлены на насильственное изменение конституционного строя, нарушение целостности Республики, подрыв безопасности государства, разжигание социальной, расовой, национальной, религиозной, сословной и родовой розни, а также создание непредусмотренных законодательством военизированных формирований.

Общественные объединения равны перед законом. Не допускается незаконное вмешательство государства в дела общественных объединений и общественных объединений в дела государства, возложение на общественные объединения функций государственных органов.

25) Какие положения должен предусматривать устав общественного объединения?

Устав общественного объединения принимается его высшим органом и должен предусматривать: наименование, предмет и цели деятельности; членство (участие), условие и порядок приобретения и утраты членства, права и обязанности членов (участников); организационную структуру, правовое положение структурных подразделений и территорию, в пределах которой осуществляют свою деятельность; порядок формирования, компетенцию и сроки полномочий руководящих органов, местонахождение постоянно действующего руководящего органа; источники формирования денежных средств и иного имущества, права общественного объединения и его структурных подразделений по управлению имуществом; порядок внесения изменений и дополнений в устав; порядок реорганизации и ликвидации, судьбу имущества в случае ликвидации, а также иные положения, относящиеся к деятельности общественного объединения, не противоречащие законодательству (ст. 12 Закона об общественных объединениях).

26) Как можно подтвердить статус республиканского экологического общественного объединения?

Общественные объединения могут создаваться и действовать как республиканские, региональные и местные.

К местным общественным объединениям относятся объединения, действующие в пределах одной области Республики Казахстан.

К региональным общественным объединениям относятся объединения, имеющие свои структурные подразделения (филиалы и представительства) на территории менее половины областей Республики Казахстан.

К республиканским общественным объединениям относятся объединения, имеющие свои структурные подразделения (филиалы и представительства) на территории более половины областей Республики Казахстан.

До истечения года со дня регистрации республиканские и региональные общественные объединения для подтверждения статуса обязаны предоставить в орган, зарегистрировавший это объединение, копии документов, подтверждающих прохождение учетной регистрации структурными подразделениями в территориальных органах юстиции (ст. 7 Закона об общественных объединениях).

27) *Какие права имеют общественные объединения?*

Общественные объединения приобретают права и принимают на себя обязанности через свои руководящие органы, действующие в пределах полномочий, предоставленных уставом и законодательством Республики Казахстан. Для осуществления уставных целей общественные объединения в установленном законодательством порядке имеют право: распространять информацию о своей деятельности; представлять и защищать права и законные интересы своих членов в судах и других государственных органах, иных общественных объединениях; учреждать средства массовой информации в соответствии с требованиями Закона о средствах массовой информации; проводить собрания, митинги, демонстрации, шествия и пикетирование в соответствии с требованиями Закона о порядке организации и проведения мирных собраний, митингов, шествий, пикетов и демонстраций в Республике Казахстан; осуществлять издательскую деятельность; вступать в международные некоммерческие неправительственные объединения; осуществлять иные полномочия, не противоречащие законодательству Республики Казахстан (ст. 19).

Следует помнить, что права общественных объединений могут быть закреплены и в иных законодательных актах. К примеру, статьей 14 Экологического кодекса предусмотрены права общественных объединений в области охраны окружающей среды.

28) *Какие права имеют граждане в области охраны окружающей среды?*

В новом Экологическом кодексе несколько расширены права граждан по сравнению с прежним Законом «Об охране окружающей среды».

В Экологическом кодексе указано, что физические лица в области охраны окружающей среды имеют право: на благоприятную для их жизни и здоровья окружающую среду; осуществлять меры по охране и оздоровлению окружающей среды; создавать общественные объединения и фонды охраны окружающей среды; участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды, в порядке, установленном законодательством; принимать участие в собраниях, митингах, пикетах, шествиях и демонстрациях, референдумах в области охраны окружающей среды в соответствии с законодательством; обращаться в государственные органы с письмами, жалобами, заявлениями и предложениями по вопросам охраны окружающей среды и требовать их рассмотрения; получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию; принимать участие в обсуждении проектов нормативных правовых актов по вопросам охраны окружающей среды на этапе их подготовки и представлять свои замечания разработчикам; участвовать в процессе подготовки планов и программ, связанных с окружающей средой; вносить предложения о проведении общественной экологической экспертизы и принимать в ней участие; требовать отмены в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, а также об ограничении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающих отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека; предъявлять в суд иски о возмещении вреда,

причиненного их здоровью и имуществу вследствие нарушения экологического законодательства Республики Казахстан.

Следует помнить, что, наряду с предоставленными правами, на граждан Кодексом возложены следующие обязанности: сохранять окружающую среду, бережно относиться к природным ресурсам; содействовать реализации мер, направленных на рациональное использование природных ресурсов, охрану окружающей среды и обеспечение экологической безопасности; предотвращать угрозы экологической безопасности, которые могут возникать по их вине; осуществлять свою деятельность в соответствии с экологическим законодательством.

Кроме того, граждане имеют иные права и несут обязанности, установленные законами.

29) Какие обязанности возложены законом на общественные объединения?

В силу статьи 19 Закона об общественных объединениях на эти некоммерческие организации возложены обязанности: соблюдать законодательство Республики Казахстан, а также нормы, предусмотренные уставом; обеспечить своим членам возможность ознакомиться с документами и решениями, затрагивающими их права и интересы; информировать своих членов о поступлении и расходовании денежных средств; информировать регистрирующий орган об изменениях местонахождения постоянно действующего руководящего органа и данных о руководителях в объеме сведений, включаемых в единый государственный регистр.

При этом статьей 14 Экологического кодекса предусмотрены обязанности общественных объединений в области охраны окружающей среды.

30) Какие последствия влекут отсутствие регистрации общественного объединения и финансирование не зарегистрированного общественного объединения?

Законом запрещается деятельность не зарегистрированных общественных объединений (ст. 5 Закона об общественных объединениях).

Руководство деятельностью, участие в деятельности, а также финансирование не зарегистрированных в установленном законодательством Республики Казахстан порядке общественных объединений, а равно деятельность которых приостановлена или запрещена, является административным правонарушением и влечет административную ответственность, предусмотренную статьей 374-1 Кодекса об административных правонарушениях.

31) Что делать, если регистрирующими органами юстиции отказано в государственной регистрации общественного объединения или в учетной регистрации его филиала?

Прежде всего, следует выяснить причину отказа в государственной регистрации общественного объединения или в учетной регистрации его филиала.

К примеру, на основании статьи 11 Закона о государственной регистрации юридических лиц и учетной регистрации филиалов и представительств, регистрирующий орган юстиции отказывает в государственной регистрации юридического лица ввиду нарушения порядка создания и реорганизации юридического лица, установленного законодательными актами, несоответствие учредительных документов законодательным актам и др.

В случае отказа в государственной регистрации или перерегистрации юридического лица, учетной регистрации или перерегистрации филиала (представительства) регистрирующий орган юстиции, в предусмотренные законом сроки (ст. 9), в письменном виде выдает мотивированный отказ, содержащий ссылку на несоответствие представленных документов требованиям законодательного акта Республики Казахстан.

Отказ в государственной регистрации и учетной регистрации, а также уклонение от такой регистрации, равно как и иные споры между учредителями юридического лица и государственным органом, осуществляющим регистрацию, могут быть обжалованы в суде (ст. 11).

Также Закон об общественных объединениях предусматривает судебный порядок обжалования отказа в регистрации общественного объединения, его структурного подразделения филиала, представительства (ст. 16).

32) Каков порядок создания ассоциации общественных объединений?

Общественные объединения, созданные и зарегистрированные в установленном порядке, независимо от вида, вправе создавать союзы (ассоциации) общественных объединений на основе учредительных договоров и уставов, принятых союзами (ассоциациями), образуя новое юридическое лицо, а также быть участником международных союзов (ассоциаций).

Порядок деятельности и государственной регистрации союзов (ассоциаций) общественных объединений, в том числе и международных, определяется в соответствии с законодательными актами Республики Казахстан (ст. 8 Закона об общественных объединениях).

Так, в силу статьи 110 ГК, юридические лица в организационно-правовой форме общественных объединений и иных некоммерческих организаций, могут добровольно объединяться в ассоциации (союзы) этих организаций. При этом ассоциация (союз) является некоммерческой организацией, а члены ассоциации (союза) сохраняют свою самостоятельность, то есть права юридического лица. Ассоциация (союз) не отвечает по обязательствам своих членов. Члены ассоциации (союза) несут субсидиарную ответственность по ее обязательствам в размере и в порядке, предусмотренном учредительными документами ассоциации (союза).

На основании статьи 18 Закона о некоммерческих организациях члены ассоциации (союза) вправе по своему усмотрению выйти из ассоциации (союза) по окончании финансового года, если учредительными документами не предусмотрено иное. В этом случае, как сказано выше, член ассоциации (союза) несет субсидиарную ответственность по ее обязательствам, возникшим до его выхода из ассоциации, пропорционально своему взносу в течение двух лет с момента выхода.

Член ассоциации (союза) может быть исключен из нее по решению членов ассоциации (союза) в случаях и в порядке, установленных в учредительных документах ассоциации (союза). В отношении ответственности исключенного члена ассоциации (союза) применяются правила, относящиеся к выходу из ассоциации (союза).

С согласия членов ассоциации (союза) в нее может войти новый член ассоциации. Вступление в ассоциацию (союз) нового члена может быть обусловлено его субсидиарной ответственностью по обязательствам ассоциации (союза), возникшим до его вступления.

Следует помнить, что наименование ассоциации (союза) должно содержать указание на основной предмет деятельности членов этой ассоциации (союза) с включением слов «ассоциация» или «союз».

33) Кто может быть членом экологического общественного объединения, нужно ли о членстве указывать в официальных документах?

Условия и порядок приобретения и утраты членства определяются уставом общественного объединения. При этом содержание устава должно соответствовать требованиям законодательства Казахстана. К примеру, в силу статьи 11 Закона «Об общественных объединениях», членами (участниками) общественных объединений могут быть граждане Республики Казахстан. Уставами общественных объединений, кроме политических партий, может быть предусмотрено членство (участие) в них иностранных граждан и лиц без гражданства.

В силу статьи 6 названного Закона общественные объединения создаются и действуют на основе добровольности, равноправия их членов (участников), самоуправления, законности, отчетности и гласности деятельности.

Участие или неучастие гражданина в деятельности общественного объединения не может служить основанием для ограничения его прав и свобод. Требование об указании в официальных документах о членстве (участии) в общественном объединении не допускается (ст. 6).

34) *Какие права имеют общественные объединения в области охраны окружающей среды?*

Нормы Экологического кодекса предусматривают следующие права общественных объединений в области охраны окружающей среды: разрабатывать и пропагандировать экологические программы, защищать права и интересы граждан, привлекать их на добровольных началах к активной деятельности в области охраны окружающей среды; выполнять работы по охране окружающей среды и ее оздоровлению, рациональному использованию и воспроизводству природных ресурсов, участвовать в охране объектов окружающей среды, имеющих особую экологическую, научную, историко-культурную и рекреационную ценность, в деятельности особо охраняемых природных территорий; участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды в порядке, установленном законодательством; выполнять работы по экологическому образованию и просвещению, проводить научные исследования в области охраны окружающей среды; инициировать и организовывать общественную экологическую экспертизу и проведение общественных слушаний; осуществлять общественный экологический контроль; получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию; сотрудничать и взаимодействовать в области охраны окружающей среды с государственными органами и международными организациями, заключать с ними соглашения, выполнять для них по договорам определенные работы, предусмотренные законодательством; принимать участие в обсуждении проектов нормативных правовых актов по вопросам охраны окружающей среды на этапе их подготовки и представлять свои замечания разработчикам; участвовать в процессе подготовки планов и программ, связанных с окружающей средой; ставить вопросы о привлечении к ответственности физических и (или) юридических лиц, предъявлять в суд иски о возмещении вреда, причиненного здоровью и (или) имуществу граждан вследствие нарушения экологического законодательства; требовать отмены в административном или судебном порядке решений о размещении, строительстве, реконструкции и вводе в эксплуатацию предприятий, сооружений и иных экологически опасных объектов, а также вынесения решения об ограничении, приостановлении и прекращении хозяйственной и иной деятельности физических и юридических лиц, оказывающей отрицательное воздействие на окружающую среду и здоровье человека; создавать фонды охраны окружающей среды.

Также, Кодекс предусматривает следующие обязанности общественных объединений в области охраны окружающей среды: содействовать реализации мер, направленных на рациональное использование природных ресурсов, охрану окружающей среды и обеспечение экологической безопасности; осуществлять свою деятельность в соответствии с законодательством.

Кроме того, общественные объединения имеют иные права и обязанности, установленные законами. Например, статьей 19 Закона Республики Казахстан «Об общественных объединениях» предусматривается, что для осуществления уставных целей общественные объединения в установленном законодательством порядке имеют право представлять и защищать права и законные интересы своих членов в судах и других государственных органах.

Следует также помнить о международных договорах, ратифицированных Казахстаном. Так, Орхусской Конвенцией предоставлены широкие права для граждан и экологических общественных организаций.

35) *Вправе ли экологическое общественное объединение получить информацию о проведении нефтяных операций?*

На основании статьи 4 Закона «О нефти» предоставление информации, касающейся проведения нефтяных операций и условий контракта, производится в соответствии с Законом «О недрах и недропользовании».

Все заинтересованные общественные объединения, целью которых является охрана окружающей среды, имеют право на получение полной и достоверной информации, относящейся к воздействию проводимых или планируемых операций по недропользованию на окружающую среду, в порядке, определяемом Правительством (ст. 6 Закона о недрах и недропользовании).

Более подробно об экологической информации изложено в главе 21 Экологического кодекса.

36) Могут ли экологические общественные объединения иметь свою символику?

Экологические общественные объединения, как и любые другие общественные объединения, могут иметь свою символику, не противоречащую законодательству Республики. К символике общественного объединения относятся флаг, гимн, эмблема, вымпелы, значки и др. Описание и эскизы символики общественного объединения закрепляются в уставе.

Важно помнить, что полное и сокращенное наименование общественного объединения и его символика не должны полностью или в существенной части дублировать наименование и символику Республики Казахстан и других государств, государственных органов, общественных объединений, зарегистрированных в Республике Казахстан, а также общественных объединений, ликвидированных в связи с нарушением законодательства Республики Казахстан (ст. 18 Закона «Об общественных объединениях»).

37) Может ли экологическое общественное объединение заниматься предпринимательской деятельностью и как строятся имущественные отношения в такой организации?

Общественные объединения могут осуществлять предпринимательскую деятельность в соответствии с законодательством постольку, поскольку это служит достижению уставных целей.

Доходы от предпринимательской деятельности общественных объединений подлежат налогообложению и не могут перераспределяться между членами (участниками) общественных объединений и должны использоваться для достижения уставных целей. Допускается использование общественными объединениями своих средств на благотворительные цели (ст. 20 Закона об общественных объединениях).

Собственностью общественного объединения являются объекты, необходимые для материального обеспечения деятельности, предусмотренной его уставом, за исключением объектов, запрещенных законодательством.

Денежные средства общественного объединения формируются из вступительных и членских взносов, если их уплата предусмотрена уставом; добровольных взносов и пожертвований; поступлений от проведения в соответствии с уставом лекций, выставок, спортивных и иных мероприятий, лотерей; доходов от производственной и иной хозяйственной деятельности; других не запрещенных законодательными актами поступлений (ст. 21 Закона «Об общественных объединениях»).

Участники (члены) общественных объединений не имеют прав на переданное ими этим объединениям имущество, в том числе на членские взносы. Они не отвечают по обязательствам общественных объединений, в которых участвуют в качестве их членов, а указанные объединения не отвечают по обязательствам своих членов (ст. 106 ГК).

Собственность общественных объединений охраняется законодательством (ст. 21 Закона «Об общественных объединениях»). В случае ликвидации общественного объединения по решению общего собрания имущество направляется на цели, предусмотренные его уставом. Имущество общественного объединения, ликвидированного по решению суда, используется в соответствии с законодательными актами (ст. 106 ГК).

38) Могут ли общественные объединения осуществлять международные связи?

Общественные объединения Республики Казахстан в соответствии с их уставами могут поддерживать международные связи, заключать соответствующие соглашения, вступать в качестве коллективных членов в международные некоммерческие неправительственные объединения, за исключением религиозных.

Общественные объединения могут создавать свои структурные подразделения (филиалы и представительства) в иностранных государствах на основе общепризнанных принципов и норм международного права, международных договоров и законодательств соответствующих государств (ст. 24 Закона об общественных объединениях).

39) В какой форме могут действовать на территории Казахстана представительства иностранных некоммерческих неправительственных объединений?

На территории Республики Казахстан могут создаваться и действовать структурные подразделения, к примеру, филиалы и представительства международных и иностранных некоммерческих неправительственных объединений. Такие структурные подразделения руководствуются уставами международных и иностранных некоммерческих неправительственных объединений, если они не противоречат законодательству Республики Казахстан (ст. 9 Закона об общественных организациях).

Регистрация филиалов и представительств иностранных юридических лиц производится в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан для регистрации филиалов и представительств юридических лиц нашей страны. Кроме документов, предусмотренных этим порядком, если иное не установлено международными договорами, ратифицированными Казахстаном, дополнительно должны быть представлены легализованная выписка из торгового реестра или другой легализованный документ иностранного юридического лица, подтверждающие, что иностранное юридическое лицо, создающее филиал (представительство), является юридическим лицом по законодательству иностранного государства. Документы иностранного юридического лица, создающего филиал (представительство), представляются с нотариально засвидетельствованным переводом на государственный и русский языки (ст. 6-1 Закона «О государственной регистрации юридических лиц и учетной регистрации филиалов и представительств»).

Более подробно о порядке регистрации можно узнать, ознакомившись с Инструкцией по государственной регистрации юридических лиц и учетной регистрации филиалов и представительств, утвержденной Приказом Министра юстиции от 12 апреля 2007 года за № 112.

40) Экологическим кодексом предоставлено право общественным объединениям создавать фонды охраны окружающей среды. Какие особенности следует знать при создании такого фонда?

В силу статьи 6 Закона «О некоммерческих организациях», некоммерческие организации могут быть созданы в организационно-правовой форме фонда.

Фондом признается не имеющая членства некоммерческая организация, учрежденная гражданами и (или) юридическими лицами на основе добровольных имущественных взносов, преследующая социальные, благотворительные, культурные, образовательные и иные общественно-полезные цели. При его создании решением учредителей (учредителя) формируется постоянно действующий коллегиальный орган управления - попечительский совет, который назначает исполнительный орган фонда, осуществляет контроль за соответствием деятельности фонда его уставным целям, а также иные полномочия, закрепленные уставом фонда.

Большинство членов попечительского совета фонда не могут составлять лица, связанные браком и близким родством, а также быть штатными работниками этого фонда. Исполнительный орган фонда действует на основании и во исполнение решений высшего органа управления и постоянно действующего коллегиального органа управления фонда (попечительского совета) и подотчетен им. Руководитель и члены исполнительного органа управления фонда обязаны солидарно возместить фонду убытки, причиненные вследствие принятия ими решений в нарушение учредительных документов фонда, названного Закона и других законодательных актов. От обязанности возместить убытки освобождаются лица, голосовавшие против, воздержавшиеся или не участвовавшие в заседании при принятии такого решения.

Фонд должен иметь руководителя и бухгалтера, которые не связаны браком, близким родством или свойством. Одно и то же лицо не может находиться на обеих должностях. Руководитель на основании учредительных документов, решений органа управления фонда вправе совершать сделки от имени фонда. В уставе фонда могут быть установлены сферы деятельности других уполномоченных лиц, которые могут действовать самостоятельно и совершать сделки. Руководитель фонда имеет право представлять фонд в суде, государственных органах, а также в организациях без доверенности.

Имущество, переданное фонду его учредителями, является собственностью фонда. Учредители фонда не имеют имущественных прав на имущество фонда и за невыполнение обязательств могут быть исключены из фонда общим собранием учредителей в порядке, установленном уставом.

Фонд обязан в установленный уставом срок осуществлять проверки финансовой деятельности. Проверки осуществляются ревизором или аудиторской организацией. Порядок избрания ревизора определяется уставом, аудиторские организации привлекаются в порядке, установленном Законом «Об аудиторской деятельности». Фонд обязан ежегодно публиковать отчеты об использовании своего имущества в официальных печатных изданиях (ст. 12 Закона «О некоммерческих организациях»).

Для экологических общественных объединений наиболее приемлемым представляется создание некоммерческой организации в виде общественного фонда.

Общественным фондом признается фонд, учрежденный физическими лицами, не являющимися членами одной семьи, и (или) юридическими лицами - общественными объединениями. Имущество общественного фонда формируется за счет единовременных и (или) регулярных поступлений от юридических лиц - общественных объединений и физических лиц, а также других источников, предусмотренных в статье 35 Закона «О некоммерческих организациях» и соответствующих целям деятельности общественного фонда. Имущество общественного фонда не может формироваться за счет поступлений от членов одной семьи - единственных участников указанного фонда. Деятельность общественных фондов также регулируется статьей 107 ГК.

41) Каковы источники формирования имущества общественного фонда охраны окружающей среды?

Источниками формирования имущества общественного фонда охраны окружающей среды, как и любой некоммерческой организации в соответствии с законодательными актами являются: поступления от учредителей (участников, членов); добровольные имущественные взносы и пожертвования; поступления (доход) от реализации товаров, работ, услуг в установленных законодательством случаях; другие не запрещенные законом поступления.

Порядок поступлений финансовых и иных средств от учредителей (участников, членов) определяется учредительными документами некоммерческой организации. Вклады учредителей в формирование имущества некоммерческой организации в натуральной и иных формах, кроме денежной, оцениваются в денежной форме по соглашению всех учредителей. Если стоимость такого вклада превышает сумму, эквивалентную двадцати тысячам размеров месячных расчетных показателей, ее оценка должна быть подтверждена аудиторской организацией.

Законодательными актами могут устанавливаться ограничения на источники доходов некоммерческих организаций отдельных видов (ст. 35 Закона «О некоммерческих организациях»).

42) В какой форме допускается взаимодействие экологических общественных объединений с государственными органами?

Общественные объединения могут сотрудничать и взаимодействовать с государственными органами, заключая с ними соглашения, и могут по договорам с государственными органами выполнять для них определенные работы, допускаемые законодательством.

Кроме того, вопросы, затрагивающие интересы общественных объединений, в предусмотренных законодательными актами случаях могут решаться государственными органами по согласованию с общественными объединениями (ст. 4 Закона «Об общественных объединениях»).

К примеру, Экологическим кодексом предусмотрено право общественного объединения при осуществлении своей деятельности в области охраны окружающей среды: участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды в порядке, установленном законодательством; сотрудничать и взаимодействовать в области охраны окружающей среды с государственными органами и международными организациями, заключать с ними соглашения, выполнять для них по договорам определенные работы, предусмотренные законодательством Республики; принимать участие в обсуждении проектов нормативных правовых актов по вопросам охраны окружающей среды на этапе их подготовки и представлять свои замечания разработчикам; участвовать в процессе подготовки планов и программ, связанных с окружающей средой;

получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию, и т.д. (ст. 14).

Государственные органы могут привлекать (физических и юридических) физические и юридические (лиц) лица на добровольной основе к работе по выявлению нарушений экологического законодательства. Уполномоченный орган в области охраны окружающей среды для осуществления сотрудничества и взаимодействия составляет перечень общественных объединений, в уставе которых предусмотрены функции общественного экологического контроля (ст. 136).

43) Как строятся трудовые отношения аппарата экологического общественного объединения, общественного фонда охраны окружающей среды?

В силу статьи 4 Закона «Об общественных объединениях» и статьи 39 Закона «О некоммерческих организациях», на штатных работников некоммерческих организаций, работающих по трудовому договору, распространяются трудовое законодательство Республики Казахстан и законодательство Республики Казахстан о социальном обеспечении и страховании.

44) Кто несет ответственность за нарушение законодательства об общественных объединениях?

Нарушение законодательства об общественных объединениях влечет ответственность в порядке, установленном законами Республики Казахстан.

Ответственность за нарушение законодательства об общественных объединениях несут виновные в этом юридические и физические лица, в том числе должностные лица государственных органов, и лица, входящие в состав руководящих органов общественных объединений (ст. 22 Закона «Об общественных объединениях»).

45) Могут ли быть подвергнуты административному взысканию иностранные некоммерческие неправительственные объединения по законодательству Казахстана?

Статьей 37 КоАП предусмотрено, что иностранцы, иностранные юридические лица и лица без гражданства, совершившие на территории Республики Казахстан административные правонарушения, подлежат административной ответственности на общих основаниях. При этом структурные подразделения (филиалы и представительства) иностранных и международных некоммерческих неправительственных объединений несут административную ответственность за нарушение законодательства Республики Казахстан об общественных объединениях как юридические лица.

46) Какие виды хозяйственной и иной деятельности являются экологически опасными?

Известно, что деятельность объекта, которая может оказывать или оказывает вредное воздействие на здоровье людей и окружающую среду относится к экологически опасным видам хозяйственной и иной деятельности.

Перечень экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности утвержден постановлением Правительства от 27 июня 2007 года за № 543. Перечень включает в себя экологически опасные виды хозяйственной и иной деятельности при использовании земель и недр, водных ресурсов, осуществление нефтяных операций, воздействие на атмосферный воздух, климат и озоновый слой Земли, обращение с опасными отходами, использование атомной и тепловой энергии и другие экологически опасные виды хозяйственной и иной деятельности.

Следует помнить, что атомные электростанции и другие ядерные реакторы перестают быть такой установкой, когда все ядерное топливо и другие радиоактивно загрязненные элементы удалены навсегда с площадки установки.

47) Как следует поступать с бесхозяйными экологически опасными отходами?

В силу пункта 5 статьи 284 Экологического кодекса, бесхозяйные опасные отходы по решению суда признаются поступившими в республиканскую собственность. Порядок управления такими

отходами определяется Правительством. Так, постановлением Правительства от 8 октября 2007 года за № 919 утверждены Правила управления бесхозными опасными отходами, признанными решением суда поступившими в республиканскую собственность. Эти Правила определяют порядок организации деятельности по управлению названными бесхозными опасными отходами.

Организация работ по учету, хранению, оценке и дальнейшему использованию бесхозных опасных отходов, обращенных в республиканскую собственность, осуществляется уполномоченным органом в области охраны окружающей среды.

Так, на основании соответствующего судебного акта местный исполнительный орган создает комиссию для передачи по акту отходов в республиканскую собственность, в состав которой входят представители местного исполнительного органа, уполномоченного органа либо его территориального подразделения, заинтересованные лица. Не позднее шести месяцев после передачи таких отходов в республиканскую собственность они должны быть поставлены на учет уполномоченным органом с разработкой паспорта опасных отходов и внесением в Государственный кадастр отходов производства и потребления. Уполномоченный орган ведет учет отходов (вид, количество и происхождение, опасные свойства) а также принимает меры по предотвращению доступа населения к опасным отходам, их локализации, сокращению негативного влияния на почвенный покров, водные ресурсы и атмосферный воздух.

Уполномоченный орган один раз в год направляет в Правительство информацию об объеме, видах, месторасположении и состоянии опасных отходов, поступивших в республиканскую собственность, и о мерах, предпринимаемых по управлению ими.

48) Для чего устанавливаются нормативы эмиссий в окружающую среду?

Эмиссии в окружающую среду - есть выбросы, сбросы загрязняющих веществ, размещение отходов производства и потребления в окружающей среде, а также вредные физические воздействия. В прежнем экологическом законодательстве вместо термина «эмиссия», применялись термины «выброс, сброс вредного (загрязняющего) вещества».

Целью экологического нормирования являются регулирование качества окружающей среды и установление допустимого воздействия на нее, обеспечивающих экологическую безопасность, сохранение экологических систем и биологического разнообразия (ст. 22 Экологического кодекса).

Величины нормативов эмиссий являются основой для выдачи экологических разрешений и принятия решений о необходимости проведения технических мероприятий в целях снижения негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду и здоровье населения.

К нормативам эмиссий относятся: технические удельные нормативы эмиссий; нормативы предельно допустимых выбросов и сбросов загрязняющих веществ; нормативы размещения отходов производства и потребления; нормативы допустимых физических воздействий (количества тепла, уровня шума, вибрации, ионизирующего излучения и иных физических воздействий).

Нормативы эмиссий должны обеспечивать соблюдение нормативов качества окружающей среды с учетом природных особенностей территорий и акваторий и рассчитываются на основе предельно допустимых концентраций или целевых показателей качества окружающей среды (ст. 25 Экологического кодекса).

49) За какие виды загрязняющих веществ взимается плата за эмиссии в окружающую среду?

Перечень загрязняющих веществ и видов отходов, для которых устанавливаются нормативы эмиссий, и взимается плата за эмиссии в окружающую среду, утвержден постановлением Правительства от 30 июня 2007 года за № 557, в котором перечислены вещества, загрязняющие атмосферный воздух и воду, а также виды отходов, которые подразделяются на коммунальные и промышленные.

Природопользователи, осуществляющие эмиссии в окружающую среду, обязаны получить в уполномоченном органе в области охраны окружающей среды разрешение на эмиссии в окружающую среду. Такое разрешение выдается природопользователю согласно его заявке, в порядке, установленном Экологическим Кодексом. Получив разрешение на эмиссии в окружающую среду, природопользователи

обязаны выполнять условия, указанные в разрешении, и несут ответственность за их несоблюдение в соответствии с законами Казахстана.

Не требуется получение разрешения на эмиссии в окружающую среду, если эти эмиссии происходят в процессе общего природопользования (ст. 69 Экологического кодекса).

50) С каких субъектов взимается плата за пользование природными ресурсами и за эмиссии в окружающую среду?

Природопользование подразделяется на общее и специальное (ст. 10 Экологического кодекса). Общее природопользование является постоянным и осуществляется бесплатно для удовлетворения жизненно необходимых потребностей населения и без предоставления природных ресурсов в пользование.

Специальное природопользование - деятельность физического и (или) юридического лица, осуществляющего на платной основе пользование природными ресурсами и (или) эмиссии в окружающую среду в порядке, установленном Экологическим кодексом и иными законами. Специальное природопользование осуществляется на основании экологического разрешения, выдаваемого уполномоченным органом в области охраны окружающей среды.

Плательщиками являются физические и юридические лица, осуществляющие деятельность на территории Республики в порядке специального природопользования. Плата за эмиссии в окружающую среду устанавливается и регулируется главой 83 Налогового кодекса. Она осуществляется природопользователями в пределах нормативов, определенных в экологическом разрешении, взимается, согласно перечню загрязняющих веществ и видов отходов, утверждаемому постановлением Правительства от 30 июня 2007 года за № 557.

Методика расчета платы за эмиссии в окружающую среду утверждается уполномоченным органом в области охраны окружающей среды. В базе данных «ЮРИСТ» имеется Методика расчета платы за эмиссии в окружающую среду, утвержденная приказом Министра окружающей среды от 27 апреля 2007 года № 124-П, введенного в действие с 1 января 2008 года.

Ставки платы за эмиссии в окружающую среду устанавливаются местными представительными органами областей (города республиканского значения, столицы), но не ниже базовых и не выше предельных ставок, утверждаемых Правительством.

Следует иметь в виду, что в силу статьи 459 Налогового кодекса эмиссии в окружающую среду без оформленного в установленном порядке экологического разрешения рассматриваются как эмиссии в окружающую среду сверх установленных нормативов эмиссий в окружающую среду, за исключением выбросов загрязняющих веществ от передвижных источников. Причем, статья 462 Налогового кодекса предусматривает, что за эмиссии в окружающую среду сверх установленных лимитов ставки платы, утвержденные соответствующими местными представительными органами по согласованию с уполномоченным органом в области охраны окружающей среды, увеличиваются в десять раз.

При этом в силу статьи 101 Экологического кодекса исполнение налоговых обязательств по плате за эмиссии в окружающую среду не освобождает природопользователя от возмещения ущерба, нанесенного им окружающей среде.

51) Кто несет ответственность за загрязнение окружающей среды при проведении операций по недропользованию?

Недропользователь, осуществляющий операции по недропользованию в пределах предохранительной зоны, несет ответственность за ущерб и убытки, нанесенные окружающей среде либо физическим или юридическим лицам в случае загрязнения моря в результате проводимых операций по недропользованию и подъему уровня вод, вне зависимости от наличия вины такого недропользователя (ст. 48-1 Закона «О недрах и недропользовании»).

Подрядчик, осуществляющий нефтяные операции в пределах предохранительной зоны, несет ответственность за убытки, нанесенные окружающей среде либо другим физическим или юридическим лицам в случае загрязнения моря в результате проводимых нефтяных операций и подъема морского уровня вод (ст. 30-9 Закона «О нефти»).

Кроме того, в силу статьи 36-1 Закона «О нефти», регулирующей общие условия проведения нефтяных операций на море и внутренних водоемах, подрядчик, осуществляющий нефтяные операции на море, несет ответственность за ущерб и убытки, нанесенные окружающей среде и физическим или юридическим лицам в случае загрязнения моря, образовавшемся в результате проводимых нефтяных операций на море, вне зависимости от наличия вины такого лица.

52) Кто несет ответственность за загрязнение окружающей среды при самовольных врезках в магистральные нефтяные трубопроводы?

В силу статьи 931 ГК и статьи 321 Экологического кодекса, юридические лица, деятельность которых связана с повышенной опасностью для окружающих, обязаны возместить вред, причиненный источником повышенной опасности, если не докажут, что вред возник вследствие непреодолимой силы или умысла потерпевшего.

При этом обязанность возмещения вреда возлагается на юридическое лицо, которое владеет источником повышенной опасности на праве собственности, праве хозяйственного ведения или праве оперативного управления либо на любом другом законном основании (ст. 931 ГК).

В силу статьи 43 Закона «О нефти», владелец магистрального трубопровода несет ответственность за соблюдение правил его технической эксплуатации, безопасности и охраны. В охранной зоне магистрального трубопровода запрещаются любые виды работ и действий без согласования с его владельцем.

В силу статьи 321 Экологического кодекса, лица, совершившие экологические правонарушения, обязаны возместить причиненный ими ущерб в соответствии с законодательными актами.

Поэтому, если будет установлено, что лицо осуществляло самовольную (несанкционированную) врезку в магистральный нефтяной трубопровод, в результате которой произошло загрязнение окружающей среды, то действуют правила статьи 933 ГК. А именно, возместивший вред, причиненный другим лицом, имеет право обратного требования (регресса) к этому лицу в размере выплаченного возмещения, если иной размер не установлен законодательными актами (ст. 933 ГК).

53) Предусмотрена ли ответственность за нерациональное использование недр?

Статьей 49 Закона «О недрах и недропользовании» установлены требования в области рационального и комплексного использования недр и охраны недр.

Постановлением Правительства от 21 июля 1999 года № 1019 утверждены единые правила охраны недр при разработке месторождений твердых полезных ископаемых, нефти, газа, подземных вод в Республике Казахстан.

Лица, причинившие вред вследствие нарушения требований в области охраны недр, обязаны возместить причиненный вред в размере реального ущерба, если только не докажут, что вред возник вследствие действия непреодолимой силы. Размер ущерба, причиненного вследствие нарушения требований в области рационального использования недр, определяется уполномоченным органом по изучению и использованию недр совместно с недропользователями в порядке, установленном Правительством. В частности постановлением Правительства от 22 августа 2006 года № 796 утверждены Правила исчисления ущерба, причиненного вследствие нарушения требований в области использования, охраны недр.

54) Вправе ли государство в целях охраны окружающей среды ограничить пользование недрами?

Пользование отдельными участками недр может быть ограничено или запрещено по решению Правительства в целях обеспечения безопасности страны и охраны окружающей среды.

Пользование недрами на территориях населенных пунктов, пригородных зон, объектов промышленности, транспорта и связи может быть частично или полностью запрещено по решению Правительства в случаях, если такое пользование может создать угрозу жизни и здоровью людей, нанести ущерб хозяйственным объектам или окружающей среде (ст. 11-1 Закона «О недрах и недропользовании»).

Пользование недрами в пределах особо охраняемых территорий осуществляется в соответствии с Законом «Об особо охраняемых природных территориях». Так, в силу статьи 10 этого Закона, областные (города республиканского значения, столицы) представительные органы в пределах их компетенции принимают решения по установлению охранных зон особо охраняемых природных территорий всех видов с ограничением в пределах этих зон деятельности, отрицательно влияющей на состояние экологических систем этих территорий, экологических коридоров, а также режима их охраны и использования.

55) Обязан ли подрядчик, осуществляющий нефтяные операции, застраховать риски ответственности, связанные с загрязнением окружающей среды?

В силу статьи 55 Закона «О нефти», подрядчики, осуществляющие нефтяные операции, обязаны в соответствии с законодательными актами, регулирующими обязательные виды страхования, застраховать риски ответственности, связанные с загрязнением окружающей среды, включая затраты по ликвидации последствий причиненного окружающей среде ущерба, а также связанные с гражданско-правовой ответственностью перед третьими лицами.

При этом, подрядчики, осуществляющие разведку и добычу на море, обязаны застраховать имущественные риски и риски ответственности таким образом, чтобы обеспечить страховое покрытие по расходам по очистке и локализации в случае загрязнения моря, а также расходам по привлечению специализированных компаний по устранению аварийных ситуаций и их последствий на море.

56) Предусматривает ли законодательство общественный экологический контроль?

В Экологическом кодексе дано понятие охраны окружающей среды как системы государственных и общественных мер, направленных на сохранение и восстановление окружающей среды, предотвращение негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду и ликвидацию ее последствий (ст. 1).

Поэтому вполне закономерно, что Экологический кодекс предусматривает государственный (гл. 12), производственный (гл. 14) и общественный экологический контроль (гл. 15). При этом общественный экологический контроль проводится в целях привлечения общественности к экологическим проблемам государства. Порядок проведения общественного экологического контроля определяется общественными объединениями в соответствии с их уставами (ст. 135).

Для реализации общественного экологического контроля на законодательном уровне предусмотрено обеспечение информационного и иного взаимодействия, в соответствии с которым физические и юридические лица должны иметь доступ к информации о работе государственных органов, осуществляющих государственный контроль в области охраны окружающей среды, охраны, воспроизводства и использования природных ресурсов и ее результатах. Государственные органы, осуществляющие государственный контроль в области охраны окружающей среды, охраны, воспроизводства и использования природных ресурсов, обеспечивают публикацию результатов отдельных проверок и годовой отчетности. Уполномоченный орган в области охраны окружающей среды для осуществления сотрудничества и взаимодействия составляет перечень общественных объединений, в уставе которых предусмотрены функции общественного экологического контроля. Государственным органам предоставлено право привлекать физические и юридические лица на добровольной основе к работе по выявлению нарушений экологического законодательства (ст. 136).

Также действующим правом в Республике является Орхусская Конвенция, нормы которой регулируют вопросы о доступе к информации, участии общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды.

57) Как реализовать право общественности для обеспечения доступа к экологической информации?

В статье 4 Экологического кодекса перечисляются экологические основы устойчивого развития Республики, в числе которых указано на соблюдение права каждого на доступ к экологической

информации и всестороннее участие общественности в решении вопросов охраны окружающей среды и устойчивого развития.

В статье 14 Экологического кодекса подробно изложены права общественных объединений в области охраны окружающей среды, в том числе право участвовать в процессе принятия государственными органами решений по вопросам, касающимся окружающей среды, а также получать от государственных органов и организаций своевременную, полную и достоверную экологическую информацию, сотрудничать и взаимодействовать в области охраны окружающей среды с государственными органами и международными организациями, заключать с ними соглашения, выполнять для них по договорам определенные работы, предусмотренные законодательством и др.

В Экологическом кодексе вопросам экологической информации посвящена глава 21, состоящая из 9 статей. Суть заключается в том, что экологическая информация является общедоступной, за исключением случаев, предусмотренных законами Республики (ст. 163).

Более детальное регулирование данного вопроса осуществляется Правилами доступа к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду и процессу принятия решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности. Эти Правила утверждены Приказом Министра охраны окружающей среды от 25 июля 2007 года за № 238-п. Они применяются в период проведения государственной экологической экспертизы проектной (предпроектной) документации по намечаемой хозяйственной деятельности, относящейся к оценке воздействия на окружающую среду (далее – ОВОС). Информация включает в себя материалы государственной экологической экспертизы. Инициатор хозяйственной и иной деятельности публикует информацию в специальных изданиях в области экологии и на веб сайте Министерства охраны окружающей среды о направлении проекта ОВОС на государственную экологическую экспертизу. Заинтересованные лица могут получить доступ к материалам государственной экологической экспертизы, направив письменный запрос в уполномоченный орган, который в течение 15 календарных дней обязан дать письменный ответ с указанием места и времени где можно ознакомиться с материалами экологической экспертизы. Инициатор хозяйственной и иной деятельности представляет в уполномоченный орган проектную (предпроектную) документацию, не содержащую конфиденциальные сведения для доступа заинтересованным лицам. Заинтересованные лица могут в письменной форме представить свои предложения и замечания в уполномоченный орган, касательно проекта ОВОС. Уполномоченный орган, в соответствии с законодательством, в течение 15 календарных дней рассматривает обращение и дает ответ. В случае, когда необходимо дополнительное изучение, срок рассмотрения может быть продлен не более чем на тридцать календарных дней, с уведомлением заявителя в течение трех календарных дней.

Следует отметить, что в предоставлении экологической информации может быть отказано не позднее одного месяца со дня его получения по основаниям, изложенным в Экологическом кодексе (ст. 167). При этом отказ предоставляется в письменной форме с указанием причин и оснований для отказа, возможностей для его обжалования заявителем, а в случаях, когда отказ связан с тем, что государственный орган не располагает запрашиваемой экологической информацией, полученный запрос перенаправляется компетентному государственному органу, заявителю же направляется уведомление о перенаправлении полученного запроса компетентному государственному органу.

Отказ в предоставлении, непредоставлении, предоставлении неполной или недостоверной экологической информации, а также неправомерное отнесение общедоступной экологической информации к информации с ограниченным доступом могут быть обжалованы в вышестоящий государственный орган и (или) должностному лицу или в суд.

Следует отметить, что вопросы о правах общественности на доступ к экологической информации также прописаны в нормах Орхусской Конвенции.

58) *Учитывается ли мнение общественности при проведении государственной экологической экспертизы?*

Государственная экологическая экспертиза проводится уполномоченным органом в области охраны окружающей среды и местными исполнительными органами в пределах их компетенции в соответствии с требованиями Экологического кодекса (ст. 48).

Порядок проведения государственной экологической экспертизы определяется уполномоченным органом в области охраны окружающей среды (ст. 49), при котором создаются экспертные советы государственной экологической экспертизы, являющиеся консультативно-совещательными органами. Членами таких экспертных советов могут являться представители общественности (ст. 56). При этом всем заинтересованным гражданам и общественным объединениям предоставляется возможность выразить свое мнение в период проведения государственной экологической экспертизы (ст. 57).

Приказом Министра охраны окружающей среды утверждены Правила проведения государственной экологической экспертизы от 28 июня 2007 года за № 207-п, в соответствии с которыми материалы, представляемые на государственную экологическую экспертизу, должны содержать в числе других документов и результаты учета общественного мнения (п. 12 Правил). Результатом осуществления государственной экологической экспертизы является экспертное заключение, при подготовке которого учитываются и выводы заключений отраслевых экспертиз, осуществляемых иными государственными органами в качестве обосновывающих материалов и выводы заключений общественной экологической экспертизы - в качестве имеющих рекомендательный характер (пп. 27 и 28 Правил).

Кроме того, по проектам, реализация которых может непосредственно повлиять на окружающую среду и здоровье граждан проводятся общественные слушания. Организация общественных слушаний при проведении государственной экологической экспертизы отнесена к компетенции соответствующих местных исполнительных органов (ст. 20 Экологического кодекса). Правила проведения общественных слушаний утверждены приказом Министра охраны окружающей среды от 7 мая 2007 года за № 135-п. Они основаны на принципах обеспечения конституционных прав граждан и общественных организаций на своевременное получение достаточной и полной информации о состоянии окружающей среды и участие общественности в процессе принятия эколого-значимых решений.

Общественные слушания по обсуждению материалов оценки воздействия на окружающую среду организует Заказчик (инициатор) намечаемой управленческой, хозяйственной, инвестиционной и иной деятельности (п. 8 Правил). Заказчик предварительно согласовывает с местными исполнительными органами время и место проведения общественных слушаний и публикует объявление в СМИ о проведении общественных слушаний по материалам оценки воздействия намечаемой хозяйственной деятельности на окружающую среду, с указанием времени и места их проведения. Публикация объявления должна осуществляться на государственном и русском языках за 20 дней до даты проведения общественных слушаний (п. 9 Правил). Начиная со дня официального объявления об организации общественных слушаний по проекту ОВОС, Заказчик обеспечивает доступ представителей общественности к проекту ОВОС, прием и регистрацию замечаний и предложений (п. 11 Правил). Общественные слушания открывает представитель местных исполнительных органов, заслушиваются доклады представителей Заказчика о намечаемой хозяйственной деятельности и результатах оценки воздействия на окружающую среду, представители заинтересованной общественности высказывают свое мнение, задают вопросы, докладчики отвечают на вопросы представителей общественности. На слушаниях предоставляется возможность высказаться всем желающим согласно установленного регламента, поскольку слушания предполагают равную для всех заинтересованных сторон возможность высказать свое аргументированное мнение по обсуждаемому вопросу на основе изучения документальной информации, имеющей отношение к обсуждаемому вопросу и не содержащей конфиденциальных сведений (п.п. 6, 13-16 Правил). Заказчик представляет на государственную экологическую экспертизу протокол общественных слушаний и проект с результатами ОВОС, доработанный с учетом общественного мнения, в случае его квалифицированного обоснования, основанного на нормативных правовых актах Республики, а также комментариев по предложениям общественности, по которым Заказчик считает необоснованным внесение изменений и дополнений в проект (п. 20 Правил).

После принятия решения по заключению государственной экологической экспертизы всем заинтересованным лицам предоставляется возможность получить информацию по объекту экспертизы (ст. 57). Разногласия при осуществлении государственной экологической экспертизы рассматриваются путем переговоров либо в судебном порядке (ст. 58). При разрешении таких споров следует руководствоваться экологическим законодательством, в том числе положениями Орхусской Конвенции.

59) *Учитывается ли общественное мнение при оценке воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду?*

Обязательность оценки воздействия на окружающую среду, является одним из основных принципов экологического законодательства (ст. 5 Экологического кодекса). Оценка воздействия на окружающую среду представляет собой процедуру, в рамках которой оцениваются возможные последствия хозяйственной и иной деятельности для окружающей среды и здоровья человека, разрабатываются меры по предотвращению неблагоприятных последствий (уничтожения, деградации, повреждения и истощения естественных экологических систем и природных ресурсов), оздоровлению окружающей среды с учетом требований экологического законодательства (ст. 35). Она является обязательной для любых видов хозяйственной и иной деятельности, которые могут оказать прямое или косвенное воздействие на окружающую среду и здоровье населения (ст. 36).

Документация по оценке воздействия на окружающую среду включает в себя материалы по учету общественного мнения, оформленные протоколами и содержащие выводы по результатам общественного обсуждения экологических аспектов планируемой деятельности. По результатам проведенной оценки воздействия на окружающую среду заказчиком (инициатором) планируемой деятельности подготавливается и представляется заявление об экологических последствиях планируемой или осуществляемой деятельности, служащее основанием для подготовки решения о допустимости ее реализации (ст. 41).

Реализация положений Экологического кодекса по проведению оценки воздействия на окружающую среду осуществляется инструкцией по проведению оценки воздействия намечаемой хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду при разработке предпроектной, проектной, предпроектной и проектной документации, утвержденной приказом Министра охраны окружающей среды от 28 июня 2007 года за № 204-п. Инструкцией выработаны 8 принципов оценки воздействия на окружающую среду, в числе которых об осуществлении ОВОС на основе участия общественности, означающее, что в процессе проведения ОВОС обеспечивается доступность общественности к информации по ОВОС и проводятся общественные слушания по обсуждению материалов ОВОС. Раздел 8 Инструкции непосредственно регулирует вопросы участия общественности в процедуре разработки оценки воздействия на окружающую среду. Основными организационными формами учета общественного мнения являются: 1) общественные слушания. Заказчик (разработчик) предпроектной, проектной документации организует публичное слушание мнений представителей общественности путем проведения собрания представителей общественности. Для этого заказчик (разработчик) заблаговременно представляет в средствах массовой информации (далее - СМИ) информацию о проводимых общественных слушаниях, порядке доступа общественности к проекту ОВОС, дате, времени и месте их проведения. В общественных слушаниях принимают участие представители заинтересованной общественности, заказчика и разработчика, местных исполнительных органов, территориальных органов охраны окружающей среды; 2) сбор письменных предложений и замечаний общественности, при котором прямая связь обеспечивается заказчиком (разработчиком) путем информирования общественности в СМИ о порядке доступа общественности к материалам проекта ОВОС и представления предложений и замечаний для учета общественного мнения. Заказчик (разработчик) организует пункт приема и регистрации предложений и замечаний, поступающих от общественности; 3) сбор письменных предложений и замечаний путем анкетированного опроса населения района деятельности. Для проведения этого мероприятия заказчик (разработчик) информирует общественность в СМИ о результатах и порядке допуска общественности к материалам проекта ОВОС, о сроках и условиях организации анкетированного опроса (п. 52 Инструкции).

В случае возникновения спора между субъектами правовых отношений в особом исковом порядке, необходимо руководствоваться экологическим законодательством, в том числе положениями Орхусской Конвенции.

60) Что представляет собой общественная экологическая экспертиза?

Экологическим кодексом общественная экологическая экспертиза рассматривается как вид деятельности, осуществляемый на добровольных началах экспертными комиссиями, создаваемыми общественными объединениями. Общественная экологическая экспертиза рассматривает любую хозяйственную и иную деятельность на предмет соблюдения общественных интересов по сохранению благоприятной для жизни и здоровья граждан окружающей среды. Инициатором такой экспертизы могут выступать физические лица или общественные объединения, интересы которых затрагиваются в случае реализации объекта общественной экологической экспертизы (ст. 60).

Общественные объединения, от лица которых подается заявление о проведении общественной экологической экспертизы, а также принимаются меры по организации деятельности экспертной комиссии, выступают в качестве организатора. Этот организатор имеет право: запрашивать у заказчика объекта общественной экологической экспертизы документы и материалы, необходимые для проведения такой экспертизы; создавать экспертную комиссию для её проведения; представлять в местные исполнительные органы и финансовые организации заключение общественной экологической экспертизы. На организатора также налагаются обязанности: организовать такую экспертизу в соответствии с требованиями, изложенными в Экологическом кодексе; обеспечить информирование общественности о ходе и её результатах, а также учет общественного мнения в выработке заключения; обеспечить открытость заключения общественной экологической экспертизы для всех заинтересованных сторон (ст. 61). Заказчик такого объекта обязан представлять на такую экспертизу необходимые документы и материалы (ст. 63).

Финансирование общественной экологической экспертизы осуществляется за счет собственных средств общественных объединений, организующих и проводящих её, а также добровольных пожертвований, грантов, предоставляемых на безвозмездной основе и иных источников, не запрещенных законодательными актами Республики (ст. 64).

Следует помнить, что общественная экологическая экспертиза осуществляется при условии регистрации заявления организатора экспертизы о ее проведении путем подачи заявления в местные исполнительные органы, на территории которых намечается деятельность объекта экспертизы. Местные исполнительные органы в течение десяти рабочих дней со дня подачи заявления обязаны его зарегистрировать или отказать в регистрации. Заявление о проведении общественной экологической экспертизы, в регистрации которого в указанный срок не было отказано, считается зарегистрированным. В регистрации заявления об организации общественной экологической экспертизы может быть отказано в случаях, предусмотренных Экологическим кодексом. Об этом местный исполнительный орган сообщает инициатору и организатору общественной экологической экспертизы в письменной форме с мотивированным обоснованием причин отказа (ст. 65).

Результаты общественной экологической экспертизы оформляются в виде заключения, которое носит рекомендательный характер. Такое заключение направляется: в местный исполнительный орган, проводивший регистрацию заявления на проведение общественной экологической экспертизы; в орган, осуществляющий государственную экологическую экспертизу данного объекта; заказчику намечаемой деятельности; органам, принимающим решения, связанные с реализацией объекта общественной экологической экспертизы; в средства массовой информации (ст. 66).

Заказчик намечаемой деятельности обязан в месячный срок со дня получения заключения общественной экологической экспертизы рассмотреть выводы и рекомендации, содержащиеся в нем, и направить свои комментарии в орган государственной экологической экспертизы и организатору общественной экологической экспертизы. Заключение общественной экологической экспертизы может быть также учтено при принятии решений местными исполнительными органами, финансовыми организациями и заказчиком намечаемой деятельности (ст. 66).

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Смирнов В.Т., Собчак А.П. Общее учение о деликтных обязательствах в советском гражданском праве. - ЛГУ, 1983.
2. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. – М.: ЭКСМО, 2007.
3. Гражданское процессуальное право: учеб. С.А. Алехина и др. Под ред. М.С. Шакарян. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007
4. Гражданское процессуальное право Республики Казахстан: авт. к.ю.н. Баймолдина З.Х. учебник в двух томах. – Алматы: КазГЮА, 2001.
5. Настольная книга судьи, авторский коллектив судей Верховного Суда, в том числе Борисов В.М. и Сулейменова У.А. 2005г, изд-во «Зангер».
6. Донцов С.Е., Глянцев В.В. Возмещение вреда по советскому законодательству. – М., «Юридическая литература», 1990
7. Донцов С.Е., Маринина М.Я. Имущественная ответственность за вред, причиненный личности. – М. «Юридическая литература», 1985
8. Смирнов В.Т. Обязательства, возникающие из причинения вреда. Методические указания - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1973
9. Садиков О.Н. Ответственность за действия третьих лиц в гражданском праве, №8. - Сов.государство и право, 1982
10. Споры о возмещении вреда, Мамаи К.А., Сулейменова У.А., - Астана, изд-во ЗАО «Би Логистикс», 2004
11. Орхусская Конвенция: Руководство по осуществлению. – Нью-Йорк и Женева, Организация Объединенных Наций, 2000
12. Ни В.П. Экологические права общественности в Казахстане. – Алматы: «Азиатско-американское партнерство», 2004

Нормативные правовые акты Республики Казахстан

13. Конституция Республики Казахстан
14. Конвенция Европейской Экономической Комиссии ООН о доступе к информации, участию общественности в процессе принятия решений и доступе к правосудию по вопросам, касающимся окружающей среды (Орхусская Конвенция)
15. Факультативный протокол к Конвенции о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин
16. Экологический кодекс Республики Казахстан
17. Гражданский кодекс Республики Казахстан
18. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан
19. Лесной кодекс Республики Казахстан
20. Водный кодекс Республики Казахстан
21. Трудовой кодекс Республики Казахстан
22. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях
23. Закон Республики Казахстан от 7 июля 2006 года № 175-III «Об особо охраняемых природных территориях»
24. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-II «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира»
25. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2002 года № 361-II «О санитарно-эпидемиологическом благополучии населения»
26. Закон Республики Казахстан от 5 июля 1996 года № 19-I «О чрезвычайных ситуациях природного и техногенного характера»
27. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 1998 года № 219-I «О радиационной безопасности населения»

28. Закон Республики Казахстан от 16 июля 2001 года № 242-П «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан»
29. Закон Республики Казахстан от 12 января 2007 года № 221-III «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц»
30. Закон Республики Казахстан от 13 декабря 2005 года № 93-III «Об обязательном экологическом страховании»
31. Закон Республики Казахстан от 30 июня 1992 года № 1468-XII «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие экологического бедствия в Приаралье»
32. Закон Республики Казахстан от 18 декабря 1992 года № 1787-XII «О социальной защите граждан, пострадавших вследствие ядерных испытаний на Семипалатинском испытательном ядерном полигоне»
33. Закон Республики Казахстан от 3 июля 2002 года № 331-П «О защите растений»
34. Закон Республики Казахстан от 14 апреля 1997 года № 93-I «Об использовании атомной энергии» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.05.2007 г.)
35. Постановление Правительства Республики Казахстан от 27 июня 2007 года № 543 «Об утверждении перечня экологически опасных видов хозяйственной и иной деятельности»
36. Постановление Правительства Республики Казахстан от 3 февраля 2004 года № 130 «Об утверждении Правил согласования, размещения и ввода в эксплуатацию предприятий и других сооружений, влияющих на состояние вод, а также условий производства строительных и других работ на водных объектах, водоохраных зонах и полосах»
37. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 октября 2001 года № 1328 «Некоторые вопросы реализации Закона Республики Казахстан «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан»
38. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 28 июня 2007 года № 204-п «Об утверждении Инструкции по проведению оценки воздействия намечаемой хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду при разработке предплановой, плановой, предпроектной и проектной документации»
39. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 7 мая 2007 года № 135-о «Об утверждении Правил проведения общественных слушаний»
40. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 25 июля 2007 года № 238-п «Об утверждении Правил доступа к экологической информации, относящейся к процедуре оценки воздействия на окружающую среду и процессу принятия решений по намечаемой хозяйственной и иной деятельности».
41. Приказ Министра охраны окружающей среды Республики Казахстан от 29 мая 2004 года № 149-П «Об утверждении Правил государственной регистрации проведения общественной экологической экспертизы, осуществляемой местными исполнительными органами, на территории которых намечается экспертируемая деятельность»
42. Приказ и.о. Министра здравоохранения Республики Казахстан от 8 июля 2005 года № 334 «Об утверждении санитарно-эпидемиологических правил и норм «Санитарно-эпидемиологические требования к проектированию производственных объектов»